

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ
UNSURLARI**

Yüksek Lisans Tezi

BEHİYE SILA İŞCAN

Çorum 2021

**MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ
UNSURLARI**

BEHİYE SILA İŞCAN

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğretim Üyesi Atiye NAZLI

ÇORUM-2021

KABUL VE ONAY

Behiye Sıla İŞCAN tarafından hazırlanan *MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI* başlıklı bu çalışma, 09/02/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans / doktora / sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hatice İÇEL

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ

Dr. Öğr. Üyesi Atiye NAZLI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (09/02/2021)

.....
Behiye Sıla İŞCAN

ÖZET

İŞCAN, Behiye Sıla. *Mahmut Makal'ın Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları*, (Yüksek Lisans Tezi) Çorum, 2021.

Kültür, bir milletin tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı maddî ve manevî gelenekler bütünüdür. Türk milletinin yaşama biçimi ve ananeleri başlangıçta sözlü olarak yayılmış; ardından yazılı hâle getirilerek günümüze aktarılmıştır. Araştırmacılar, bir bölgede yaşayan insanları anlamak, o gruba ait gelenek ve görenekleri tespit ederek gerçekleştirilen uygulamaların devamlılığını sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar da “Halk Bilimi” adıyla bağımsız bir bilim dalının kurulmasını sağlamıştır.

Türk Halk Bilimi araştırmacıları tarafından tespit edilen gelenek ve göreneklere, çağdaş Türk edebiyatı yazar ve şairlerinin eserlerinde rastlanır. Bilhassa kırsal kesimde doğan yazarlar, geleneksel Türk yaşamının şehirlere oranla daha çok benimsendiği coğrafyalarda yaşamaları ve birtakım uygulamaları bizzat gerçekleştirmelerinin etkisiyle, halkın yaşama biçimini temel alan eserler meydana getirirler.

Mahmut Makal, köyde doğup büyümüş, Köy Enstitülerinde aldığı eğitim sonrasında, çeşitli köylerde öğretmenlik yapmış ve bu sayede yaşayan halk geleneklerine tanıklık etmiştir. Bizzat edindiği tecrübe, yazara, köy hayatının iç dinamiğini eserlerine yansıtabilme fırsatı tanımıştır. Cumhuriyet Dönemi edebiyatçıları arasında toplumcu-gerçekçi anlayışı benimsemiş olmasının bir sonucu olarak eserlerinde köy gerçekliğini, köy kültürünü ve geleneklerini tüm yönleriyle ifade edebilmiştir. Bununla birlikte, yazarın adı diğer edebiyatçılara nazaran yeteri kadar bilinmemektedir ve yazar üzerine yapılan çalışmalar bu nedenle kısıtlı kalmaktadır.

Bu çalışma, Mahmut Makal'ın Türk gelenek ve göreneklerini eserlerine nasıl yansıttığını ve yazarın Türk edebiyatı alanındaki değerini ortaya çıkarmak için hazırlanmıştır. Böylece yazar hakkında çalışma yapacak araştırmacılara kaynaklık etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Mahmut Makal, Gelenek, Görenek, Halk Bilimi.

ABSTRACT

İŞCAN, Behiye Sila. *Folklore Elements in Mahmut Makal's Works*, (Master Thesis), Çorum, 2021.

Culture is the set of material and spiritual traditions that a nation has produced in the historical process and passed down from generation to generation. The life style and traditions of the Turkish nation initially spread verbally; then it was put into writing and transferred to today. Researchers have carried out various studies in order to understand the people living in a region, to determine the traditions and customs of that group and to ensure the continuity of the practices. These studies led to the establishment of an independent branch of science called "Folklore".

Traditions and customs determined by Turkish folklore researchers can be found in the works of Contemporary Turkish Literature writers and poets. Especially the writers born in rural areas, create works based on the way of life of the people with the effect of living in geographies where traditional Turkish life is adopted more than cities and performing certain practices themselves.

Mahmut Makal; he was born and raised in a village, and after his education in Village Institutes, he taught in various villages and thus witnessed living folk traditions. His personal experience gave him the opportunity to reflect the inner dynamics of village life in his works. As a result of his adoption of a socialist-realist understanding among the Republican Era literati, he was able to express the village reality, village culture and traditions in all aspects in his works. However, the name of the author is not known enough compared to other writers and the studies on the author are therefore limited.

This study has been prepared to reveal how Mahmut Makal reflects Turkish traditions and customs to his works and the value of the author in the field of Turkish literature. Thus, it is aimed to be a resource for researchers who will study about the author.

Keywords: Mahmut Makal, Tradition, Custom, Folklore.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
ÖN SÖZ	xiv
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	1
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	1
GELENEK VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK BİLİMİ KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE HALK BİLİMİNİN KAYNAKLARI

1.1. HALK BİLİMİ KAVRAMI.....	3
1.1.1. Halk Biliminin Özellikleri	3
1.1.2. Halk Biliminin Amacı ve İşlevi.....	4
1.2. TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’DEKİ YANSIMALARI.....	6
1.3. HALK BİLİMİNİN KAYNAKLARI VE KONULARI	11
1.3.1. Halk Biliminin Kaynakları	11
1.3.2. Halk Biliminin Konuları	12
1.3.2.1. Örf	13
1.3.2.2. Âdet	13
1.3.2.3. Gelenek.....	13
1.3.2.4. Görenek	13
1.3.2.5. Töre.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUT MAKAL'IN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI	17
2.2. SANATI	21
2.3. ESERLERİ	28
2.3.1. Bizim Köy	30
2.3.2. Hayal ve Gerçek	33
2.3.3. Memleketin Sahipleri	33
2.3.4. Kuru Sevda	35
2.3.5. 17 Nisan.....	36
2.3.6. Köye Gidenler	36
2.3.7. Kalkınma Masalı.....	39
2.3.8. İplik Pazarı.....	39
2.3.9. Kamçı Teslimi	40
2.3.10. Ötelerin Havası	41
2.3.11. Yeraltında Bir Anadolu	42
2.3.12. Bu Ne Biçim Ülke	43
2.3.13. Zulüm Makinesi.....	44
2.3.14. Değişenler(Bizim Köy 1975).....	44
2.3.15. Karanlığı Zorlayanlar	45
2.3.16. Köy Enstitüleri ve Ötesi	47
2.3.17. Bir İşçinin Günlüğünden	48
2.3.18. Ağlatı	49
2.3.19. Anımsı Acımsı.....	50
2.3.20. Faust'un Dediği	51
2.3.21. Bozkırdaki Kıvılcım	52
2.3.22. Deli Memedin Türküsü.....	53
2.3.23. Halktan Ayrı Düşenler.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI

3.1. DİL ANLATIM	56
-------------------------------	-----------

3.1.1. Mahallî Ağızlar.....	56
3.2. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	74
3.2.1. Doğum	75
3.2.1.1. Doğum Sırası.....	70
3.2.1.1.1. Bebeğin Rahat Doğması İçin Yapılan Ritüeller.....	70
3.2.1.1.2. Çocuk Sahibi Olmak ve Çocuğun Yaşamasını Sağlamak İçin Yapılan Uygulamalar.....	70
3.2.1.2. Doğum Sonrası	71
3.2.1.2.1. Doğum Sonrası Yemeği “Un Bulamacı”	71
3.2.1.2.2. Çula Sarma.....	71
3.2.1.2.3. Azazil Kuşu.....	71
3.2.1.2.4. Enkebit	71
3.2.2. Evlenme	80
3.2.2.1. Beşik Kertmesi.....	81
3.2.2.2. Kız Beğenme.....	82
3.2.2.3. Başlık Parası.....	83
3.2.2.4. Kız Kaçırma.....	84
3.2.2.5. Kendi İsteğiyle Kaçma.....	85
3.2.2.6. Nişan Şerbeti.....	85
3.2.2.7. Düğün Geleneği “Söz Alma”.....	85
3.2.3. Askerlik.....	85
3.2.3.1. Mevlit Uygulamaları.....	86
3.2.4. Ölüm	87
3.2.4.1. Ölünün Gömülme Sürecinde Gerçekleştirilen Uygulamalar	88
3.2.4.2. Miras.....	89
3.3. HALK BİLGİSİ	90
3.3.1. Halk Hekimliği	90
3.3.1.1. Büyü, Sihir, Okuma, Kadercilik	91
3.3.1.1.1. Kadercilik	91
3.3.1.1.2. Okuma	92
3.3.1.2. Hamaylı [Muska].....	92
3.3.1.2.1. Gönül Muskası.....	93
3.3.1.2.2. Temriye Muskası.....	93
3.3.1.3. Kurşun Dökme	94
3.3.1.4. Nazar	94

3.3.1.5. Ocaklık-El Verme	96
3.3.1.5.1. Göz Ocağı	97
3.3.1.5.2. Kurbağacık Ocağı	98
3.3.1.5.3. Yılcancık Ocağı	98
3.3.1.6. Sağaltım	99
3.3.1.6.1. Çay-Kahve	100
3.3.1.6.2. Değirmen Taşı	101
3.3.1.6.3. Eşek Derisi	101
3.3.1.6.4. Hayvan Gübresi	101
3.3.1.6.5. Bağırsak Düğümlenmesi Hastalığı Tedavisi (İp Bağlama/İp Çözme)	101
3.3.1.6.6. Difteri Hastalığı Tedavisi	101
3.3.1.6.7. Kurt Dişi	101
3.3.1.6.8. Siğil/Temre Tedavisi	102
3.3.1.6.9. Baş Ağrısı Tedavisi	103
3.3.1.7. Üzerlik [Tütsü]	104
3.3.2. Halk Baytarlığı	104
3.3.2.1. Bıçakla Zehir Akıtma	104
3.3.2.2. Göz Değmesi	105
3.3.2.3. Yumurta Akı	105
3.3.3. Halk Botaniği- Halk Tarımı	106
3.3.3.1. Bağ Yapımı- Fidan Dikimi	106
3.3.3.2. Bordo Bulamacı (İlaç)	106
3.3.3.3. Çiğdem Çiçeği	107
3.3.3.4. Kerteğen Dikeni	107
3.3.3.5. Meyve Aşısı	107
3.3.3.6. Meyve Dikim Yöntemi (Kenkons)	107
3.3.3.7. Meyve-Sebze	107
3.3.4. Halk Zoolojisi	108
3.3.5. Halk Ekonomisi	109
3.3.5.1. Arpa-Burçak	110
3.3.5.2. Bağcılık-Tavukçuluk	110
3.3.5.3. Hayvancılık	110
3.3.5.4. Kireç Yakımı	110
3.3.5.5. Pamuk Çapası	110

3.3.5.6. Pazarcılık...	110
3.3.5.7. Su Satıcılığı...	110
3.3.5.8. Tarla Sürme...	110
3.3.5.9. Tütüncülük...	110
3.3.5.10. Üzümcülük...	110
3.3.6. Halk Haberleşmesi...	110
3.3.6.1. Tellâl...	110
3.3.6.2. Zil Çalarak Haber Ulaştırma...	110
3.3.7. Halk Matematiği/Ölçü Birimi...	110
3.3.7.1. Ağırlık[Kile]	110
3.3.7.2. Yarım Tekne	111
3.3.8. Halk Taşıtları/Binitleri...	111
3.3.9. Halk Takvimi ve Zamanı...	112
3.3.9.1. Efrencce	113
3.3.9.2. Mevsimlerin Olağan Hareketleri Sonucu Verilen Tarih...	113
3.3.9.3. Olayların Akışı Üzerine Verilen Tarihler	114
3.4. BAYRAMLAR-TÖRENLER-KUTLAMALAR.....	115
3.4.1. Dinî Bayramlar	115
3.4.1.1. Ramazan Bayramı	115
3.4.1.2. Kurban Bayramı	115
3.4.1.3. Bayram Uygulamaları	115
3.4.2. Resmî Bayramlar	116
3.2.4.1. 1 Mayıs...	116
3.4.3. Kültürel Bayramlar	116
3.4.3.1. Koç Katımı	117
3.4.3.2. Bozuntu	117
3.4.3.3. 14 Mart	117
3.5. İNANIŞLAR.....	121
3.5.1. Adak	122
3.5.1.1. Yaşar Kemal İçin Adanan Adak	122
3.5.2. Dünyanın Kuruluşu ve Kıyametle İlgili İnanışlar	123
3.5.3. Formülistik Sayılar	124
3.5.3.1. Üç	125
3.5.3.2. Yedi	125
3.5.3.3. Kırk	125
3.5.4. Ulu Kişiler ve Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar	126

3.5.4.1. Allah Devesi.....	127
3.5.4.2. Azrail	127
3.5.4.3. Can Kavmi	128
3.5.4.4. Cin.....	128
3.5.4.5. Evliya.....	129
3.5.4.6. Hızır... ..	129
3.5.4.7. Hz. Ali.....	130
3.5.4.8. Hz. Muhammed (s.a.v).....	131
3.5.4.9. Melek... ..	131
3.5.4.10. Nuh.....	132
3.5.4.11. Şeyh.....	132
3.5.4.12. Tarikat Ritüelleri.....	132
3.5.4.13. Yeşil Sarıklılar... ..	133
3.5.5. Tabiat Olayları ile İlgili İnanışlar	134
3.5.5.1. Deprem.....	134
3.5.5.2. Güneşi Çağırma	134
3.5.5.3. Güneş Tutulması... ..	134
3.5.5.4. Güneş ve Ayın Oluşumu.....	134
3.5.5.5. Kar Yağışı	135
3.5.6. Uğur- Uğursuzluk- Bereketi... ..	136
3.5.6.1. Uğurla İlgili İnanışlar.....	136
3.5.6.2. Uğursuzlukla İlgili İnanışlar	136
3.5.7. Yağmur Duası.....	138
3.5.7.1. Yağmur Gelini	138
3.5.8. Yatur, Ziyaret Yerleri ve Bilinmeyen Mekânlar İle İlgili İnanış ve Uygulamalar	140
3.5.8.1. Açlık Pınarı... ..	141
3.5.8.2. Kaf Dağı.....	141
3.5.8.3. Taş Kemer... ..	141
3.5.8.4. Tekke	141
3.5.8.5. Türbe.....	142
3.5.9. Yıldızname	143
3.6. OYUN-EĞLENCE-SPOR.....	144
3.6.1. Geleneksel Çocuk Oyunları.....	144
3.6.1.1. Aşık Kemiği ile Oynanan Halka Oyunu... ..	143
3.6.1.2. Çelik Çomak... ..	143
3.6.1.3. Kirpi... ..	143

3.6.1.4. Topaç	143
3.6.1.5. Yağlama-Börekeme	143
3.7. HALK OYUNLARI	146
3.7.1. Hora	147
3.7.2. Kaşık Oyunu	147
3.7.3. Köroğlu	147
3.7.4. Zeybek	147
3.8. HALK MÜZİĞİ- MÜZİK ALETLERİ	149
3.8.1. Darbuka, Ut, Keman	149
3.8.2. Davul	149
3.8.3. Batı Kökenli Müzik Aletleri: Akordeon-Mandolin-Keman	148
3.9. GİYİM-KUŞAM	149
3.9.1. Kadın Giyimi	150
3.9.2. Erkek Giyimi	151
3.9.3. Çocuk Giyimi	151
3.10. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI	152
3.10.1. Meslekler	152
3.10.2. Eşyalar	152
3.11. HALK MİMARİSİ	155
3.11.1. Konut Çeşitleri	155
3.11.2. Konut Yapımı	156
3.11.3. Konutlarda Aydınlanma ve Isınma	156
3.11.4. Ortak Kullanım Yapıları	158
3.12. HALK MUTFAĞI	158
3.13. DAYANIŞMA-YARDIMLAŞMA	160
3.13.1. Misafirperverlik	160
3.13.2. İmece ve Yardımlaşma	161
3.14. GÜNLÜK HAYATLA İLGİLİ GELENEKLER VE DİĞER KÜLTÜR ÖĞELERİ	162
3.14.1. Saygı	164
3.14.1.1. Sedirde Oturma Geleneği	164
3.14.2. Lakap	162
3.14.3. Göç	177
3.14.3.1. Yaylak- Kışlak	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI

4.1. ANONİM HALK EDEBİYATI	178
4.1.1. Manzum Türler	178
4.1.1.1. Mânî	180
4.1.1.2. Türkü	181
4.1.1.2.1. İlk Şekli Korunan Türküler	182
4.1.1.2.2. Değiştirilerek Metne Dahil Edilen Türküler	185
4.1.1.3. Ağıt	186
4.1.1.4. Taşlama	186
4.1.1.5. Tekerleme	186
4.1.2. Mensur Türler	186
4.1.2.1. Bilmece	187
4.1.2.2. Masal	188
4.1.2.3. Efsane	189
4.1.2.4. Halk Hikâyesi	191
4.1.2.5. Cenkname	192
4.1.2.6. Fıkra	193
4.1.2.7. Memorat	194
4.2. KALIPLAŞMIŞ İFADELER.....	196
4.2.1. Atasözleri.....	196
4.2.2. Mahallî Atasözleri	212
4.2.3. Deyimler	213
4.2.4. Özdeyiş	252
4.2.5. Dualar (Algış-Alkış)	252
4.2.6. Beddualar (Kargış)	254
4.2.7. Halk Deyişi	256
4.2.8. Küfürler-Argolar	256
4.2.9. Selamlamalar-Uğurlamalar	259
4.2.10. Yeminler	260
4.3. ÂŞIK EDEBİYATI	262
4.3.1. Âşık Germânî.....	262
4.3.2. Âşık Veysel.....	262
4.3.3. Karacaoğlan	263
4.3.4. Kazak Abdal	263

4.3.5. Muhyiddin Abdal.....	263
4.4. DİNÎ- TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI.....	264
4.4.1. Eşrefoğlu Rumi.....	264
4.4.2. Hasan Dede.....	265
4.4.3. Pir Sultan Abdal	265
4.4.4. Yunus Emre	266
4.5. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU.....	266
4.5.1. Köy Ortaoyunları (Köy Tiyatrosu)	266
SONUÇ	270
KAYNAKÇA.....	272
EKLER	280
EK-1 MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNİN KAPAK FOTOĞRAFLARI.....	280

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

Â	:Uzun a
Û	:Uzun u

Kısaltmalar

BK	:Bizim Köy
H.v.G	:Hayal ve Gerçek
M.S	:Memleketin Sahipleri
K.S	:Kuru Sevda
17 N.	:17 Nisan
K.G	:Köye Gidenler
K.M	:Kalkınma Masalı
İ.P	:İplik Pazarı
K.T	:Kamçı Teslimi
Ö.H	:Ötelerin Havası
Y.B.A	:Yeraltında Bir Anadolu
B.N.B.Ü	:Bu Ne Biçim Ülke
Z.M	:Zulüm Makinesi
D.	:Değişenler
K.Z	:Karanlığı Zorlayanlar
K.E.v.Ö	:Köy Enstitüleri ve Ötesi
B.İ.G	:Bir İşçinin Günlüğünden
A.	:Ağlatı
A.A.	:Anımsı Acımsı
F.D.	:Faust'un Dediği
B.K	:Bozkırdaki Kıvılcım
D.M.T	:Deli Memedin Türküsü
H.A.D	:Halktan Ayrı Düşenler
TDK	:Türk Dil Kurumu
KTB	:Kültür Turizm Bakanlığı

ÖN SÖZ

Türk kültürü, oldukça köklü bir geçmişe ve geleneklerini muhafaza eden bir yapıya sahiptir. Bir bölgede yaşayan halkın ortak geçmişi, yaşama biçimi ve olaylar karşısındaki duruşu, mahallî gelenek ve görenekleri ortaya çıkarır. Halkın bu uygulamaları sürdürme sürecindeki tavrı, kültürün nesilden nesile doğru bir biçimde aktarımını sağlar. Diğer milletler gibi Türk milleti için de oldukça önemli olan ananeler “Halk Bilimi” çatısı altında araştırılmakta ve bilimsel bir veri olarak incelenmektedir.

Halk bilimi, halka ait tüm gelenekleri, görenekleri, inanmaları konu edinir ve bu ürünlerin ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını sağlar. Her toplum, kendi ananelerini tespit ederek hayat tarzlarını ortaya çıkarmak amacıyla birtakım çalışmalar gerçekleştirir. Türk halk bilimi üzerine çalışan bilim insanları da, Türkler’in belleğinde yer alan ananevi yaşamı tespit etmiştir. Günümüzde araştırmaların aynı kararlılıkla sürdürüldüğü görülmektedir.

Geleneksel halk yaşamı, Türk halk biliminin incelediği sistemsel bir veri olmakla birlikte, sanatsal yapıyı da içerisinde barındıran geniş bir kavramdır. Nitekim hem sosyal bir bilim hem de sanat dalı olan edebiyat, gelenekten beslenir. Geçmişten günümüze birçok yazar ve şair, Türk örf ve âdetlerini eserlerine yansıtır. Cumhuriyet Dönemi köy edebiyatı yazarlarından Mahmut Makal, yaşadığı coğrafyayı iyi tanıyan, Türk toplumunun ananelerini iyi bilen ve eserlerinde bu durumu açıklayıcı bir üslupla dile getiren yazarlardandır. Yazar “Köy Edebiyatı” akımının öncüsü olarak kabul edilir ve 1966’da “UNESCO Dünya Kültürüne Hizmet Ödülü” ne lâyık görülür. Ancak Mahmut Makal, Cumhuriyet Dönemi yazarlarına nazaran daha az bilinmektedir. Bu bağlamda hazırlanan tez, yazarın Türk edebiyatındaki önemini ve eserlerindeki Türk ananelerinin çeşitliliğini ortaya çıkarma amacıyla hazırlanmıştır.

Yazarın, yayımlandığı dönemde en çok ses getiren ve günümüz Türk edebiyatçıları tarafından en çok bilinen “Bizim Köy” ve “Köye Gidenler” adlı iki romanı bulunmaktadır. Bu romanların dışında, anı, deneme, inceleme türlerinde de eserler mevcuttur. Aynı zamanda, yazarın *Köy Enstitüleri* dergisinde yazdığı bir şiir, tezde yer almaktadır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde, halk bilimi kavramı, halk biliminin tarihî gelişimi ve kaynakları oluşturur. Aynı zamanda uluslararası alanda bu bilim dalı üzerine yapılan çalışmalar ve Türkiye’deki yansımaları burada konu edilmiştir.

İkinci Bölümde Mahmut Makal'ın hayatı, sanatı ve eserleri yer almaktadır. Yazarın sanat anlayışına yer verilmeden önce, bu anlayışı benimsemesini sağlayan kişilere, olaylara ve kurumlara yer verilmiştir. Mahmut Makal'ın eğitim sürecinin büyük bir kısmını oluşturan Köy Enstitüleri, sanat anlayışının oluşmasında önemli bir etken olarak burada anlatılmıştır.

Üçüncü Bölümde, yazınlardaki halk bilimi türleri alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Mahmut Makal'ın eserlerinde; atasözleri, deyimler, mahallî söyleyişler, mahallî kutlamalar, inanmalar ve uygulamalar mevcuttur. Eserlerde tespit edilen ve çeşitliliği bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan ananeler, bu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Dördüncü Bölümde eserlerde tespit edilen halk edebiyatı türleri örneklendirilmiştir. Aynı zamanda bu bölümde, âşık edebiyatı dinî- tasavvufî Türk edebiyatı bölümleri yer almaktadır.

Sonuç bölümünde yazarın hafızasında yaşayan gelenek ve göreneklerin, eserleri şekillendirme sürecindeki etkisine dair çıkarımlarda bulunulmuş ve kaynakçaya yer verilmiştir. Yazara ait yapıtların kapak fotoğrafları ekte yer almaktadır.

Tezin yazım sürecinde; bilgi birikiminden, tecrübesinden sıkça yararlandığım ve desteğini her daim hissettiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Atiye NAZLI'ya saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Gerek kaynak bulma, gerekse tezin oluşma sürecinde hiçbir yardımı esirgemeyen; sorduğum tüm soruları cevaplandıran ve yaşadığım tüm sorunlara içtenlikle çözüm üreten Dr. Öğr. Üyesi Altuğ ORTAKCI'ya minnetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Lisans sürecinden bu yana, kadınların neler başarabileceğini öğreten ve bana bu yolda ışık tutan, başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Atiye NAZLI olmak üzere tüm kadın hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez konusu arayışında olduğum dönemde sosyal medyada açmış olduğu canlı yayına denk geldiğim ve fikrini almak istediğim, 21. yüzyılın önde gelen yazarlarından Sunay AKIN, aynı yayında bana Mahmut Makal'ı çalışmamı salık vermiş ve tezimin fikir babası olmuştur. Tez konuma katkılarından dolayı yazar, şair, hikâye anlatıcısı, tiyatro oyuncusu, araştırmacı gazeteci Sayın Sunay AKIN' a minnetlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tüm hayatımda olduğu gibi, bugün de arkamda duran; bana dürüstlüğü, doğruluğu, adalet duygusunu ve Atatürk sevgisini aşıl原因 annem Zehra GENÇ ve ablam Sedef YAZGAN'a, desteğini her zaman hissettiğim babam Helim Hüsni İŞCAN

ve ablalarım Aslı ALBAYRAK ve Nazlı KÜÇÜKÖNER'e, sonsuz teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

2018 yılında vefat eden Mahmut Makal'ın eşi Naciye Makal'a, tez yazdığım süreçte ulaşmak için birçok girişimde bulundum, çeşitli kişi ve kurumlara ulaşmaya çalıştım. Ancak çabalarım sonuçsuz kaldı. Bu bağlamda üzgün olduğumu belirtiyor ve yazmış olduğum bu tezi, Mahmut Makal'ın saygıdeğer ailesine ithaf ediyorum.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada, köy dinamizminin canlı tanığı olan Mahmut Makal'ın; doğduğu, yetiştiği ve çalıştığı coğrafyalarda yaşayan gelenekleri, uygulanan örf ve âdetleri eserlerine nasıl yansıttığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda diğer yazarlar kadar bilinmeyen, ancak oldukça köklü bir kültürde yetişmiş olan yazarı tanıtmak, yaşamıyla ilgili bilinmeyen yönleri ortaya çıkarmak ve bu tezin, yazar hakkında çalışma yapacak olan araştırmacılara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Mahmut Makal'ın “Bizim Köy” ve “Köye Gidenler” olmak üzere iki romanı bulunmaktadır. Bu romanların dışında anı, deneme, inceleme ve şiir türünde eserleri mevcuttur. Romanların üzerine tez yazılacak yeterlilikte olmaması sebebiyle, diğer türlerdeki eserlerin de incelenmesine karar verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Hazırlanan tezde, halk bilimi araştırmacılarının yayımladığı kitaplar ve Mahmut Makal'ın kaleme aldığı eserler temel kaynak olarak kullanılmıştır. Bu alanda yazılmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş; akademik dergilerdeki makalelerden, süreli yayınlardan ve röportajlardan yararlanılmıştır. Yazarın, öğrencisi olduğu Köy Enstitüleri tarafından basılan *Köy Enstitüsü* dergisi, teze kaynaklık etmiştir. Aynı zamanda Mahmut Makal'ın bizzat katılım sağladığı bir video röportaj da, elektronik kaynak olarak kullanılmıştır. Literatür taramasının ardından yazarın tüm eserleri okunarak, halk bilim açısından tasnif edilmiştir.

GELENEK VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Nesilden nesile devam eden ve teknolojinin gelişimi, köyden kente göç ve modernizm ile birlikte birtakım değişikliklere uğrayan Türk ananeleri, diğer kültürlerle etkileşimde bulunmuştur. Aynı zamanda köklerini koruması bakımından oldukça

önemli bir geçmişe sahiptir. Gerek konar-göçer dönemde çadır kültürüyle geleneğini devam ettiren gerekse yerleşik hayata geçtikten sonra yaşayış biçimlerini muhafaza eden Türkler, tarih sahnesinde yer almaya başlamalarıyla birlikte örf ve âdetlerini oluşturmuşlardır. VIII. yüzyılda *Göktürk Yazıtları* ile başlayan, XI. yüzyılda *Dîvânu Lugâti't- Türk, Kutadgu Bilig* gibi eserlerle devam eden bu süreçte, Türk geleneklerinin niceliğinden ve korunmasından sıklıkla bahsedilirken, geçmiş yaşamdan öğüt niteliği taşıyan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de Türk yaşamına dair önemli izler görülür. Geçmişten günümüze sözlü ve yazılı olarak nesilden nesile aktarılan bu yaşama biçimi, Türk edebiyatı eserlerinin oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Bu görüşü savunan Mehmet Kaplan şöyle demektedir: “Türk edebiyatı en eski çağlardan bugüne kadar, bütün sahaları, devirleri ve sosyal tabakaları ile Türk milletinin hayatını, zevkini, dünya görüşünü, yaratma gücünü gösteren bir duygu, düşünce ve hayâl dünyasıdır.” (Kaplan, 2009, s.51) Yaşayan halk geleneğinin Türk edebiyatı eserlerindeki etkisi, gelenek ve edebiyat bağımlı kanıtlar niteliktedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK BİLİMİ KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE HALK BİLİMİNİN KAYNAKLARI

1.1. HALK BİLİMİ KAVRAMI

Bir bölgede yaşayan halkın geleneklerini, göreneklerini, inanışlarını, kültürel özelliklere sahip edebî ürünlerini bilimsel bir veri olarak ele alan bilim dalına “halk bilimi” denir. Halk bilimi, halka ait her veriyi inceler ve bu sebeple sosyoloji, psikoloji, tarih, tıp, etnoloji gibi pozitif bilimlerle de ilişki içerisindedir.

Halk Bilimi üzerine önemli çalışmalara imza atan Sedat Veyis Örnek, kavramı şöyle tanımlamıştır:

En yalın anlatımla bir ulusun ya da belirli bir bölge halkının, bir kentin, bir ilçenin, bir köyün maddi ve manevi alandaki geleneksel kültür ürünlerini ve yaşama biçimlerini bilimsel yöntemlerle derleyen, sınıflayan, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada bir bireşime vardırılmayı amaçlayan bilim dalıdır. (Örnek, 2016, s.15)

Türk Folkloru araştırmacılarından Nail Tan ise, halk biliminin Batıdaki karşılığı olan “folklor” adıyla ilgili Türkiye’de yanlışlığa düşülen bir konuya ilişkin şunları dile getirir:

İngilizce’de “folk” halk, “lore” bilgi, bilim demektir. Folklor dendiği zaman, bilimin yanında halk kültürü malzemesi de anlaşılmalıdır. Ülkemizde folklor teriminin halk oyunları, halk müziği karşılığında kullanılması alışkanlığı, folklorun gerçek anlamının tanınmasıyla yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. (Tan, 2003, s. 9)

Halk tarafından, sanatsal bir değerle oluşturulan ve bellekteki referansla yeniden yaratılan ananeler; büyüklerden öğrenme, küçüklere öğretme amacını taşır ve mahallî ürünlerin içselleştirilerek gelecek nesile benimsetilmesini, böylece yaşayan kültürün devamlılığını sağlar. Bu bağlamda halka ait her şey, halk biliminin konusu olabilmektedir.

1.1.1. Halk Biliminin Özellikleri

Halk Bilimi araştırmacılarından Dursun Yıldırım’a göre (1998) folklor ürünlerinin beş özelliği vardır:

- 1-Sözlü Olma
- 2-Geleneğe Bağlılık
- 3-Çeşitlenme

4-Anonimlik

5-Kalıplaşma (s.68-69)

Herhangi bir kültürel ürünün folklor malzemesi sayılabilmesi için dört özelliği bulundurması gerektiğini savunan Nail Tan (2003), özellikleri şöyle sıralamıştır:

1-Halka ait olma

2-Anonim olma

3-Sözlü geleneğe dayalı olması, yazılı bir kaynağın tekrarı bulunmaması

4-Nesilden nesile, toplumdaki topluma geçerek yazılmış olması

Nail Tan folklorun özelliklerini açıkladığı eserinde, folklorik malzemenin üç bölümde incelendiğine de değinir. Bu bölümler:

1-Bigi haline gelmiş folklorik malzeme: Atasözü, destan, halk ilaçları

2-Yaşanan folklorik malzeme: Doğum, düğün, ölüm

3-Sanat hâline gelmiş folklorik malzeme: Halk oyunları, türküler, el sanatlarıdır (s.10).

Folklor araştırmacılarının belirledikleri özellikler göz önünde bulundurularak şu çıkarım yapılabilmektedir: Edebî bir yaratının pozitif bir bilim olan folklor çatısı altında incelenebilmesi için, yaratılan ürünün ilk söyleyeninin bilinmemesi yani tüm halka ait olması gerekmektedir. Geleneğin, başlangıçta sözlü olarak yayılması diğer önemli unsurdur ancak yazıya geçirilmesi kültür devamlılığı açısından önemlidir ve sözlü gelenekten yazılı aktarıma geçirilmesi bu bağlamda öne çıkan bir özelliktir. Kalıplaşmış geleneklerin mevcudiyeti ve temelini deyişmemesi koşuluyla çeşitlenmesi de folklorun inceleme alanına girmesi yönüyle önemlidir.

1.1.2. Halk Biliminin Amacı ve İşlevi

İşlevsel Halk Bilimi kuramcılarında William Bascom, “The Journal of American Folklore” dergisinde 1954 yılında “Folklorun Dört İşlevi” adlı bir makale yayımlar. “W. Bascom makalesinde folklorun dört işlevi olduğunu belirterek bu işlevleri kısaca açıklar. Bascom’a göre eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir. Çoğu gülme unsurunun altında derin anlamlar vardır. Aynı durum fantezi ve hayal için de geçerlidir.” (Bars, 2015, s.9). Folklor ürünleri mutlak suretle eğlendirir, ancak alt metinde oldukça önemli konulara değinir. İçerdiği konular, folklorik ürünlerin ortaya çıktığı toplumun yaşayış, düşünüş ve mizacını ortaya koyar.

William Bascom'a göre folklorun ikinci işlevi değerlere, törelere ve toplum kurallarına destek vermektir. Her toplumun kendine özgü gelenekleri, kuralları vardır. Bu kurallara uyulması, o topluma ait hissedilmesi bakımından önemli bir unsurdur. Folklor, Bascom'a göre mahallî değerleri ve sözlü gelenekleri desteklemelidir (Oğuz, 2010, s.78).

Üçüncü işlev eğitim işlevidir. Bascom, geleneğin doğru aktarımında eğitimin ve öğreticiliğin yerini, makalesinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Halk ürünlerinde öğreticilik unsuru bilinen bir gerçektir. Nitekim düşünmek, okumak, çalışmak gibi kavramlar çocuk anlatılarında dahi ön plana çıkar; çocukları doğruluğa, dürüstlüğe yönlendirir ve mesaj verir. Bu bağlamda folklor ürünlerinde öğretinin yeri oldukça önemlidir.

Folklorun dördüncü işlevi kişisel ve toplumsal baskılardan kurtulma işlevidir. Bazı dönemlerde bireyler, uymak istememelerine rağmen toplumdan dışlanmamak için bazı kurallara biat etmek zorunda kalırlar. Bascom bu duruma karşı çıkar ve folklorun baskılardan bağımsız bir şekilde hareket etmesi gerektiğini savunur. Bascom'a göre folklor eğlendirmeli, toplumun değerlerini desteklemeli, öğreticilik yanı bulundurmali ve bütün bu işlevleri gerçekleştirirken toplumsal baskılardan uzak durmalıdır (Oğuz, 2010, s.83).

Folklor işlevlerinin ışığında, folklorun amacı ve Türk toplumu için öneminin anlatılması ihtiyacı doğmuştur. Nail Tan, folklorun amacını şöyle belirtir:

Folklor, halk kültürünü araştırıp değerlendirmekle toplumun sosyo-ekonomik dinamiklerini ortaya çıkarmakta, milletin kültür birliğini sağlamakta, mahallî kültürü önce millî kültür, daha sonra da evrensel kültür hâline getirerek, insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaktadır (Tan, 2003, s.9).

Folklor, geleneksel yaşayışın bilimsel verilere dayalı ve profesyonel bir bakış açısıyla araştırılmasını sağlamış, folklorik ürünlerin gelişimini ve nesilden aktarımını kolaylaştırmıştır.

1.2. TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Halk bilimi, bağımsız bir bilim dalı olarak 19. yüzyılda araştırılmaya başlanmıştır. Bu tarihten önce birtakım araştırmaların gerçekleştiğini belirten Alan Dundes, girişimleri şöyle özetler:

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Herder, “halk türküsü”(Volkslied), “halk ruhu” (Volkseele) ve “halk inanması”(Volksglaube) gibi terimler kullanmıştır. Herder'in ünlü Halk Türküleri Antolojisi ilk defa 1778-1779'da yayımlanmıştır, fakat tam olarak bilimsel anlamdaki halk bilim çalışmaları daha sonraki bir döneme kadar ortaya çıkmamıştır (Oğuz vd., 2006, s. 11).

Özkul Çobanoğlu (2016), halk bilimi çalışmalarının iki başlangıç tarihi olduğunu savunur: Çobanoğlu'na göre ilk başlangıç tarihi, Almanya'da Grimm kardeşlerin “Ev ve Çocuk Masalları” adlı sözlü gelenekten derleyerek oluşturdukları masal kitaplarını yayınladıkları 1812, ikincisi ise “folklore” adının isim babası William John Thoms'un dergide yayımladığı makalenin tarihi olan 1846'dır (s.23).

İngiliz folklor araştırmacılarından William John Thoms, haftalık olarak yayımlanan; bilim, sanat ve edebiyat üzerine yazıların yer aldığı “Athenaeum” dergisinin 22 Ağustos 1846 tarihli sayısında, halk ürünlerinin derlenmesini istediği bir mektup kaleme alır. Bu yazıda Thoms, “Ambrose Merton” takma adını kullanır, “popüler antikler” ve “popüler edebiyat” kavramları yerine de “Folklore” ismini önerir.

Thoms bu tarihten sonra da Athenaeum dergisinde çeşitli folklor konuları üzerine yazmayı ve kendisine gönderilen folklor malzemesini yayınlamayı sürdürmüştür. Bu arada folklor sözcüğü kısa sürede benimsenmiş ve 1851 yılında ilk kez (Thomas Sternberg'in yazdığı The Dialect and Folk-lore of Northamptonshire [Northamptonshire Dialekti ve Folkloru] adlı) bir kitap kapağında görülmüştür (Dorson, 1997, s. 90).

Kitap kapağında kullanılmasının ardından Folklor adı, 1891'de Uluslar Arası Folklor Kongresi'nde bilim adı olarak kabul edilmiş, bu tarihten sonra hızla yayılmıştır. İngilizcede “Folklore” adıyla bilinen bu terim, Türkçede “halkiyat”, “halk bilgisi, hikmet-i avam, budun bilgisi, halkbilim, halk bilimi ve halk kültürü” gibi isimlerle bilinmektedir. Ekici (2018) İngiltere'den önce Almanya'nın “Volksunde” terimini kullandığını ancak “folklore” tabiri kadar yaygınlaşmadığını ifade etmektedir (s. 2).

19. yüzyılda folklor ürünlerini derleyen Batılı ve Doğulu folklor araştırmacıları, bu ürünlerin derlendiği halkı orta sınıf olarak nitelerler ve “aydın-seçkin” ile “ilkel-vahşi” arasında yer aldıklarını düşünürler. 19. ve 20. yüzyılda Türkiye'de de aynı durum

söz konusudur. Nitekim 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kullanılan "avam" tabiri, 20. yüzyılda "köylü" kavramıyla karşılanmıştır.

Bu fikri reddeden Amerikalı halk bilimci Alan Dundes, o dönem araştırmacılarının bu düşüncüyü ortaya atma sebeplerinin, kendilerini aydın sınıfına erişirme ihtiyacından doğduğunu dile getirir, bu sorunu öncelikle "halk" tanımını yaparak çözümler ve akabinde bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak bir meslek, dil veya din olabilir, ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği geleneklere sahip olmasıdır (Oğuz vd., 2006, s.16).

Alan Dundes bir grubun teoride en az iki kişi olması gerektiğini, ancak ekseriyetle ikiden fazla gruplardan meydana geldiğini tespit eder ve günümüzde herhangi bir alanda ortak bir geleneği benimsemiş kişilerin oluşturduğu folklorik ürünlerin, halk bilimi çatısı altında incelenmesi gerektiğini belirtir (Ekici, 2007, s. 6).

Folklor, Türkiye'de bir bilim dalı olarak ilk kez Ziya Gökalp, Mehmet Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı öncülüğünde 20.yüzyılda incelenmeye başlanmıştır.

Türkçülük akımının temsilcisi ve "Türk milliyetçiliğinin babası" olarak tanınan; Türk milletinin tarihini ve niteliğini ortaya çıkarmak için *Türkçülüğün Esasları* eserini kaleme alan Ziya Gökalp, folklorun bir bilim olarak tanıtılmasını sağlayan ilk bilim insanıdır. Mustafa Kemal Atatürk: "Vücudumun babası Ali Rıza Efendi, heyecanlarımın babası Namık Kemal, fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tır." (Yazıcıoğlu, 1972, s. 2) diyerek, gerçekleştirdiği inkılaplarda Ziya Gökalp'ın etkisini açıklamıştır. Gökalp, milliyetçiliğinin yayılmasını, Türk folklorunun sistematik bir şekilde araştırılmasına bağlamıştır.

Kurulacak yeni Türk devletinin sosyal ve kültürel yapısının ancak halka doğru inerek ve halka ait malzemelerin derlenip değerlendirilmesiyle ortak bir kültüre ve geçmişe sahip olabileceğini öngörmüş ve bu düşünce temelinde folklor çalışmalarını yürütmüştür (Özyurt, 2008, s. 109).

"Ziya Gökalp'ın "Halka Doğru" dergisinde 23 Temmuz 1913'te yayımlanan "Halk Medeniyeti I- Başlangıç" başlıklı makalesi Türkiye'de folkloru bir bilim olarak tanıtan ilk yazıdır. Bu yazısında Gökalp, folklor terimine karşılık "halkiyât" kelimesini kullanmıştır." (Tan, 2003, s. 36)

Ziya Gökalp'tan sonra Türk halk biliminin ortaya çıkmasına öncülük edenlerden biri de Mehmet Fuat Köprülü'dür. Köprülü, 6 Şubat 1914'te *İkdam* gazetesinde "Yeni

Bir İlim: Halkiyat-Folklore” adlı bir yazı yayımlar ve burada hem halkiyât hem de folklor terimini kullanmış olur (Tan, 2003, s. 36).

Rıza Tevfik Bölükbaşı, folklor araştırmalarında öne çıkan isimlerden biridir. “1900 yılında Nevsâl-i âfiyet- Salnâme-i Tıbbî adlı sağlık yıllığında “Raks” başlıklı ilk halk oyunları yazısını yayımlamıştır. Rıza Tevfik, Peyâm gazetesinin 5 Mart 1914 tarihli edebiyat ekinde “Folk-lore” başlıklı yazısında da folkloru tanıtmış, folklor karşılığında “hikmet-i avam” terimini teklif etmiştir.” (Tan, 2003, s. 35).

Yukarıda bahsedildiği üzere, Türk bilim insanları folklor terimi yerine Türkçe kelime bulma arayışını sürdürmüşlerdir. Tan (2003) üniversitelerde halk bilimi adıyla kürsülerin kurulması ve derslerin açılmasıyla halk biliminin kabul gördüğünü ifade eder; Kültür Turizm Bakanlığının ise, halk bilimi kavramından daha geniş bir alanı kapsadığını düşünceleri üzerine “halk kültürü” ifadesini temel aldıklarını belirtir (s. 36).

Türk folklorunun araştırılmaya başlanmasıyla birlikte birçok kurum, kuruluş ve bilim insanı bu alanda çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Üniversite çatısı altında halk bilimi çalışmaları 1924 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlı olarak “Türkiyat Enstitüsü”nün kurulması ile başlamıştır. Enstitünün kurulduğu yıllarda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı olan Fuat Köprülü’nün çabaları sonucunda günümüz halk bilimi çalışmaları açısından da önemini yitirmeyen pek çok bilimsel araştırma yayımlanır (Ekici, 2018, s. 16).

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk halk bilimi alanında çalışmalar başlatan ilk halk bilimi derneği, 1 Kasım 1927 tarihinde Ankara’da kurulan “Anadolu Halk Bilgisi Derneği”dir.

Bir süre sonra da adı “Türk Halk Bilgisi Derneği”ne çevrilen dernek, çıkardığı “Halk Bilgisi Haberleri” adlı süreli yayınıyla ülkemizin çeşitli yerlerinden derlenen halkbilim verilerini toplu bir biçimde sergilemiştir. Ayrıca Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber adı altında bir de kılavuz yayımlamıştır. Derneğin önemli etkinliklerinden birisi de, halkbilimsel gereç derlemek amacıyla düzenlediği gezilerdir (Örnek, 2016, s. 34).

19 Şubat 1932’de kurulan Halkevleri, Türk folkloru ürünlerinin derlenmesini ve yayımlanmasını sağlayan önemli kuruluşlardan biridir.

Halka dönük etkinlikleri arasında halk-bilim çalışmalarına da önemli yer ayıran bu kuruluşlar, gerek çeşitli illerde çıkardıkları yerel dergileri, gerekse yayımladıkları kitaplarıyla Türk halkbilimi gerecinin büyük bir bölümünü yitip gitmekten kurtarmışlardır (Örnek, 2016, s. 35).

Mustafa Kemal Atatürk tarafından, Türk dilini araştırmak üzere 1932’de kurulan ve günümüzde “Türk Dil Kurumu” (TDK) olarak bilinen “Türk Dilini Tetkik Cemiyeti” ve Türk tarihini ayrıntılı bir şekilde ele almak amacıyla, aynı yıl kurulması sağlanan, günümüzde “Türk Tarih Kurumu” (TTK) adıyla bilinen “Türk Tarihini Tetkik

Cemiyeti”nin halk bilimine katkısı yadsınamaz. Ziya Gökalp’ten aldığı ilham ve kendi bilgisi, kültürü ve öngörüsüyle, hümanist bir bakış açısını ve milliyetçiliği birleştiren Atatürk, bu kurumlar vasıtasıyla folklorun derlenmesi için elverişli zemini sağlamıştır.

Halkevleri yanında Türkiyat Enstitüsü, Türk Dil Kurumu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul Yüksek Tahsil Gençliği’nce kurulan Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsünü Kurma Derneği (1966’dan sonra Türk Folklor Kurumu, 1973’ten sonra da Folklor Kurumu adlarıyla), Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü, Konya Kültür ve Turizm Derneği, Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti de (1959’da Türk Etnografya ve Turizm Folklor Derneği, 1973’te Folklor Araştırmaları Kurumu adlarıyla) çeşitli kitap yayımları ile halkiyat çalışmalarına genişlik ve zenginlik kazandıran kuruluşlardır (Oy, 1997, s. 368).

Folklorun araştırılması ve incelenmesinde, üniversitelerde kurulan kürsülerin önemli ölçüde katkısı bulunmaktadır. Geçmişte bu kürsülerin kurulmasına öncülük eden isim, folklor araştırmaları ve derlemeleriyle bilinen Pertev Naili Boratav’dır.

1931-1932 yıllarında Fuat Köprülü’nün asistanlığını yapan Boratav, 1939 yılında DTFC’nde halk edebiyatı kürsüsünü kurar ve bilimsel halkbilimi çalışmalarına hız verir. Alan araştırmalarını ve derleme çalışmalarını uluslararası terminolojiyi kullanarak yapar. Öğrencilerinden oluşturduğu ekiple Anadolu’da derleme gezilerine çıkar. Böylece, bugün artık elde edilmesi mümkün olmayan birçok halk edebiyatı materyalini derler, arşivler veya yayımlar. Çoğu, kendisinin ve öğrencilerinin bu tarihten başlayarak 1948 yılında kürsüsünün kapatılmasına kadar olan dönemde derlediği malzemeye dayanan 18 kitabı Türkçe veya başka bir dilde yayımlanmış 200’den fazla makalesi bulunmaktadır (Oğuz, 2017, s. 39).

Kültür Bakanlığı’na bağlı olarak 1966’da kurulan Millî Folklor Araştırma Enstitüsü, folklorun tasnifinde ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmasında önem arz etmektedir. Enstitü adının, folkloru profesyonel bir bakış açısı ve sistematik bir yöntemle inceleme amacıyla verildiğini belirten Öcal Oğuz (2017), bu enstitünün düzenlediği kongrelerin, derleme çalışmalarının, hazırlanan bibliyografların ve yayın faaliyetlerinin halk edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir (s. 49).

Kurumun adı, sonraki dönemlerde “Millî Folklor Araştırma Dairesi” ve daha sonra da “Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü” (HAGEM) adıyla Türk halkbilimiyle ilgili çalışmalarını 2003 yılına kadar sürdürmüştür. 2003 yılında “Kültür Bakanlığı” ve “Turizm Bakanlığı”nın “Kültür ve Turizm Bakanlığı adı altında birleştirilmesiyle bu genel müdürlük de, “Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü” adı altında faaliyet göstermeye devam etmektedir (Ekici, 2018, s.17).

20. yüzyılda folklor üzerine birçok çalışma yapılmış, bazılarını yukarıda değinilmiştir. Bu çalışmaların dışında; Mehmet Kaplan, Dursun Yıldırım, Ali Duymaz, Sedat Veyis Örnek, Şükrü Elçin, Fikret Türkmen, Nevzat Gözaydın, Gürbüz Erginer,

Muhsine Helimoğlu Yavuz, Umay Günay, Metin Ekici, Özkul Çobanoğlu, Saim Sakaoğlu, Doğan Kaya, Ali Berat Alptekin ve birçok önemli bilim insanı, gerek derleme sürecinde, gerek kürsülerde okutulmasında, gerekse çeviri aşamasında folklorun gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır.

UNESCO'nun, folkloru araştırma alanına alması, yukarıda bahsi geçen çalışmaların dışında, yeni ve gelişmiş bir disiplin olarak incelenmesi yönüyle folklorun gelecek nesillerce bilinmesi ve yeni nesil folklor araştırmacılarına motivasyon sağlaması yönüyle oldukça önemlidir. UNESCO "Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)" adı altında bir birim kurmuş ve "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"nin içinde halk bilimine yer vermiştir. "Buna göre, halk bilgisi yaratmalarının araştırılması ve incelenmesi ve de korunması uluslararası alandaki bir sorun hâlinde ele alınmaktadır." (Ekici, 2018, s. 18).

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi'ni kurmuş ve çalışmalar gerçekleştirmiştir. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi ise, bu bağlamda ihtisas komitesine kaynaklık etmiştir. Bu merkez, kültürel mirasın korunmasıyla ilgili sözleşmede yer alan maddelere nazaran, folklorik ürünlerin derlenmesi, araştırılması, yayımlanmasını sağlamış ve bu sözleşmede gereken alt yapıyı oluşturmuştur.

Ayrıca yine bu merkez bünyesinde ilk kez Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi adıyla bir müze açılmış, bu müzenin toplumda gördüğü ilgi, yaptığı bilimsel çalışmalar ve yarattığı farkındalıkla Türkiye'de bu alana yönelik müzecilik çalışmaları ilgi görmeye başlamış, Beypazarı'ndaki Yaşayan Müze ve Gazi Üniversitesi-Altındağ Belediyesi işbirliğindeki Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi bu süreçte faaliyete geçmiş, birçok şehirde benzer müze kurma talep ve çalışmaları artmıştır (Oğuz vd., 2017, s. 56).

SOKÜM sözleşmesi, 2003 yılında UNESCO tarafından imzalanmış, Türkiye 2006 yılında bu sözleşmeye dahil olmuştur. Prof. Dr. Öcal Oğuz ve Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel başta olmak üzere birçok bilim insanının destekleriyle, 2006 yılından bu güne dek, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda birçok değerli çalışma gerçekleştirilmiştir. Hâlihazırda bu alandaki çalışmalar sürdürülmektedir.

1.3. HALK BİLİMİNİN KAYNAKLARI VE KONULARI

1.3.1. Halk Biliminin Kaynakları

Halk biliminin incelediği ananevi ögeler, öncelikle sözlü aktarımcılar yoluyla tespit edilmiştir. Ancak sözlü geleneği derleyen ya da yazıldığı bölgenin folklorunu aktaran eserler de yazılı kaynak olarak halk bilimi araştırmacıları tarafından incelemeye alınmıştır.

Nail Tan(2003), halk bilimine 3 ögenin kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Bu kaynaklar:

- 1-Sözlü kaynaklar
- 2-Yazılı kaynaklar
- 3-Maddî kültür kaynakları (s.79).

Metin Ekici'ye (2018) göre ise bu kaynaklar dörde ayrılmaktadır. Nail Tan'ın söylemine ek olarak Ekici, görsel kaynakları da eklemiş ve dört kaynağın halk bilimi ürünlerini derlemede etkili olduğunu söylemiştir (s. 22).

Sözlü kaynaklar, geçmişte yazılmış halk bilimi kaynaklarında okuma-yazma bilmeyen, kırsal kesimde yaşayan ve 70 yaş üstündeki kişileri kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu kaynaklar birinci ağızdan folklorun tespiti açısından oldukça önemli bir kaynağı teşkil eder. Ancak günümüzde halk bilimi kavramının kapsayıcılığı sayesinde bu tabir değişmiş ve yalnızca orta yaş ve üstünü değil, halk geleneğini bilen ve uygulayan genç nüfus da sözlü kaynaklara dâhil edilmiştir.

Yazılı kaynaklar, birinci ağızdan derlenen malzemenin yazıya geçirilmesi akabinde ortaya çıkan eserleri kapsamaktadır. Sözlü kaynakların yazıya geçirilmesi, halk geleneğinin daha ulaşılabilir hâle gelmesi açısından önemlidir. Girişte de bahsedildiği üzere VIII. yüzyılda Orhun ve Yenisey Abideleri, XI. yüzyılda Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't- Türk, Codex Cumanicus, Dede Korkut gibi eserlerin yanı sıra, Nail Tan'a göre (2003) destan ve efsane kitapları, tarih kitapları, cönkler, mecmualar, vakayinameler, ruznameler, surnameler, şer'î mahkeme sicilleri, fütüvvetnameler, fermanlar, menakıpnameler, hızırnemeler, cenknemeler, mesneviler, dergiler, yıllıklar, ansiklopediler gibi tüm yazılı kaynaklar, halk biliminin kapsamına girer (s. 82). Öcal Oğuz (2017) ise bu kaynaklara ek olarak, yüzyıllar önce derlenip yazıya geçirilmiş atasözü ve fıkra kitaplarını folklor araştırmalarına dâhil eder (s. 115).

Görsel kaynakları Metin Ekici şöyle açıklar:

Uygulamalı, harekete dayalı ve maddî alandaki halk bilgisi ürünlerinin icrâsını, uygulamasını ve üretimini yapan bu ürünler hakkında görsel ve sözlü olarak bilgi veren kaynakları bu grupta toplamak mümkündür. Bir geleneğin nasıl icrâ edildiğini, bir oyunun nasıl oynandığını, bir sazın nasıl yapıldığını, bir kilimin nasıl dokunduğunu göstererek aktaran ve anlatan kişileri “görsel kaynaklar” olarak kabul etmek yerinde olacaktır (Ekici, 2018, s. 23).

Günümüzde birçok şehre gezi programları düzenlenmekte ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla insanlar diğer şehirlerin mahallî yemeklerini, oyunlarını, müzik aletlerini ve birçok folklorik ürünü gözlemleyebilmektedir. Metin Ekici'nin açıklaması bağlamında bu programlar, görsel kaynak olarak kabul görebilmektedir.

Nail Tan, maddî kültür kaynaklarının Cumhuriyet'ten önce inşa edilmiş mimari eserlerde, halk mutfağında görülebildiğini ve mezarlıkların, halk inançlarını, el sanatlarını ve halk edebiyatını kapsamaları bakımından açık hava müzesi konumunda olduğunu belirtir. Müzelerdeki ürünlere de şöyle değinir:

Müzelerimize koyduğumuz veya evlerimizde kullandığımız 1923'ten önce yapılmış maddî kültür ürünleri(halî, kilim, işlemeler, mobilyalar, bakır yemek takımları, çini eşyalar, kıyafetler, takılar vs.) renkleriyle, motifleriyle, malzemesiyle konuşan birer belgedir(Bazı maddî kültür ürünlerinin üzerinde; yapan ustanın adı, yapıldığı yer ve tarih, dualar, âyetler bulunur. Bu tür eşyaların değeri daha büyüktür (Tan, 2003, s. 85).

Teknolojik gelişimin birtakım değişikliklere sebep olduğu ve teknolojinin birçok kolaylık sağladığı gerçektir. Ancak geçmişte faydalanılan gaz lambası, antika yemek takımları, kilim, halî veya birtakım mobilyalar, günümüzde dekoratif amaçla da olsa evlerde yerini alır. Bilhassa köylerde, bu kaynaklar yalnızca dekoratif amaçla değil, yarar sağlama yönüyle de değerini korumaktadır. Bundan dolayı da maddi kaynaklar hâlihazırda her evde tespit edilebilir.

1.3.2. Halk Biliminin Konuları

Halk bilimi, halkın yaşam biçimini, inanışlarını, giyim-kuşamını, düğün bayram gibi kaynaşmanın sağlandığı özel günlerde gerçekleştirilen uygulamaları, oyunları ve esasında halk tarafından gerçekleştirilen tüm olguları inceler. Halka ait her şey bu bağlamda halk biliminin konusu olabilmektedir. Halkın huzurlu ve güvenli yaşayabilmesi için gereken kurallar da, bu bağlamda halk biliminin incelediği konular arasındadır.

Her toplumun uyması gereken kurallar vardır. Bu kurallara uyulmaması hâlinde toplum huzurunun bozulması kaçınılmazdır. Bu bağlamda yazılı hukuk kuralları, toplumun huzur ve güvenliğinin sağlanmasında ilk denetim mekanizmasıdır.

Yazılı hukuk kurallarının yanı sıra toplum tarafından belirlenen ve uygulanan sözlü kurallar da vardır. İçinde yaşanılan toplum tarafından ahlaki ve vicdani yönlerle belirlenen kurallara yasal kurallar gibi bağlı kalınır, aynı özen ve özveri gösterilir. Kurallara uyulmaması durumunda da toplum baskısı, dışlanma, kınama gibi çeşitli yaptırımlar uygulanır.

Sözlü kurallar olarak bilinen örf, âdet, gelenek, görenek, töre gibi terimler folklorun araştırma konularından bazılarıdır. Bu bağlamda terimlere kısaca değinilmesi ve halk bilimindeki işlevlerinin açıklanması gerekmektedir. Aşağıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, temelde birbirinden çok uzaklaşmayan bu terimler, yaptırım gücü ve işlevleri bağlamında ayırt edilebilir.

1.3.2.1. Örf

Toplumun uymak zorunda olduğu katı kurallar bütününe “örf” denir. Kuralların koyulduğu toplum açısından oldukça önemli bir yere sahip olan örfler, toplumun yaşayış biçimine göre belirlenir ve kurallara uyulmadığı durumlarda, önemli yaptırımlar uygulanır.

Örfe yasa arasında sıkı bir ilişki vardır. Hattâ geri kalmış toplumlarda örfler yasaların işlevlerini de üstlenirler. Kimi durumlarda herhangi bir olayla ilgili olarak yasa da bir hüküm bulunmazsa, yargıç söz konusu olayın niteliğine uygun bir örfle dayanarak karar verebilir; bu karar da bir yasa maddesi gibi geçerli ve bağlayıcıdır (Örnek, 2016, s. 175).

Örf kavramı, Örnek’in de bahsettiği üzere oldukça katı kurallar bütünüdür. Nitekim yasalardaki bazı kuralların boşluğunu, toplumun ahlaki değerlerinin sonucunda oluşturulan örfler doldurur.

1.3.2.2. Âdet

Türkçeye Arapçadan geçmiş olan bu kelimenin çoğulu “âdât” tır ve “Alışılmış her şey, her vakit yapılan, herkes tarafından uyulması gereken durum” (Parlatır, 2012, s. 43) olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramın örfle göre daha ılımlı olduğunu öne süren Örnek, şunları kaydetmektedir: “Âdetin karakteristiğini, alışılmış birtakım davranışların giderek kalıplaşması oluşturmaktadır. Bu kalıp davranışlar ve alışkanlıklar, örfteki

yapılma ya da kaçınma zorunluluğu yerine, âdette yapılmalı ya da yapılmamalı niteliğine bürünmektedir.” (Örnek, 2016, s. 176)

Âdetler örfe nazaran daha ılımlı kuralları içermekle birlikte, örf kavramının denetleme ve düzenleme işlevine de sahiptir. Önemli günler, büyüğe ve küçüğe davranış şekilleri, geçiş dönemi ritüelleri, çeşitli toplulukların, mesleklerin, etnik ve sosyolojik grupların kendilerine has uygulamaları belirleyen âdetler, Türk folklorunda oldukça önemli bir yere sahiptir.

1.3.2.3. Gelenek

Türkçe kökenli olan bu kelime “anane” olarak da bilinmektedir. Metin Ekici bu terimi halk bilimi bağlamında şöyle tanımlar:

Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve de değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı (Ekici, 2018, s. 20).

Örnek (2016), geleneklerin yaşamı düzenlenme ve denetlenmede büyük bir yaptırım gücü ve tutucu bir tavrı olduğunu ifade eder. Örnek’e göre bireyin, dâhil olduğu toplumun geleneklerine karşı çıkması, bağlı bulunduğu toplumdan dışlanmasına ve tepki çekmesine sebep olur. Bu bağlamda gelenekler, yasalardan daha geniş bir alanı kapsar (s. 179).

1.3.2.4. Görenek

Yukarıdaki terimlere nazaran daha ılımlı bir kavram olan görenek, “görülme” işlevi dolayısıyla bu adı almıştır. Sözlüklerde “İnsanların birbirine bakarak yaptıkları şey” (Parlatır, 2012, s. 519) olarak tanımlanmaktadır.

Göreneğin örfe, âdete, geleneğe bakarak yaptırım gücü daha zayıftır; örfdeki yapılma zorunluluğu, âdet ve gelenekteki yapılmalı özelliği görenekte yapılabilmeli niteliğini alır. En yalın tanımıyla bir şeyi görülegeldiği gibi yapma alışkanlığı olan görenek, öteki sosyal alışkanlıklar gibi gerekli ve uygun görülenleri kapsar, bunların mutlaka yerine getirilmesini istemez (Örnek, 2016, s. 180).

1.3.2.5. Töre

“Eski Türk devlet geleneğinin dayandığı anayasa, töredir. Töre, Türk kağanlarının milletine ve devletine egemen kıldıkları kanunların toplamıdır. Töre,

günümüzde ve eski Türklerde halkın günlük yaşamda uyması gereken sosyal kurallar bütünüdür.” (Artun, 2018, s. 150).

Töre, yukarıda açıklanan terimlerin tamamını kapsar ve “yazılı hukuk kurallarının geleneksel anlamdaki karşılığı” şekliyle nitelenebilir.

Sözcüğün aslı Türkçe’dir ve Türe’den gelmektedir; örf, âdet, yol, kural, gelenek, görenek, yasa ve kuttören(ayin) anlamlarını karşılamaktadır. ... Bir toplulukta, bir grupta, bir yöre halkında bireylerin uymayla yükümlü oldukları ya da uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının ve tutumların tümünü içine alan töreler, özellikle geleneksel kesimde ve kırsal alandaki etkinliğiyle dikkati çeker (Örnek, 2016, s. 181).

Töreler, toplum tarafından önemsenen görev ve sorumlulukların yerine getirilmemesi ya da ahlaki, vicdani ve akli anlayışa ters düşen durumların yaşanması durumunda, başlanmaz bir cezalandırmayı devreye sokar. Uygulanacak cezayı yine toplum, yaşanan durumun vehametine göre belirler. Evlilik dışı ilişkiler, emanete ya da ait olduğu gruba ihanet etme gibi hatalar töreye ters düşer ve o toplumdaki huzuru kaçıır. Geleneksel kuralları yasal kurallar gibi kabullenen toplum, “adaletin kestiği parmak acımaz” anlayışını benimsediği için törenin koyduğu kuralı da kabul etmiş sayılır.

Bahsi geçen terimlerin dışında, halk birliğinin ve karşılıklı güvenin inşasında, dolayısıyla sosyal dayanışmanın sağlanmasında oldukça önemlidir. Bu dayanışma, mahallî halk geleneğinin ortaya çıkmasını kolaylaştırır. Halk Bilimi ise bu terimlerin altında oluşan tüm ürünleri inceler, araştırır, tespit ve tasnif eder.

Folklor ürünlerinin derlenmesi sonrasında doğru tasnif edilmesi ve arşivlenmesi önemlidir. Bu bağlamda birçok araştırmacı, derlenen ürünleri çeşitli başlıklar altında incelemiştir. Londra ve İsviçre’deki folklor dernekleri halk bilimi konularını sınıflandırmış, Türk Halk Bilgisi Derneği de 1928 yılında yayımladığı *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* kitapta folklor konularını 15 maddeye ayırmıştır. “Folklorun bu kadro denemesi 1949 yılında Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1969 yılında da Naki Tezel tarafından geliştirilerek küçük değişikliklerle kılavuz şeklinde yayımlanmıştır” (Tan, 2003, s. 14). Folklor konularının alt başlıklarda incelenmesi ile ilgili en kapsamlı çalışmayı “Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü” yapmıştır. “1976 yılında uygulamaya konulan Türk Folklor Arşiv Kılavuzu’na göre 100’lük kodlama seviyesinde Türk Folklorunun konuları sıralanmıştır” (Tan, 2003, s. 15).

Birçok araştırmacı geçmişten bu gne folkloru alt dallara ayırarak incelemiş ve ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu tezdeki başlıklar, tespit edilen örnekler göz önüne alınarak, 1977 yılında folklor konularını 25 başlık altında ele alan Prof. Dr. Sedat Veyis rnek'in "Türk Halkbilimi" kitabında yer verdiği tasnife göre sıralanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUT MAKAL'IN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Mahmut Makal 1930 yılında, Aksaray'ın Gülağaç ilçesine bağlı Demirci köyünde doğmuştur. O dönemde doğan çocuklar ekseriyetle nüfusa geç yazılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, yazarın doğum tarihi, kimliğinde 30.06.1933 olarak kaydedilmiştir. Annesinin adı Atike, babasının adı İsmail'dir. Çoban bir baba ve ev hanımı bir annenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelen yazarın; Ayşe, Behice, Nevriye ve Aysel isimlerinde dört kız kardeşi vardır. İsmet adında bir erkek kardeşi de doğmuş ancak doğumundan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Yazar, nerede doğduğuna ilişkin bilgiyi, "Anımsı Acımsı" adlı eserinde şöyle dile getirmektedir: "Köyün karşısına düşen ve adı da "Karşı" olan tarlalarda patates sökerken doğurmuş anam. Yaşamımın öteki adı olan çilem böyle başlamış." (Makal, 1994, s. 17). Çocukluk dönemini çeşitli hastalıklarla geçiren ve bu dönemi "çile" olarak ifade eden yazar, Köy Enstitüleri'ne gidişini, çileden kurtuluş yeri olarak görür. Aynı eserde bu durum şöyle anlatılmaktadır:

Yaşamım çilem demektir desem de, köyden kalkıp Köy Enstitüsü'ne gitmem kurtuluşun ta kendisi... İvriz Köy Enstitüsü'ne gitmeseydim, uzamazdı yaşamım. On yaşına kadar gelmiş olmam, bakımsızlığın ve hastalıkların elinden kurtulmamı önleyemezdi sanırım. Zor büyümüş bir köylü çocuğuyum çünkü. Bahar akşamlarında şimşekler çakarken, yazın güneş ortalığı kavururken, kışın komşudan komşuya ses ulaşmazken, öldü ölecek diye başucumda bekleşenleri bugün gibi anımsarım. Mevsimine göre kabakulak, sıtma ya da zatürre gibi hastalıklardı sanırım beni günlerce yatan. Bugün kulaklarım arızalıysa, doktorlar hep "ayakta kalp romatizması geçirmişsin" diyorlarsa, paslı ustuların delik deşik ettiği bingüldağım ağrılı ve çıkıntılıysa, bunlar, o günlerin armağanıdır bana (Makal, 1994, s. 17).

Mahmut Makal, çocukluk döneminde yaşadığı birtakım sağlık sorunlarına ve imkânsızlıklara rağmen, okuma ve araştırma sevgisini kaybetmemiş bir çocuktur. İlkokulu köyde okuyan yazar, çocukluğunda birkaç ayda bir gelen gazeteleri takip etmiş ve yaşanan güncel olayları köy odalarında yaşlılara anlatmıştır. Gazetenin köye ulaşamadığı kış mevsiminde, yazarın okuduğu yayınların yerini Hz. Muhammet'in sийerleri ve Hz. Ali cenknameleri almıştır. Yazar, ilkokul çağında yaşadıklarını, Prof. Bruno Arcurio ile gerçekleştirdiği söyleşide şöyle dile getirmektedir:

O yıllarda bir yandan köyün ilkokulunda okurken, bir yandan da çobanlık yaptığımı söylemişim. Koyunlar otlarken, bir kayanın dibine oturur, kepeneğime sarınır ve halk kitapları okurdum. Bunlar da Şah İsmail, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre gibi buram buram içtenlik ve sevgi tüten kitaplardı. Onları okurken dünyayı unuttuğum, dalıp gittiğim ve bundan dolayı da koyunları sürüyle yitirip sonra uzaklarda bulduğum olmuştur (Makal, 2001, s. 291).

Mahmut Makal, çocukken okuduğu hikâye ve cenknamelerin, yazın hayatına başlamasında ilk etken olduğunu söylemiştir. Nitekim yazarın eserlerinde görülen halk kültürü, çocukken okuduğu eserlerin yazara ne denli tesir ettiğini gösterir niteliktedir.

Yazar ilkokulu bitirdikten sonra Köy Enstitüleri'ne gitmek istemiş ancak babası razı olmamıştır. Köy ortamının çetin şartları ve evin tek erkek evladı olması, bu duruma muhtemel bir sebep olabilir. Babası, yazara karşı çıkarken, annesi Makal'ın okumasını istemekte ve oğlunu desteklemektedir. Yazar, enstitüye gidiş yolunda yaşadıklarını şöyle anlatır:

Anamı uyandırıp uyandırmamayı düşündüm. Uyandırmasam da olurdu. Azık olarak birkaç bazlamayı akşamdan sarmıştı çıkına. Komşudan bulup harçlık da vermişti. Bütün sorun, babama duyurmadan yola çıkabilmektir. “Bu köyün toprağı senin gibi daha çok iti doyurur” diyor ve yollamak istemiyordu Köy Enstitüsü'ne (Makal, 1994, s. 25).

Yazar, babasına rağmen okuma ve öğrenme isteğinden vazgeçmemiş, Köy Enstitüleri'ne 1943 yılında girmeyi başarmıştır. Konya İvriz Köy Enstitüsü'ne girdikten sonra bambaşka bir dünyayla tanışan yazar, köydeki kitaplardan sonra enstitüde modern öykü ve romanları okuma fırsatı bulmuştur. Okuduğu ilk kitap, Maksim Gorki'nin “Stepte” eseridir. Yazar o kitapta en sevdiği hikâyenin “Kocakarı İzergil” olduğunu belirtir. Kendisiyle gerçekleştirilen video röportajda Makal, Stepte eserinin ardından okuduğu diğer eserleri ve okuma sevgisini şöyle dile getirmiştir:

Çok kitap okudum. Klasiklerin ne olduğunu da öğrendik tabii. Okuduğum kitaplar arasında ilk okuduklarımdan unuttuklarımdan Yakup Kadri'nin “Yaban”ı ve “Atatürk”ü. Atatürk hakkında yazılmış en iyi kitaplardan biridir. İkinci veya üçüncü sınıfta, o kitabı çok sevdiğim için oturdum yazı denemesi yaptım o kitap üzerine. Yeni bir Türkçe öğretmenimiz geldi, “İvriz” diye bir dergi çıkarmaya başladık. Konya'da basılıyor. O yazıyı verdim, o dergide yayınlandı (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2017).

Sabahattin Ali'nin “Değirmen” ve İgnazi Silone'nin Sabahattin Ali tarafından çevirisi yapılan “Fontamara” eseri, yazarın okuduğu diğer kitaplardır. Yazar, Solohof, Panait Istraiti, Dostoyevski gibi Batı edebiyatı sanatçıları da bu dönemde tanıdığını ve okuma sevgisini bu kitaplarla kazandığını söylemiştir.

Köy Enstitüleri'nde eğitimine devam ederken yazma hevesi başlayan Makal, şiirlerini *Varlık* dergisine de gönderir. Ancak Yaşar Nabi Nayır, şiirleri güçlü bulmayarak onu düz yazı yazmaya teşvik eder. Yazar, 1947'de enstitüden mezun olur ve doğduğu köyle mesafesi on saat olan, göreve başladığı ilk köy Nurgöz'de gözlemlediklerini Mart 1948'te *Varlık* dergisine göndermeye başlar. Yaşar Nabi Nayır, yazarın gözlemlerini çok beğenir ve eser "Bir Köy Öğretmeninin Notları" başlığıyla tefrika olarak yayımlanır. Notların toplumda yankı uyandırmaya başlaması sebebiyle, o dönemde Aksaray'ın bağlı olduğu Niğde Valiliği, yazarı Nurgöz köyünden Çardak köyüne gönderir. Bir sene Nurgöz'de, bir sene Çardak'ta çalışan yazarın, 1950 yılı Ocak ayında "Bizim Köy" eserinin yayımlanması üzerine, köyün gerçeklerini ifşa etmesi suçuyla aynı yıl mart ayında 38 gün hapis cezası alır.

Tutuklanışından bir iki ay sonra iki avukat (biri şair Oktay Rıfat) onun salıverilmesini sağladılar. Oktay Rıfat o yolculuğu sırasında bir dağ köyü gecesinin karanlıklarında, kendini halkına adanmış olan genç yazar Mahmut Makal için uzun bir şiir yazdı (Bulut) (Makal, 2001, s. 288).

Yazar, Aksaray Hapishanesi'nde 38 gün kaldıktan sonra 29 Nisan 1950'de hapisten çıkar. Aynı yıl, eser dördüncü kez basılır ve edebiyat çevrelerince Mahmut Makal adı duyulmaya başlar. Gerek kendi köyünde çalıştığı üç senelik süreçte, gerekse 1955-1957 arasındaki askerlik sürecinde birkaç kez komünistlikle suçlanmış ancak herhangi bir kanıtla rastlanılmadığı için ceza almamıştır.

1950 yılında "Bizim Köy" adıyla yayımlanan eser, 1952'de "Hayal ve Gerçek" adıyla yeniden basılır. Sonraki eseri ise, 1954 yılında okuyucuya sunulan "Memleketin Sahipleri" adlı eseridir.

Yazar, altı yıllık öğretmenlik hayatı sonrasında, 1953 yılında, Gazi Eğitim Enstitüsü Özel Eğitim Bölümüne başlamıştır. Yine o yıllarda Fransa'ya, Avrupa Sosyoloji Merkezine araştırma yapmaya gitmiştir. İki yıllık yükseköğrenimi sonrasında yazar, ilköğretim müfettişi olarak yeni görevine başlamıştır. Sırasıyla Antalya, Ankara ve Adana bölgelerinde müfettişlik yapan Mahmut Makal, Antalya'daki müfettişliği sırasındaki gözlemlerini "Kuru Sevda"; Ankara bölgesindeki gözlemlerini de "Köye Gidenler" adlı kitaplarında toplamıştır (Karaman, 2010, s. 93).

Müfettişliği sırasında gezip incelemeler yapması, eserlerinde dile getirdiği sorunları tespit etmesini sağlamıştır. Daha önce Fransa'ya giden yazar; dil öğrenmek, okutmanlık görevini yerine getirmek ve yeni kültürleri tanıyarak kendi ülkesiyle kıyaslayabilme fırsatı edinmek için İngiltere ve Almanya'ya da gitmiştir. 1980'de ülkedeki darbe dönemi dolayısıyla Almanya'ya gittiği sırada birçok sanatçı ve yazar

arkadaşlarıyla karşılaşmış, Almanya'nın sanata ve sanatçıya bakışını yerinde gözlemlemiştir. Gittiği üç ülkedeki gözlem ve araştırmaları “Ötelerin Havası” kitabında dile getirmiştir. Birçok ülkeye giderek tespitlerde bulunması ve gerek öğretmenlik gerekse müfettişlik sürecindeki başarılarının ülkeyi aşan bir sükse yaratması; başta “Bizim Köy” eseri olmak üzere “Hayal ve Gerçek”, “Memleketin Sahipleri”, “Kuru Sevda” eserlerinin İngilizce, Almanca, Rusça, Romence, Sırpça, İbranice, Japonca, Bulgarca, Lehçe gibi birçok dile çevrilmesini sağlamıştır. Yazar, 1960'lı yıllarda BBC Türkçe için “Köye Mektup” adlı 20 bölümden oluşan bir program yapmıştır ki, bu program yazarın çok yönlülüğünü de kanıtlar niteliktedir.

Mahmut Makal, 1965'te siyasete atılmak istemiş, Türkiye İşçi Partisi'nin İstanbul milletvekili adayı olmuş ancak seçimi kazanamamıştır. Bununla birlikte, işçilerle yakınlığı bilinen ve köy geçmişi olduğu için kendisine köy halkının sesi olma görevini üstlenen yazar, işçileri ve siyaset hayatıyla ilgili anılarını “Bir İşçinin Günlüğünden” eserinde sıkça dile getirir. Eserin bir bölümü, 1960 ve 1980 darbelerinde yazarın yaşadığı zorluklara ayrılmıştır. Nitekim darbe süreçlerinde, diğer öğretmenler, yazarlar ve aydınlar gibi, o da sansüre ve kovuşturmalara maruz kalmıştır.

1966 yılından itibaren devam eden müfettişlik sürecinde birbirinden farklı birçok yaşama biçimini gözleme olanağı bulan yazar, Bakanlık emrine alınmasıyla birlikte Van'a gitmiş ve orada gözlemlediklerini “Yeraltında Bir Anadolu” eserinde anlatmıştır. Anı-deneme türündeki birçok eserini de yine bu gözlemler sonucunda yazabilmiştir. 1970 yılında yayımladığı “Kokmuş Bir Düzendeki” adlı eserde, müfettişken Bakanlık emrine alınıp Türkçe öğretmeni olarak görevlendirilmesi ve bu sürece kadar yaşadığı zor şartları anlatmıştır.

1971'de İstanbul Sağır ve Dilsizler Okulu'nda Türkçe öğretmeni görevi bıraktı. 1971-1972 yılları arasında Bizim Köy Yayınları'nı yönetti. 1972 yılında Venedik Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verdi. 1979 başında Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'nın danışmanı oldu ve Kültür Yüksek Kurulu üyesi ve sekreterliği yaptı (Duvar Kitap, 2018).

Yazar 1975 senesinde, “Bizim Köy” eserinde anlattığı Nurgöz köyüne tekrar giderek köydeki değişimleri gözlemlemiş ve bu gözlemleri de ekleyerek 1976'da “Değişenler-Bizim Köy 1975” adıyla yeni bir eser yayımlamıştır. Bu eserin çeşitli eklemeler ve farklı adlandırmalar ile yayımlanması, köyün geçirdiği değişimin tüm gerçekliğiyle anlatılması bakımından önem taşımaktadır.

Yazar bir sene Kùltür Bakanlığı Danışmanlığı görevini yùrùttükten sonra emekli olur, ancak dergilerde yazılar yazmaya ve incelemeler yapmaya devam eder. Dil Derneği, Edebiyatçılar Derneği ve Türkiye Yazarlar Sendikası gibi sivil toplum kuruluşlarının uzun bir süre üyesi olur. “Ayrıca Makal, 1966’da UNESCO’nun “Tüm Kitaplarıyla Dünya Kùltürüne Hizmet Ödùlü” ve 1967’de Türk Dil Kurumu’nun “Dile Hizmet Ödùlü”nü aldı. UNESCO tarafından dünya gençliğine örnek insan olarak seçildi.” (Teis Yesevi Edu, 2018) Aynı zamanda 24 Kasım 2011 yılında Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği, Mahmut Makal’a “Mustafa Necati Öğretmenlik Onur Ödùlü” vermiş ve “Mahmut Makal’a Armağan” adlı bir kitap yayımlar.

Kitaplarının edebiyat çevrelerince tanınmasından itibaren, vefat ettiği 2018 yılına kadar Mahmut Makal ile birçok röportaj yapılmıştır. *Politika* gazetesinin 12 Aralık 1975’te yayımlanan sayısında Mahmut Makal’ın görüşleri yer alır. *Kahkaha* adlı mizah dergisinin 1950’de yayımladığı sayıda, Mahmut Makal’ın Cumhuriyet gazetesinin konuğu olarak hayatında ilk kez İstanbul’a gitme serüveni anlatılmıştır. Yazarın “Bizim Köy” eseri, 1975 yılında Türk Dil Kurumu Ödùlü alır. Bunun üzerine Adnan Binyazar, Mahmut Makal’la görüşme gerçekleştirir ve bu söyleşi *Türk Dili* dergisinde yayımlanır. *Milliyet Sanat* dergisinin 1977 basımında, TDK ödülünü kazananlarla yapılan görüşmeler arasında Mahmut Makal’ın da adı yer alır. *Patika* dergisinin 2010’da basılan 70. sayısında Mahmut Makal’ın söyleşisi yer almakta ve *Berfin Bahar* dergisinin 2018 yılı 23. basımında da “Köy Enstitülerinin Işığı ve “Bizim Köy”ün yazarı Mahmut Makal” adlı bir yazı bulunmaktadır.

Eserleri pek çok yabancı dile çevrilen; gerek köylünün ve işçinin haklarını gözetken, gerekse bizzat yaşadığı sorunların üstesinden gelmeyi başaran Mahmut Makal, kendisi gibi Köy Enstitüleri mezunu öğretmen Naciye Makal ile evli ve iki çocuk babasıdır. 67 yıllık beraberliklerinin ardından yazar, 10 Ağustos 2018 sabahında Ankara’da yaşama veda etmiştir.

2.2. SANATI

Yazarın sanatı anlatılmadan önce sanat anlayışını etkileyen koşullara değinilecektir. Nitekim insan duygusal bir varlıktır ve bebeklikten erişkinliğe kadar yaşadığı olumlu ve olumsuz tüm tecrübeler, karakterin ve davranışların oluşmasında ilk etkindir. Sanat yoluyla hayatını idame ettiren insanlar, yaşadıkları olayların onlarda bıraktığı etkiyi birçok şekilde eserlerine yansıtırlar. Yazarlık sanatıyla geçimini

sağlayan Mahmut Makal da, doğup büyüdüğü, yetiştiği ve geliştiği şartları yazdığı eserlere yansıtmiş, böylece sanat anlayışını oluşturmuştur.

Mahmut Makal köyde doğup büyümüş ve birçok çarpıcı olayı bizzat deneyimlemiş bir yazardır. Yazın yaylalarda koşup yufka ekmekle beslenen, kışın ise su bulamadığı için hastalıkla mücadele eden kendisidir. Sophie Lannes'in yabancı bir dergide yayımladığı ve yazarın kitabının Ön Sözüne eklenen yazıda, Makal için şunlar aktarılmaktadır:

Mahmut, açlığın ne olduğunu, kış soğğunun nasıl ısırdığını ve hastalık acısını erkenden öğrendi. Hayvanların sonuncusu da öldükten sonra yenisini alacak para bulamadıkları sıkıntılı günleri ailesi ile birlikte yaşadı. Öğretmek için öğrenmekten başka ne yapabilirdi halkı için? (Makal, 1987, s. 9).

II. Dünya Savaşı sonrası buhranın yaşanmaya devam ettiği dönemde, su, elektrik, gıda, sağlık gibi birçok yönden sorun yaşayan köylüler, geçmişten süregelen birçok gelenek ve göreneği uygulamaya devam etmişlerdir. Ancak Makal'a göre, doğru olan gelenek ve göreneklerin yanı sıra, yanlış inanışlar da hâlihazırda zor koşullardaki köylüyü daha da zor durumda bırakmaktadır. Cehalet, dini kullanan sahte hocalar, ekonomi gibi sorunları yaşayan ve siyasi anlaşmazlıklara kurban edilen köylüler çıkmaza girmekte ve bir sözcüye ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple Mahmut Makal, köyün durumunu açık bir şekilde dile getirme ve köylüyü kötü durumda yaşamaya mahkûm edenlerle mücadele etme görevini hem bir öğretmen hem de köyde doğup büyümüş biri olarak kendisine yüklemiştir. Yazar, bu bağlamda yayımladığı yazılarla ilgili şunları söylemiştir: "Okumak kolaydı; oturarak ya da yatarak oluyordu. Yazmaya gelince, iş başka türlüydü. Çevremde gördüklerimi yazmam gerekiydi. İnsanlar, hayvanlar, taşlar ve bitkiler bile sanki bana "bizi anlat" diyorlardı."(Makal, 1968, s. 10) Bununla birlikte birtakım edebiyat çevrelerinde, eserlerin sanat yanının zayıf olduğunu düşünenler vardır. Yazar, bu husustaki düşüncelerini kendi eserinde dile getirmiş ve şöyle açıklamıştır:

Ben fotoğraf makinesi değilim. Benim de bir dünya görüşüm, mizacım ve aldığım kültür var. Bunların süzgecinden geçen olaylar olduğu gibi değil, benim gözümle, benim duyuşumla verilmiş olmaz mı? Sanat tarafına gelince: Ben sanat sevdalısı değilim ama kuvvetli sanatın ne olduğunu da hâlâ öğrenememiş olmamı bağışlayın. Bunu diyenler her yerde yalın söylemeyi savunur, uzun ve ağdalı yazıları yermeyi unutmazlar da üstelik (Makal, 1968, s. 10).

Mahmut Makal, eserlerinde köylünün durumunu ve yaşadığı sorunları tüm gerçekliğiyle anlatmıştır. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere, yaşanan sorunlardan

dolayı yeis içindedir. Köy çocuğu olarak başlayan ve köy öğretmenliğiyle devam eden yaşam serüveninde bizzat deneyimledikleri, onun kişiliğini oluşturan en önemli unsurdur. Toplumcu gerçekçi bir anlayışı benimsemesi de, yaşadıklarının bir sonucudur.

Anadolu'yu görmeden, tanımadan övgü düzdüren romantik köycüler; Anadolu'yu görünce dertlenirler. Gene kimileri senelerce Anadolu'ya, Anadolu insanına haset taşıdığını söyler, orada yaşayanların bahtiyarlığından dem vururlar ancak onlarla birleşmeye, bütünleşmeye yanaşmazlar; Makal gibileri onların kucağında yaşar, ancak gene de “bahtiyar” değildirler (Bayrak, 2000, s. 328).

Yazar, müfettişlik sürecinde çıktığı yolculukları ve eserlerini yazma serüveninde gördüklerinin ona ne denli kaynaklık ettiğini, hemen hemen tüm eserlerinde dile getirmektedir. Nitekim yazarın iki romanı dışındaki diğer eserleri; anı, deneme, inceleme türündedir ve bu tecrübe, yazarın düşüncelerini paylaşabilmek için elverişli bir zemin sağlamıştır. “Zulüm Makinesi” eserinde yer alan müfettişlik dönemiyle ilgili düşünceleri, yazarın yaşamının âdeta kısa bir özetiştir:

İki yıldır bıçak ağzında, kelle koltukta görev yaptım. Katır sırtında köyden köye, dağdan dağa, kar, tipi, sel, kurt, eşkiyâ demeden Siirt köylerinde yolculuk yaparak çalıştım. Ölüm tehlikeleri atlattım. Köylerdeki halkımızın yaşayışlarını görerek üzüldüm. Günlerim üzüntü içinde geçti. Trahom, cüzzam, frengi, kızamık bilcümle hastalık köylüyü inim inim inletiyordu. Yolsuzluk, yoksulluk, evsizlik, okulsuzluk, güvensizlik köylünün ayrı ayrı dertleriydi. Bu tablo uykumu kaçırdı. Yiyip içmemi azalttı... Duramadım yazılar yazdım. Varlık, İmece, Yelken, Yön dergilerinde kimileri yayınlandı (Makal, 1994, s. 130).

Mahmut Makal, yaşadığı sürgünlere, hapsilere, kovuşturmalara rağmen, her toplumcu gerçekçi aydın gibi, mücadelecî ruhunu kaybetmeyen bir mizaca sahiptir. Sanat anlayışının şekillenmesinde de, yaşadığı tüm olayların etkisi hissedilmektedir.

Yazarın köyden çıkıp Köy Enstitüleri'ne gitmesi, sanat anlayışının şekillenmesinde etkili olan önemli faktörlerden biridir. Köy Enstitüleri ona, birçok farklı dünyayı araştırma fırsatı sunmuş ve ufkunu genişletecek yeni pencereler açmıştır.

Makal, enstitülerin kuruluş öncesini ve kuruluş aşamasını, eserinde şöyle aktarır:

Köylü, ilkel çalışma şeklinin değişmesinde kendine yol gösterecek önderler istiyordu. ... Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, İlköğretim Genel Müdürü Hakkı Tonguç, uzun bir çalışma sonunda, bizim gerçeklerimizin rengini değiştirecek kurumlar olarak Köy Enstitüleri kurulmasına karar verdiler. 1937'de bu okullar kurulmaya başladı. 1940'ta da “Köy Enstitüleri” oldular. Atatürk'ten sonra devletin başına geçmiş olan İnönü ve Arıkan'ın hâlefi Yücel, Tonguç'la birlikte bu davanın yürütülmesi için çalıştılar. Köy Enstitüleri ve köylerin okula-öğretmene kavuşması meselesi, baş mesele olarak açıklandı. Köylerden ilkokulu bitirmiş kızlar erkekler enstitülere toplandı. Onlar öğretmen yetişirken, köylere okul yapmak için Cumhurbaşkanı başta olmak üzere bakanlar, genel müdürler, valiler, kaymakamlar, bucak müdürleri, onbaşılar, muhtarlar ve halk... okul yapımını aksatmamak için çalıştı. Kısa bir süre sonra köylere öğretmenler akmaya başladı (Makal, 1965, s. 58).

Makal'ın bizzat anlattığı Köy Enstitüleri, köylüye okuma-yazma öğretebilmek, köy ve köylüyü kalkındırıp şehir ve köy adaletsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla 17 Nisan 1940 yılında kurulan, millî niteliklere sahip ilk ve tek eğitim kurumudur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İlköğretim Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un büyük katkılarıyla kurulmuştur. Bu eğitim kurumlarının amacı, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak ve köyde doğup büyüyen çocukları tekrar köyelerine göndererek, köy halkının doktoru, veterineri, boyacısı, sıvacısı, hülasa, demir başı konumuna getirmek, kız-erkek ayırt edilmeksizin yardımlaşmayı ve dayanışmayı aşılaktır. "Köy Enstitülerinin kurucusuna göre, iş eğitimi, eğitim işinin temel taşıdır. "İş içinde eğitim" demek ise, iş eğitimi yoluyla insanı donatmak, deyim yerindeyse, yaşam için, toplumsal sorunlarla savaşıma için insanı pişirmektir." (Makal, 1993, s. 17) Eğitim yoluyla köyü canlandırıp, köydeki devinimi sağlamak, kurucuların en önemli hedeflerinden biridir. Nitekim bu sebeple şehirden uzakta konumlanan enstitüler, sadece derslerin verildiği bir okul değil; spor, oyun alanı, açık hava tiyatroları dâhil birçok yönden gelişimin ve modernleşmenin sağlandığı enstitü adını almıştır. Edebi eserlerde ve müzik türlerinde, bir yandan Batı müziği ve eserleri hakkında bilgi verilirken, bir yandan da doğunun bakir kalmış müzik aletleri ve doğu kültürüne özgü eserler hakkında bilgi verilerek, öğrencilerin her yönden gelişimi sağlanmıştır. Nitekim Âşık Veysel orada bağlama dersleri vermiş, Sabahattin Eyüboğlu da Enstitü öğrencilerinin edebiyat öğretmenliğini yapmıştır.

Köyde doğup büyüyen; köy dinamizmine tanıklık eden yazarlar, eserlerine halk yaşamını yansıtır. Köyde yaşamının yanı sıra, köy konusunu eserlerine aktaran birçok yazar da, o dönemde halkın yaşadığı sorunlara ayna tutmuştur. Yakup Kadri'nin "Yaban"ı, halk-aydın arasındaki uçurumu ortaya çıkararak, halkı birleştirmeye ve sorunları çözümlenmeye çabalamıştır. Sadri Ertem'in "Çıkrıklar Durunca", Kemal Tahir'in "Sağırdere" gibi eserleri, bu açıdan dikkati çeken yazınlardır.

Köy Enstitüleri, bünyesindeki öğrencilere, çeşitli coğrafyaları ve o bölgenin özelliklerini öğretmiş, bununla birlikte kendi kültürüne sahip çıkmayı bilhassa aşılama ve onlara ışık tutmuştur. Enstitü mezunlarının eserlerinde, köklerindeki halk töresiyle, enstitüde öğrendikleri ve gelişimlerine katkı sağlayan olayların etkisi hissedilmektedir. Köy Enstitüleri'nde yetişen sanatçıların toplum üzerindeki birleştirici gücü, yarım asır öncesinde kaleme alınan ve geleneklerin etkisinin oldukça hissedildiği "Yılanların

Öcü”, “Masalını Yitiren Dev”, “Kanlı Derenin Kurtları”, “Sarı Traktör” gibi eserlerin hâlihazırda okunması yönüyle de anlaşılabilir.

Adnan Binyazar, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Dursun Akçam, Fakir Baykurt, Mehmet Başaran, Pakize Türkoğlu, Talip Apaydın gibi edebiyat çevrelerince oldukça iyi tanınan yazarlar, Köy Enstitüleri’nde yetişmiş sanatçılardır. Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi tarzda önemli eserlere imza atan Fakir Baykurt, enstitü sürecinde Mahmut Makal ile mektuplaşmalarını şöyle dile getirir:

Teknik Sanat derslerinde üstlendiğimiz işleri bitirince ödül olarak yurt gezisine yollanıyorduk. Yeni kurulan Enstitülerin yapılarına yardım ekibi olarak yollanıyorduk. Resim yapan resim yapanı, şiir yazarı şiir yazarı buluyordu. Adı henüz Tufan iken Mahmut Makal’la Gönen-İvriz arasında mektuplaşmalarımızı anımsıyorum. Konu sürekli olarak şiir, kitap, dergi, yazın...” (Baykurt, 2019, s. 109).

Aynı eserde Baykurt, yazarla ilgili şu sözlere de yer vermiştir:

Köyün o güne kadar hiç yazılmamış yanlarını, içli, inandırıcı bir dille yazıyordu. Yaşamın kötü koşullarına da, yukardan gelen saçma buyruklara da baş eğmeyen tavrı okurları etkiledi. Yazılarında çok acı bir gülüş vardı, insanın yüreğine işliyordu. Günlüğe benzer, ben anlatımlı kısa öyküler anlattı. Anadolu’nun yüzyıllardan gelen görgüsüyle araya giriyor, kısa bilgiler veriyordu. O kısa metinlerde çarpıcı gerçek gözler önüne seriliyor, utandırıyor, sorumluluk uyandırıyor (Baykurt, 2019, s. 113).

Köy Enstitüleri, UNESCO tarafından, geri kalmış ülkelere eğitimi kurtaracak yol olarak önerilmiştir ve birçok ülke “Türk işi eğitim seferberliği” olarak bilinen enstitülerdeki sistemi örnek almıştır.

Bununla birlikte Köy Enstitüleri, iyi anıldığı kadar, hakkında çeşitli tartışmalar yapılan bir eğitim kurumudur. Enstitüde öğretmenlerin öğrencilere komünizm propagandası yaptıklarını iddia eden, öğrencilerin uygunsuz bir şekilde eğitim aldıklarını söyleyen, kız-erkek öğrencilerin aynı sınıfta ders almasını istemeyen bir kesim, enstitülerin kapanması amacıyla girişimlerde bulunmuşlardır. Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti ile muhafazakâr kesimin enstitüleri kapatma konusundaki birleşimi nedeniyle, öncesinde içeriksel birtakım değişikliğe uğrayan Köy Enstitüleri, 1948 yılında kesin olarak kapatılmıştır. Enstitülerin kapanması ve öğrencilerin askere alınması, bu kuruma emek veren herkesi üzdüğü gibi, Enstitüyü kurtuluş yeri olarak gören Mahmut Makal’ı da derinden yaralamıştır. Yazar, eserlerinde bu durumu sıkça gündeme getirir. Enstitülerin kapanmasıyla ilgili görüşlerini bildiren Cemil Sait Barlas da, bu hususta şöyle demiştir:

Köy Enstitüleri, buldukları muhitin şartlarına göre, köylünün derdini karşılayacak bilgiyle mücehhez öğretmenler yetiştirecekti. Mezunlar belki ideal değildi fakat zamanla eksikler tamamlanacak, müessese tekâmül edecek, memlekete verimli olacaktı... Aradan yıllar geçti, şimdi köylerimizin birçoğunda kız çocuklar hiç mektebe gönderilmemekte, erkek çocuklarsa eski harflerle okutan hocaların elinde, gözleri yarıya değil, geriye çevrilmiş olarak yetiştirilmektedir (Makal, 1989, s. 131).

Mahmut Makal için, Köy Enstitüleri'nin kuruluşunda büyük rol oynayan, dönemin İlköğretim Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel çok önemlidir. İsmail Hakkı Tonguç'un ona fikir babalığı yaptığını söyleyen Makal, Tonguç için şöyle demektedir: "Hakkı Tonguç'un yanında geçen zamanlarım, hayatımın en çok değerlenen zamanları olmuştur. Yanından her ayrılışımda, fikirlerim yeniden bilendir, keskinleşirdi..." (Makal, 1973, s. 82) Aynı eserde Makal, Tonguç için şunları da kaydetmektedir: "O Tonguç Baba ki, dünya ansiklopedilerine tek Türk Eğitimcisi olarak geçmiştir. Köy Enstitüleri'ni kurarak Türkiye'nin eğitim yoluyla kalkınmasını lâftan eylem hâline getirmiştir." (Makal, 1973, s.205). Eğitim üzerine en çok eser veren eğitimci olarak bilinen, "Canlandırılacak Köy" eserinin yazarı İsmail Hakkı Tonguç için Köy Enstitüleri'nden mezun olan Talip Apaydın şunları dile getirmektedir:

Çoğumuz ortakçıydık, ırgattık. Ağaların kapılarında kul; şeyhlerin, dedelerin peşlerinde mürittik. Bahçıvan Hakkı Tonguç bizleri aşıladı, eğitti; Türk milli eğitim ordusu saflarına kattı. Yurdumuzun yönetiminde görevler aldık. Her birimiz bu çarkın bir vidası, bir dişlisi olduk. Ülkemizin havasına yepyeni bir güç kattık. Yüz binlerce köy çocuğunu okuttuk. Yurttaşlarımızı daha anlayışlı, daha aydın yurttaşlar yapmaya çalıştık. Koca bahçıvanın bahçesinde nice çiçekler açtı (Apaydın, 2009, s. 194).

Mahmut Makal'ın sanat anlayışını etkileyen kişilerden biri, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'dir. Yazar, Yücel'in eğitime katkılarını şöyle ifade eder:

Hasan Âli Yücel, Köy Enstitüleri'nin kuruluşunu sağlayan, Bakanlığı süresince de bu kurumların iyi çalışması için ödünsüz çalışan bir Bakandır. Dünya klasiklerinin dilimize hızla kazandırılması ve okullara, kitaplıklara sokulması onun dönemindedir. "Hümanizma ruhunun ilk duyuş ve anlayış aşaması, insan varlığının en somut biçimde ifadesi olan sanat yapıtlarının benimsenmesiyle başlar." diyendir (Makal, 1994, s. 89).

Yazar, eserlerini yayımlamaya başladıktan sonra ünlü yazar ve şairleri tanıma fırsatı bulmuş ve sanat anlayışının şekillenme sürecinde, bu isimlerin katkısını anlatmıştır. Tefik Fikret başta olmak üzere, Ahmet Haşim ve Orhan Veli sevgisini dile

getiren yazar; Sait Faik Abasıyanık, Cahit Sıtkı Tarancı, Sabahattin Ali gibi yazarların onun yazın hayatında önemli bir yere sahip olduğunu sıklıkla vurgulamıştır.

Mahmut Makal'ın, çocukluk ve gençlik döneminden, vefat ettiği 2018 yılına kadar örnek aldığı ve sanat anlayışını “toplumcu gerçekçi” olarak nitelemesini sağlayan en önemli etkenlerin başında, şüphesiz, Mustafa Kemal Atatürk gelmektedir. Makal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Türklerin ebedî atası Mustafa Kemal Atatürk'e her eserinde hususi olarak yer vermiştir. Yazar, tüm zorluklara rağmen hedefinden dönmeyen ve mücadelesini son nefesine kadar sürdüren Atatürk'ü örnek aldığını şu sözlerle dile getirmektedir: “Bugün bizi kurtarmış ve bize en iyi ülkü yollarını çizmiş olan ölmez Atatürk'ün sevgisi, yediden yetmişe kadar içimizi doldurmuş ve aydınlatmaktadır” (Makal, 2001, s.202). Bir başka eserinde, Atatürk için şu sözleri aktarmaktadır:

Bu ulusun içinde yaşamış, bu ulusla birlikte bir kurtuluş savaşı vermiş ve sonra da bu ulusun yeryüzünde bağımsız, kalkınmış, onurlu bir ulus olarak yaşaması uğrunda yaşamını tüketmiş bir önderin düşüncelerini, görüşlerini değiştirme, yanlış aktarma ve hele çıkarımıza araç yapma eğilimine kapılmamalıyız. Atatürk'ü soyutlamaya, düşüncelerini değiştirmeye, onu olduğundan başka türlü göstermeye kimsenin hakkı olmaması gerekir (Makal, 1973, s. 184).

Mahmut Makal'ın sanat anlayışını etkileyen öğelerden biri de, bu tezin yazılma amacı olan halk yaşamıdır. Halk Bilimi, geçmişten günümüze uygulanan birçok pratiğin ve Türk örf âdetlerinin bilimsel bir veri olarak incelenmesinde oldukça önemlidir. Ananeler, bu bağlamda halk bilimine kaynaklık eder. Mahmut Makal, eserlerinde Türk kültürünü ve yaşayış biçimini sıkça anlatır. Yazarın çocukluk dönemi ve mesleki yaşamı, sık sık geleneksel unsurlarla etkileşim içerisinde bulunmasını sağlamış ve eserlerine kaynaklık etmiştir. Mahmut Makal, bu husustaki düşüncelerini “Ağlatı” eserinde şu sözlerle anlatmıştır:

Kültür, insanın yarattığı maddi ve manevi değerlerin tümüdür. Az gelişmişliğin, bağımsızlığın, kalkınmanın alacağı biçimde kültür öğesinin ağırlığı büyüktür. İnsanın gelişmesinde maddi olanaklar kadar, manevi etmenlerin oluşturduğu toplumsal ortamın önemi de yadsınamaz (Makal, 1989, s.103).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ve yerli-yabancı birçok araştırmacılar tarafından bilinen Nasrettin Hoca, yazarın eserinde dile getirdiği önemli isimlerden biridir. Yazar, fıkralarda birçok kez adı zikredilen ve nükteleriyle anılan Nasrettin Hoca için şunları söylemiştir:

Gerçek sanat yalın olandır, dediğimize göre, dünyada yalın söz sanatının doruğunda bizim Nasrettin Hoca oturmaktadır. Çünkü onun güldüşünleri, bazı

olguların kuru bir deyimlemesi değil, bir yaşam anlayışının, bir dünya görüşünün, olaylardan çıkardığı gerçeklerdir. Süzme sonuçlarıdır. Halk neyi nasıl görüyor, nasıl anlıyorsa, bunu Hoca'nın kişiliğinde ortaya koymaktadır (Makal, 1989, s. 148).

Her sanatçı, çevresinde olup biten durumları, kendi içinde çeşitli çözümlere tabi tutarak sanat anlayışını oluşturur. Mahmut Makal da, çocukluk dönemlerinden itibaren gördüklerini, kendine özgü bakış açısıyla tahlil etmiş ve toplumcu gerçekçi bir anlayışı benimsemiştir. Kalem aldığı tüm edebî eserlerde ve yayımladığı fikir yazılarında, toplumun sözcüsü olma ve yaşanan olayları tüm gerçekçiliğiyle anlatma yolunu seçmiştir. Bu hususta sözünü sakınmayan bir yapıya sahip olması, onun başına türlü belalar açmaktan geri kalmamıştır.

2.3. ESERLERİ

“Bizim Köy” eseriyle bilinen yazar, sanılanın aksine edebiyat dünyasına şiir ile girmiştir.

“Toros'un Eteğinde” adlı ilk şiiri Türk'e Doğru (Eskişehir, Temmuz 1945) dergisinde yer aldı. Yazıları ayrıca 1946 yılından itibaren Ülkü, Varlık (1948-2000), Türk Dili, Çağdaş Türk Dili, Türk Dili Dergisi, ABC dergileri ile Cumhuriyet (1950-2000), Vatan, Öncü, Ulus, Yenigün gazetelerinde yayımlandı. (Biyografya, 2020)

Mahmut Makal *İmece* dergisini, Köy Enstitüleri kurucularından Şerif Tekben ve enstitü mezunları Fakir Baykurt, Mehmet Başaran gibi yazarlarla çıkarmıştır. Yazar, derginin yöneticiliğini yapmış ve yazılarını burada da yayımlamıştır.

Yazarın roman türüne dâhil edilen “Bizim Köy” ve “Köye Gidenler” olmak üzere iki romanı mevcuttur. Romanları dışında; anı-deneme, inceleme, gezi yazısı ve hikâye türlerinde eserleriyle birlikte yazarın 29 eseri bulunmaktadır. Yazara ait eserlerin ilk basımları dikkate alınarak yapılan kronolojik sıralama şöyledir:

- Bizim Köy (1950)
- Köylümden (1951)
- Hayal ve Gerçek (1952)
- Memleketin Sahipleri (1954)
- Kuru Sevda (1957)
- 17 Nisan (1959)
- Köye Gidenler (1959)
- Kalkınma Masalı (1960)

Eğitimde Yolumuz Nereye (1960)

İplik Pazarı (1964)

Kamçı Teslimi (1965)

Ötelerin Havası (1965)

Yer Altında Bir Anadolu (1968)

Bu Ne Biçim Ülke (1968)

Zulüm Makinesi (1969)

Kokmuş Bir Düzendeki (1970)

Değişenler (Bizim Köy 1975)

Karanlığı Zorlayanlar (1976)

Köy Enstitüleri ve Ötesi (1979)

Bir İşçinin Günlüğünden (1980)

Ağlatı (1989)

Anımsı Acımsı (1990)

Faust'un Dediği (1990)

Bozkırdaki Kıvılcım (1992)

Deli Memedin Türküsü (1993)

Halktan Ayrı Düşenler

Köpeksiz Köy

Bozkırdaki Kıvılcım Köy Enstitüleri

Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine

Mahmut Makal'ın "Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine" eserine ulaşılammıştır. "Köylümden" ile "Hayal ve Gerçek" eseri aynıdır ancak farklı zaman dilimlerinde ve birbirinden bağımsız adlarla yayımlanmıştır. "Halktan Ayrı Düşenler" ile "Eğitimde Yolumuz Nereye" eseri aynı olmakla birlikte, bahsi geçen ilk eserde altı başlık daha bulunmaktadır. "Köpeksiz Köy" ile "İplik Pazarı" aynı eserlerdir. Yazarın "Kokmuş Bir Düzendeki" eserinin tüm başlıkları, diğer eserlerde bulunmuş, bundan dolayı özetine yer verilmemiştir. Aynı zamanda yukarıda adları geçen "Köylümden", "Eğitimde Yolumuz Nereye" ve "Köpeksiz Köy" kitaplarındaki tüm başlıkların diğer eserlerde bulunması sebebiyle, adı geçen kitapların özetleri çıkarılmamıştır. "17 Nisan", "Bu Ne Biçim Ülke" ve "Faust'un Dediği" adlı eserlerde tespit edilen ve içerisinde halk bilimine dair örneklerin yer aldığı başlıklar, yazarın diğer kitaplarındaki başlıklarda farklı adlandırmalarla bulunmuştur. Bundan dolayı, adı geçen üç eserin özeti çıkarılmış

ancak halk bilimi ve halk edebiyatı açısından değerlendirilmemiştir. Ayrıca “Bozkırdaki Kıvılcım” ile “Bozkırdaki Kıvılcım Köy Enstitüleri” nin aynı olmasından dolayı, adı geçen ikinci eserin özeti çıkarılmamış ve halk bilimi açısından değerlendirilmemiştir.

Adı geçen kitapların içerisinde yer alan bazı başlıklar, diğer kitaplarda çeşitli adlar ile yayımlanmıştır. Dolayısıyla yazarın 29 eseri bulunmakla beraber, birbirinden tamamen farklı başlık ve içeriğe sahip eserleri, bu sayının oldukça altında bir eseri karşılamaktadır. İçeriği aynı olan eserlerin farklı adlarla basılmasının sebebi, muhtemeldir ki, hayatı boyunca birçok kovuşturma, sürgün, kınama gibi durumlara maruz bırakılan yazarın ve yayınevlerinin, eserleri korumak ve nesilden nesile aktarımını sağlamak amacıyla başvurduğu bir yöntemdir

Yazar, ilk atandığı köy “Nurgöz” de, *Püs* adlı bir mizah gazetesi çıkarmıştır. Bu süreci Makal, şöyle anlatır:

Bir aralık can sıkıntısından aklıma esti “Püs” adlı bir mizah gazetesi çıkardım. Bir gün sabahtan akşama kadar uğraşarak birkaç sayı çoğalttım. Arkadaşlara birer tane yolladım. Büyük şehirlerde gazeteler çıkar, memleketin dört tarafındaki abonelerine gönderirler ya... Söz temsili biz de ona heves ettik. Gazetemizin yıllık abonesi bir oruçtur. Biz de kendimiz çıkaralım, parasız olarak, oruç mukabilinde okuyalım, vakit geçirelim dedik. Başyazı şöyle başlıyordu: “Müjde: Yeni bir kanun tasarısı!”. Bundan sonra bir arkadaş da “Beyhude” adlı bir gazete çıkararak “Püs”ü destekledi (Makal, 1950, s. 133).

Yazar, gazeteyi çıkarışını “kararsız bir kafanın, paslanmış bir ruhun kendisine zoraki bir neşe vermek için bulabildiği çareler” olarak adlandırmışsa da, bu gazetenin yazarlık hayatına başlamasını sağlayan fitili ateşlediğini söylemek mümkündür.

Yazarın birkaç dergide şiirlerinin yayımlandığı bilinmektedir ancak dergilerin o dönemdeki basımlarının bulunamaması nedeniyle, bu tezde sadece birine yer verilebilmiştir. Öncelikle düz yazıda yazılan eserlerin özetleri verilmiş; akabinde yazara ait şiir örneklendirilmiştir. Özeti çıkarılan eserler, bulunan kaynakların yayımlandığı tarihe göre kronolojik olarak tanıtılmıştır.

2.3.1. Bizim Köy

Varlık Yayınları tarafından ilk olarak 1950’de kitaplaştırılan bu eser, Mahmut Makal’ın en çok ses getiren eseridir. Geçmişte “uzun hikâye” olarak tanımlanan bu eser, günümüzde roman tanımının değişmesiyle roman türünde kabul edilir. Mahmut Makal’ın bu eseri 1975’te Türk Dil Kurumu Ödülü’ne layık görülür. Yazar burada, Köy Enstitüsü’nden mezun olduktan sonra görev yaptığı “Nurgöz” köyünde yaşanan

olayları anlatmıştır. 1947 yılında ilk kez göreve başlayan Makal, bu tarihten itibaren Varlık Yayınları'na notlarını yollar ve *Varlık* dergisinde tefrika olarak yayınlanmaya başlar. Burada anlattıkları ile köyün tüm gerçekliğini ifşa etmesi suçuyla 38 gün tutuklu kalmasına karar verilmiştir. Tutuklama, yazarın diğer görev yeri olan Çardak'ta gerçekleşir. Tutuklama emri, kardan dolayı yolların kapanması sebebiyle Makal'a geç iletilir. Bu süreci Makal şöyle ifade ederr: “Beni 30 Mart 1950 günü kuşluk vakti emniyete, oradan savcılığa, oradan mahkemeye ve oradan da deliğe götürdüler.” (Makal, 1994, s.48). Burada yazar, “komünistlikle” suçlandığını ancak böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve sadece vatansever bir öğretmen olduğunu dile getirir.

Bu eser, Nabizade Nazım'ın “Karabibik” ve Ebubekir Hazım Tepeyran'ın “Küçük Paşa” adlı eserinden sonra, köy sorunlarını ve köylüyü ayrıntılı bir şekilde anlatması bakımından “Köy gerçekliğini en açık bir biçimde sunan eser” olarak gösterilmektedir. Ayrıca Makal'ın “Köy Edebiyatı akımını başlatan yazar” olarak anılmasını sağlayan eser olma özelliği de taşımaktadır. Bu hususta Erkan Irmak şöyle demiştir:

Osmanlı son dönemi ve erken cumhuriyet yılları boyunca yalnızca romantik bir idealleştirmeye ya da devrimlere kayıtsızlıkları yüzünden öfke ya da cehaletleri yerilerek ve daha önemlisi “şehirli” yazarlarca anlatılan köylüler, ilk kez Makal'la birlikte bu iki ucun ikisine de meyletmeyen ve hâlâ köyün bir parçası, bir köylü olarak gördüklerini anlatan bir yazar tarafından tasvir edilir. Ve köye yönelik bu yeni, içeriden bakış Makal'la birlikte ilk örneğini verdikten sonra, hızla diğer Enstitülü yazarlara yayılacak, etkilerini 1980'e dek sürdürecektir Türkiye'ye özgü bir “köy edebiyatı”nı başlatacaktır. ... Kendimize köy edebiyatı için bir başlangıç, köy romanı için de bir tohum arıyorsak, bunun için Makal'a ve *Bizim Köy'e* bakmak kaçınılmazdır (Irmak, 2018, s. 105, 107).

Ramazan Kaplan, Bizim Köy eserinin başarısını şöyle açıklar: “Bizim Köy, köylünün hayatını, bütün çıplaklığı ve insanı hayrete düşüren ölçülerdeki geriliği içinde ele alışı, konuşma dilinin sadeliği ve canlılığından yararlanmasıyla; hem kendi türü, hem de köy romanı bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olur.” (Kaplan, 1988, s.76).

Eserin *Varlık* dergisi tarafından yayımlanan ilk basımında, derginin yazı işleri müdürü

Yaşar Nabi Nayır'ın Ön Sözü bulunmaktadır. 2019'da Literatür Yayınları tarafından yayımlanan eser 25. basımdır ve Köy Enstitüsü mezunu yazarlardan Adnan Binyazar'ın

Ön Sözüyle başlamaktadır. Ara Güler'in fotoğraflarıyla zenginleştirilen bu yazın, 140 sayfa ve beş ana başlıktan oluşmaktadır. Eserin sonunda, Mahmut Makal ve “Bizim

Köy” eseriyle ilgili, ünlü edebiyatçılar ve eleştirmenlerin fikirlerine; “Türk

Basınında” ve “Dış Basında” adlarıyla iki başlık altında yer verilmiştir. Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun *Yeditepe* dergisinde Mahmut Makal için kaleme aldığı şiir de bu kitaba eklenmiştir. Bahsi geçen şiir şöyledir:

SAKAL-MAKAL
Yahut
Aferin Oğlum Ahmet
Bu Yolda Devam Et
Herifçioğlu Sen Mişel’de koyuvermiş sakalı
Neylesin *Bizim Köy’ü*, nitsin Mahmut Makal’ı
Esmeri, sarışını, kumralı, kuzguni karası
Cebinde dört dilberin telefon numarası
Bir elinde telefon bir elinde kesesi
Uyyy! Yesun oni nenesi
Yesun oni nenesi (Makal, 2019, s. 152).

“Bizim Köy” eseri sayesinde ortaya konan gerçekliğin, köylünün hayatını değiştirdiğini düşünen Ahmet Oktay, yazar için şöyle demiştir:

Mahmut Makal’ın 1950’de yayımlanan ve siyasal tartışmalara yol açan Bizim Köy’ünün de kanıtladığı gibi, Anadolu aç ve sefildi. Ve kurtarılmayı bekliyordu. Uyardırılacak Köy, aydınların da, yazarların da paylaştıkları ideolojik bir imgeydi. Enstitülerin anısı alabildiğince canlıydı (Oktay, 2017, s. 34).

1950’de ilk kez yayımlanan eser ve aynı eserin 2019’daki basımı, eserdeki değişikliklerin ve sonrasında eklenen unsurların tespiti için birlikte incelenmiştir.

“Geçim Derdi” başlığında halk ısınması, halk mutfağı, halk ekonomisi, mahallî ağızlar gibi halk bilimine dair örnekler bulunmaktadır. “Köy Yaşamından Sahneler” başlığında köydeki nüfus yoğunluğu, ölüm ve doğum oranları, kadının önemi, köydeki su ve temizlik sorunu gibi konular ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. “İnanışlar” başlığı altında, köy halkının çeşitli hastalıklara karşı uyguladığı alternatif tedavi yöntemleri, başka bir deyişle halk hekimliği ve “ocaklık anlayışı” anlatılır. Köylülerin halk inanışlarından bahseden yazar, din olgusunu halkı korkutmak için kullanan şeyh ve tarikatların, köy halkını yanlış yönlendirdiğini anlatır. “Okul ve Okuma” başlığında ise, köylülerin çocuklarını okula göndermek istemeyişi ve bu hususta yazarın çocukları eğitmek için verdiği mücadele anlatılır. Aynı zamanda köydeki çocukların doğru ve düzenli beslenemedikleri, su sorunundan dolayı temizliğin aksadığını ve dolayısıyla köyde bit sorunuyla karşılaşıldığını, öğretmenin bu sorunla da savaşmak için mücadele verdiği anlatılmıştır.

Eserin “Masal Gibi” adlı son başlığında, köy öğretmenin; gıda, temizlik, ulaşım, cehalet gibi sorunlara rağmen ümidini kaybetmemesi ve köydeki karanlığı;

bilginin, bilimin ve eğitimin ışığıyla aydınlatmak için verdiği çaba, masal özelliklerine uyularak anlatılmıştır.

2.3.2. Hayal ve Gerçek

2001’de Kültür Bakanlığı tarafından “Bir İşçinin Günlüğünden” ve “Değişenler” eserleri ile üçlü olarak basılan kitaptaki eserlerden biri “Hayal ve Gerçek”tir. 114 sayfa ve 46 başlık altında yazılan eser, Mahmut Makal’ın anılarından, denemelerinden oluşur ve “Bizim Köy” eserinin devamı niteliğindedir. Aynı zamanda, Varlık Yayınları tarafından 1952’de yayımlanan, 47 başlık ve 110 sayfadan oluşan “Köyümden” eseriyle aynıdır.

Orta Anadolu köylüsünün yaşadığı; beslenme, sağlık, temizlik gibi sorunlar ve o dönemdeki devlet yöneticilerinin köylü halkına bakışı, burada anlatılan konulardandır. Köy halkı, dini kullanarak kendisini yüce göstermeye çalışan kişilerin uydurduğu hurafelerin etkisi altındadır. Örneğin “nurlu” olduğunu iddia eden bir adamın, sattığı malzemeleri satın alınmadığı takdirde başlarına taş yağacağını söylemesi üzerine, bu durumdan endişe duyan köylü, maddi koşulları elverişli olmasa da satın almak zorunda kalır. Bunun gibi olaylara bizzat şahit olan yazar, köylüleri bu durumdan kurtarmak için birçok girişimde bulunmuş ve her fırsatta bu koşulları yazmıştır.

Kitapta anlatılan olaylardan biri, gezici tiyatro ekiplerinin köyleri dolaşmasıyla bu etkinliklere dâhil olma fırsatı bulan köylülerin, sanata olan bakış açılarının değişip gelişmesidir. Bu durumu anlatan yazar, aynı zamanda ilerencilik- irtica gibi zıtlıkları eserine dâhil ederek, köyün değişimini anlatmıştır. Teknolojinin ilk kez köye girmesinin, köy halkı üzerindeki etkisine de değinen yazar, radyonun 1950’de köye gelmesi üzerine, köylülerin coşkusunu eserde şöyle aktarmıştır:

Bizim köye 1950 yılı haziranında bir radyo girdi. O gün ikindi üzeri anteni ivedi gererek, bana hoş geldin demek için gelmiş ve bizim fakirhaneyi hınca hınç doldurmuş olan köylülerim karşısında ilk olarak o büyülü düğmeyi açtım. Verdiğim sigaraları tellendiriyorlar, hayret ve sevinç içinde, çalınan şarkıları, okunan haberleri dinliyorlardı. Saat 23.00’te radyo kapanıncaya kadar hiç kimse yerinden kıpırdayıp gitmediği gibi, “havadis veren sandık” getirdiğimi duyup da soluğu bizde alanları ev, avlu almaz olmuştu (Makal, 2001, s. 263).

2.3.3. Memleketin Sahipleri

Başak Yayınları tarafından, ilk basımı 1954’te gerçekleştirilen yazın, yazarın köydeki anılarından oluşmaktadır. İncelenen eser, aynı yayının 1991’deki beşinci

basımıdır ve 91 sayfadan oluşmaktadır. Bu kitapta Mahmut Makal'ın "roman" niteliği taşıyan iki yapıtından biri olan "Köye Gidenler" i de yer alır.

Eser 20 başlıktan oluşur. Eserde, Türk toplumu için önem arz eden Hızır inancına değinilir. Aynı zamanda kurban kesme ritüeli ve halk inanmaları örnekleri burada mevcuttur. İnanışlardan biri ay tutulması ile ilgili olandır. Köy halkı, güneş ve ay tutulmalarının, zebanilerin suçu olduğuna, zebanilerin güneş ve ayı esir aldığına inanır. Kurtarmak için; tencere tava çalma, dua etme, silah atma, diken yakma, namaz kılma gibi ritüelleri gerçekleştirir. Yazar, eserde bu durumu anlatmış ve kendisinin de dâhil olduğu anısını şöyle aktarmıştır:

Çocukluğumda karınca kararınca benim de aydedenin kurtarılmasına yardımım dokundu. Kaç kere gürültüyle uykudan uyanıp "ay" ı tutmuşlar diye işitmişsem gömleğimi takar takmaz ahırın Kel Haticeler 'in bitişiğindeki kapı yerine koşup, oradaki kazıktan koca "taka" çanını aldığım gibi fırlardım kalabalığın içine. Sayısını bilmem, ay tutulmasına tanık olduğum böyle gecelerde hep bu çanı çalmışım (Makal, 1991, s. 46).

Yazar burada, birçok toplumda farklı adlandırmalarla bilinen ve hakkında çeşitli inanmalar oluşturulan "cin" kavramını, Hz. Ali'nin cenknamelerini, savaş ve kötü olaylarda askere yardım eden "yeşil sarıklıları" anlatmıştır. Yazar, öldükten sonra yeniden dirilme konusu ile ilgili bir inanmayı da, köylülerin köy hocasına sordukları sorular ve aldıkları cevaplar üzerinden şöyle aktarmıştır:

"Yeniden dünyaya gelinecek mi? Yani dirilecek mi ölenler?" "Karganın düzeni olmasaydı, her ölen bir yıl yatıp yeniden kalkacaktı: Hani ölüm yeni icat olunca, Allah kargaya demiş ki: "Git benim yatan kullarıma söyle de, yılına kadar yatsınlar, yılından sonra da kalksınlar." Karga da gelip "Ey millet, yılına kadar yatıp, yılından sonra çürüyeceksiniz" demiş. Ocağı b.klu, onun için düz yürüyemez. Hakkın lânetine uğradı." (Makal, 1991, s. 71).

"Kazın Ayağı" başlığında yazar, kendi başından geçen bir olayı anlatmıştır. Kardeşi Ayşe'nin karlı bir günde difteri hastalığına yakalanması, anne ve babasının, köyde "kazboğan" olarak bilinen bir hastalığa yakalandığını düşünerek, halk hekimliği yaptığı bilinen Koca Kezban'dan medet ummasını anlatır. Koca Kezban, Ayşe'yi iyileştirmek için, kurşun dökme, Ayşe'nin boğazına küllü elleriyle dokunma, mısır püskülü ve deve pisliği kullanma, en sonunda da kazın ayağını Ayşe'nin boğazında gezdirme gibi yöntemler kullanır. Ancak yazar ve eşi Naciye, bu duruma karşı çıkar ve aileyi doktora gitmek için ikna etmeye çalışır ancak anne ve babası, kızlarını doktora götürmemek için direnirler ve sonunda Makal, ailesiyle mücadele ederek kız kardeşini doktora götürüp kurtarır.

Eser, yazarın köyde geçirdiği sürede gördüğü ve bizzat şahit olduğu anılardan oluşması bakımından, birçok halk kültürünü içerisinde barındırır.

2.3.4. Kuru Sevda

Kuru Sevda anı türünde kaleme alınmış ve ilk basımı 1957 yılında Başak Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir. Tezde incelenen eser ise, aynı yayınevının 1992 tarihinde yayımladığı dördüncü basımdır.

Eser, Ceyhun Atuf Kansu'nun "İvriz Köy Enstitüsü'nden Mahmut Makal" adlı yazısıyla başlamakta ve sonunda, yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi, basında Mahmut Makal için yazılanlar yer almaktadır. Başak Yayınları, eserin 72 sayfadan oluşan dördüncü basımına, yazara ait "Kalkınma Masalı" adlı anı türünde kaleme aldığı yazını da eklemiş ve kitap, yazara ait iki ayrı eserden oluşmuştur.

Ceyhun Atuf Kansu, esere yazdığı Ön Sözde, Mahmut Makal için şunları söylemiştir: "Mahmut Makal, uyandırılmak istenen "Bizim Köy"le, uyutulmak istenen "Bizim Köy" arasındaki temel çelişkiyi, Türkiye'deki tarihsel-toplumsal çatışmayı, en güzel belirleyen bir simgedir." (Makal, 1992, s. 8).

13 başlıktan oluşan eserin bir kısmı hikâye bir kısmı anı türünde yazılmıştır. Yazar, doğduğu Demirci köyünü ve çalıştığı Nurgöz, Çardak gibi köylerde gezerek tespit ve tecrübe ettiği birtakım olayları aktarmıştır. Aynı zamanda Antalya'da müfettiş olduğu sırada gözlemlediklerini de eserine yansıtmıştır. Köydeki doğum geleneklerinden, halk inanışlarına kadar geniş konuları içerisinde barındıran bu eser, halk bilimi açısından önem teşkil etmektedir. Yazar, "doğum" inanışlarından "Enkebit" i şöyle anlatmaktadır:

Doğumdan kırkıncı güne kadar olan devre içinde kırklı kadınların üstüne çökerek eziyet ettiğine inanılan köpeğe benzer, gerdanlı, bir şeydir Enkebit. Günahlı kadınları boğarak günahsızları da hırpalayarak dönüp gidermiş. Allah emriyle hareket ettiği için, emeli bozuk kullara korkunç bir biçimde görünürmüş. Ama yakalayan olursa, o soyun hiçbir bireyine yaklaşmazmış artık (Makal, 1992, s.27).

Hızır inancı, halk hekimliği ve halk baytarlığı gibi konularda örneklerle rastlanmasının dışında, eserde siyasi ve sosyal olaylara değinilmiştir. Geçmişten günümüze devam eden Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu hakkında, bir köylünün ağzından şu sözlere yer vermiştir:

Allah'ın izniyle Kıbrıs adası da bizim olacak. Siyasetle hakkından geleceğiz o Yunanın. Türk milletinin yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Çolak Ali'yi, Hacı Çavuş'u ben de dinledim durdum sizlerle beraber. Aç, susuz, ayak yalın, baş yalın

odun parçasıyanan sürmüşler kötü Yunanı. Şimdi dumanını çıkarırız alimallah. Çatamaz gayrı bize. Ne dese, sopamızın tadı damağında (Makal, 1992, s. 51).

2.3.5. 17 Nisan

Yeditepe Yayınları tarafından 1959 yılında yayımlanan, Mahmut Makal'ın deneme-inceleme türünde kaleme aldığı eseridir ve 12 alt başlığı bulunmaktadır. Başlıkların bir kısmı, yazarın “Açlık Pınarı”, “Ağlatı” ve “Anımsı Acımsı” kitaplarında bulunur. Yazın, 90 sayfadan oluşmaktadır. Bu yazında halk bilimine dair unsurlar, yazıldığı tür dolayısıyla yok denecek kadar azdır.

Yazar, eserine “17 Nisan” adını, muhtemeldir ki, 17 Nisan 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri'ni anmak için vermiştir. Nitekim yazının ilk başlığı “Köy Enstitüleri Ruhu ve Ülküsü” başlığından oluşmaktadır ve Mahmut Makal burada, enstitünün kuruluş amacını, ilkelerini ve özelliklerini anlatmıştır.

Eserde birçok fikir yazısı mevcuttur. Bu yazılardan biri “Köylerimiz İçin Bayan Öğretmen” başlığındaki bir fikir yazısıdır. Makal burada, o dönemde Türkiye'deki kadın-erkek haklarının eşit hâle getirildiğini, ancak bu eşitliğin eğitim alanındaki yansımalarının başarısızlıkla sonuçlandığını anlatıp şöyle söylemiştir:

Türkiye'de kadınlar erkeklerle eşit haklara çoktan kavuşmuşlardır. Fakat kızla erkeğin aynı çatı altında öğrenim yapmasını bir türlü olağan karşılayamıyoruz. Yurdumuzun geleceği yönünden işi ele alsak ne yapacağımız kendiliğinden ortaya çıkar (Makal, 1959, s. 32).

Yazar, Atatürk'ün kadınların eğitime verdiği önemi de şu sözlerle anlatmıştır:

Bazı düşünürlerin İkinci Meşrutiyet'in ilanı yıllarında Türk kadınının eğitilmesi üzerinde önemle durmaları bir yana konursa, bütün engellere göğüs gererek devrimleri gerçekleştiren ölmez Atatürk, Türk kadınının insanlık haklarına karışmasını da gerçekleştirmiş ve kızlarımızın eğitim olanaklarına geniş ölçüde kavuşmaları mümkün olmuştur (Makal, 1959, s. 33).

Yazar burada, Köy Enstitüleri kurulmadan önce ülkede açılmış olan ve Türk eğitim hayatına getirdiği yeniliklerle enstitünün kurulmasına zemin hazırlayan Eğitim Kursları ve örnek alınan Halkevleri ile ilgili de bilgi vermiştir.

2.3.6. Köye Gidenler

İlk basımı Nisan 1959'da gerçekleştirilen bu eser, Mahmut Makal'ın roman niteliği taşıyan iki yapıtıdır. “Köye Gidenler” romanı, Ahmet adlı idealist bir öğretmenin, görev yaptığı köyde eğitim seferberliği başlatma çabası, okumaya olan

sevgisi, öğretmenlik mesleğine duyduğu güven ve cehalete karşı açtığı savaşı anlatır. Bu eser, konusu bakımından “Bizim Köy”e benzemektedir. Tezde Başak Yayınları’nın 1991’de yayımladığı beşinci basımı incelenmiştir. Başak Yayınları, “Memleketin Sahipleri” eseri ile “Köye Gidenler” eserini aynı kitapta basmıştır. “Köye Gidenler” romanı 61 sayfa ve dört bölümden oluşmaktadır.

Eser, Ahmet ve Durmuş adlı iki köy öğretmenin Budak köyünde görev yapmaya başlamaları ve orada yaşadıkları olaylar etrafında şekillenmektedir. Durmuş, Ahmet’e göre daha pasif bir karakterdir. Açık sözlü ve idealist olmakla birlikte, Ahmet kadar ön planda değildir. Olaylar genel olarak Ahmet odaklı anlatılır. Bir yandan köydeki susuzluk, gıda, ulaşım ve iletişim sıkıntılarında mağdur olan, bir yandan da bu köye göre daha iyi şartlara sahip kendi köyünü özleyen Ahmet, köyüne duyduğu özlemi şöyle anlatmaktadır:

Ne kaldı şurada, on sekiz gün. İki gün de hazırlık olsun, yirmi gün. Demek yirmi gün sonra yaz tatili başlıyor. “Elbette başlayacak.” diye içinden geçirdi Ahmet. “Burama geldi, çektiklerimi bir ben bilirim kış boyunca... Şu nisana kadar akla kararı seçtim. Ama arasınlar da bulsunlar yirmi gün sonra (Makal, 1991, s. 95).

Ahmet zaman zaman bu köyden kurtulmak istese de, köyü çağdaştırma tutkusunu yitirmeyen idealist biridir. Köydeki ağaların eğitime engel olmaya çalışmalarına ve camiinin okul yerine kullanılmasına karşı çıkmalarının sonucunda ağalara karşı verdiği mücadele, bu durumun göstergesidir. Okulun kapanmasına yirmi gün kala Durmuş, ulaşım sorunundan dolayı getirilemeyen gazete, posta gibi birtakım gereçleri almak için ilçeye gider. Ahmet, arkadaşını yemeğe beklemekte ve geciktiği için kaygılanmaktadır. Bu sırada Ahmet’in bir öğrencisi kapıyı çalar ve çocuk, köye müfettişin geldiğini, Durmuş’un da müfettişle birlikte olduğunu, onu yemeğe beklememesini ve gece onların evinde kalacaklarını Ahmet’e iletir.

Çopur Fikri lakaplı eğitim müfettişi, eğitime dair tek beklentisi din eğitimi olan biridir. Ahmet’in dergiye yolladığı köy sorunlarını anlatan yazısı ile ilgili Ahmet’i eleştirir ve din eğitiminin en önemli eğitim olduğunu, geri kalanın “oyalamaktan” ibaret olduğunu söyler. Müfettiş, öğretmeni köyün tüm gerçekliğini ifşa etmemesi anlatmaması, kendi işine bakması için de üstü kapalı bir şekilde tehdit eder. Müfettiş, hafta sonu din dersini izlemek ister ve camiye açıtırıp öğrencileri toplar. Durmuş derse devam ederken dersi ve öğrencilerin bilgisini beğenmeyen müfettiş, köyden ayrılırken öğretmenliğin önemsiz olduğunu ve en önemli öğretimin din olduğunu söyler, köylülerin önünde öğretmenleri aşağılar. Bu durum kitapta şöyle anlatılmaktadır:

Sürdürdü baskısını: “Namazdan abdestten habersiz olduğunuza göre, çocuklara verdiğiniz din dersini olsun kepaze etmeyin. Benim üzerinde durduğum tek konu bu. Bunda da durumunuzu öğrendim. Öteki dersleriniz vız gelir; ne yaparsanız yapın...” Köyün en ileri gelenlerinin önünde ve yüzlerine karşı söylenen bu sözler, öğretmenlerin ikisini de ağlamaklı etmişti. Müfettişin ağzından çıkan her sözcük, onları, dinleyen köylülerin gözünde biraz daha küçültüyordu (Makal, 1991, s. 126).

İkinci bölüm, okul tatiline dört gün kala muhtarın ve köyün ileri gelenlerinin okula gelerek Ahmet Öğretmen ile konuşmalarıyla başlar. Durmuş hasta olduğu için çocuklarla Ahmet ilgilenir. Bu kısımdan sonra Durmuş ismi zikredilse de, olaylar Ahmet Öğretmen çevresinde gelişmektedir. Köy Enstitüsü mezunu olan ve okuttuğu çocuklara enstitüye gitmelerini aşıl原因an öğretmen, köyün ileri gelenlerinden birinin, çocuğunu okutmak istediğini öğrenince, enstitüyü önerecektir ancak muhtar bu duruma karşı çıkar ve enstitü ile ilgili kulaktan duyma bilgileriyle köylünün fikrini değiştirir. Bir süre sonra seçim yaklaşınca köye vali gelir ve Ahmet’in dersini dinler. Din dersini beğenmeyen Vali, Ahmet’i ve öğrencileri azarlar, Ahmet’e kınama cezası verir. O da diğer yöneticiler gibi Ahmet’in yazdığı yazıları eleştirir; öğretmenliğin hiçbir işe yaramadığını söyleyerek öğretmenlik mesleğine saygı duymadığını belirtir. Ahmet bunları duyunca yıkılır. Bir süre sonra köye gelen parti yetkilileri ise, öğretmenlik mesleğini en yüce meslek görerek, önder olarak onların olması gerektiğini, tüm fikirleri onların değiştirebileceğini söyler ve çektikleri zorlukları hafifletecekleri sözünü vererek köyden ayrılırlar. Okul kapanıp Ahmet ilçeye gidince kaymakamın onu çağırdığını öğrenir ve kaymakamın yanına gider. Orada sırasıyla kaymakamdan, emniyet müdüründen ve savcılıktan, köyün gerçeklerini anlattığı için azar işiten Ahmet’i, en sonunda görevinden uzaklaştırırlar.

Son bölümde, üniversitede “köycülük kolu” kurarak öğrencilerin köyü ve köylüyü tanımasını sağlamak, köylüye de birtakım yenilikleri ve sanatı götürerek modernleşmeyi sağlamaya çalışan üniversite öğrencilerinin Budak köyüne gitmelerini ve Ahmet’in onlara yardım ederek yol gösterdiği anlatılır. Öğrencilere hayatını anlatan Ahmet, öğrencilerin ona mesleğinden ihraç edilip edilmediğini sormaları üzerine, mesleğinden men edildiğini ve bir köy çocuğu olarak köye dönerek arpa tarlasında çalışmaya başladığını anlatır.

Roman; eğitimi, bilginin ışığını ve çağdaş yaşamı çalıştıkları köye getirmeye çalışan, demokrasi ve ilerici eğitime inanan iki idealist öğretmenin yaşamını anlatır. Gerici/tutucu anlayış ile çağdaş/laik düşüncenin roman boyunca karşı karşıya gelmesi, eserdeki temel çatışmayı ortaya çıkarır.

Romanda, Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemsedığı ilkelerden biri olan "laiklik" ilkesini benimsemeyen devlet yöneticileri, köy gerçeğini açık bir dille ifade eden Ahmet Öğretmen'e işinden el çektirmişlerdir. Aynı zamanda, yanında getirdiği ve anlamak için sürekli okuduğu "Rüyamdaki Okullar" ve "Köylerimiz Nasıl Kalkınır?" adlı kitapları okuyarak, gerçek köy yaşamının birbirinden farklı olduğunu düşünen Durmuş Öğretmen'i, dinsizlik ve başarısızlıkla suçlamışlardır. Bu eserde Makal, öğretmenlik gibi önemli bir mesleğin, siyasi olaylara nasıl kurban edildiğini anlatmıştır. Yazdığı yazılardan dolayı görevini yapmasına izin verilmeyen Ahmet Öğretmen ile "Bizim Köy" romanından sonra hapis yatmasından dolayı kendisi arasında bir bağ kurmuş olması muhtemeldir. Bu eser, halk bilimi unsurunun en yoğun olduğu eserlerden biridir.

2.3.7. Kalkınma Masalı

Yazarın "Kuru Sevda" adlı eseri ile aynı kitapta yer alan "Kalkınma Masalı", Başak Yayınları tarafından 1992 yılında dördüncü kez basılmıştır. 1960 yılında ilk basımı yapılan ve 91 sayfadan oluşan eser, 30 başlıktan oluşmakta; yazarın anılarını ve toplumsal hayata dair fikirlerini içermektedir.

Bu yazında; yağmur duası, hastalıklara bulunan alternatif çözümler, formülistik sayılar gibi Türk halkı için önem arz eden ananelere değinen yazar, aynı zamanda o dönemde yaşanan 27 Mayıs 1960 Darbesi ile ilgili fikirlerine ve darbenin köy halkı üzerindeki etkilerine de eserinde yer vermiştir.

2.3.8. İplik Pazarı

172 sayfadan oluşan bu yapıt, İmece Dergisi Yayınları tarafından 1964'te yayımlanmış, 26 başlıktan ve yazarın çeşitli dergilerde yayımlanan yazılarından oluşmuştur. Tan Gazetesi ve Yayınları'nın 1965'te yayımladığı, 24 başlık ve 108 sayfadan oluşan "Köpeksiz Köy", İplik Pazarı ile aynı eserdir.

Eserin yazıldığı dönemde yaşanan siyasi, sosyal, toplumsal sorunlar hakkında düşüncelerini dile getiren yazarın, dönemin en önemli sorunlarından biri olan kadın-erkek eşitsizliği konusundaki düşünceleri, 1960 yılında *Ulus* dergisinde yayımlanmıştır. Bu yazı kitapta "Eğitim Davası ve Komisyon Raporları" başlığıyla yer almıştır. Kız-erkek ayrı olarak verilen eğitimi ve o dönem toplumundaki cinsiyetçiliği, yazar şöyle eleştirmektedir:

Türk halkı sanıldığından daha çok gerçekçidir. Ayrılmış öğretimse gerçeğe, toplumsal gerçeğe, cinsel gerçeğe aykırıdır. Nerdeyse bütün şehirlerimizde sinemaların kadınlar ve erkekler için ayrı matine yaptıklarından, giderek bu geriliği de okul ve eğitim yoluyla ortadan kaldırmaktan başka çare yoktur. Halk bunu istediğinden değil, ona örnek olmakla yükümlü olanların ikiyüzlülüğü yüzünden yapıyor. Bunu da anlayamadık bir türlü (Makal, 1964, s. 125).

Toplumdaki kadın-erkek sorununu eleştiren yazar, çareyi köy kızlarının okutulup öğretmen olmalarını sağlamakta bulur ve köy kadınların eğitilerek erkekle eşit konuma getirildiği takdirde, ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine çıkacağını söyler.

Eğitim yoluyla tüm sorunların çözülebileceğini düşünen yazar, Köy Enstitüleri'ni her eserinde çözüm yolu olarak sunmuş ve gerek kendi yaşamından, gerekse diğer enstitülü yazarların çalışmalarından örnekler vererek, bu hipotezini kanıtlama yoluna gitmiştir.

Bu eser, *Görüş, Öncü, Vatan, Ulus, Tanin, Pazar Postası, Öğretmen, Ilgaz* gibi dergilerde yayımlanan fikir yazılarından oluşmaktadır ancak bu yazılarda da halk bilimine dair örnekler bulunmaktadır.

2.3.9. Kamçı Teslimi

Tan Gazetesi Matbaası tarafından 1965'te basılan ve 62 sayfadan meydana gelen eser, Mahmut Makal'ın anı-deneme türündeki yazılarından oluşmaktadır. Burada "Köy Sorunları", "Ayrı Dünya", "Alattirik", "Kamçı Teslimi", "Kara ve Kırmızı", "Tiyatro Dersi", "Birisi Daha", "Doktor", "Cehalet ve Cesaret", "Merdivenden Izgaraya" ve "Yazılan Yazılardan Parçalar" olmak üzere 11 başlık bulunmaktadır. Yazındaki başlıkların büyük bir kısmı, yazarın 1973'te basılan "Açlık Pınarı"nda da yer almaktadır. Eserin sonunda, Mahmut Makal ve Köy Enstitüleri ile ilgili yazılanlar mevcuttur.

Mahmut Makal, doğduğu ve çalıştığı köylerdeki su, elektrik, sağlık ve gıda sorunlarını anlatmış ve çözüm bekleyen köylülerin sözcüsü olarak çözüm bulunmasını istemiştir. Uzun bir süreden sonra köyüne giden Makal, köylülerin, sağlık hizmeti almak için doktora gittiklerini, ancak doktorların köylü halka tepeden baktıklarını ve anlaşabilmek için halkın diline inmediklerini köy ileri gelenlerinden öğrenmiş ve köylülerle konuştuğu bir anı üzerinden şöyle dile getirmiştir:

"Geçende şere gittim" dedi, "Üzerinize iyilik hiç düzenim yok. Hökümet tokdürüne bi görünüyüm dedim. Bizim biladernen vardık. Gençten bir çocuk. Ağzı sakız çiğniyordu, bir uçtan da yanındaki öteki delikanlıyan Galata-Fener lâfi ediyor. Bey dedim, müsaade olursa size görünmeye geldim. Neyin var, dedi.

Neyim olduğunu bilsem buraya gelmezdim, derken barabar nasıl bir gızdı. Kaç yaşındasın, dedi. Onsekiz dedim. Ulan amma çattık dedi. Çatma kurban olayım, dedim. Tevellüdün kaç dedi, üçyüz yirmi dört dedim. Eee, dedi. Eee dedim. Hâsılı, şakamdan anlamadı. Döndüm geldim gerisin geri. Dilimizden anlayan adam çıkmayacak vesselâm. Bizler onlar gibi konuşmasını bilmiyok, bu gidişle bilemiyicik de, onlar bize uysa olma mı?” (Makal, 1965, s. 28).

Deneme-inceleme türündeki yapıtın “Merdivenden Izgaraya” başlığı altında, Ahmet Haşim ve Orhan Veli’den bahsedilir. Yazar, Ahmet Haşim’in “Merdiven” şiirinde geçen “Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden” mısrası ve Orhan Veli’nin “Ekmek Parası” şiirine atıfta bulunarak, yaşadığı olayları bu sözlerle ilişkilendirir. Bu durum eserde şöyle aktarılır:

Yaşadığına inanan ve yaşantısının hakkını veren kişide yürek çarpmamış olmaz. Ötekine de baş ağrısı demeye dilim varmıyor bir türlü. Orhan’ın durumu tıpkı, ekmek parası desem değil, gönül yarası desem değil. İç ağrısı da değil, iç acısı desem olur; ama başıma vurmuş (Makal, 1965, s. 63).

2.3.10. Ötelerin Havası

Selvi Yayınları tarafından ilk basımı 1965’te yapılan anı- deneme türündeki yapıtta, İngiltere, Fransa ve Almanya köyleri ile Türkiye’deki köylerin kıyaslaması yapılmıştır. İncelenen eser, aynı yayınevının 1990 yılında yayımlanan ikinci basımdır ve 116 sayfadır.

Eser; İngiltere Mektupları, Fransa Mektupları ve Almanya Mektupları olmak üzere üç başlık altında kaleme alınmıştır. Yazar, doğup büyüdüğü Demirci ve öğretmenlik süreçlerinde gezdiği köyler ile dil eğitimi, mesleki görevlendirme gibi sebeplerle yurtdışında bulunduğu süreçte gördüğü ülkelerin, bilhassa İngiltere’nin köylerini kıyaslamış ve koşulları açıklamıştır.

Türkiye’nin köyleri ile İngiltere’nin Londra şehrindeki köyleri; sağlık, teknoloji, ekonomi, ulaşım yönlerinden kıyaslamış olan yazar, gelenek ve görenekler açısından da kıyaslayarak, geçiş dönemlerinden olan düğün ile ilgili farklılıktan bahsetmiştir. İngiltere’de kadının, evleneceği eşi seçebilmesine ve görücü kavramına bu ülkede rastlanılmadığına şu sözlerle değinmektedir:

Nişanlanmada, oğlanı evermek için kız evine dünür gitmiyorlar, böyle bir gelenek yok. Uzun zamandır birbirini tanıyan, nişanlanmaya ve sonra da yaşamlarını birleştirmeye karar veren kız ve oğlan, kararlarını sonradan ana-babalarına açıyorlar. Ana-babaları bu karara karışmıyor. Kız istediğine varmakta, oğlan istediğini almakta tamamiyle serbest (Makal, 1990, s. 17).

Yazar, Avrupa'ya gittiğinde kadınların; eğitim, sağlık, gıda, ulaşım, gibi alanlarda hem yönetici hem de çalışan olarak bulunmasına şaşırılmış ve. Türkiye'de bu duruma rastlanılmadığını ifade etmiştir. Makal İngiltere'nin yönetim şeklini, siyasi ve ekonomik durumunu ve şehirleşme sürecinde devletin katkılarını anlatmıştır. Şehirleşme sürecinde yeşil alanların korunmasına bilhassa dikkat edildiğini tespit etmiştir.

Fransa Mektupları bölümü, yazarın Paris'te tuttuğu notlardan oluşmaktadır. Paris'te ünlü şair Nazım Hikmet'in çok fazla okunduğunu, bilindiğini ve sevildiğini, onun adına anma gecesi düzenlendiğini ancak ülkemizde Nazım Hikmet'e hak ettiği değerin verilmediğini anlatır.

Mahmut Makal bu eserinde, gördüğü birçok ülkeyi anlatmakla birlikte, dil bilmenin önemini de vurgulamıştır. Bu konuyu eserinde şöyle açıklamıştır: “Ya dostum, yabancı dil deyip geçmeyelim; anlayış, duyuş, belli bir dünya görüşüne gidiş, insan oluş, insancıl oluş ve kendi değerlerini bağrına basma aşaması, hepsi onun içinde...” (Makal, 1990, s. 88).

Yazar Almanya Mektupları'nda, 1980 darbesi esnasında Almanya'da olduğunu ve darbeyi orada öğrendiğini anlatır. Gittiğinde birçok Türk yazar ve şairlerle karşılaşan Makal, aynı zamanda Almanya'da yaşayan Türklerin Almanca ve Türkçeyi çok iyi bildiklerini ve okumaya oldukça önem verildiğini belirtir. Yazar bununla birlikte Batı ve Doğu Almanya'nın kural ve yasaklarından da eserinde bahsetmektedir.

2.3.11. Yeraltında Bir Anadolu

Başak Yayınları tarafından ilk kez 1968'te basılan yapıt, 181 sayfa ve dört ana başlıktan oluşmuş ve anı türünde kaleme alınmıştır. Mahmut Makal, eserini Yaşar Kemal'e ithaf ettiğini söylemiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: “Bu kitabı Yaşar Kemal'e sunuyorum. Çünkü bir kış mevsiminde Doğu Anadolu'da onun köyünde yazılmıştır. Kitabın isim babası da odur.” (Makal, 1987, s. 6) Sophie Lannes'in “Makal'ın İmanı” adlı Ön Sözü burada bulunmaktadır. Sophie Lannes yazdığı Ön Söзде, Mahmut Makal'ın hayatını anlatmış, yazdıkları nedeniyle tutuklanma süreçlerini ve yazarın Türk edebiyatına katkısını açıklamıştır.

Yazar, eserin “Doğu Cephesinde Yeni Bir Şey Yok” adlı ilk başlığında, köylerin şehirlerde yaşanan olayları, şehirlerin de köylerdeki durumu bilmediklerini anlamıştır. Karlı havalarda yolların kapandığını, açlık, sefalet, hastalık gibi çetin şartlarda köylünün

yalnız bırakıldığını söylemiştir. Köy halkının; gök gürültüsü, şimşek çakması, kar yağması gibi doğa olaylarını Tanrının onlara ceza olarak gönderdiğine inandıklarını anlatmış ve halk inanışlarının bazılarının yanlış olduğunu anlatmıştır.

“Orta Anadolu’da Her Şey Var- Derde Devadan Gayri-” adlı başlık, halk bilimine dair en çok örnek bulunan bölümdür. Mahallî ağız, lakap, atasözü ve deyim gibi örnekler burada sıkça rastlanır.

“Güney’in Anahtarı” başlığında “Nem alacak felek benim” gibi halk türküleri, deyişleri ve mânilerine yer verilmiştir. Bu örneklerin dışında, Tonguç’un eğitim seferberliği için verdiği mücadeleye de değinilmiştir.

Son başlık olan “Batı Acısı”nda ise tütüncülük, çapa gibi halk ekonomisine katkı sağlayan işler açıklanmıştır.

2.3.12. Bu Ne Biçim Ülke

Mahmut Makal’ın deneme türünde yazdığı ve ilk basımı 1968’de Öncü Kitabevi tarafından yayımlanan, 108 sayfadan ve 25 başlıktan oluşan bu eserin içerisinde, yazarın “Memleketin Sahipleri” yapıtı da bulunmaktadır. Yazar “Bu Ne Biçim Ülke?”nin başında, eserini, Öncü Kitabevi’nin sahibi Zeki Öztürk’e sunduğunu söylemiştir.

Eser, Mustafa Baydar’ın Mahmut Makal’la yapmış olduğu röportajla başlamaktadır. Bu röportajda yazar, hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiş ve ardından o dönemde yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik olaylar hakkındaki fikirlerini anlatmıştır. Eserdeki 25 başlığın büyük bir kısmı, yazarın “Açlık Pınarı”, “Kamçı Teslimi”, “Köy Enstitüleri ve Ötesi”, “Memleketin Sahipleri” eserlerinde de bulunmaktadır.

Eserin içerdiği en önemli konulardan birini eğitim meselesi oluşturur. Yazar, eğitim ilkelerinden, öğretimin nasıl olması gerektiğine dair birçok konuyu, bu eserinde dile getirmektedir. Aynı zamanda öğretmenlerin halkın gözünde en çok inanılan ve en yakın ilişkiyi kurabilen eğitim neferi olduklarını da şöyle dile getirmektedir: “Bir kere öğretmenler, halk çoğunluğu içine serpilmiş, onlarla doğrudan doğruya değeyde bulunan aydınlardır. Onlardan başka halka inen bir aydın sınıfı bulunmadığı gibi, halk da öğretmenlere inandığı kadar hiç kimseye inanmaz.” (Makal, 1968, s. 49).

Öğretmenlerin halkın sözcüsü olması ve yanlış yapılan bir durumun düzeltilmesi amacıyla eleştiride bulunması gerektiğini söyleyen Makal, bu durumun sonunda öğretmenin yaşayacağı sorunları da şöyle açıklar:

Ulusal kaynaklarımızın korunması, yurdun asalak yabancılardan arınması, sil baştan bağımsızlığımızın elde edilmesi, Amerikanlaştırılmış eğitimimizin ulusallaştırılması ve yurt çocuklarına eşit eğitim olanaklarının sağlanması, toprak sorunundan başlayarak bu kokmuş düzenin sosyal adaleti sağlayıcı bir biçime getirilmesine dek... ana sorunlar üzerine bir çift söz söyleyen öğretmenin yerinden ve işinden edilmediğini söyleyecek çıkabilir mi aranızdan? (Makal, 1968, s. 68).

Yazar, bu yazıda anayasadaki “sosyal devlet” anlayışına atıfta bulunarak eğitim öğretimin bu anlayışa bağlı olarak değişmesini arzuladığını ifade etmiştir. Yazar, eğitim ve öğretim ilkelerinin yanı sıra; sanat, edebiyat ve politika üzerine fikirlerine de eserinde yer vermiştir.

2.3.13. Zulüm Makinesi

İlk basımı 1969’da Troya Yayıncılık tarafından basılan yapıt, 205 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın Ön Sözünde Osman S. Arolat’ın 1968’de *Ant* dergisinde yayımlanan “Öğretmenlikten İstifa Eden Mahmut Makal ile Konuşma” yazısı yer alır. Ön Sözü’nün akabinde eserde 34 başlık bulunmaktadır. Son olarak, yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi, dış basında Mahmut Makal ve Köy Enstitüleri ile ilgili yazılmış olan yazılara yer verilmiştir. Üzerinde çalışılan eser, aynı yayının 1994’te basılan üçüncü basımıdır.

Burada yazar, İlköğretim Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve Köy Enstitüleri öğrencilerinin komünistlikle suçlandığını ancak bu düşüncelerin asılsız olduğunu söyler ve şu ifadelerle yer verir:

Komünistlik falan gibi uydurma itham ve iftiralarla halkoyuna karşı kişileri, gerçekten bu yurda hizmet etmiş kişileri kötülerlerken, uydurdukları sebepler hiç de komünistlikle ilgili değil. Çok dolaylı yollardan, okumanın ve okutmanın komünistlik olduğunu hissettirmeye çalışıyorlar, o kadar (Makal, 1994, s. 23).

Okumanın, öğrenmenin ve araştırmanın önemine değinen yazar, bu eserde köylü halkın aydınlatılmasının Türk halkının aydınlatılması demek olduğunu söyler ve Atatürk’ün “Köylü milletin efendisidir.” sözünü eserde açıklamaya çalışır.

Eser halk bilimi açısından incelendiğinde, diğer eserlere göre daha az örnek olduğu tespit edilmiştir.

2.3.14. Değişenler (Bizim Köy 1975)

Kültür Bakanlığı’nın üç kitap hâlinde yayımladığı eserin sonuncusu “Değişenler”dir. 98 sayfa ve 20 başlıktan oluşan eser, Prof. Bruno Arcurio’nun

“Makal’la Bir Görüşme” yazısı ile başlamaktadır. Kitabın sonunda da, basında Makal ile ilgili yayımlanmış olan yazılara yer verilmiştir. Diğer adı “Bizim Köy 1975” olan ve anı türünde yazılan bu eser, “Bizim Köy” eserini yazdığı 1950 yılından yirmi beş sene sonra, yazarın, çalıştığı köye giderek aradan geçen sürede ne gibi değişiklikler olduğunu tespit etmesi sonucunda oluşmuştur.

Makal, aradan geçen 25 yıllık sürede, ilk görev yeri olan “Nurgöz” köyünün isminin “Yeniyuva” olduğunu görür ve değiştirilme sebebinin, yaşananların unutulması amacıyla olduğunu söyler. Köyü gezdiğinde, sağlık konusunun eskiye göre gelişmiş olduğunu, bununla birlikte yanlış inanışların ve aydınlanma-ısınma gibi hususların eskiden daha kötü durumda olduğunu fark eder. Köydeki eğitim sisteminin, enstitülerin zamanıyla kıyaslandığında, daha gerici bir sistem olduğunu ifade eder.

Köyde yaşayan kadınların, bilhassa kendi kız kardeşlerinin, kendi haklarını savunma konusunda daha güçlü bir duruş sergilediklerini görmek, Makal’ı sevindiren nadir örneklerdir. Bu durumu, eserinde şöyle dile getirmektedir:

Sanki kendileri bunları düşünemez, söyleyemezlermiş gibi geliyor. Ama yumruklarını sıkarak, odadaki erkeklere karşı inançla, hınçla söylüyorlar. İçlerinden geldiğine, düşünüp yargıladıklarına inanıyorsunuz. Daha dün kadar erkeklerin önünden geçmeyen, erkeklerin yanında ağızlarını yüzlerini sarıp göstermeyen, eksik etek, küldöken, tekne düşmanı... dediğimiz ve “soframızdaki yerleri öküzden sonra gelenler” mi bunlar? (Makal, 2001, s. 314) .

Eserde, geleneklerin zaman içerisinde uğradığı değişikliklere değinen yazar, geçmişten bugüne değişmeyen halk yaşamından da örnekler vermektedir. Yazar 1950-1975 yılları arasında yaşanan öğrenci olaylarına, darbeler sonrasında yaşananlara, sendika hareketlerine ve sosyal, ekonomik çöküntülere eserde yer vermiştir.

Ulaşım, haberleşme ve teknolojik gelişimlerin, köylüler üzerindeki etkilerine değinen yazar, bu eserde, onun hayatında önemli etkileri olan mutasavvıflardan Hacı Bayram Veli ve Yunus Emre’ye değinmiştir. Son başlıkta, şimdiye kadar çalışmış olduğu köylerden bahseden Makal, aradan geçen sürenin herkesin hayatında büyük değişimlere sahne olduğunu anlatmakta ve bundan dolayı geleceğe umutla bakmaktadır.

2.3.15. Karanlığı Zorlayanlar

Başak Yayınları tarafından 1976’da yayımlanan, yazarın anılarından ve incelemelerinden oluşan eser, 1992’de aynı adla ikinci kez basılmıştır ve 127 sayfadan, 28 başlıktan oluşmaktadır. Yapıt, yazara ait olan “Bozkırdaki Kıvılcım” eseriyle benzerlik göstermektedir. Tez için incelenen, 1992’de aynı adla basılan eserdir.

Mahmut Makal bu eserde ilk olarak, öğretmen kuruluşları olan Töb-Der ve TÖS ile ilgili çeşitli fikirlerini dile getirmiş ve öğretmenlerin o dönemde yaşadıkları sorunları ifade etmiştir. Türkiye’deki öğretmenlerin kendi haklarını arama, eğitim sorunlarının çözüme kavuşmasını sağlama, adil yargılanma gibi çeşitli sebeplerle gerçekleştirdikleri yürüyüşleri ve boykot etme süreçlerini açıklayan yazar, sonrasındaki yaptırımların çeşitliliği açısından ülkemizi ve diğer ülkeleri kıyaslamıştır. Fransa, Yunanistan, İran, Haiti gibi ülkeleri örnek veren yazar, kitabının yazıldığı dönemde İran’da yaşanan bir olayı örnek olarak vermiştir: “Yakın tarihte İran’da bile böyle olmuş, geçimleri düzeltilmeden işlerine dönmeyen öğretmenlerin önderi bir bayan, sonunda Eğitim Bakanı yapılmış, istekler karşılanmış ve durum ondan sonra yatıştırılabilmektedir.” (Makal, 1992, s. 3).

Öğretmen örgütlerini anlatan yazar, eserin devamında çeşitli sebeplerden dolayı görevlerinden ihraç edilen ve el çekmek zorunda bırakılan 27 öğretmen arkadaşını anlatmıştır. Felsefe, Edebiyat, Sosyoloji öğretmeni; müdür yardımcılığı, dernek başkanlığı, müfettişlik gibi birbirinden farklı alanlarda çalışan ve yaşadıkları sonucunda istifa etmek zorunda kalan arkadaşlarının bu süreçlerini eserinde açıklayan yazar, yer yer kendi hayatıyla ilgili de örnekler vermiştir. Nurgöz’den sonra öğretmenlik yapmak için gittiği Çardak köyünü, aradan geçen yirmi beş sene sonra ziyarete giderek köylülerle konuşan Makal, o dönemde muhtar olan kişiyle de görüşmüştür. Muhtar, eserini yayınlamasından sonra suçlu bulunan ve hapse atılan Makal’ın yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

Bindokuzyüzelli senesinin baharıydı. Mamıdefendiye demedim o vakit. Habar geldi ki ertesi gün vali geliyor köye. Köylüler iyi urbalarını, çoraplarını giysinler diye. Öyle oldu ve ertesi gün geldi vali. Bundan ötesini Mamıdefendi kendi de bilir. Okulun önüne halk birikince emir verdi ve herkes ayakkabısını çıkardı. Bunun üstüne vali döndü buna: “Mahmut Bey, köylüler hiç de senin yazdığın gibi değil, hepsinin çorabı var!” dedi. Ertesi gün de candarmalar gelip mapusaneye götürdüler Mamıdefendiyi... (Makal, 1992, s. 61).

Eserde sadece öğretmenlerin çektiği sıkıntılar değil, aynı zamanda o dönemdeki gerek sağ görüşlü gerekse sol görüşlü öğrencilerin tartışmalarından ve o dönemde öğrencilerin beyinlerin yıkanması dolayısıyla oluşan sorunlardan da bahsedilmiştir. Sosyal devlet anlayışına ters bir durum olarak anlatılanlardan bir örnek, o dönemde yaşanan durumun vahametini ortaya çıkarır niteliktedir:

Gazi Eğitim Enstitüsü’nde olsun, üniversitelerin çeşitli fakültelerinde olsun köyünden ya da kentinden yeni gelen Anadolu çocuğu yolda karşılanıyor, âlâyı vâlâ ile götürülüp yurda yerleştiriliyor, gereksinimleri karşılanıyor ve harçlığı

veriliyor. Peşin teslim alınıyor yani. Sonradan caymak istediğinde ilk kurşunu onlar yiyor. Caymadığı sürece de hazır kuvvet olarak ilerici güçleri öldürüp ezmekte kullanılıyor (Makal, 1992, s. 13).

Eserde anlatılan öğretmen sorunları ve öğrencilerin yaşadığı sorunların yanında, eğitim sürecindeki eski dil- yeni dil tartışması da eserde anlatılan konulardan biridir. Makal, öğretmen arkadaşı Yusuf Gür'ün anısından bahseder ve anısının üzerinden, cumhuriyetten önce kullanılan kelimelerin bugünkü karşılıklarını bulmak üzere çalışmalar yapan öğretmenlere karşı, eski kelimeleri savunan öğrenciler de olduğunu söyler. Yusuf Gür, öğretmenlik yaptığı sırada yaşadığı olayı şöyle anlatır:

Öğrencilerden biri atıldı: “Bunlar uydurma!” dedi yenileri için.” ... “Örnek olarak, bugün kullanılan geometri terimlerini Atatürk'ün, gelenek sözcüğünü İnönü'nün, seçenek'i Emin Özdemir'in, mefkure'yi Ziya Gökalp'in... bulduklarını söyledim. Ve dedim ki: “Bizde iki türlü uydurma(analoji) olmuştur: Bunu, Tanzimatçılar Arapça köklerden, Cumhuriyetçiler Türkçe köklerden yapmışlardır...” Hoşlarına gitmemişti söylediklerim. Onlar sözcükleri Tanrı yaratısı olarak görüyorlar, bu kutsal simgelere dokunmamdan tedirgin oluyorlardı. Baktım, tartışmayı çığırından çıkaracaklar, havayı yumuşatıp sözü kesmek için bir espri yapayım dedim: “Uydurma muydurma, ben uydurmadım. Bir uyduran arıyorsanız(duvardaki Atatürk resmini gösterdim) ona sorun! (Makal, 1992, s. 31).

Eser, ezanın Türkçe okunması üzerine yapılan tartışmalar, eski-yeni tartışmaları gibi fikir yazılarından oluşmuştur. Bu sebeple halk bilimi ve halk edebiyatı açısından, diğer eserlere göre daha az hacimlidir.

2.3.16. Köy Enstitüleri ve Ötesi

Çağdaş Yayınları tarafından 1979'da ilk basımı yapılan, Mahmut Makal'ın anılarından ve gezip gördüğü yerlerde tutmuş olduğu notlardan meydana gelen eser, Ön Sözün akabinde 35 başlıktan ve 223 sayfadan oluşmaktadır. Burada yer alan başlıkların bir kısmına, yazarın “İplik Pazarı”, “Kamçı Teslimi” ve “Köpeksiz Köy” de rastlanır. Bu durumun sebebinin, yazarın farklı zamanlarda basılmış olan yazılarının kaybolacağı ve erişilemez duruma getirilmesinden duyduğu tedirginlik olması muhtemeldir.

Köy Enstitüleri'nin Türk buluşu olduğunu söyleyen yazar, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Yabancı ve yerli birçok politikacı, eğitimci ve aydının dikkatini çekmekte gecikmedi Köy Enstitüleri. Dünya eğitim ansiklopedilerine de Türk buluşu kurumlar olarak geçti. Kurucusu Tonguç'un bu ansiklopedilere tek Türk eğitkeni olarak geçtiği gibi... (Makal, 1979, s. 74).

Köy Enstitüleri'ndeki eğitim anlayışı; çağdaş, demokratik ve iş içinde iş eğitimi ilkesi burada anlatılır ve enstitü mezunu olan öğretmenlerin, gittikleri köylerde ekonomide, sağlıkta, ulaşımda ve toplumsal yaşamda köylüye nasıl önderlik ettikleri açıklanır. Aynı zamanda Köy Enstitülerinin, şiir, tiyatro, yazın gibi konulara verdiği önemi anlatan yazar, enstitülerin kurulmasına öncülük eden İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Âli Yücel'i de eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Çözülmesi beklenen tüm sorunların, eğitimcilerin sorumluluğu olduğu ve iyi bir eğitimle her problemin giderileceğine inanan Makal, önerilerini şöyle açıklamaktadır:

Çağımızın ve bu arada yurt gerçeklerinin, çözüm bekleyen toplum sorunlarının isterlerine uygun insan yetiştirmek, eğitimin, eğitimi yönetme işini yüklenenlerin kaçınılmaz görevidir. Düşüncesi, tutumu, bilgi ve becerisiyle yeni insanı ancak eğitim yaratabilir. Üretim, yaşama dönük somut ve pratik bir eğitim uygulaması bu yüzden şarttır. Pratikte ve bilimde derinleşme, nesnel ve gerçekçi olma, zamanın değerini de bilerek ve toplumsal acıdan gelişmeye dönük bir sonuç beklenir bu uygulamadan, insanların iç dünyasını ve kişisel karakter ayrımını da göz önünde tutmak koşuluyla, iş eğitimini hiç mi hiç ihmal etmemek, yeni okulun ana ilkesi olmalıdır. Çünkü yaşamı boyunca kendine ve toplumuna yararlı olabilecek insanlar, bunun için de kişiliklerinin olanca yaratıcılığını kullanabilecek insanlar başka türlü yetişemezler ve özgürlüğe, yurduna ve ulusal sorunlara kıskançlıkla sarılamazlar (Makal, 1979, s. 116).

2.3.17. Bir İşçinin Günlüğünden

Kültür Bakanlığı tarafından 2001 yılında Ankara'da basılan kitap 153 sayfadır ve Mahmut Makal'ın "Hayal ve Gerçek", "Değişenler" olmak üzere iki eseriyle birlikte yayımlanmıştır.

"Bir İşçinin Günlüğünden", Vecihi Timuroğlu'nun "Dünya Gençliğine Örnek Gösterilen Türk Yazarı Mahmut Makal" adlı yazısıyla başlar ve ardından 27 başlık altında çeşitli denemeler yer alır.

İlk başlıkta Vecihi Timuroğlu, Mahmut Makal'ın yaşamına kısaca yer vermiş ve Türk edebiyatı açısından önemine değinmiştir. Diğer başlıklarda genel olarak işçi hakları, emek sömürüsü gibi konulardan bahsetmekle birlikte, halkın doktora gitme hususundaki isteksizliği ve yanlış inanışlar sonucunda yaşanan ölümleri anlatmıştır.

Yazar bu eserde, okuma, araştırma ve sorgulamanın önemini anlatmış ve ona okuma zevkini aşıl原因an ilk kişinin Sait Faik Abasıyanık olduğunu söylemiştir. Yazar, Sait Faik ile anısını şöyle aktarmaktadır:

1950 Mayıs'ının sonlarında İstanbul'a gittiğimde, elbet ilk işim sevdiğim sanatçılarla tanışmaktı. Bunların başında Orhan Veli ve Sait Faik gelir. Ama beni bana mı bıraktılar sanki. Başıma dünyayı dar getirdiler. Bir gün oteldeki odamdan çıkmadım. Yazı yazıyordum. Kapı hızla açıldı, birisi girdi içeriye. Benzettim

resimlerinden. “Hoş geldiniz üstâdım” dedim. “Hoş bulduk. Üstad sensin be” dedi. “Bizler de sayende işim bırakacağız. Kitabında bize de yer vermişsin, var ol” diye alçakgönüllü ve içten davrandı. İlk böyle tanıştık. Tam düşündüğüm gibi bulmuştum. O kadar mutluydum ki (Makal, 2001, s. 111).

Mahmut Makal; Cahit Sıtkı Tarancı, Yaşar Kemal, Abidin Dino ve Yaşar Nabi Nayır’ın onun hayatında çok önemli bir yere sahip olduğunu söyler. Eserinde, edebiyat eleştirmeni Nurullah Ataç’a da değinen yazar, Ataç ile ilgili şu düşünceleri kaleme almıştır:

Bağnazlığın, korkaklığın ve pısrıklığın her çeşidine karşı açtığı savaşıyla da memleket sorunlarıyla uğraşacak aydınlara iyi bir örnektir. Bu çeşit geriliklerle savaşırken, çokları anlayamadılar onu. “Bir söylediği ötekini tutmaz.” dediler. Bir söylediğinin üstünde inat etmek de onun savaştığı durumdu. İnsan, düşünce geliştiren bir yaratıktı. Ataç “dediğim dedikçi” değildi. Yürekliydi (Makal, 2001, s. 132).

Eser genel itibariyle fikir yazılarından oluşmakla birlikte halk bilimi ve halk edebiyatı üzerine birçok örnek de tespit edilmiştir.

2.3.18. Ağlatı

Yapıt, 173 sayfadan meydana gelir, 17 Nisan Yayınları tarafından 1989 yılında ilk kez yayımlanır. Ceyhun Atuf Kansu’nun “İvriz Köy Enstitüsü’nden Mahmut Makal” adlı yazısıyla başlar.

Yazarın çeşitli gazete ve dergilerde yazmış olduğu yazılardan oluşan eserde, sosyal devlet anlayışından bahsedilmiş, Atatürk ilkelerinden olan ve “din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması” anlamına gelen laiklik ise şöyle açıklanmıştır:

Lâiklik, devletin din işlerine karışmamasıdır. Yeryüzünde lâiklik ilkesini benimsemiş devletler, din işleriyle uğraşmazlar. Dinsel eğitim yapan okullar açmazlar. Bölgesel din okul ya da kursları olursa onlara para yardımı yapmadıkları gibi orada yapılan öğretimin de genel eğitim politikasına uygun olmasını sağlar, bu olmazsa gidişi önlerler... (Makal, 1989, s. 24).

Yazar, o dönemde hususi olarak köylerde yaşanan gericilik sorunlarına ve kendisini şeyh olarak tanıtır halkın dini duygularını sömürlere tepki göstermiş ve her eserinde bu hususu dile getirmiştir. Sosyal devlet anlayışı, bilindiği üzere, devletin; barınma, korunma, sağlık, beslenme, eğitim gibi konularda ihtiyacını karşılayamayan vatandaşların, herhangi bir hususta ayırım gözetmeksizin, ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir devlet anlayışıdır. Makal’ın, eserlerinde sürekli olarak dile getirdiği mesele, o dönemde yaşanan şeyh ve tarikat sorunlarıdır. Tarikatlar, tüm ihtiyaçları karşılanmayan köylüleri sömürerek; eğitim, sağlık gibi alanlarda hâlihazırda sorun

yaşayan halkı daha kötü bir durumda bırakmıştır. Bu süreçte özellikle eğitimi ele geçiren tarikat ve benzeri yapılanmalar, çocukların akıllarını çelmek ve onları ihtiyaçları olduğu ölçüde kullanmak suretiyle, infial yaratmışlardır. Bu duruma karşı çıkan Makal, eserlerinde sürekli olarak bu durumu eleştirir; devleti, köylüleri bu tür yapılanmalardan kurtararak, çağdaşlaşmayı ve laikleşmeyi sağlamaları konusunda uyarmayı, kendisine görev üstlenir.

Kendisi gibi yazar ve şairlerin şiirlerine yer veren Makal, eserinde La Fontaine'in masallarına da değinmiştir. Yazar, eserin yazıldığı dönemde yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik olaylara da eserinde değinmiş, dönemin siyasilerinin sanat girişimlerini yasakladıklarını, ancak sanatın ve yaratının yaşamın temeli olduğunu söylemiştir.

Çağdaş eğitimi, çağdaşlaşmayı ön planda tutan, Öz Türkçeyi ve ulusallığı savunan Makal, bu eserinde çağdaş eğitimin temsili olan ve Tonguç'un "iş içinde, iş vasıtasıyla iş için" ilkesiyle kurulan Köy Enstitüleri'ni eserinde anlatmış ve enstitülerin kapanmasıyla ilgili şöyle söylemiştir:

Atatürk'ü ve onun düşlediği bir Cumhuriyet atılımı olan Köy Enstitülerini ortadan silmeden bir yere varamayacaklarını iyi bilen saldırganlar, aynı zamanda bu enstitülerin "Cumhuriyet tarihinde gerçekleştirilmiş en ulusal, toplumun bağrından fişkırmış en demokratik kurumlar" olduğunun bilincindedirler. Öyleyse neden saldırırlar? Çünkü yolları geriye doğrudur. Sömürünün, çağdışılığın sürmesini isterler (Makal, 1989, s. 173).

Yazarın gazete ve dergilerde yazdığı fikir yazılardan oluşan yapıtı, halk bilim açısından incelendiğinde, diğer eserlere göre daha az örneklerin verildiği görülür.

2.3.19. Anımsı Acımsı

Yazarın, ilk basımı 1990'da yapılan ve "Faust'un Dediği" adıyla da bilinen bu eser, Prospero Yayınları tarafından 1994'te ikinci kez basılmıştır ve 175 sayfadan oluşmaktadır. Aynı zamanda "Faust'un Dediği" isimli başka bir eser daha mevcuttur ve iki eserde ortak 13 başlık vardır. Toplamda 14 başlıktan oluşan eser, İsmail Karaahmedoğlu'nun "Bizim Köyün Mahmut Makal'ına Sorular" yazısıyla başlamıştır. Bu röportajda Mahmut Makal'ın hayatı anlatılmış, köy sorunlarına en çok değinen kişinin Mahmut Makal olduğu söylenmiştir.

Yazar, anı türüyle kaleme aldığı bu eserde, doğduğu Demirci köyünü, Enstitüdeki yıllarını, görev yaptığı Nurgöz ve Çardak köylerini anlatmıştır. Yazdığı "Bizim Köy" romanı nedeniyle girdiği cezaevini ve oradan çıkış sürecine burada sıkça

değindir. Yazar, İstanbul, Ankara ve Adana’da yaşadıklarına, Sağırlar Okulu’nda çalıştığı sürede gözlemlediklerine ve müfettişlik süreçlerine de eserinde yer vermiştir. Son olarak “Şair Bötböt” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda, dergilere yazdığı şiirlerin telifleriyle geçinen, maddi durumu iyi olmayan bir şairin, devlet yöneticileri tarafından panele davet edilmesi ve şairin bahsi geçen panele gitmek için verdiği mücadele anlatılır. Bu yazıyla da anlatılmak istenen, yazar ve şairlerin, yaşadıkları dönemde değer görmemeleri, ancak öldükten sonra gerçek değerlerinin anlaşılmasıdır. “Anten” başlığında halk türküleri derleyicisi Muzaffer Sarısözen’den bahseder, “Beşibirlik” başlığında ise İkinci Yeni Topluluğunun, Köy Enstitülü yazarları edebiyatçı olarak görmediğinden bahseder ve soyutlanmanın doğru olmadığını şu sözlerle ifade eder:

Sanatçı olarak, kendimiz ve içinde bulunduğumuz toplum için özgürlük savaşı vermemiz gerekiyordu. Yok, ikinci yeni, yok üçüncü yeni gibi soyutlanmışlığın bizi baskıdan kurtulma yerine teslimiyete götüreceğini, baskılara karşı çıkılacağı yerde baskı yapılıncaya, anlamsızda, soyutta kurtuluş arandığını ekledim (Makal, 1994, s. 149).

Eser, genel itibariyle yazarın hayatından ve başından geçen önemli olayların anlatımından oluşmaktadır. Tez yazım sürecinde kitabın başındaki röportajdan, yazarın bizzat kendi anlatımı olmasından dolayı oldukça yararlanılmıştır.

2.3.20. Faust’un Dediği

Nisan 1990’da ilk baskısı Görkem Yayınları tarafından yayımlanan ve “Anımsı Acımsı” olarak da bilinen yapıtı, Görkem Yayınları “Faust’un Dediği” ismiyle, Prospero Yayınları ise “Anımsı Acımsı” adıyla yayımlamışlardır. Kitap, anı türünde yazılmış, 141 sayfadan ve 8 ana başlıktan meydana gelmiştir. Mathios Lubeck’in yazıp Can Yücel’in Türkçeye çevirdiği ve akıllara Goethe’nin “Faust” kitabını getiren şu dörtlük Ön Söz yerine kullanılmıştır:

“Çözülür” demiş Faust “bu kâinatın sırrı”
Ve onunçün çarpılmış Hakkın cezasına,
Demek ki, hikmetinden sual olunmayan Tanrı
Razı değil milletin okuyup yazmasına... (Makal, 1990, s. 1).

Kitabın son kısmında “Kuruluşlarının 50.Yılında Birkaç Köy Enstitülü” başlığıyla bir kısım bulunmaktadır ki, bu başlık yazara ait olan “Bozkırdaki Kıvılcım” eserinde ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır.

Bu eserde yer alıp, Anımsı Acımsı eserinde yer almayan dört başlık bulunmaktadır. Bu başlıklarda Makal, kendi hayat hikâyesinden bahseder. Yazar, “Bizim Köy” eserini yazdığı için cezaevine girdiği sırada evinin arandığını ve komünistlikle suçlandığı için, bucak müdürü Celal’in, yazarın babasına evdeki kitapları zorla ilçeye taşıttığını, eserinde şu sözlerle dile getirir:

Tarladan çağırılıp evin kapısı açtırılan babama kitapları toplatırken, bir yandan da söylev çekiyordu: “Şunlara bakın, şu kitaplara! Benim evimde bunun tanesini değil, bir yaprağını bile bulamazsınız! Elhamdülillah, biz de evlat yetiştiriliyoruz, devlet sayesinde. Neden bizim böyle değil? Çırayla arasanız bir yaprak kâğıt bulamazsınız efendim!...” Sonra, “kötü evlat yetiştirenin hâli budur!” diyerek, kitap dolu çuvalı yüklemişler gözü yaşlı Babacığımın sırtına! (Makal, 1990, s. 41).

Yazar, diğer başlıklarda, “Bizim Köy”ü yazdıktan sonra o dönemde Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar’ın, kendisini davet ettiğini, hapisten çıkarılma sürecinde yazara destek olduğunu ve eseri çok beğendiğini anlatmıştır. Bu eseri yazdıktan sonra, edebiyat yazarlarının onu tanımak istediğini ancak pasif gözükken biriyle karşılaşmalarının ardından, eseri İsmail Hakkı Tonguç’un yazdığını düşünmelerini, Tonguç’un oğlu Engin Tonguç’un anıları üzerinden anlatmıştır. Makal burada, suskunluğunun sebebini, topluluktaki diğer edebiyatçıların kullandığı süslü ve sanatlı dili anlayamaması olarak vermiştir. Yazar, başka bir başlıkta da, eğitim ve konferanslar için yurtdışına gitmek üzere pasaport başvurusunda bulunmasını ancak “komünist” suçlamasıyla bu durumun engellenmesini anlatmıştır. Komünist olmadığını her fırsatta dile getiren ve kendisini “ülkücü öğretmen” olarak niteleyen yazar, ideolojisi bu olsa bile, bu tür bir kısıtlamanın yaptırılmayacağını, anayasanın 18 ve 20. maddeleri üzerinden özetleyerek; fikir özgürlüğü ve seyahat hakkının olduğunu söylemiş ve yaşadığı durumu eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Yazar bu eserde köy halkının yaşayışına yer vermemiş, kendi gözlem ve deneyimlerini okuyuculara aktarmıştır.

2.3.21. Bozkırdaki Kıvılcım

Başak Yayınları tarafından ilk basımı 1992 yılında yapılan “Bozkırdaki Kıvılcım” eseri, 171 sayfadan oluşmaktadır. Eserde Ön Söz olarak, Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun 1954 yılında Cumhuriyet gazetesinde “Köy Enstitülerine Selam” başlıklı yazısı kullanılmıştır. Kitabın sonunda, öncelikle kuruluş sırasına göre Köy Enstitüleri ve öğrenci alınan iller yazılmış, ardından, Türk yazar ve şairler ile Batı ülkelerindeki yazarların Köy Enstitüleri hakkındaki düşünceleri yer almıştır. Akabinde Köy

Enstitüleri ile ilgili yazılmış kitapların listesi ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yazarın 1990’da yayımlanan “Faust’un Dediği” eserindeki 9 başlık, burada da yer almaktadır.

Bu eser, “Bozkırdaki Kıvılcım: Enstitülüler” adıyla da bilinmektedir ve 24 başlıktan oluşmaktadır. Bu eser, yazarın kendisi gibi Köy Enstitüsü mezunlarından olan Abdullah Aksakal, Mestan Yapıcı, Ali Yılmaz, Ali Arı, Osman Bolulu, Mehmet Şener, Ahmet Öztuna, Bekir Semerci, Ahmet Duman, Naciye Poyraz, Osman Kaya, Hamdi Akçaoğlu gibi isimlerin anılarından derlenmiştir.

Bu eserde, Köy Enstitüsü’nden mezun olan tüm öğretmenlerin, görev yaptıkları köylerde eğitim seferberliği başlatmaları, köylerinde sadece öğretmen değil, köyün duvarcısı, sıvacısı, doktoru, rençberi olmaları ve köy halkının onlara güveni anlatılmıştır. Aynı zamanda eser, halk bilimi açısından incelendiğinde; imece, halk bilgisi, inanışlar, kalıplaşmış ifadeler, mahallî ağız açılarında örneklere sahiptir.

2.3.22. Deli Memedin Türküsü

Başak Yayınları tarafından ilk basımı 1993’te yapılan “Deli Memedin Türküsü”, yazarın çeşitli dergilerde yazdığı yazılardan oluşmaktadır. 26 başlık altında yayımlanan bu eser, toplumcu yazarlarda görüldüğü üzere, toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla yazılmıştır. 160 sayfadan oluşan bu kitabın sonunda “Dış Basında” başlığıyla Mahmut Makal ve Köy Enstitüleri ile ilgili yazılar mevcuttur.

Eğitim sisteminin önemi ve çocuklar üzerindeki etkisini anlatan, öğretmenlerin çocuklara rol model olduğunu söyleyen yazar, Adalet Odyak’ın “Eğitimimizin Sorunları ve Çocuklarımız” incelemesini de tanıtmıştır. Aynı zamanda Köy Enstitüleri’ni; eğitim sisteminin evrenselliği yönüyle ve bilimin, teknolojinin, iş gücünün ışığında köyü canlandırıp çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırması yönleriyle örnek olarak göstermiştir. Enstitüde okunan kitapların dünya klasiklerinden seçildiği, okul öğrencilerinin okuma kültürü edindiklerini, bu enstitülerin, kurulduğu köylerdeki halk tarafından desteklendiğini anlatmıştır. Eserinin sonuna, Köy Enstitüleri’nde bir süre yöneticilik yapmış ve enstitünün gelişimine katkı sağlamış olan Hürrem Arman’la gerçekleştirdiği söyleşiyi eserine eklemiştir.

Yazar, bu eserde Yaşar Nabi Nayır’dan bahsetmiştir. Yaşar Nabi, yazarı düz yazıya yönlendiren ve “Bizim Köy” eserinin *Varlık* dergisinde yayımlanmasını sağlayan yazı işleri müdürüdür. Yalnızca Mahmut Makal’a değil, Köy Enstitüleri mezunu gençlerin tamamına, adı geçen dergide yazılarını yayımlama hakkı tanıyan kişidir.

Birçok entelektüel yazarın aynı çatıda buluşmasını sağlayan ve önderliğiyle gençlere örnek olan Nayır hakkında, yazar şunları söylemiştir:

Benim yetişmemde, türlü zorluklar karşısında direnebilmemde, yazmaya başlamamda ve sürdürmemdeyse, Yaşar Nabi'nin, dolayısıyla Varlık'ın katkısı çok büyük." ... "Göğsümü gere gere söylüyorum; araştıranlar ve bilenler de benimle birleşeceklerdir: Varlık ve Yaşar Nabi, kültürümüze yaptıkları büyük hizmetin yanında, Köy Enstitülerine ve dolayısıyla çağcıl eğitime ulaşma konusuna da katkı yapmış bir numaralı dergi, bir numaralı yazar olmuşlardır (Makal, 1993, s. 56).

Eserinde laiklik, demokrasi, Atatürk sevgisi gibi konular hakkında çeşitli denemeler yazan Makal, Türk edebiyatı yazar ve şairlerinden şiir örnekleri vermiştir. Ardından İngiliz edebiyatı ünlü yazarlarından Shakespeare'e ait üç soneye de eserinde yer vermiştir.

Makal, bu eserinde, Türk edebiyatı yazarlarının yeni çıkan kitaplarını tanıtmış ve önemli isimlerden bahsetmiştir. Elazığ, Tunceli ve Bingöl'de köy çocuklarının okuması için mücadele eden Sıdika Avar bu isimlerden biridir. Diyarbakır'ın köylerini dolaşarak iki ciltlik efsane derlemeleri gerçekleştiren Muhsine Yavuz, Makal'ın anlattığı diğer yazarlarlandır. Yazar, öğretmenlik yaptığı yıllarda gittiği köylere de yapıtlarında yer verir. Halk bilimi unsurları bu kısımda bulunmaktadır.

2.3.23. Halktan Ayrı Düşenler

İnkılap ve Aka Kitabevi tarafından 1965'te ikinci basımı yapılan bu eser, 120 sayfadan oluşmaktadır. Öğretmen Dergisi Yayınları tarafından 1960'ta basılan "Eğitimde Yolumuz Nereye" kitabı "Halktan Ayrı Düşenler" kitabı ile aynıdır.

Eser, "Eğitimde Yolumuz Nereye", "Halktan Ayrı Düşenler", "Gençliği Okutma Meselesi" olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır ve yazarın, ilköğretim ortaöğretim ve yükseköğretimi en ayrıntılı biçimde ele aldığı eseridir. Yazar burada çağdaş eğitimin uygulanış şekillerini ve ayrı seviyelerdeki yansımalarını anlatmış; bu sisteme birtakım eleştiriler getirmiştir. Bunlardan bazıları, diğer eserlerinde de dile getirdiği eğitimdeki kız-erkek eşitsizliği sorunu ve Köy Enstitüleri'nin kapatılması olaylarıdır.

Yazarın, eserde eğitim sorununu farklı açılardan ele almakla beraber, ilk kez değindiği konular da vardır. Bunlardan biri, eserin yazıldığı dönemde çocukların ezberci zihniyetle yetiştirildiği ve sınav korkusunun öğrenciler üzerindeki etkisidir. Eserde bu sorun, şöyle aktarılmaktadır:

Bütünleme sınavlarının yapıldığı son bir ay içinde evlerinden kaçan çocukların çok sayıda olduğunu, her gün birçok ana babanın emniyete başvurarak okullu

çocuklarının kaybolduğunu söylediklerini, geçenlerde Ankara ve İstanbul gazetelerinde okuduk gene. Bu haberlerden öğrendiğimize göre birçok ortaokullarda bütünleme sınavında başarı göstermeyen çocuklar, babalarının dayak atmasından korkarak eve uğramadıklarından, günlerden beri aranmaktadır (Makal, 1965, s. 26).

Yazar, eserde öğrenmenin tanımını yaparak, eğitim sorununu şu sözlerle açıklar:

Öğrenme, kişinin karşılaştığı durumun derinliklerine inerek kavrayışı ve anlama, duyma gücünün bütününü kullanarak aldığı bilgi ya da beceriyi benliğine sindirip sindirmemekle ilgili bir çaba, bir devinmedir. Bu gidiş olumlu bir şekilde yürüyorsa mesele kalmaz. Öğretim sistemi, ya da öğreticiler, öğreneceklerin anlama, duyma gücüne göre hazırlanmamışsa, okullarımızın, içinde öcüler bulunduğu sanısıyla kapısına varmaktan korkulan eski örenlerden ayrılığı yok demektir (Makal, 1965, s. 27).

Mahmut Makal, ilköğretim sürecinin, diğer eğitim dönemlerine kıyasla en önemli süreç olduğunu ve tüm hayatı bu sürecin şekillendirdiğini anlatır. Yazar, geçmişte ilköğretim kitaplarının ücretli olarak verildiğini ve öğrencilerin birbirinden farklı kitapları kullandığını da bu eleştirilerine ekler fakat günümüzde böyle bir durum söz konusu değildir. Milli Eğitim Bakanlığı, tüm okul kitaplarını ücretsiz dağıtmakta ve eğitimde fırsat eşitliği bir nebze de olsa sağlanmaktadır.

Mahmut Makal, eğitimcileri eleştirir; ona göre ülkede özgür düşünen aydınlar ve ülkü kavramı kalmamıştır. Yazar, ülkü kavramını, Orhan Veli'ye geçmişte sorulan “Münevver (aydın) nedir?” sorusu üzerine yazarın verdiği yanıtta bahsederek özetler: “Orhan Veli, “Münevver bizim mahallede bir kızdı o da gelin oldu gitti.” demişti. Onun dediği münevverlikle birlikte yurdumuzun üstünde bir peri kızı gibi dolaşan “ülkü” de elimizi dokundurmadan ufuklardan aştı gitti, görünmez oldu...” (Makal, 1965, s. 119).

Mahmut Makal'ın roman, hikâye, inceleme, deneme ve anılarının ardından, son olarak bir şiiri tespit edilebilmiştir. *Köy Enstitüleri* dergisinde yayınlanan şiir şöyledir:

KÖR MEHMET
Babasının meslektaşı
Bizim köyün sığırtmacıydı
Ona Çoban Mehmet derlerdi
Vücudu zayıf, gözünün biri kördü
Fakirdi
Her yıl sığır güderdi (KED, c.1 (6) s.751)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ

UNSURLARI

3.1. DİL ANLATIM

3.1.1. Mahallî Ağızlar

Bir dilin, kullanıldığı bölgelere göre farklılık gösteren söyleyiş tarzı, mahallî ağız olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de yer alan yedi bölgede kendine has birçok ağız farklılığı bulunur. Karadeniz ağızı, Akdeniz ağızı, Ege ağızı, Marmara ağızı, İç Anadolu ağızı gibi çeşitlenen bu farklılıklar, zaman zaman ortak kelimeleri de içerisinde barındırır. Bu durum dilin önemini ve zenginliğini ortaya çıkarır. Ağızda yer alan farklılıklara değinen Muharem Ergin, ağızı şöyle tanımlar:

“Ağız bir dilin en yeni zamanında ayrılmış, küçük mahallî bölge kollarıdır. Ağızda yalnız bazı ses (fonetik), yani söyleyiş, telaffuz ayrılıkları bulunur.” (Ergin, 1993, s. 53).

Mahmut Makal’ın eserlerinde mahallî ağızlara yer verilir. Yazarın doğup büyüdüğü ve çalıştığı yerler Niğde ve çevresidir. Dolayısıyla, aşağıdaki örneklerin İç Anadolu’ya özgü ağız özelliklerine sahip olduğu söylenebilir. Aynı ağız özelliğine sahip örnekler diğer kitaplarda görüldüğü takdirde, aynı örneği yazmak yerine örneğin tespit edildiği eserin adı parantezde verilmiş ve örnekler alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Abarû [Korkma ve şaşırma ünlemi (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Abaruuu! Senin yaşında da mı dur bakalım olur” diyor. (K.G/105)

Abovvv: “Neyi sorsak “abovvv!” diyor da başka bir şey demiyordu muhtar.”(K.S/28)

Acar [Yeni (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Daha acarım ya, çiçeğim burnumda ya, dünya vız geliyor bana.”(B.K/164)

Acep- Bilmiyok: “Bu gördüğünüz kâğıdın üstüne basılmış olan mübarek şey nedir acep bilen var mı?” “Bilmiyok, söyle neymiş!”(K.S/18, K.G/130)

Afal afal: “Köycülük kolu ile bilmem ne kolunun ve ne kurumunun el birliği ederek, köylülerin bittin kurtarılmaları için bir çare aramaları ileri sürüldüğünde ise, afal afal bakışmışlardı.” (K.G//145)

Anna: “ “Nebliyim Başefendi, ne annadıyım. Camimiz perişan oldu. Ceza meza yazıp dururken gonuyla gomşuyla kötü olduk. Gız uşağının okumasını hiç mi hiç aklım almıyor.”” (K.G/132, M.S/33, H.v.G/217)

Ahmakıslatan (Yavaş ve ince yağın yağmur) : “Cağaloğlu Yokuşu’nu çıktığımda hayli ıslanmışım. Görünmezden görünmezden yağıyordu demek. Halk ne güzel koymuş adını, ahmak ıslatan diye.” (B.İ.G/48)

Ahraz edil- [Akılsız bırakmak (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]:
“Anadolu çocukları bugün toptan ahraz edilmiş, aynı yazgının içine itilmiş değiller mi?”(D.M.T/148)

Alaf [Hayvan yemi (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Biliyorsun kış çok uzun sürdü. Alaf yok, hayvanlar kırıldı gitti. Bu yüzden intihar eden köylüler bile var.”(A./138)

Alamadıktangilli: “Parti de neymiş canım, öküz yola düşürmüş, araba tekeri ortasından geçmiş. İki parçası da aynı şey... Ben pulluğuma bıçak alamadıktangilli.”(K.S/15)

Alattirik: “Derdimiz alattirik derdi. Amma yaanış annama, alattiriğimiz olsun da yansın diyici değilik. Zaten alattiriğimiz olsun diyenner de yansın diyici olmadılar...” (Y.B.A/100)

Annat-: “Nasıl lan annatsana? diye sokuldu Tapan, “Nasıl ettin de gördün?” (K.S/9)

Avara kasnak: “Bu tehlikeli işi, avara kasnakla (boşa dönen) gidermek mümkün olduğu gibi, jeneratörde yapılacak bağlantı ile aynı anda hem 380 voltluk hem de 220 voltluk ışık akımı alınabilirdi.”(B.K/67)

Avurt [Ağzın bitim yeri (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Aynanın karşısına götürdü onu ayakları. Birbirine geçmiş avurtlarını gördü ilkin.” (K.G/105)

Azık: “Gündüzden yanına aldığı azığı (kitap), gece yetmediği için tek katlı idare yapısındaki kitaplığa, kimi kez geceleri pencereden girip azık tazelemekte, klasikleri deli gibi okumakta, gününe göre iki kitap az gelmektedir Aksakal’a.” (B.K/12)

Babaynan: “Kendir, kıl derken deriye geldiğimiz anlaşılıyor: Babaynan oğul, ikisinin sırtında dört torba.”(K.S/17)

Bannak: “Öğretmenim, şu güççük şişeye ııcık köpürden suyu koyacağımışın, ağamın (baba) bannana saban demiri düşmüş de!...” (H.v.G/281)

Banyoluk-yunak: “Banyoluk (köy hamamı) yok, yunak (çamaşırlık) yok. Üç dükkân, bir kahve var.” (D/357)

Başgelemiyom-Gıymatını: “Tokdürsüz ilaçsız güme giden mevtaları yıkamaya başgelemiyom. Gömmeye başgelemiyok. Bir de yenilik derler, ilaç derler, tokdür derler. Nerde babam nerde. Getir de görelim bakalım gıymatını biliyok mu bilmiyok mu.” (Y.B.A/83)

Beg-Delisen-Okutuyoñ: “Karşılığını ödemek isteyince gülerler: “Müdür Beg, sen delisen. Senin Enstitüene canımız kurban. Gözümüz üstüne. Sen bizim çocukları okutuyoñ.” (D.M.T/42)

Beğ- konuşirsin-geliyir: “Muhtar: “Beğ, sen böyle konuşirsin, ayaklarını öpesim geliyir.” dedi.” (K.G/110)

Beniminen: “Hiç sorma hiç. Beniminen birlikte köylünün hepsi cennete gidecek” dedi.” (K.S/9)

Bıldır [Geçen yıl (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bilmez gibi soruyon: Biberici Omar bıldır öldü, babaları.” (K.M/115)

Bidene (badana):

Akrabası olan birini bırakıp uzaklaştık ki ona söylesin diye. “Bidene yapılacak ondan çıkardılar, diyormuş. “Git köyüne yat,” demişler. İlaçsız hastaneynen köydeki evin farkı ne?” demişler. Bidene değinin badana olduğunu, kireçten söz açmasıyla ellerini suvara sürmesinden anladık. (K.M/92)

Bilenem: “Makbuzluk param yok amma fıkara ilmabarım var. Şu arabayı bilenem bulanadan göbeğim yerinden saptı.” (K.M/93)

Bilip durudum: “Sağ olasın, bilip durudum geleceğini.” (B.İ.G/65)

Biliyoy: “Ne geldi aklıma biliyoy mu?” (A.A/45)

Bostan-kırmızı: “Bir ekmek, bostanla (karpuz) yedim, sonra bir ekmek de kırmızıylan (domates) yedim.” (Sözünü ettiği yufka ekmek).” (B.İ.G/42)

Böyük: “Bizimle birlikte, yanındaki kaymakam, jandarma komutanı gibi böyük adamlar da direk gibi hazır vaziyet almışlardı.” (A.A/45)

Bundangilli: “Arkadaş, gayrı bundangilli utanmak arlanmak sökmez” diyordu.” (B.İ.G/37, K.S/27)

Büle büle- motör- doğuş: “Büle büle demiş Murtaza; demeyeceksin ciğer pârem.” Pembe Kurt Motörün ötekiyle doğuşüne hiç diyecek yok.” Alamanın motoru gibi sürüklerim seni” diyorlar.” (M.S/88,44)

Cahal- Gusur: “Adife: “Cahal anam, cahal!” diyor. “Gusuruna bakılmaz onun.”
(*M.S/82,90*)

Cıgara: “Aradan bir cıgara içimi vakit geçti geçmedi, bir de baktık Koca Ali Tellâl çağırıyor.” (*A.A/43*)

Cılgızsızlık [Terbiyesizlik (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Cahil, görevini ihmal eden, çocuklara en gerekli şeyleri öğretemeyen, üstelik de üstüne cılgızsızlıklar yaparak herkes karşısında kendi kendini küçük düşüren birisi olarak tanınıp gitmekteydi.” (*K.G/136*)

Covap: “Senden ırcamız, Vali geldiğinde bizimden olman. Belkim bir şey sorar neyim eder de altında galırık. Hiç olmazsa iki lügat patlatır, covap verirsin.” (*K.G/129*)

Cula- (Dökülmek) yeğnil- [Hafiflemek (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Üstümüz başımız da culadı. İğne, iplik, birkaç düğme de alacağım.” Üzümcü, yükünün yeğnildiğinden, biz de ummadığımız bir yiyecek bulduğumuzdan memnun, ayrıldık.” (*K.S/46*)

Cücük: “Nasıl topladın?” “Bir oya bir cücük(civciv) vererek.” (*D/371*)

Çalkavu: “Yıllardır bozuk bir çalkavu(selektör) var bizde.” (*D/332*)

Çarık Böcüsü: “Şuna çarık böcüsü derler.”(*H.v.G/216*)

Çebiç-toklu [Bir yaşındaki keçi yavrusu (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bu yıl bankanın eski borcunu yatıramadığım için yenisini alamadım. Bir iki çebiç-toklu vardı, aceleye getirip de öldü fiyatına vermek istemedim onları.”(*K.S/14*)

Çekül [Duvarın düzgün olması için ustaların kullandıkları demir aygıt (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Onların yanına iskeleye çıkıp bir an önce mala, çekiç ve çekül kullanmaya can atıyorduk.” (*B.K /83*)

Çeltek: “Geceleri de ekin tarlasında yatanlar, çeltekleriyle (azık götüren çocuk) “Ne var ne yok; desin” diye haber sorduruyorlar.” (*H.v.G/264*)

Çepel [Yağmurlu (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Baharın çepelli günleriydi.” (*M.S/18,26*)

Çereznen- zırık [Kaba (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Onu da çereznen kandırdı da bu duruma getirdi Kamil denen zırık.”(*B.İ.G/67*)

Çıkaramak- doyuramak: “Ot biraz var amma yedirecek yer yok. Bu karda, bu fırtınada çıkaramak koyunları. Çıkaramayınca da doyuramak.” (*Y.B.A/38*)

Çıkın (Bohça)- Bürüntü [Baş örtüsü (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]:
“Elimde çıkın, başımda bürüntü vardı. İlkokulu bitirir bitirmez “günahtır” gerekçesiyle başımı örttürmüştü babam.”(B.K/154)

Çıktıktangilli: “Nasıl ya, Sultan Sülman’ın Hamamı gibi; tütüyor... Akşam fişkıdan çıktıktangilli yattım; sabahadan zor geldim kendime.” (M.S/33)

Çıngı [Ateş (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Gözlerinden çıngılar çıkıyordu.” (A.A/44)

Çızar: “Bunun böyle işini görmedik ya, o yazar çizardı.” (A.A/46)

Çikil: “Öteygün gözüme bir çikil (ufak taş) gitti de uğraşa uğraşa çıkaramadım.” (M.S/19)

Çingil: “Çocuklardan birisi Çingil denen bir bakır kap getirdi, urgana bağladılar. Karı küredikten sonra sallandırıp da su çıkaracaklardı, biz yürüdük...” (Y.B.A/38)

Çörtük [Kokulu ot (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Sol elini çenesine dayamış, öteki eliyle yakınındaki bir çörtük dikeninin dallarını kopararak kokluyor. “Ne güzel kokuyor şu çörtük” diyor koklarken. “Evet” diyor Mevlüt “çörtük çok güzel kokar!” (K.G/147)

Çul-Aktoz: “Ulan Mamıdefendi, bizim uşakların (çocuk) çullarına(yatak) bit dolmuş, sende aktoz (D.D.T) varmış, bir cimcik ver de gaza katıp yağlayım(süreyim).”(H.v.G/281)

Dememinen: “Ulan! Benim dememinen değil. Ferda Bey emir verecek.” (M.S/91,82)

Deynek: “Ellerimizde birer deynek, kafalarımızda öğretmenin bir gün önce söylediği söz, ilçeye gidiyorduk.” (A.A/25)

Dimi [Dokuma bez (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Diminin içinde cıyak cıyak bağıriyordu çocuk. “Dimiyi çıkaralım da alalım çocuğu” dedi Elif.” (K.S/21)

Dinelt- [Dik tut- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “O hızla birçokları evlerinin önüne kağnılarca taş getirmişler, ama türlü nedenleri, bu arada kara kışı öne sürerek, dört duvar dineltmeye girişen olmamıştı hiç.” (K.G/100)

Dinime dahleden Müslüman olsa: “Ayrıca, dahleden dinimize, bari Müslüman olsa?” (Z.M/95)

Dişi galak: “Tükenir mi eloğlunun düğünü, cümbüşü. Dişi galak (kadın) tükenmeyince düğün de tükenmez. Dünya bu, kimi ağlar, kimi güler...” (B.İ.G/65)

Diyebilirik: “İşte, orada bağırdığımız, orada anırdığımız gün, kamçı teslimi aldık diyebilirik...”(D.M.T/71)

Doldu: “Paramızı iğne parası ettik. İğnesi, otobüsü derken, bir de “doldu”ya bindik.”(K.S/14)

Döl dökümü: “Öteki borçların birezi döl dökümüne, birezi kuzu kırkımına, (Döl dökümü: koyunların kuzulama zamanı).Birezi de koç katımına...” (Y.B.A/40)

Duyunlandırılmak: “Gene yönetmelikler okundu. Cezadan, görevlerden söz edildi. Benzer baskılar, dolaylı da olsa öğretmenlere duyunlandırılıyordu.” (B.K /124)

Düğle-: “Şimdi Kömüğün Koca Avrat gelip bir ip düğledi- çözdü mü bir şeyi kalmaz onun...” (M.S/49)

Ederik: “Korkarım yine eşeklen yolcu ederik zatınızı.” (K.G/125)

Ehnezik [Yıpranmış (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Donun yırtığımı, söküğünü dikmenin vakti geçmişti. Her yanı ehnezik. Yenilemekti en iyisi.” (K.G/96)

Elleem- şeer: “Yazgı mazgı değil, sen tango biçimi alacaksın elleem; şeerlere gidip de...” (K.G/105)

Ellik: “Nerdeyse ellik (sahur) davulu çalacak. Dışarda ortalık ışıdı her hâl.” (B.İ.G/96)

Emelikan- vabal: “Beyim, karılar demesi şu ki, Emelikanlılara bizim Angaradağı karıları şey ettiriyormuşsunuz da ondan. Diyenlerin vabalı boynuna olsun, esir mi olduk gayrı, sayenizde?” (K.M/141, B.İ.G/97)

Essah: “Fakat halk, bunların verimsiz olduğunu görerek yakınmakta ve essah öğretmen istemektedir.” (K.M/103)

Evcik [Çocukların oynaması için yapılan oyuncak ev (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bir de evcik yaptım kayanın yanına.” (B.K/62)

Ever-: “Oğlunuz askerliği yapınca tarlaları satıp da everdiniz mi dünyadaki işiniz bitmiştir.”(K.S/15)

Evliliğinen- Annar: “Dünya evliliğinen var, insan evliliğinen var. Tat kızın dilinden anası annarsa, anasının dilinden de oğlu annar.” (A.A/37)

Eysik: “Eysik olur mu köy yerinde, bulunur beğim.” diye karşılıyor Pulus.” (K.G/150)

Eytiyaç: “Belki, dedim, büyük konukları var, bir şeye eytiyacılı olur da çocuklar bulamaz. Yanlarında bulunayım.” (K.G/114)

Felan-Deel: “Öyle iki liraya felan yazık deel mi elime?” (H.v.G/208)

Fırdolayı [Çepeçevre (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Dört duvarın kıyısını fırdolayı iki yastıkla donatmıştı.” (K.G/129)

Gak: “Gak kız, yorganı götür de hasırın üstünde ikiniz yatın...” (H.v.G/185)

Gakacâmış- Binecâmış: “Zaten önümüzdeki yıl baş değişip de şu şinciki okumalar gakacâmış diyorlar; her iş Türkçeye binecâmış.” (H.v.G/235)

Gardaşım- halbuysam: “Gardaşım, gafa, göz bırakmadı herif bende. Anasına, atasına geçmedik halbuysam.” (M.S/76)

Gayfe: “Ülen Cemal, öğretmene bi gayfe bişirsene!” (H.v.G/179)

Gayme [Kağıt para (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Adam başına ya üç gayme düşer ya beş. Ne ondurur ne öldürür.” (B.İ.G/106)

Gayri: “Okulu, yolları düzenler, Bostancıköy’de bir kıpırdanma başlamıştır. Çevre köyler direnirler,”yeter gayri, bu Hocayı biraz da bize salsınlar” diye.” (B.K/110)

Gazel [Yaprak (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bahçelere dökülmüş ağaç yapraklarını süpürüp sele sele evlerine taşıyor kadınlar. İçeri atmadan önce de evin önüne dağıtıp kurutmaya çalışıyorlar bu “gazel”i.” (D/304)

Gelik geli min: “Gelik geli min?” (B.İ.G/65)

Gı: “Salka gı! İneği sağ yürü de. Dana tepinip durmasın boynu bağlı.” (K.G/105)

Gılay Havası:

Dile geçip, yeri geldikçe kullanılan bu deyimlerin en başında “Clay” gelir. Hani şu Caldwell’in “Din Ticareti” romanındaki köylü. Özellikle gülünç olaylar karşısında Clay’i anımsıyorlar. Her şeyi onunla açıklar oldular. Hayret edilen, gülünç olan, şaşırtıcı olan her yere gidiyor, “Gılay havası”, “Gılay işi.” (M.S/88)

- “Ondan sonrası belli. Gılay’ın evinde geçenlere benzer şeylerin adı “Gılay işi”, “Gılay havası” oldu çıktı.” (M.S/89)

Gılmayınan:

Namazını neden tam kılmadın dediklerinde cevap verememiş, kekelemiş. Bunun cevabı geldiğin yerde namaz gılmayınan verilirdi, şinci elbet sıkıyı görünce şaşalarsın deyip indiriverince topuzu, başı gözü paramparça olmuş kara kefenli akıllı adamın!... (K.M/82)

Gıvıl gıvıl [Kaynamak (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)] : “Ben de köylülerde bitin gıvıl gıvıl kaynadığını yazdım.” (K.G/145)

Gız: “Gel kız gel, şu çocuğun gözlerini yala bir...”(M.S/19)

Giymiyor: “Pantolonu yamayan kadın buna şaşar kalır. “Yavrum, akınan karanın anası ayrı mı? Ne var da giymiyon...” der.” (H.v.G/162,245)

Gominis: “Herkes “Hoş geldin gominis” diyordu.” (A.A/52)

Gomonos: “Ahmet Bey şu gomonosluk nedir, bir annatsan da diyeseek?” (B.İ.G/54)

Gorkala-: “Tazı Arif askerdeyken bir sinemaya gitmiş: “Ulan bi küme insan atlara bindikleri gibi bize doğru nasıl sürdüler ya! Öyle bir gorkaladık ki, çiğneyecekler diye... Ne deyim de ağnadayım bunu size!” (H.v.G/182)

Gökleme: “Tosduk Bayram doğruldu. Yeleğin cebinde sarkıp duran tabakayı çıkarıp bir “Gökleme” [sigara] sardı.” (K.S/55)

Gökte uçan bağırılığa soğan doğruyon [Gökte uçan kuştan medet um- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Ohoo! Hani giden be, daha gökte uçan bağırılığa soğan doğruyon.” (B.İ.G/94)

Gön [Çarığın yapıldığı deri (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Ayağıma çarıklık gön alıyorum.” (B.İ.G/88)

Gönen-: “Başarılı olduğumuz zaman, ustamızdan “oluyor, aferin” işitmemiz veya öğretmenimizden beğeni kazanmamız bizi gönendiriyordu.” (B.K / 83)

Gördüktengilli: “Din uçun çalıştığını gördüktengilli, daha ne isteyecekleri kalır benden?” (K.S/28)

Gördüydüm: “Kaymakamı da bir kere dilekçe imzalatırken gördüydüm.” (A.A/45)

Görüyon, Gat, Deel:

Bak görüyon mu, köyde çoluk çocuk, avrat herif hep çalışıyok. Çalışmamıza göre de elimize gecen bir gat uruba, bir boz ekmek. Sizin gibi ayakkabılarımız sayısız deel. Üç dört yılda bir ayakkabı görmüyok. Fistanlarımız parçalanmayınca yenisini alamıyok... Siz de nasıl sus yapacağınızı bilmiyonuz... (K.E.v.Ö/25, M.S/89)

Göver- [Morar- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Doğuracak kadının ise karnı, kasıkları hatta bütün vücudu gömgök göverdi.” (H.v.G/255)

Göynek: “Başınızda şapkanız yok mu? Sırtınızda göyneğiniz yok mu?”(A.A/44)

Gulağasma (?):

Yavrum, ötüğünkü nekdibinden memnun olduk. Tanrı afiyet versin. Anan, gardaşların ve hane tarafın selâm iderler. Bu sene ekinler gulağasma... Geçen sene yirmi kile galdırdıydım, şinci gine o kadar galksa razıyım. Yağmur fazlanacam yağdığı uçun çok gınacık var. (B.İ.G/87)

Guman: “Demet’i sürekli olarak kovuşturmakta olan okurlarımızca guman (meçhul) değildir ki, bu sayfada “aydın” kavramı üzerinde sık sık durduk.” (A./125)

Guzucağın: “Kundakta da durdurmadın çocuğu. Var kızım sana bir olmuş olacak. Ama olan guzucağına olacak.” (M.S/14)

Gücük: “Ulan Gılay havası çalmanın sırası mı şu soğukta. Gücük’te (Şubat’ta) sakın Gılay havası çalmaktan.” (M.S/89)

Güççük-Mapıs-Habar-Çor (Hastalık) –Tebelleş [Musallat (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Nasıl salayım? İki güççük çocuk var: Anası dersin perişan. Onlara kim baksın? Mapısa attırsan memnun olurum. Hiç olmazsa gözüm bari görmez. Habarın var mı bilmem: Bizim avrada iki aydır bir çor tebelleş oldu” (H.v.G/208)

Habar: “Hasan Ali Yücel’in askerleri dedikleri işte bunlar, senin daha habarın yok.” (B.K /166)

Hakiyaten-Kurtarıyok-Nideceyik: “Görölmüşü yok bunun hakiyatan. O da bildi düşkünlüğümüzü. Biz gelip şu ocağın başında kendimizi kurtarıyok a, evdekilerin günâhını nideceyik?” (Y.B.A/75)

Halva- Kılay: “Ama o bizi görmedi. Yüksek sesle: “Yarım kılay [kilo] çok gider.” Diyordu yanındakilere, bize yaklaşıırken: “İkiyüzelli gram halvayınan iki ekmek şinci akşama, bir o kadar da sabaha, deli bile eder dördümüzü.” (K.S/29)

Hamşişek: “Koyun hamşişek (ilk doğuran) olduğu için, sabahtan beri yata kalka ağrı çektiği hâlde bir türlü doğuramamıştı. İşe el atmak zorunda kalmıştım.” (A.A/27)

Hapan kal- [Aç kal- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Üstünü başını düzmemiş, ayağının nalınını bile karı görmeyince hazırlamamış olanlar; günlerini gördüler... “Hapan kaldık.” (M.S/77)

Hatap (Hayvanlara takılan çan) –Taka (Çıngırak) –Tıkırdak [Çan (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Ahırın kazıklarında is pas içinde asılı duran tunçtan yapılmış “hatap” çanlarla, tenekeden dövme “taka” ve “tıkırdak”ların seyrek de olsa günleri doğuyor bazan: Ay tutuluyor, güneş tutuluyor.” (M.S/45)

Hayat [Salon (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Hayat kapısında zağar [köpek] ürüp duruyordu.” (K.S/36, M.S/83,74)

Haydiyın: “Arabacı çağırıyor dışardan: “Haydiyın atlar üşüyecek.” (M.S/85, A.A/46)

Heye- Bilenem-: “Heye. Seçim yaklaştı, şunun şurasında bir ay bilenem kalmadı.”(K.G/129, 132)

Hırpadan [Birdenbire (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Uyandığında sabahtı ve boğazı hırpadan tıkanmıştı.” (B.İ.G/69)

Hıyar Cülüğü: “Artık kimin bahçesinde hıyar erken çıkmışsa geceleri hıyar cülüğü (yavrusu) arayacağız diye çiğneyip yerle yeksan ederler.” (M.S/26)

Hızmat: “Başımızın sargısını çözüp oturduk. “Hızmat?” dedi Hancı.”(A.A/26)

Hinci: “Radyo ne işe yarar, hiç gördün mü, dinledin mi?” “Valla Hacı Yaşar getirmiştir bir tane. Eskiden Kemâl Yaşar türkü söyletirdi. Hinci dili dükenmiş, bahara söyleyecek.” (Pili tükenmiş demek istiyor.)” (Y.B.A/44)

Hökümet- : “Sahi, hükümet havadaki kuşu bile düşünüyor yahu!” (M.S/90)

Honguraf (Gramofon): “Bir küçük sandığı da pencerenin önüne yerleştirmişti. Öyle bir sandık ki, kapağını açık tutuyorlar, kolunu aşağı büktüler mi türkü söylemeye başlıyor, yukarı büktüler mi sesini kesiyordu. Hongurafmış adı.” (A.A/20)

Horanta [Kişi (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Şinci Raziye bizde. Evde on beş horanta var.” (B.İ.G/88)

Hökümet depiği deve depiğine benzer: “Hani derler ki hükümet depiği deve depiğine benzer.” (Y.B.A/104, K.M/81)

Hökümet/ Kapıaltı : “Büyüyünce öğrendik ki kapıaltı dedikleri yer, hükümet konağının, yani kaymakamın oturduğu yapının merdivenlerinin altı...”(A.A/19,69)

İcık: “İnsanlık hayrımız kalmadı bu dünyada. Öte dünyada olsun yüzümüze bakılsın da rahat edelim ıcık.” (K.M/81, K.S/21)

Ihtırıp [Oturup (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Develeri ihtırıp otları indirenlere sorarlar...” (D.M.T/42)

İmil imil [Yavaş yavaş (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Çocuğun hiç dermanı yok, dünyadan habersiz imil imil yatıyor ölü gibi.” (B.İ.G/37)

Irahmetli: “Ben 305’liyim. İrahmetli babam ıcık ufak yazdırmış, askere geç gitsin diye. Kömük Veli’ynen ikimizin duhulü birdir. Altıncı ayın yirmi ikisinde Konya’ya teslim olduk.” (K.S/63)

İrin darın (?) : “Yazının yüzünde ekin de bitmemiş. “İrin darın” bir ay daha dış sıkılır, gönüllerdeki umut kalıntısı korunabilir ama bunun için yazıda ekin olmalı.” (B.İ.G/37)

İsdambıl- Mosgof: “Vay gâvırın herifi, vay,” dedi. “Şu hâlime bak gel de. Elelem İsdambılda mı nedir o inanmayan? Yarabbi! Şu mosgof tandırından gurtar beni!” (H.v.G/237)

Istampa [Damga, mühür (TDK Güncel Türkçe Sözlük)]: “Bizim köyün evleri gibi yani. Istampa olarak bile kullanılabilir duvardaki ıslak is.” (Y.B.A/42)

İhvan: “Bilgisi de yetersiz. Ancak, babası zamanından kalma eski ihvan(mürid) kendisini tanır ve biraz ilgilenir...” (D/389)

İkindinneyin: “Öyle sanıyorum ki bu, tosbağanın da, çocuklu sandığın da, kaymakamın da köye ilk geliyordu. İkindinneyin, gözleri kızarmış ve yüzleri kararmış olarak bindiler tosbağaya.”(A.A/19)

İradüyü: “Ferda Bey’den bir de şey isteyeceğim gelirse, Ruşen Kam’ı çıkarsın iradüyünün başından. Neymiş o öyle.” (M.S/91)

İreyis: “Eski ireyis öteyün ne demiş biliyon mu; oyları verirseniz bana, geri verdiririm tüfekleri demiş.” (M.S/90)

İstemiyok: “Kaputu ucuzlat diyelim arkadaş, kaputu! Başka bir şey istemiyok ondan. Kaput bezinin meturusunu elli kuruşa indiriversin, istediği oy mu, biz gövdemizi koyup basalım oy kâğıdına!” (M.S/91)

İsterük: “Ama yine de görüyoruz ki, sağır çocuklar bile yutmuyor emperyalizmin bitini; “Türk ekmeği isterük” diye çırpınıyorlar.” (A.A/137)

Karık- [Kamaş- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Kar yağabileceği kadar yağmış, bir yandan da yağmakta. Kardan zaten gözlerimiz karıkmiş, beyazlığına baka baka.” (Y.B.A/27)

Kavlak [Zayıf (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Yüzler kavlak, dudaklar yalama, cansızlık, kansızlık...” (B.İ.G/40)

Kazboğan: “Anam dokunur dokunmaz bildi boğazındakini Ayşe’nin: “Kazboğan”. Köyde “kazboğan” denen bu çor’a, doktorlar “difteri” diyorlar.” (M.S/78)

Kerit [Taşlı (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Arazi az da olsa işlenmediği için verimsiz ve toprak kerit.”(B.K /97)

Kermelik [Ahır (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Keyifçi Musa’nın köpeği saldırınca korktu; yana kaçayım derken kermeliğe yıkılverdi.” (H.v.G/239)

Kesek [Toprak (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Hasan, bir büyük kesek parçasının üstüne oturmuş düşünüyor.” (K.G/147)

Kesmik [Dövülmüş ot, kalın saman (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]:
“Bizimki de öyle. Bazan kesmik atıyom önlerine, onu da yemiyor mübarek hayvanlar.”
(*Y.B.A/80*)

Kığı: “Bir kile çavdar kırk kuruşa gittiğine göre, beş günde on kuruş kazanmış oluyoruz, kuzuların toprağa bıraktıkları dışkıdan. Biz buna dışkı değil “kığı” diyoruz. Bu bizim ek kazancımız oluyor.” (*A.A/22*)

Kımçıt-: “Köyün başlıca yığınak yeri olan Karaca'nın damında, Kel Hacca'nın odası önünde paslı, kör makasları kımçıtta kımçıtta millet birbirinin saçını kesiyordu.”
(*M.S/44*)

Kırç-: “Kalkın, çok koklarsanız kırçar sizi...” Kokladığımız şey, yolun tozuna sinen benzin kokusuydu. Kırçar demesi de, bu kokunun bizi bir yerlerimizden bıçak gibi keseceğini sanması ya da bizi korkutmak istemesiydi.” (*A.A/20*)

Kıymat: “Anamla babam sık sık düşüme giriyor: “Etme oğlum, yapma oğlum, devlet kuşu başına kondu bir kez, maaşa geçtin oğlum, bunun kıymatını bil oğlum, hükümet tepigi deve tepigine benzer oğlum,,,” deyip duruyorlardı.” (*A.A/36*)

Koşuyum: “Yineleye yineleye zor anlattık derdimizi. “Senin uçun değil mi hoca; koşuyum arabayı!” dedi sağ olsun.” (*M.S/85*)

Koyun kırklığı: “Al gel şu takadaki koyun kırklığını (makas) da böğrümeye sok daha iyi.” (*B.İ.G/98*)

Koyun mayısı: “Ayaklarımızın altı vıcık vıcık koyun mayısı.” (*Y.B.A/39*)

Kön: “Baharın çepelliğinde direkleri, yancakları, tekerleri ahırdan sürüyüp kağnıları kurarak, evlerin hemen kapıları önündeki “kön”leri (gübre) sebze ekilecek tarlaya taşırlar.” (*M.S/26*)

Köpürden-Kandurut: “Askerde kullandıkları için, oksijen ve tentürdiyot gibi ilaçları tanıyabilen ve birine “köpürden” ötekine “kandurut” diyen elli-altmış kişinin yanında, köyün 2000 nüfusu, ilk kazalarda işe yarayan böyle ilaçlardan bile habersizdir.” (*H.v.G/281*)

Külle [Tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Alışınca katlanılıyor demek. Tandırın hava deliğini buldum koyunluğun kapısına doğru ilerleyince. “Küllen de açık” dedim, “bari tandırı yakınca külleyi kapa da çabuk soğumasın?” (*Y.B.A/42*)

Künk-Övün (?) : “Künkünü devlet verdikten sonra, işçiliğini haydi haydi yapacak köylüler. Çalışacak iki ustayı doyurmak işten bile değil. Alışık köylü. Ev sırasına göre birer övün verirler.” (K.G/101)

Kürem kürem [Yığın yığın (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Meğersem, taa öte kasabadan, birçok köylerden kürem kürem gelmiş millet, kaymakamın cipi gece bütün köyleri dolaşmış.” (Y.B.A/172)

Kütelmek [Kesici ve sivri araçların ağzı körleşmek (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Kalem kütelirse açarsın.”(B.K/55)

Lengeri [Bakır tepsi (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Ağa gitti. Durmuş’la Fikri Bey kalktık, giyindik deyinceye kadar da bir lengerinin üstüne yığıldığı börekleri getirdi. Köyde ne kadar ocak varsa yanmakta bu saatte. Günlük ekmekler yapılıyor.” (K.G/114)

Madırğa: “Öğretmenimiz madırğa (taş kırıcı, küçük balyoz) ve urganla geldi.”(B.K/79)

Mamıt: “Ben bunları düşünürken, “Buraya gel Mamıt!” diyen bir ses geldi arkadan.” (A.A/27)

Mamir-Bilin-Gırdı-Deyi-Seviyim-Öpüyüm:

Mamir beğ, sen bilin. Sabahtan beri bu! Kadar odunu gırdım. Daha yazmamışsın. Ben de şinciye kadar yazdı deyi seviyordum. Gözlerini seviyim, ayaklarının altını öpüyüm, şu kafa kadimi çiziktir de elime veriver. Benim harçlığım beşliğim yok. Ekmek parası nerden alıyım ben. Ha çekmesini de başgasını yaptır. Dolu durur gelen giden. Valla sırf bunun için geldim. Şinci çıkarsam yola; yatsıya, olmazsa gece yarısına köye yetişirim... (B.İ.G/86)

Mapis: “Ben de hükümete söz verdim,” dedim. “Ben onu kovuşturmazsam, çocuğun yakasını bırakırsam, hükümet “mapis” eder beni.” (K.S/74)

Mayış: “Allah izin verirse okutmak istiyom bunu. Şöyle en yüksek mektep hangisi varsa söyle oraya gönderelim. Bize faydası olmaz a gendisi bâri bi mayış sahabı olsun. Duva eder belkim... İhı ne diyon?” (K.G/128)

Mencilis: “Mencilis var ya Ankara’daki Mencilis, orayı da tıpkı böyle kamçı teslimi almadıktangilli sökmez bu iş.” (D.M.T/71)

Mıkdar- garı: “Sen onlara boş ver de, şeyi yaz şeyi, bizim eski mıkdarı. De ki: Altmış yaşından sonra bir garı alıp kaçtı. Ama kendinin boyu sırık gibi; avradinki yarısı kadar. Gelmez mi kaleme? Tam Gılay havası.”(M.S/90, H.v.G/251, A.A/46)

Mivetdiş: “He valla doğru dırsin mivetdiş beğ” dedi, Cıbrı Ağa.” (K.G/110, 11)

Mukdar- Mühür: “Gelir gelmez Kr Hocanın yanına gitti. Çocuğun ne kadar ezberlediğini sordu. Getirdiği parayı götürdü verdi.  aylığını verememiştik... Ben de mkdardan gelen mühürlü kâğıdı gösterdim... (devam fişi). O saldı beni buraya.” (K.S/74)

Musmul (Düzgün) –Enek [Sermaye, para (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Musmul olsa gomşulara dağıtırdı da eline biraz enek geçerdi.” (K.G/154)

Muştula-: “Hoşot’un ışığa kavuştuğunu Tonguç Baba’ya muştuladık.”(B.K/71)

Nalın: “Ayağındaki nalın denen tahtaları buzların üstünde şakır şakır sürükleyerek, arkasından kovalanıyormuş gibi soluğu “millet hastanesi”nde alıyor.” (H.v.G/277)

Nekdeb- Uun- İntaam: “Sen Ereyildeki Enisdos Nekdebine girmek uçun intaam verdin mi?” (A.A/27, H.v.G/235)

Nekdp: “Namus için, hak için, bir karış toprak için adam öldürüp deliğe dolanların mektuplarını, dilekçelerini yazıyordum. “Gomonis gardaş, ne olur iki satır nekdp yaz” diyorlardı.” (A.A/53)

Neyim: “Ben göz neyim yalayamam Meryem Nine” dedi.” (M.S/20, M.S/33)

Neyniyon : “Neyniyon (boş ver anlamına)” dedin. Ben de, o zaman almazlar, dedim.” (Z.M/101)

Nideceksin : “Razı olmasan nideceksin?” (M.S/53)

Nirengi Noktaları [Noktaların konumunu tespit edebilmek için noktaları tepe kabul edip alanları üçgenlere bölme işi (TDK Güncel Türkçe Sözlük)]:

Avcı nasıl avını vururken gürültü etmez de sessiz tarafından gözü, gezi, avı ve tüfeğin arpacığını bir hizaya getirerek ateş ederse, bunlar da avlarını vurmak için, siz deyin kimi aradıklarını ya da kimden bahsettiklerini anlatmak için sessizce, bazı nirengi noktalarını gözlerinin önüne getirirler ve elleriyle falan bunun işaretini yaparak diyeceklerini derler. (A.A/131)

Nitcen: “Sen tango biçimi alacan, tango. Bizim gibi b.k yapan, onu bırakıp inek sağanı alıp da nitcen!” (K.G/105)

Onuynan: “Var mı duyulmuşu şimdiye kadar; kimin düşüne girmiş de onuynan konuşmuş?” (K.S/9)

Osandım: “Araba kirası vere vere osandım.” (H.v.G/208)

Ossurgan: “Sonra sayar: “şuna ossurgan derler.” Hani yollarda yaz günü hayvan pisliklerine biriken ve ufacık yuvarlaklar yapanlar... İşte onların uçmayan ve evde yaşayıp daha fazla büyüyen türü...” (H.v.G/216)

Örgetmen: “Valla derim, gitmişem nektebin yanına, görmüşem örgetmen talim ettirir: sol, sağ, sol, sağ!” (Y.B.A/44)

Övün-Gidiyiman-Gayfaya: “Dün akşam övününden sonra” diye başladı. “Dün akşam övününden sonra dedim ki Hasan dayına, gidelim bakalım bir. “Gidiyiman” dedi. “Partıcı gelmiş, gayfaya gitcen”, dedi.” (B.İ.G/67)

Pambık: “Bizden bi buçuk liraya toplanan pambık şinci oldu üç lira. Kime gidiyor bizim emekler?” (Y.B.A/137, H.v.G/281)

Pantı (Palto):

Akşamdan sonra bizim kümes ördeği basık odada, sobasız ateşsiz titrerken, söz paltodan açıldı. Zengin, tanınan bir komşumuz “Pantı dediğin de şeerlilere vergi,” dedi, “Tırnak kadarının sırtında pantı var.” Koca Emin de: “Şeerliler giyer baba, ocağı batasica pantıyı, biz düşümüzde de görmüyük. (H.v.G/238)

Pavyon [Bir kurumun bahçe içindeki yapılarından her biri (TDK Güncel Türkçe Sözlük)]: “Çakmak’ta ilk yaptığımız binalar dört pavyon oldu. Bizden sonra gelen dört gruplu sınıf için derslik yapıldı.”(B.K/ 84)

Paylike : “Paylikeler gösterip de gelin çalışın mı diyen var?” (Y.B.A/106)

Pece: “Tavsır, gözleri damdaki “pece” denen ışık deliğindeyken, elini Fatık’in uçkuruna uzattı.” (B.İ.G/97)

Pel pel [Şaşkın şaşkın (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Pel pel bakıyorlardı Valinin gözüne”(A.A/45)

Sabahınan: “Sabahınan, yine koluna yapıştım, ha gayret kızım! Hastahaneye vardık.”(K.S/14)

Sapınadan [Tam anlamıyla (TDK Güncel Türkçe Sözlük)]: “İşte ıcık para biriktirdi. Babasından geri kalmaz o da ha! Sapınadan Müslüman.” (K.S/27)

Say delik [Düz tabaka biçiminde yassı taş (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Sol böğründe bir ağrı varmış. Çekilmiş “say delik” in köşesine.” (M.S/78)

Sayrıl- [Hastalan- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Kış ortasında unu, denesi, bulguru bitenlere köy davulu ile yiyecek toplayanları, otu samanı biten eşeklerin havaya nalları dikişini, yatırlardan çocuk dileyenleri, açlıktan sayrılan canları biz de gördük de, Makal gibi yazamadık...” (A.A/5)

Sazıynan: “Şeye versin metaneti, söyle de. Adını sen getir, Sarısözen’e. O bir yol gösteren var meydan sazıynan, ona çaldırınlar işte, günde birkaç kere.” (M.S/91)

Serencam [Olay (TDK Güncel Türkçe Sözlük)]: “Konuşmanızda çok çekmişlerin havası var Ahmet Bey?” “Yazık ki öyle” dedi Ahmet, “epey serencam geçirdik.” (K.G/155)

Sınangı:

En korkulu olanlar Osmancık, Evlerönü, Gökteş, Örenardı, Estinönü, Uzunkaya, Çakalyeri gibi yerlerdir. Buralarda öteden beri cinlere, şeytanlara sık sık rastlanıldığından, gezerken cinlere çarpılanların çokluğundan, halk artık oraların tekin olmadığı düşüncesinde birleşmiştir. Bu yerler küçükten büyüğe, denenmiş anlamında “sınangılı yerler” olarak bilinir ve anılır... (M.S/3)

Sıraleyn: “Şöyle sıraleyn oturt çocukları!..” (A.A/46)

Sıygaya çek- [Sorguya çek- (TDK Güncel Türkçe Sözlük)]: “Hatta “dön şu işlere bak” diyen olsa, hemen sıygaya çekerdim.” (İ.P/21)

Sini: “Hocaya da beribenzer yemek gönderilmez... En azından erişte, mantı, yanına sini (baklava) ister.” (H.v.G/218)

Suvacık suvacık [Ağlamak üzere olmak, gözleri dolmak (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Ulema olur büyüyünce. Suvacık suvacık yaş boşandı gözlerimden. Şapır şapır öptüm sevincimden.” (K.S/73)

Süpürge: “Dün gece yağın bir metre boyundaki kar, onun peşinden gelen insafsız tipi (köyde “süpürge” adını alan ve adına uygun düşen tipi), bir maliye müfettişi gibi açıklarımızı meydana çıkardı.” (M.S/77)

Şaşalamış [Alıklaşmış (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Kasacı Arif dört gündür şaşalamış. Bakmış çocuk ölecek açlıktan. Etmiş edememiş, şaşkınlığından dükkâna gidip yarım kilo üzüm almış verisiye.” (B.İ.G/36)

Şeer- Tokdür: “Öğretmen şeere kâğıt yazmış tokdüre, demiş böyle böyle.” (Y.B.A/79,94)

Şeyinen: “Baktı parası olan alıyor, olmayanlar bakıyor: “Olur” dedi. “her şeyinen olur. Neyiniz varsa onu getirin...” (K.S/19)

Şıppadak [Çabucak (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bunun gibi, basit bazı şeyleri bilerek, köylülerin yanılıp ya da bilemedikleri anlarda şıppadak doğrusunu söylemek de öğretmenin her an karşı karşıya olduğu bir durumdur.”(K.S/60)

Şinci- gurban: “Bir kere el ele tutuşup sarmaya aldılar. Şinci gurban isterler Müslümandan, gurban.” Diyor, biraz da ahir zaman payı ekliyor...” (M.S/48, K.M/81)

Şinciyyeden-mevta: “Bizim çocuk öldü” diyordu, “kefenlik almaya gittim şeere. Köyden çikalı üç gün oldu. Bilmem şinciyyeden ne ettiler yavrımın mevtasını?” (B.İ.G/38)

Şinik [8 kiloluk tahıl ölçęęi (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Biraz sonra, arpa, çavdar, bulgur... Yığılmaya başladı. Şiniğın dörtte biri olan bir kutu dolusuna veriyordu tanesini...” (K.S/19)

Taratora: “Başımıza bela koymadı getirdi bre yavrum. Taratora kızı gibi. Nikâhsız. Her gün birine gidiyor.” (K.S/29)

Taratura:

“Tiyatroya gitsek akşama?” dedim. “Bırak Allah aşkına insanınan eğlenme.” “Niye?” “Taraturada işi ne benim gibi sakalı ağarmış adamın.!” “Canım, tiyatro deyince...” “Yok, yok, beni irezil edecen cılbakların içinde, sonracığıma, geriden bakacan...” “Gel!” dedim. “Aklına gelen gibi değil. Cılbak falan pek bulunmaz. Hızır’ın oğluna inandınız gitti.”... “Olay şu: Üç yıl önce, öğretmen Sungur’la ilçeye, oradan Ankara’ya gelmemiş gerekmişti bir iş için. Köy odasının önünde yolculuktan konuşurken, arkadaşın kül altındaki istekleri parlayınca, “bir de tiyatroya, sinemaya gideriz.” deyivermişti. Utancından herkes yere eğilmiş, bizim yüzümüze de utanç gelmişti. İşte o vakit Hızır’ın Memed gülmüş, ağzının selini akıtarak: “Şunlara bakın!” demişti. “Koskoca öğretmen olmuşlar, taraturaya gidecekler. Utanmadan burda söylüyorlar onu da.” demişti. (K.S/30)

Tenturut: “Hilmi Hoca kör oldu.” dedi geçenlerden biri. “Neden?” “Gözüne tenturut dökmüş.” (K.M/95)

Tohtur- Eleç: “Aysel’in doğduğı köy dağların ardında. Dünyadan ilişğini kesmiş bir durumda. Aysel iyileşmek ister. “Tohtur” ve “eleç” ayak basmamış buralara.” (K.M/162)

Tokdur: “Senin benim dememinen yıldız çevrilmez. İş olacağına varır: Elifin hecesi var; çarenin nicesi var. Ben Kara Ismayıl kızını tokdura götürdü de ölüsü şeerde kaldı dedirtmem.”(M.S/82, M.S/6)

Tosbağa: “Bir sürü çocuk, tosbağanın peşine düşmüştük.” (A.A/20)

Tünemiş su:

Akşamdan doldurulmuş suyun adı, sabah olunca, “tünemiş su” oluyor, artık kimse buna kıymet biçemiyordu. Damlası damlasına gerekli yerlere kullanılıyor, kap kaçak ve el yüz yıkarken göl suyu yerine tünemiş su kullanan aile bireyleri, ana baba tarafından azarlanıyor, pataklanıyordu. Bu suyun yeri, mide idi, içerek ya da yemek pişirmekte kullanarak, mideye girmeliydi bu tünemiş su. Çar çur etmeye gelmezdi. “Vardığın yer körse” deyimince, Ahmetgil de tünemiş suyu özenle kullananırlardı yerine göre... (K.G/99)

Uçkur [Eşofman Bağı (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Buluşur buluşmaz, hastalığın korkunçluğundan yakınlıkla her olasılığa karşı belki bir çare buluruz umuduyla uçkurunu çözerek karnını açtı bize.” (H.v.G/226, K.S/55)

Uçun: “Dün akşamüstü geldim diyordu Muhtar. “Başka bir iş uçun olsa, Sultan Süleyman’ın hazinelerini bağışsalar yola çıkmazdım böylesi günde.” (K.S/27, K.G/114)

Uğrun Uğrun [Gizli gizli (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Konuşmalar arasında anlaşılıyordu ki, define arayıcılar bir hayli çoğalmış köyde. Kazma küreğe sarılan uğrun uğrun gidiyormuş arayıp taramaya.” (D/387)

Uşak- Temiz Türkçe- Gâvurca: “Bizim köyde elli uşak(çocuk); temiz Türkçe(Arapçaya “Türkçe” derler bizde, Lâtin harflerine de “gavurca” denir.) okuyor.” (H.v.G/235, K.S/49)

Üfleyi üfleyi: “Karısı, gelini ayyar olmayanların, hayadında tezek, küpünde bulgur pilavı varsa üfleyi üfleyi ocağı yakarak şerbetin yanına pilav pişirirler... Bunu yapmak da öyle zor ki gecenin o saatinde!”(M.S/74)

Van Denizi: “Van Denizinin kenarındaki (burada Van Gölüne hep Deniz diyorlar) öğretmen okuluna öküz ve yumurta bulurum.” (Y.B.A/50)

Vesek: “Gardaşım salmadı herif. Bana ağşamadan gırdırdığı odunu gece yarısına kadar da çekti. Zor aldım elinden olmaz olasıca kâdı. Handa yattım. Çarıkları vesek (rehin) göydüm. Şimdi 15 guruş bulacam da çarıkları gurtaracam.” (B.İ.G/86)

Yağlık [Mendil (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Su doldurmaya gelen karı kız da oraya birikti. Yağlığını çıkarıp terini sildikten sonra, su istedi Vali, içmek için.” (A.A/45)

Yamrı yumru [Eğri büğrü (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Hazırlanan, 4 mt. lik çukura on tonluk kazanı atsalar, yamrı yumru olacak.” (B.K/76)

Yanaz [Huysuz (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bu Kızılhaç köyünde de birkaç yanaz adam var amma...” (K.M/128)

Yapak [Koyun yünü (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Buğday olunca ne kadara kaçını veriyon? “Arpaynan oluyor mu?, “Yapağı da alın mı?” (K.S/19)

Yaşma [Yüz örtüsü (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Ellerini toprağa beleyerek pisliğini sıyırdı. Temizledi yani. Yemenisinin uçlarını çözerek ağzının yaşmağını tazeledi.” (K.G/105)

Yaya yapıldak [Çıplak ayakla (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Bir gün, hepimizin yaptığı gibi, ellerinde birer değnekle yaya yapıldak yola düşmüşler, ilçeye gidiyorlar, bir toplantı için.” (*K.S/61*)

Yiğen- Dövlet- İreng: “Amcam, ötekilere de tercüman olurcasına, karşıma geçip şöyle dedi: “Ula yiğenim, dövlet sana iyi bakmış. İrengin boyun posun güzel ya, yakında sarı sıtma, seni de yere yıkarsa acırım.””(*B.K/164*)

Yoğmuş- Dangırtı (Tangırtı)- Eğerim (Eğer)- Lafinan [TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü]: “Eğerim çalıştırmadıysa; demek hiç kafa yoğmuş herifte.” “Senin lafinan ne hocayı salarlar, ne dangırtı edeni oradan çıkarırlar. Boşa yorulma.” (*M.S/91, B.İ.G/36*)

Yoşu- [Karar- (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Akşam oldu; ortalık iyice yoşudu.” (*K.S/36*)

Yöğmiye: “Yazıda “Gevrekli köyü başöğretmenliğine, sayın kardeşim Abdullah efendi. Çocuklara yöğmiye gum çektiriyomuşsunuz, gum çektirmek yasaktır. Muhtar Mustafa Yüksel imza” deniyordu.” (*B.K/141*)

Yüznumara: “Oysa avlunun bir köşesinde yüznumaraya benzer yerler görünüyor.” (*Y.B.A/134*)

Yüzcek: “A. Aktan’ı henüz yüzcek tanımadım.” (*B.K/77*)

Zağar- ür-: “İki zağarın cansız ürmelerinden sonra, köyün kıyısındaki okulun önünde buldular kendilerini.” (*K.G/151*)

Zeyin [zihin (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Allah bir zeyin bir zeyin vermiş, görmeli.” (*B.İ.G/95*)

Zınka zınc [Hınca hınç (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Hâl hatır sorulurken kahveler geldi. Zınka zınc doluydu oda.” (*K.G/138*)

Zıpçıktı [Kendini bilmez (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)]: “Onlar hikâye” diyor. “Köylünün cahilliği, anlamazlığı, inadı hep zıpçıktıların hikâyesi. Göreceksiniz birazdan, dediklerimin doğru olduğunu. Görüp de imreneceksiniz.” (*K.G/149*)

3.2. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Bir insanın doğumundan ölümüne kadar yaşadığı sürede, hayatı için önem arz eden, sadece bir veya birkaç kez yaşama fırsatı bulduğu olgulara geçiş dönemi denir.

Geçiş dönemlerinde bölgesel olarak birçok uygulama gerçekleştirilir ve her dönem bu bağlamda, kendine has uygulamalara sahiptir.

Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 2016, s. 183).

Geçiş dönemlerine Mahmut Makal’ın eserlerinde sıkça rastlanır. Doğum ve evlenme uygulamalarına dair örnekler, ölüm uygulamalarından daha fazla tespit edilmiştir. Aynı zamanda ana dönemler dışında geçiş dönemlerinden biri sayılan “askerlik”e dair inanmalar ve gerçekleştirilen ritüellere eserlerde yer verilmiştir.

Sedat Veyis Örnek’in de belirttiği üzere, uygulamaların temel amacı geçiş dönemini kolaylaştırmak ve tehlikeli durumlara ve güçlere maruz kalmayı engellemektir. Bu bağlamda karşımıza, geçiş dönemi inanışları ve inanışlara bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalar çıkmaktadır. Bundan dolayı, aşağıdaki örneklerin akabinde, geçiş dönemi inanışlarına da bu başlıkta yer verilmiştir.

3.2.1. Doğum

İlk geçiş dönemi olan “Doğum”, soyun devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Tüm toplumlarda mutlu bir olay olarak görülen ve özellikle erkek çocuk doğumunda daha mutlu olunan bu geçiş dönemi, doğan çocuğun anne ve babasına toplum önünde saygınlık kazandırır. Bundan dolayıdır ki, doğumla birlikte birçok uygulama gerçekleştirilir.

Bu döneme ait inanmalar ve gerçekleştirilen ritüeller, yazarın birçok eserinde tespit edilmiştir. “Doğum Öncesi”, “Doğum Sırası” ve “Doğum Sonrası” şeklinde alt başlıkları bulunan bu döneme ait örnekler, adı geçen başlıklar altında incelenmiş ve örnekler belirtilmiştir.

3.2.1.1. Doğum Sırası

Hamile kadının sorunsuz bir doğum gerçekleştirmesi ve bebeğini sağlıklı kucağına alması için gerçekleştirilen yöntemler, bu başlıkta incelenir. Eserde doğum sırasına dair örnekler, birkaç şekilde dile getirilmiştir.

- Bununla, yedinci doğumunu yapıyordu. İlkini Göktaş'ta Memik Ağanın arpasını yolarken, dördüncüsünü Bozyerde patates sökerken, ötekileri de şimdiki gibi bu evde doğurmuştu. Gençliğinde yaptığı doğumlarda, -canlı kanlı olduğundan- her şeyi çabucak yapıp çattığını, çocuğun göbeğini taşa kıstırdığı gibi kesip tuzu bastığını... Sonra eline süpürgeyi alıp üstünü toprakladığı kan pıhtılarını nasıl süpürdüğünü anlatır durur. (K.S/21, 23)

-Kızgın toprağın kalanını yaydığı, biraz önce kan olur diye Alime Nine'nin içinden çıkıp boş bıraktığı şilteye doğru götürdü. Şilte olup da ne olacak sana, dört beş parça eski çulun üst üste konmasıyla olmuş bir yatak. "Yat gayrı!" dedi. Sarılı bebeği de yanına koydular. Eski berki ne buldularsa üstüne örttüler. Ala kanlı bir toprağa belenip şiltenin altına yatırılanlardan küçüğün sesi çıkmaz olmuş, büyüğünü de başucunda oturan Kel Senem zorla konuşurmaya çalışıyordu. (K.S/23)

3.2.1.1.1. Bebeğin Rahat Doğması İçin Yapılan Ritüeller

-Aliye'nin anası, "bir aydır ne bulursa eteğine doldurur, gelene geçene döke döke verirdi kızım, suların aktığı gibi rahat doğursun diye hayır dualarını alırdı, dedi. Baktım ki saçını çözmemişler, saçını çözün saçını dedim. Doğuracak gelinin saçını çözülür anam, dedim, hiç mi bir şey görmediniz ananızda atanızda. Saçını çözdüler. Evin içi darmadağınktı ya istendiği gibi değil. Kaynanasının kulağına eğildim, doğum olacak evde kat kat üstüne örtü döşek durduğunu gördün mü dedim. Soonacığım, duvarlarda asılı öteberiyi öyle olduğu gibi kim durutmuş böyle günde, dedim. Dedim ki dedim. Kalktı da duvardaki asılıları indirtti kaynana. Köşeye bucağa dağıttılar örtüyü döşeği. Âdet yerini bulunca soluğum genişledi. Ötekiler de soluklandılar. (B.İ.G/68)

-"Şinci geldi aklıma: Daha kurtulmadıysa gelin, kocasının pabucu ile su içireyim varıp. Şu öte yaka köylerde hep öyle ederler." (B.İ.G/68, 90)

3.2.1.1.2. Çocuk Sahibi Olmak ve Çocuğun Yaşamasını Sağlamak İçin Yapılan Uygulamalar

-Gözü yaşlı öteki kadınlar da Mehmet'i bırakıp Senem kadına yanıyorlar. Yitirdiği bitenesini doğurmak ve yaşatmak için çektiklerini anlatıyorlar. Senem kadın iki yıl Ter'e yatmış Mehmet'i edinmek için. Edindikten sonra hıra düşmüş Mehmet. Onmamış yani. Almış Senem kadını bir dert. Dört yol ağzına altında ateş olmayan bir kazan kurmuş. Kazanın altına bir çöp atın da yavrumun canı çoğalsın diye yalvarmış gelene geçene. İş çıkmamış çerden çöpten. Kirli bir don bulmuş, kız donu, güneşirni oğlunu çimdirir, başına bu donu sararmış. Bu da fayda vermemiş. Ondan sonra kalmış aya sallamak. Kanının karışmadığı, akraba düşmeyen Selli'nin karısını çağırıp Mehmet'i verirler kucağına. Ay akşamladığı bir gün tutar kollarından sallar. "Ya al, ya dirilt" diye Allah'a neredeyse karşı gelerek yapılan bu sallama, bir hafta sürmüş. Senem kadın karışıyor söze: "Salladığımızdan sonra biraz kendine geldi. Bu sallama ayırt yakasıydı. Böyle yapınca, ya alacak ya da onu iyileştirecek... Almasından korkmamız boşunaymış, iyilik verdi." Gökbayırda kafası kırılana dek yirmi beş yaş yaşayan Mehmet'in her damla kanı nelere mâl olmuş, nelikle kazanılmış... "Ay'a salladığımızda bir buçuk yaşındaydı. Az tombullaşınca köy meydanına çıkarıp tezekle tarttık. İki ahır tezeğini çırılçıplak

ağdırırsa korkumuz dinecek. Nerde ağdırırsın iki tezeği? Birem birem say kaburgalarını... (K.M/157)

3.2.1.2. Doğum Sonrası

Bebeğin doğumunun ardından, yaşamasını sağlamak ve bebeği çeşitli kötülüklerden korumak için gerçekleştirilen uygulamalar, yöreye göre çeşitlilik göstermekle birlikte, temelinde anne ve çocuğun sağlıklı olması ve lohusanın iyileşmesini hızlandırmak amacını taşır. Bu bağlamda da birçok inanma ve âdet gerçekleştirilir.

Yazar, doğum sonrasında annenin iyileşmesini hızlandırmak için yapılan “Un Bulamacı”na eserde yer vermiştir. Burada, bebeğin cinsiyeti üzerinden gelenek ve göreneklerin değişkenlik gösterebileceği ve kız bebek doğuran kadının, birtakım uygulamalardan men edildiği, aşağıdaki örnekle ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda doğumun hemen sonrasında bebeğin hastalık kapmaması için birtakım uygulamalara da burada yer verilir.

3.2.1.2.1. Doğum Sonrası Yemeği “Un Bulamacı”

-Sabahleyin bizimkiler de un bulamacı götürdüler. Sacı tahtayı kurmuşlar; evin önündeki çardakta ekmek yapıyorlarmış. Bizimki: “Yarım günlük çocuğu çula sarmışlar, vızıldıyor” diyordu. “Lohusa gelini de şu kış kıyamette oturtmuşlar ekmek tahtasının başına... (M.S/10)

-Sana bir bulamaç pişirip geleyim de sıcak sıcak ye.” diyerek gitmeye hazırlanan Kel Senem’e ayakucunda yığılı, üç şinik gösterişindeki arpayı gösterdi: “Yıkadım, kuruttum yarın da değirmene götürüp öğütecektim. Ne bileyim böyle olacağını. Eski un tükendi. Yarın bir torbaya koyup senin Ahmet’len öğütür müsün? “dedi. Öteki: “Hiç salmam mı anam?” deyip çıktı. Alime Ninenin doğum yaptığı, kuşluğa doğru mahallede duyuldu. Kel Senem’den sonra ilk gelenler kaynatasıyla kaynanasıydı. Çocuğun kız olduğunu öğrenince Halil Dede: “Kız doğuran da mı bulamaç yer? Babamın adını koyacaktım ben. Kıza da mı yatılır?” diye hoşlanmadığını belirtti. (K.S/ 25)

3.2.1.2.2. Çula Sarma

-Çocuğu toprağa yatırmadığı için de: “Çocuk pişkin olmaz; çiğ kalır, dayanıksız olur, kendini ısıtamaz. Yaşam boyu mayasından kurtulamaz...” diyorlardı. Gerçekten kendileri çocuğu yatırırken boylu boyunca sıcak toprağa gömüyorlar. Kundak bağıyla da üstünden sıkınca, çocuk iyice terleyip pişiyor. O toprağı az zamanda pisliğiyle ıslatacağı kesin çocuğun. Ama ağdını sızısını kimse dinlemez, bugün ikindiden yarın kuşluğa kadar kundağın düğümüne el süren olmaz. (M.S/14,10)

3.2.1.2.2. Azrail Kuşu

Burada “kuşa kaptırma” şeklinde geçen başka bir anlatıya yer verilmiştir. Anlatılana göre henüz kırkı çıkmamış bir bebeğin olduğu eve, gece yarısı açık pencereden bir kuş girer ve çocuğu almak ister. Annesi hemen çocuğun üzerine kapanır ve o sırada kuş uçar. Çıra yakarak etrafı aydınlattıklarında çocuğun boğularak öldüğünü fark ederler. Bu olayın yaşanmaması için bulunan çözüm, eserde şöyle anlatılmaktadır:

Az sonra orağın ucunu bir soğana batırıp pencerenin dış yanına koydu Kel Senem. Kaynatayla birlikte soluğu serinleyen kaynana: “Orak keskin mi? Soğanın kokusuynan orağın keskin ağzı bir araya gelince tövbe gelemez, Azrail kuşları...” diye yatmakta olan gelinin merakını giderdi. (K.S/26)

3.2.1.2.3. Enkebit

Mahmut Makal’ın eserinde “Enkebit” denen bir yaratıktan bahsedilir. Eserde anlatılana göre, bebeğin doğumundan kırkıncı güne kadar geçen sürede kırklı kadınlara gelerek eziyet ettiğine inanılan, köpeğe benzeyen gerdanlı bir yaratık olan Enkebit, günahlı kadınları boğarak, günahsızları da hırpalayarak gider. Allah’ın emriyle hareket ettiği için kötü insanlara korkunç bir şekilde gözükür. Enkebit’i yakalayan olursa, yakalayanın soyundan hiç kimseye yaklaşamaz. Burada Halil Dede olarak bilinen kişinin ailesinin daha önce Enkebit’i yakaladığı anlatılır. Aile, Enkebit’i dört bacağından kavrar ve yaratık o sırada “çen çen çen” diye öter. Halil Dede o gün Enkebit’e yemin ettirildiğini ve sülalesinin böylece korunduğunu söyler. Köydeki isimlerini de şöyle örneklendirir:

- “Albastı” derler köyde Enkebit örseleyince. Okumuşlar “karabasan” der buna...(K.S/26)

-“Düğünün ilk gecesinde, doğacak çocuğun sağır olmaması için bir kadının konuşulanları kapıdan dinlemesi ya da bir başka kadının kapıda bekleyip iş bittikten sonra kanlı çarşafı alarak kız babasına muştulaması geleneği de yok...” (Ö.H/18)

-“Yedi yıl geçmeyince yıkar mıyım çocuğumu?” “Tetanoz... Haydi, sen tıvgalısın diyelim, yedi yıl sonra yıkayon çocuğunu. Ama nerde görülmüş yaşına yetmeden çocuğun yıkandığı? Oncağız da kandıracak şuncacık özüynen? (K.S/24)

Mahmut Makal’ın “Kalkınma Masalı”eserinde, Kara İsmail olarak bilinen bir çocuğun hasta olduğu, bu hastalığın tedavisi için de yeni gömülmüş bir ölünün mezarına

tuvaletini yaparsa iyileşeceğine inanılması üzerine bu uygulamanın gerçekleştirildiği görülür. (K.M/ 158)

Makal'ın "Memleketin Sahipleri" eserinde de doğum sonrası için anne ve bebeğin sağlığına kavuşması amacıyla yapılan bir uygulama anlatılır. Esere göre köyde bir kadın bir türlü doğumu yapamaz. Köylüler hemen hocaya götürür. Hoca fincanın içine birtakım yazılar yazar ve kadına içirilmesini söyler. Bu inancın sebebi, bir kadının ilk çocuğunu doğuracağı zaman ruhu öteki dünyaya çağırılır. Günahlarını şeytan, sevaplarını melek alarak ruhu götürürler. Eğer sevap fazlaysa ruh hemen geri döner ve doğum kolayca gerçekleşir ancak günah ağır bastıysa hamile kadının ruhu orada sıkışır. Şeytan ruhun geri dönmemesini ister ama Allah ona fırsat vermez. Bu süreçte dünyadakilerin yapması gereken şey Allah'a yalvararak dua etmektir. (M.S/9)

3.2.2. Evlenme

Türk toplumu için en hassas kavramlardan biri aile kavramıdır. "Her canlının çoğalıp neslini devam ettirmesi yaratılışının bir gereğidir. Canlıların en mükemmeli olan insan da bu amacını evlilik yoluyla gerçekleştirmektedir. Evlilik, hayatın bir dönüm noktası ve yeni bir ailenin kurulmasıdır." (Sezen, 2005, s. 1).

Toplumu oluşturan aile yapısı, kültürün de yegâne göstergesidir. Türk kültüründe görücü usulü evlilik olduğu kadar, kadın ve erkeğin birbirlerini çeşitli mekânlarda görerek beğenmeleri ve kendi rızalarıyla evlenmeleri de söz konusudur. Türk anlatıları açısından oldukça önemli bir yere sahip olan halk hikâyelerinde, resim görerek beğenme, çeşme başında karşılaşarak âşık olma gibi örnekler yer alır.

Mahmut Makal'ın eserlerinde tespit edilen örnekler, bir evliliğin uygulanış şartlarına göre sıralanmıştır.

3.2.2.1. Beşik Kertmesi

Birbirlerini uzun zamandır tanıyan ve gönül bağları bulunan iki ailenin, oğulları ve kızları beşikteyken ileride evlenmeleri için birbirlerine söz vermelelerine "beşik kertmesi" denir. Türk boylarından olan Kırgızlarda da "Beşik Kuda" olarak bilinen bu gelenek "Temelde çıkar esasına dayanan, ailer arası dayanışmayı esas alan ve evlenecek olanların değil de ailelerinin tercihleriyle gerçekleşen bir evlenme usulüdür." (Aynakulova, 2006, s. 99).

Beşik kertmesinin gerçekleştirilişi bölgelere göre çeşitlilik göstermekle birlikte, genellikle erkek bebeğin ailesinin kız bebeğe beşik göndermesi ya da bebeklerin beşiklerine işaret koyulması şeklinde gerçekleşir. Nitekim kertmek “işaretlemek, kertik atmak” demektir ve gelenek bundan dolayı beşik kertmesi adıyla anılır.

Mahmut Makal’ın eserinde tespit edilen örnek şöyledir:

-Mor sümbüllü bağlarına mı vuruldun da Kara Tavsır’ın ortanca kızına beşik kertip gelin yapmak istiyon? Ne akla hizmet ettiğini bilmem amma seni de lafiyon üstüne yıkayım da gör kerhaneci! Gör de öğren beşik kertmenin ne türlü iş olduğunu. Biz bu kızları yolda bulmadık. Cami dibinde de bulup getirmedik oğlum. Bissürü emek çektik, bir avrat ekşittik onları bulmak uçun. Nişanda yarı parası alınırsa bir kızın, beşik kertmede yarısının yarısı alınır. Göbeğinden atıyorsa çık ortaya, olmazsa kes lâfi. Ark altından sulak tarla bağışlayacak değilsin ya bana, al gözüm ver gözüm. Sat sav şinciden ver vereceğini, hecin devesinin yolunu bekler gibi Cıkcık’ın gözüne bakıp duramam ben... (B.İ.G/107)

3.2.2.2. Kız Beğenme

Evlilik yaşına gelmiş bir erkeğin ailesinin, ona yakışacağını düşündükleri kızların evlerine giderek, gelin adaylarının davranışlarını, maharetini, fiziksel görünüşü incelemelerine “kız beğenme” denir ve bu aşamaya “görücüye gitmek” denir. “Görücü ekibin içinde; erkeğin annesi, kız kardeşi, birkaç akraba ve güvenilir komşu hanımlar bulunur. Erkeğin ısrarla üzerinde durduğu bir aday yoksa kız beğenme yetkisi tamamen bu gruba verilir.” (Sezen, 2005, s. 186).

Mahmut Makal’ın eserinde bu geleneğe dair birçok örneğe rastlanmış ve bazı örneklerde o yörede bu geleneğin nasıl gerçekleştiği anlatılmıştır.

-“Karakız halanın oğlu Ramazan çok iyi bir kız buldu sana. Seni götürmeye geldim. İsteyeni çokmuş ama araya biz girersek iş değişir, diyor Ramazan.” (A.A/37)

-“Deliüseynlerin Dişikitli’ye Hatıbın kızını mı alıyorlar” dedim. “Heye,” dedi Necip Çavuş. “Sinisi (baklava) dün gitmiş. Yarın belli olur verip vermeyecekleri..” Ali ağa: “Siniyi bugün yedilerse, verimker oldular, demektir.” Dedi. Necip Çavuş: “Ama siniyi yemeyen biter mi ki? İki bin diyormuş Hatıb, O şelekisine.” Öğretmen: “Çocuklar birbirini severse, paranın kolayını bulurlar canım.” Hoca: “Gine sevmek diyor öğretmen. Hâlbuki kız sevilmez satılır. Oğlan da sevmez, kız aranır, bulunur oğlana. Bak bunlar köyün altucundan girdiler üst ucundan çıktılar da kimse kız vermedi. Hatıb verdi. Hatıbinkini alıyorlar.” “Kaynanada iş yok” dedi Osman ağa. Necip Çavuş “İş kaynanada.” Dedi. “Öyle olduğu değil mi, Pulus bile dul kızını vermesi, Urgan’u...” Hoca: “O bu değil. Allah yazgısını bulanadan gezdirir adamı. Varsın şelekli olsun; demek alınımın yazgısı buymuş. Ne çıkar şelekten, kocasına bağlı, kaynanasının, kaynatasının, yumuşunu tutar oldu mu yeter. Gelinlik gösterişin olmaz.”(K.S/41)

-Hareketsiz, sessiz köy yaşamının tek hareket kaynağı da evlenmelerdir. On üç-on dört yaşındaki çocuklarını evermek isteyenlerin iki kilo şekerini aldıktan sonra, muhtarın izin vermesiyle olup biten birleşmeler bir yana, karısını kovan,

kocasından kaçanlarla karı ya da koca değiştirenlerin dolup taştığı yerde, bunların gürültü ve dedikodularından başka Őeylere sıra bile gelmiyor. Olağan bir düzene bağlanamayan bu duruma zaman bir çare bulamıyor. Çocukların, kişiliklerini bulmadan erkence evlenmeleri baş neden... (H.v.G/167)

-“şimdilik herkes gözünün tuttuğu kızı kaçırmak istiyor. Eskiden konu-gonđu dünür gider, ana-baba nazlanır, kıza danışır, kız da babam ne yana keserse kanım o yana akar, derdi.” (B.İ.G/67)

3.2.2.3. Başlık Parası

Evlenmeden önce erkek tarafının kız tarafına, kızlarını büyütmek için harcadıkları zamanı, parayı ve emeklerini sembolik olarak karşılamak için verilen paraya başlık parası denir. “Bu ödeme nakit para yanında; altın, ev, bahçe, tarla veya canlı hayvan (at, koyun, hayvan, sığır) olarak da gerçekteştirilmektedir.” (Sezen, 2005, s. 187).

Bu gelenek günümüzde eskisi kadar uygulanmamakla birlikte bazı bölgelerde yaşamaya devam etmektedir. Mahmut Makal’ın eserlerinde başlık parası geleneği çeşitli örneklerle yer almaktadır.

-“Cumuk, Tirvelinin zengin Hasan Ağaya kız sattı da bin lira aldı.” (K.M/28)

-“Kız fiyatları yükselince, sanırım evlenmeler de başlığın dışında sessiz ve masrafsız yanından oluyor. Gelin kızların başlarındaki fes, yerini yalın yazmaya bıraktı. Fese dikilen altınlar da beşibirlik olup göğüslere indi...” (D/317)

-“Başlık paraları, öteki deyişle kız fiyatları yükselmiş, son aylara göre Demirci’de yirmi üç bine, Ağaçlı’da otuz bine çıkmıştır. Her Şeyi et olarak kilo ile ölçen Hüseyin Çavuş, “Topçu’nun oğlu, kızını yirmi üç bine sattı,” dendiğinde patladı.” (D/317)

-Ondan sonra kötü kişi olduğum anlaşıldı ve nişan bozuldu. Buna karşın, anamın bol keseden taktığı altınlar gittiği gibi, babamın ödünç bularak verdiği dört yüz elli liralık yarım başlık parası da yandı. ... Başlık borçlarını, o güdük maaştan ödedim aylara yayarak... (A.A/38)

-Söz gelimi, bu ay içinde Deli Mehmet’in kızı, Tombul Veli’nin oğluyla, Kara Hasan’ın kızı Kasık Ramazan’ın oğluyla nişanladılar. Göstüklü Hüsmen bin lira önerdiği için, Deli Mehmet Veli’nin oğlundan caydı. Kızını Hüsmen’in oğluna nişanlayacaktı. O akşam kız, Kısa’nın oğluna kaçtı. Arkasında da bir sürü karışık hesap kaldığından, ertesi gün Dere Mahalle’yi gürültü sardı ve iki, hatta üç tarafın döğüşünde başi gözü yaralananlar oldu. (H.v.G/167)

-Olmazsa kızları vermeli isteyenlere. Gel arkadaş demeli Koca Mevlüt’e. Lâfını edip durma, osandım. Dilinden kurtulmak istiyom. Ayşe on iki yaşında. Nişan

şerbetini içtikten sonra iki yıl beklemeye söz verirsən, iç şerbetini. İç de kurulayım. Ama dediğim gibi, çok bulamasan da birkaç bin liranı alırım. Ne edersen et, k.çını yırt gine alırım. Kız piyasesi kırk binden başlıyor bu güne bugün. Benimkinin yarısı nişanda yarısı düğünde. Bayıl bakalım iki bini en azından. Bayıl da emeklerinin gününü görsün Tavsır... Arpa alsın tohumluk alsın. Saman- saçkı, basma-pazen, cıgara-kibrit, hele de pekmez alsın... Çay- şeker alsın, bankanın borcunu kapasın. Avrat alsın sonra da. Ulan koca Mevlüt, Tavsır adam değil mi, o da bir ev geçindirmiyor mu? (B.İ.G/106)

3.2.2.4. Kız Kaçırma

Ailelerin evliliğe kesin olarak karşı çıkması sonucunda erkeğin çevresindekilerden yardım alarak çeşitli yollarla kızını kaçırıp evlenmesine “kız kaçırma” denir. Bu durum kızın rızasıyla gerçekleşebileceği gibi, kızın rızası olmadan da gerçekleşebilir.

Mahmut Makal’ın bir eserinde bu duruma dair bir örnek tespit edilmiştir.

-Günün en önemli olayını söyledim: “Hacıların kızını kaçırdılar. Hani zengin hacılar var ya, onların kızını. Kız dikiş yurdundan gelirken atıvermişler taksiye. Doğruca “hükümete” götürmüşler. Kız da götüren oğlanı dilemiş orada. Hacıların evi anacık babacık günü şimdi.” “Öyledir buralarda: Gönülsüz de gitse kaçırılan kız gözden düşer. Sonrasında pek tutulmaz. Onun için de Şehnaz kızımın uydurduğu türküde denenler yerini bulmaz.” “Zaten öyle olmuş” dedim. “Sürükleyivermişler kızını taksiye. O da oğlanı dileyivermiş namusunu kurtarmak için. Şehnaz türkü mü uydurdu bu işler için?” (B.İ.G/66)

-“Ne köylünün dediği oluyor ne de benim kızım dediği, elinoğlu taksiye atıverdi mi, sevmesen de, nişanlın olmasa da gidik gidersin.” (B.İ.G/67)

3.2.2.5. Kendi İsteğiyle Kaçma

Genellikle kız tarafının evliliğe izin vermemesi sonucunda, birbirini seven kız ve erkeğin karşılıklı anlaşmayla kaçmaları, bu tabirle karşılır. Kız erkeğe bir şekilde haber göndererek, erkeğin onu kaçırmasını ister ve çiftin güvendiği birkaç kişinin yardımıyla, kaçma işlemi gerçekleşir ve sevenler kavuşur.

Mahmut Makal’ın örneğinde, sevdiği erkeğin onu kaçırmasını isteyen Kel Hanife’nin dışarı fıstık dökerek sevdiğine haber yollaması, bu geleneğe dair önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

-Kel Hanife ile bir çevre dolusu fıstık saldı ertesi gün. Karşılığı da, “beni alıp götürsün de niderse etsin” diye geldi... Hemen haber saldı: “Perşembeyi Cumaya bağlayan mübarek geceye hazır olsun ve Topal Memed’in kapısında “lan Ali!” diye bağırıldığında alıp bohçasını çıksın... (B.İ.G/91)

3.2.2.6. Nişan Şerbeti

Evlenmeden önce gerçekleştirilen ritüellerden biri de nişandır. Nişan genellikle kızın ailesi tarafından evde yapılır. Kız tarafının maddi durumuna göre mekân değişiklik gösterebilir. Erkek tarafı kız tarafına nişan bohçası getirir, kız tarafı da o günkü ikramlıkları hazırlar. Bölgelere göre farklılık gösterebilen ancak genellikle nişanın sorunsuz geçmesi ve hayırlı bir şekilde nihayete erdirilmesi amacıyla gerçekleştirilen uygulamaların sonunda nişan yüzüğü takılır ve akabinde nişan şerbeti içilir. “Bazı bölgelerde nişan ve söz gibi olaylar “şerbete gitme” olarak adlandırılmaktadır. Bu ismin verilmesi eskiden “şerbete gitme” geleneğinde limonata, koruk şerbeti veya üzüm şerbeti sunulmasından kaynaklanmaktadır.” (Özkan vd. , 2019, s. 2312).

Mahmut Makal’ın eserinde nişana dair üç örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerde, şerbet içilmesi geleneğinin dışında, yukarıda geçen “şerbete gitme” uygulamasına dair örnek de görülmüştür.

-Buna karşın, aradan iki ay geçtikten sonra, sırtında bir heybe, ili yayan yapıldak yola çıkan İsmail geldi. Ramazan’ın kardeşi, halamın küçük oğlu. Heybede, bir şişe pekmez şerbetiyle bir kat iç çamaşırı vardı. Bunun için bir günlük yola çıkarmışlardı çocuğu... Neymiş, beni nişanlamışlar da, nişan şerbetini tatmamı istemişler. (A.A/38)

-Gerçekten ertesi günü bin iki yüz liraya pazarlık ederek Kasım’ın oğlunun on dört yaşındaki çocuğuna kızı nişanladılar. Bin yüz liraya kadar fiyatı yükselten biri de: “Neden yüz lira daha çıkmadım?” diye pişmanlık duyuyor. Böylece dünür olunan kızın başlık fiyatını daha fazla arttırana babası “Verdik!” dedikten sonra “şerbet” içilir. (H.v.G/169)

-“Şerbet içmek” köyde nişanın adıdır. Odaya konu komşu çağrılarak, oğlan evinin hazırladığı bir güğüm pekmez şerbeti içilir. Köy bekçisi topluluğa ufacık kahve fincanıyla dağıtır şerbeti. Sonra imam, iki-üç yıl sonra evlenecek çiftlere bir yarım nikâh kıyar. “... Hazretlerinin... emri şerifleriyle... Ali gızı Döndü’yü Mehmet oğlu Şambas’a verdin mi?” diye kız babasına üç kez sorar. Aynı sözleri çevirerek bir de oğlanın babasına sorar. Topluluk karşısında onlar da “aldım” ya da “verdim” derler. Dernek dağılır. Bu andan başlayarak iki genç nişanlanmış olur. (H.v.G/170)

3.2.2.7. Düğün Geleneği “Söz Alma”

Söz alma geleneği, evlilik sürecine girmiş olan kız ve erkeğin, nişandan önce gerçekleştirdikleri bir uygulamadır. Bu uygulama genellikle istemeden sonra yapılır ve “söz kesme”olarak da bilinir.

Söz kesmek, anlamı itibarıyla evlenecek olan iki kişi arasında aile seviyesindeki ilk törendir. Burada kes- fiili, deyimle işi resmiyete kavuşturmak şeklinde de katılmış

olabilir. İki kişi arasındaki ilişkinin bir törenle sabitlenmesiyle aslı olmayan sözlerin bitmesi, kesilmesi şeklinde de düşünülebilir (Gökdağ, 2012, s. 110).

Mahmut Makal'ın eserinde yer alan "Söz Alma" geleneği, burada ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Geleneğe göre küçüktük yaşta nişanlanan kız ve erkek, en fazla iki sene nişanlı kalırlar. Ardından oğlan tarafı kız istemeye gider. Öncesinde kız tarafı hemen vermek istemez ancak oğlan tarafı ikna eder ve başlık parasının bir kısmı o gece kız tarafına ödenir ve kız tarafı kabul eder. Ertesi gün kıza alışveriş yapılır bu alışverişe "izinnameye gitmek" adı verilir. Aynı gün kumaş alınır ve o kumaştan kız tarafına gömlek gibi birtakım hediyeler "yolluk" adıyla gönderilir. Aynı güne "halva yemeğe gitmek" de denir. Çünkü gelin kız ve annesi çarşıdalarken erkek tarafı onları bir hana oturur ve ekmek ile helva getirip kız tarafına ikram ederler. İzinname günü genellikle Perşembe gününe rastlar ve o gün oğlanın babası muhtara bir kese kağıdı şekerle nişanı haber verir. Ertesi gün Cuma namazından sonra kurban olarak horoz kesilir, oğlan evinin damına bayrak dikilir. Söz Alma'da yapılan yöresel yemek, yufka ekmeğini pekmez şerbetine batırarak elde edilen "yağlama"dır. Düğün yaklaştığında köydeki evlere bu yemek götürülür, böylece köy halkı düğüne davet edilmiş olur. Düğün için en önemli günler Çarşamba ve Perşembe'dir. Düğün sahibi zenginse çalgıcılar gelir ve köyün gençleri uzun hava eşliğinde halay çekerler. Çalgıcının olmadığı düğünlerde ise erkekler düğün odasına gider ve orada eğlenirler. Kadınlar ise düğün evinde tef çalıp kaşık oyunu oynarlar. Böylece düğünün ilk dört günü geçer. Çarşamba günü erkenden köy erkekleri köyün karşısındaki "Biniş Alanı"na toplanır ve orada testileri dizerek "nişan vurma yarışı" yaparlar. Testiyi vuran nişancı oğlanın babasından bahşiş alır. Sonrasında halk Hacı Çavuş'un evinin yakınına gider ve köyün en yüksek yerinde "Kelle yarışı" yapılır. Maddi gücü olanlar burada büyükbaş hayvanlardan birini kurban olarak keser. Kurbanın kafası da dama atılmalıdır. Damın yüksekliği on metreye yakındır. Seyirciler eşliğinde üç çocuk aynı damın başında bir, iki ve üç metrelik basma sallar. En yükseğe atabilen eldeki sığır başının yününü ve ilk basmayı alır. Diğer basmalar da ikinciye ve üçüncüye verilir. Daha sonra kendine güvenen herkes kelleyi dama atmaya çalışır ve bu gelenek iki saate yakın sürer. Kurbanın eti kazanlarda pilavla birlikte pişirilir. Köydeki herkes bu yemeğe davet edilir ve bu geleneğe "et yeme" denir. Et yendikten sonra güreş alanına gidilir. Burada pehlivanlar birbiriyle karşılaşır. Ortaya iki hakem çıkar ve çocuklardan başlar, delikanlılar güreşir ve en sonunda baş güreşçiler güreşir ve birinciye oğlak, kuzu gibi bir canlı verilir, sıradan güreşçilere de bozuk para dağıtılır. Ertesi gün "gelin alma" günüdür. Öğle saatlerinde damat kız evine gider ve

türküler eşliğinde kızı alır. Burada ygerçekleştirilen diğer uygulamaları Makal şöyle anlatır

Varıp kız kapısına dayanırlar. Orada ağıtlar yükselmiştir. İleri gelen hoca ve ağalar eve girip; ana, baba ve akrabaları yatıştırarak kalabalıktan tarafa büyük bir kilim gererler. Kilimin arkasında gelin at arabasına biner. Babasının yaptığı yatak, içinde durumuna göre hazırladığı çeyizi bulunan sandık da arabaya yüklenir. İki kadın da yanına binerler. Arabanın başını mutlak kızın oğlan kardeşi çeker. Kardeşi yoksa amcaoğlu çeker.

Gelin arabası türkücülerle yengelerin arasında yürür. Topluluk sokaklardan geçerken, çocuklar urgan gererek önlerini keser. Güveyin babası öndedir. Bahşış verip yolu açar. Doğru mezarlığa! Zaten hoca beklemektedir. Kibleye dönüp bir dua ederler. Oradan gelin yeni evine hareket eder.

Güvey birse tek başına, daha fazla ise hep birlikte bir odada kapalıdırlar. Onlar orada iken, gelin eve gelir. Kaynatası ve kaynanası koyundan, inekten bir şey bağışlayarak arabadan indirirler gelini. Bu arada birisi dam başına çıkarak, hazırladığı, içinde biraz da bozuk para bulunan kavrulmuş buğdayı gelinin ve bütün topluluğun üzerine serper. “Hoş geldin evimize” anlamına. (H.v.G/174)

-“Yalnız Asiye’nin oğlu kötü etmiş o işi. Döğün damına asılması için okulun bayrağını vermedi diye öğretmene baskı yapılır mı? Yakıştıramadım ona.”(K.S/ 49)

-İlkokul 1’de Yuva köyündeki döğünleri unutamam. Kına gecesi, babam en önde giderdi. Elinde bir lüx. Meydanlık yere varıldı mı, babamı yaka paça ortaya sürerlerdi. “Haydi Hoca, şu senin Köroğlu’yu bir oyna.” Nazlanmadan iki uzun kara saplı bıçağını kaptığı gibi fırlardı ortaya. Elindeki bıçaklar, öylesine daireler çizerdi ki havada, nasıl olurdu da kendine bir şey olmazdı diye biz çocuklar, hayranlıkla seyrederdik. Ona özenmeye çalışırdık. Döğün sırasında köyün gençleri tüfekleri kuşanırlar, dağa oduna gidilirdi. Evlenen çiftin bir kışlık odunu imeceyle temin edilirdi. Bu ara döğün kazanı için sürekle avı yapılırdı. Döğün güreşleri yapılırdı. Tüm bu güzelliklerin arasında babamın da bir yeri vardı.(B.K/15)

-“Köy döğünleri güz mevsimine raslar. Kazanlar kurular, kuzular çevrilir... Sazlar çalınır, türküler söylenir... Oyunlar oynanır. Güreş tutulur... Döğün ve bayram günlerinde herkes sandığında saklı millî kıyafetini giyer. Davul zurna sesleri etrafa yayılır...” (İ.P/74)

3.2.3. Askerlik

Askerlik, yukarıda zikredilen geçiş dönemlerinden biridir ve Türk toplumu için büyük bir önem arz etmektedir. Her Türk genci vatanını savunmayı kendisine görev sayar. Nitekim Türkler, tarih sahnesinde geçmişten günümüze savaşı ve asker kişilikleriyle bilinmektedirler.

-Askere uğurlanacak olan gençler, adeta bir şölen havasında, “En büyük asker bizim asker” nidalarıyla uğurlanır. Asker olacak olan genç, bir hafta önceden bütün akrabalarını ziyaret eder ve helallik alır. Aile büyükleri arkasından dualar ederler

ve yastık altında biriktirdikleri paralardan asker adayına harçlık verirler. Asker çıkacak olan evlerde yemekler verilir ve dualar edilir (Uysal, 2009, s. 5).

Yazar, köyünde bizzat şahit olduğu uygulamayı, askere gidecek kişi için okutulan mevlit üzerinden anlatmıştır. Bu bağlamda öncelikle aşağıda mevlit kavramı açıklanmış, akabinde eserdekiki örneğe yer verilmiştir.

3.2.3.1. Mevlit Uygulamaları

Arapça kökenli “mevlid” kelimesinden günümüze aktarılan ve anlamı “doğum yeri, insanın doğduğu yer” (TDK, 2017) olan mevlit, geçiş dönemlerinde okunan dualar ve gerçekleştirilen uygulamalardan oluşur. Hz. Muhammed’in doğum yıl dönümünü anmak ve onun yüceliğinden bahsetmek için Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan “Mevlid” mesnevisi, günümüzde geçiş dönemlerinde okunarak halk geleneğinde yer alır.

Çeşitli sebeplerle sıkça okunan mevlit, toplumu birleştirici bir güce sahiptir. Nitekim gerek askerlik döneminde, gerekse diğer dönemlerde mevlit okunurken, bölgedeki halk mutlak suretle mevlide katılır, yardımlaşma esasına dayalı olarak birtakım uygulamalar gerçekleştirilir. Mevlitlerde genellikle kadın ve erkekler ayrı yerlerde oturur, mevlit okuyacak kişi ise, o bölgede sözü geçen ve saygı duyulan kişilerden seçilir. Geçiş dönemine göre mevlidin okunma sebebi değişiklik gösterir. Bur değişiklikler sonucu uygulanan ritüeller de, Kuran’dan çeşitli duaların okunması akabinde meydana getirilir.

Mahmut Makal’ın eserinde asker uğurlamasından önce okunan mevlide değinilmiştir. Yazar, “mevlüt” olarak tanımladığı bu ritüele, eserinde ayrıntılarıyla yer vermiştir. Makal, askerinin baba ocağında köy halkının toplandığını ve kadınların o yöreye ait soğanlı yumurta, yufka, yahnili pilav, oğlak eti, hoşaf ve pelte gibi yöresel yemekleri yaptığını anlatır. Burada anlatılana göre erkekler ayrı yerde oturur ve büyük bir kapta önceden yapılmış Türk kahvelerini, aynı kahve fincanından sırayla içer. Buradaki sıra, saygı kavramına göre değişiklik gösterir. Kahvelerin ardından yemekler yenir, hoşaf içilir ve hoşaf bitmeden “devamı devlet, nasibi cennet, kesiri rahmet, kabulü dua” dendikten sonra dua bitirilir ve kalan hoşaf da içilir. Ardından köyün hocası abdestini alır ve dört ayaklı sininin üstüne Süleyman Çelebi’nin “Mevlid” kitabı konulur. Bu sırada erkekler ellerini dizlerinin üstüne koyarak duayı dinlemeye başlarlar.

Kadınların da duaya katılmasıyla hoca mevlidi okumaya başlar. Mevlidin okunma aşamasını ayrıntılı olarak ele alan Makal, eserinde bu durumu şöyle açıklar:

“Allah adın zikredelim evvelâ,
“Vacip oldu cümle işte her kula...”

Mevlüt başladı ve Mevlüt Hoca incelterek, uzatarak, makamınca okuyor... Belli yerler geldikçe ayağa kalkıyoruz: “Salli âlâ seyyidina Muhammet ve aleyhe ya...” yakarışını okuyoruz. Mevlüt Hoca yorulunca Necip Çavuşun önüne alıyorlar sinialtını; o devam ediyor. Kadınların gözleri zaten yaşlı dumandan. “Annesi, dürdanesi... Üç melek geldi elinde üç şişe v.s” dendiğinde, her uyak onları duygulandırmaya, gözlerini yaşartmaya yetiyor. Mevlüt baştan sona okunmaz. Okuyanın katlanabileceği kadar ve yine okuyanın kendi seçtiği yer okunur, dinlenir. Hocayla Necip Çavuş, bir buçuk saat kadar, baştan başlayarak okudular. Yürekte okudular; canına değdi milletin... Ramazan, elindeki helkeye şapsız fincanı daldırıp çıkararak şerbet dağıttı sıradan. En sonunda gereken duayı yaptık; “Bizi senden korkanların başında eyle! Senden korkmayanların şerrinden esirge Yarabbi!..” Hep birden: “Âmin” dedik. Kadınlar namaz kılmak için yerlerine gittiler. Bizimkilerden aptesti bozulanlar tazelemeye çıktılar. Biraz sonra iki sıralı safta kibleye karşı durduk. Mevlüt Hocaya “kametçi” oldu Necip Çavuş. Namaz başladı.”(K.S/43)

-“Davul- zurna sesi geliyor köyün içinden. Soruyorum. Askere gidecek dokuz kişinin uğurlanışı içinmiş. Üç gün çalınmış.” (Y.B.A/126)

3.2.4. Ölüm

Üzerine konuşulmasından en çok rahatsızlık duyulan ve herkesin bir gün deneyimlemek zorunda olduğu ölüm, diğer dönemler gibi çeşitli uygulamaların gerçekleştirildiği bir geçiş dönemidir.

-Ölüm insan hayatının önemli geçiş dönemlerinden birini teşkil etmektedir. Bu önemli geçiş döneminde de hemen hemen her toplumda birtakım adet ve uygulamalar bulunmaktadır. Genel olarak bu adet ve uygulamaların amacı insanın yeni durumunu kutsamak, onu geçiş sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve bu tehlikelerin zararlı etkilerinden korumaktır. (Albayrak, 2006, s.2)

Mahmut Makal’ın eserlerinde ölünün gömülme süreci, ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

3.2.4.1. Ölünün Gömülme Sürecinde Gerçekleştirilen Uygulamalar

-Köyün geleneğine göre, ölüyü fazla bekletmezler. Ölür ölmez hocayı getirirler.(Yalnız, gece ölürse, sabahı bekler.) Hoca kefeni biçer ve hemen ölüyü yıkar. Bu arada ölüm haberini köyde duymayan kalmaz. Birkaç kişi kazmaları çekip mezarı kazar. Erkekler abdest alıp cenaze namazına hazırlanırlar. Ne kadar kadın, kız varsa köyde, hepsi ölü evine birikirler. Artık ağıt, çığlık birbirine karışır. Ölünün yakınları onun özelliklerini sayıp dökerek “ağıt” yakarlar. Derken ölüyü kaldırırlar ve cenaze namazını kılındıktan sonra mezara koyulur. Cenazede bulunan köyün ileri gelenleri, mahalle odasına gelir. Ölü evinin hazırladığı ve “balta

yemeği” denen yemek yenir. Sonra “başınız sağ olsun” diyerek giderler. Evde biriken kadınlar da yemek yedikten sonra dağılırlar. (H.v.G/274)

-“İnsana bu kadar ağlanır mı beyim!” dedi Vel’a, “insan ölünce azıcık âdeti yapılır; sonra da yunur yıkanır kaldırılır; her şey biter.” (K.G/154)

-“Çocuğun öldüğü günün akşamında “Ölü yemeği” için odaya toplandığımızda anlattı hoca.” (M.S/11)

3.2.4.2. Miras

Vefat eden bireylerin, ölümünden sonra vasi ettiği kişiye mal varlığını bırakması “miras” olarak bilinir. Aile büyüklerinden çocuklara kalan mirasın paylaşımı, kişinin ölmeden önce vasiyet etmesiyle gerçekleştirilebileceği gibi, herhangi bir mal paylaşımı yapılmadan ölen kişilerin mirası, çocuklar arasındaki anlaşmayla da nihayete erdirilebilir. Genellikle Türklere bu hususta birçok tartışma çıkar ve cinsiyet üzerinden ayrıştırma dolayısıyla mahkemelere bu durum yansır.

Mahmut Makal’ın bir eserinde mirasa dair örnek verilmiştir. Verilen örnekte anne ve babaları ölen çocukların miras konusunda anlaşabilmeleri için köy şartlarında başvurdukları yöntem anlatılmıştır.

-Ana-baba ölmeyince çocukların mal pay etmeye hakkı yoktur doğallıkla. Sözü söylemek istediğimiz miras bölme işi de babanın ölümüyle ortaya çıkan bir sorundur. Babanın evli oğlu, kızı varsa ivedi yanından hemen kendi aralarında pay ederler. Anlaşamazlarsa (ki, hiç anlaşan görmedim) köy kurulu üyelerini götürerek çözerler... (H.v.G/274)

3.3. HALK BİLGİSİ

TDK Online Sözlüğü’nde “Halk biliminin, çevreyi oluşturan canlı, cansız doğal nesnelere ilgili inanç ve uygulamaları konu alan dalı” (TDK, 2017) olarak tanımlanan halk bilgisi, halka ait maddi ve manevi tüm unsurları içerisinde barındırır. Ekonomiden ulaşıma, sağlıktan tarıma ve giyim-kuşama kadar birçok unsuru kapsayan halk bilgisine Mahmut Makal’ın eserlerinde sıkça rastlanır.

Eserlerde tespit edilen halk bilgisine dair örnekler, çeşitli başlıklar altında incelenmiştir.

3.3.1. Halk Hekimliği

Halk hekimliği geçmişten günümüze sıkça tartışılan ve “kocakarı ilacı”, “alternatif tıp” gibi isimlerle de adlandırılan bir yöntemdir.

“Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıkların tamlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” diyoruz.” (Boratav, 1984, s.66).

Bilhassa kırsal kesimde halk, doktora gitmek yerine, çareyi doğada bulunan bitkilerde ya da alternatif tedavi yöntemlerinde arar. Burada da halk hekimliği devreye girer. “Halk hekimliği, imkânların sınırlı olması ya da ümitlerin tükendiği anda başvurulan bir yöntemdir. Modern tıbbın; “Bizim yapacağımız bir şey kalmadı.” demesiyle tükenen ümitler, halk hekimliği ile birlikte yeniden canlanır (Alptekin, 2011, s. 90).

Gerek fiziksel gerekse ruhsal sorunların çözülmesi amacıyla gidilen ocaklar, kırık-çıkıkçılar, yatırlar, halk hekimliği uygulamalarının gerçekleştiği önemli mekânlardandır.

Mahmut Makal, eserlerinde bu konuya sıkça değinmiştir. Kız kardeşi ve kendisi bizzat halk hekimliği yöntemleriyle tedavi edilmiş ve bu tecrübe, onda kalıcı izler bırakmıştır. Eserlerde yer alan halk hekimliği uygulamaları çeşitli başlıklar altında incelenmiştir.

3.3.1.1. Büyü, Sihir, Okuma, Kadercilik

İnsanların, doğüstü güçleri kullanarak, hayatın doğal akışını değiştirmek amacıyla başvurdukları yöntemler “büyü” olarak adlandırılır. Büyü kişinin kendisi için yapılabileceği gibi, başkası için de yapılabilir.

“Büyü, iyi ve kötü sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkileyerek, bu olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin tamamına verilen addır.” (Artun, 2018, s. 358). Umut edilenlerin gerçekleşmesi amacıyla yapılan iyi büyülerin yanı sıra, nefret duyulan kişiye karşı yapılan kötü büyüler ve uygulamalar da vardır.

İyi ve kötü amaçlarla yapılan ve kendi içinde birçok farklı türleri olan spiritüel oluşumlar, Mahmut Makal’ın eserlerinde geniş bir biçimde ele alınmıştır. İç

Anadolu'nun köylerini anlatan yazarın, eserlerde örneklendirdiği uygulamaların çeşitliliği ve fazlalığı, tinsel uygulamaların kırsal kesimde yaşayan insanlar tarafından şehirlere kıyasla daha çok bilinen, uygulanan ve inanılan bir yöntem olduğunu gösterir.

3.3.1.1.1. Kadercilik

Kadercilik geçmişte niyet çektirmek, bir nevi fal bakmak amacıyla kullanılan bir terimdir. Ancak Mahmut Makal'ın eserlerinde niyet çektirme işi "kadercilik" ya da "kader söyleticilik" terimiyle karşılanmaktadır. Kadercilik, kişinin bir hayvana kart çektirerek, çektiği kartta yazılı olan olayı yaşayacağına inanması yoluyla gerçekleşir. Amaç Allah tarafından belirlenmiş olan ve "alın yazısı" olarak tabir edilen kaderin gidişatının bilinmesini sağlamaktır. Günümüzde tavşan kullanılarak niyet çektirilir ancak Mahmut Makal'ın eserinde bu işi güvercinin üstlendiği görülür. Eserde tespit edilen örnek şöyledir:

-Saymasına kalmadı, elinde güvercin kafesiyle "Kader söyletici" nin birisi girdi... Sabahtan beri atıp tutan Numan Çavuş, yarenliğimizi de yarım koydu. "Gel" dedi kaderciye. Adam, getirip önümüze koydu kafesleri. Güvercinler bir çıkarıp bir çekiyorlar başlarını. "Parası benden İsmayıl Ağa'nın kızının kaderine çek bakalım!" diye elini cebine attı Çavuş. Güvercin gagayı vurduğu gibi bir küçük kâğıt uzattı. Otobüs biletleri gibi bir şey. Okumak da bize düştü. "Talihin açıktır. Başındaki dert zail olacak. Allah'a duadan geri durma. Her dileğin yerini bulacak. Allah sana kötülük edenlerin cezasını verecek." Çıplak koynundan çıkardığı kimlik cüzdanının arasına koyarken kâğıdı: "Köye dönersek sağlıcakla, orada yeniden okuturum, anlatırım buraları. İyi dinler cemaat," dedi kaderciye. O da aynı biçimde iyilik, sağlık vaat ediyordu. Onu da sakladı. (K.S/16)

3.3.1.1.2. Okuma

Ruhsal ya da fiziksel sorunun çözüme kavuşmasını sağlamak amacıyla, toplum nezdinde saygı duyulan bir büyük tarafından dualar edilmesi ve iyi dileklerin ruhlara gönderilmesine "okuma" denir. Mahmut Makal'ın eserlerinde, hastaların sağaltımını sağlamak ve kötü ruhlardan korunmak amacıyla edilen dualar ve okunmalara dair örnekler tespit edilmiştir.

Mahmut Makal'ın annesiyle konuşması sonucunda eserde yer verdiği bir okuma örneği, şöyle özetlenebilir: Makal'ın annesi camiye gider. Camiye gidenler tarafından oldukça önemli kabul edilen Aşure Molla ve Şık Veli gibi kişiler köydeki kadınları okur, üfler ve kadınlar ferahşar. Köyde yaşayan kadınlar, camiye temizlemenin ve çıkan

tozları evlerine götürmenin sevap olduğunu düşünürler. Caminin toğrağıyla yapılmış kerpiçlerden mezar taşını yapmanın da sevap olduğu, Ayşe Molla tarafından kendisine iletilen Makal’ın annesi bunun sebebini de şöyle açıklar:

“Sorgucular gelince, ellerin mezarlarını zangır zangır titretirken, cami toprağından yapılmış kerpiçleri görünce topuzlarını geri çekecekler, kerpiçleri öpecekler.” (K.S/69)

-Bizim öğretmen arkadaşlardan birinin karısı, çocuğun bingıldağını jilette çizdire çizdire korkunç bir yara yapmış. Yoldan geçiyordum. Duvarın dibine oturmuş, “Hasta Memedin Hüseyin” e üförtüyor. Yanlarına vardım. Hoca, elindeki çakmağı çocuğun başında çakıp çakıp söndürüyor. Sonra yazdı ve üstünü kapadı.” (H.v.G/212)

-“Daha bal da arayacam bey. Üstünüze iyilik, bir oğlum var benim, köleniz 18 yaşında. Dört- beş yıldır yatalak. İnce hastalıklı. Köydekilerin çoğu öyle. Anası da yata yata gitti. Kim sağlam ki? Ona bal bulacam işte. Öteyün yeni bir hoca geldi de, okudu üfledi. “Kur’an’ı Kerim takad dururken üstündeki tozu on kaşık bala katın, yedin.” dedi.(K.S/46)

-Dişlerim ilk ağrıdığına ve şimdiye kadar hiç çektirmediğime göre, bir çiviyle bir topak tuzu hocaya okutarak, çiviye bir direğe çakmam, tuzu da yanında yazılan muska ile birlikte çaputa sarıp şapkamın içine dikmem gerekirmiş. Böyle yapmakla geçip geçmeyeceğine gelince, “dua duadır, gerisi Allah’ın takdirine bağlı, canı isterse geçirir, canı istemezse geçirmez...” miş. Sağ olsunlar, ben istemediğim hâlde, “sen bilmezsin” diyerek gidip çivi de, tuz da okuttular benim adıma ama ben o sızıları iki yıl çektim. (H.v.G/209)

-Hastalıklara teslim edeceksin kendini. Gözlerin görmez olacak besinsizlikten, ama onun da ayırında olmayacaksın. “Tavuk karanlığı” hastalığına tutulmuşum diyerek kümesin kapısına varıp “Kışş! Karanlığını al da git!” diye bağıarak şifa arayacaksın. (B.İ.G/35)

-Epeyden beri gözüm görmüyor, akşam oldu mu dumanlanıyor. Acep Tavuk Karannısı mıoldum ki?” diye ekliyorlar. Verilen yanıtlar da uygun: “Şu sıra, böyle hastalık herkeste var. Ara hastalığı; kışın çok sürdüğünden... Kümese çağırıyor mu? Akşam olunca kümesin kapısına var da çağır hele; çabık geçer...” (H.v.G/257)

3.3.1.2. Hamaylı [Muska]

Günümüzde “muska” olarak bilinen, ekseriyetle üçgen bir koruyucu içinde saklanan ve çeşitli kötülüklerden koruduğuna inanılan eşyanın ismi, Mahmut Makal’ın eserlerinde “hamaylı” kelimesiyle karşılık bulur. Üçgen şeklindeki kılıfın içerisinde yer alan kâğıtta Kuran’dan ayetler ve dualar yer alır. Muska ile ilgili Pertev Naili Boratav şunları kaydeder:

Muska, arapçada “yazılı şey” anlamına gelen musha kelimesinin halk ağzında bozulmuş biçimidir; hastalıkları sağaltma, ya da düşmandan gelebilecek kötülükler,

görünmez kazalar, v.b. gibi herhangi bir zararı önleme amacı ile üstte taşınan yazılı kâğıda denir (Boratav, 1984, s. 119).

Mahmut Makal, eserlerinde köy halkının din görevlilerine nazardan korunmak, sevdiğine kavuşmak, sağaltımı sağlamak, sevap kazanmak gibi amaçlarla hamaylı olarak da bilinen muskayı yazdırıp kullandığını anlatmıştır. Burada dikkati çeken örneklerden biri şöyledir:

Kendisine muska yapıldığı için hastalanan bir gelin vardır. Gelini kurtarmak için birçok hoca gelir ve çeşitli yöntemler dener ancak hiçbiri sağaltıma çare olmaz. Bunun üzerine sebebini araştıran hocalar, kızı kendine âşık etmek isteyen birçok erkeğin, çeşitli hocalara yirmi iki muska yazdırdığını tespit ederler. Muskaların kızın evine gömüldüğü ve tüm muskaların bulunmasının imkânsız olduğu kanısına varırlar. İki hoca çareyi kızın yattığı yeri her gece değiştirmekte bulur ve gelinin yakınları bu yöntem sayesinde sağaltımın gerçekleşeceğine inanır. (M.S/17)

-Demin kalkıp gittim. Varır varmaz ağnadı hoca. “Hay gafa” dedi.” “Kitaba ne gerek var. Kitaptan okuyacağımı yüzünden okudum: Düşmüşler peşine bir kere. Peşinde iki şeytan var. Çoban gibi güdüyorlar seni. Bunları arkandan ayırıp azıtmadıktangilli fişkıya değil b.ka da gömülse fayda etmez. Hamaylı takınacaksın hamaylı! (M.S/33)

-Şimdi benim hamaylıyı hazırlıyor hoca. Ne yapayım; boynuzlu koçu gözden çıkardım... Ama yeğenim, o hazırlayanadan ölecek değilim ya bu derdin elinden: Geçen yıllarda sizin çocuğun boynunda boncuklu bir hamaylı görür dururdum. Anana söyle de şunu versin beş on gün takınayım benimki yazılardan. Çok sevap kazanırsınız. Allah sizi darda koymaz. (M.S/34)

-“Muska bile kitabın dediklerine bağlı olarak yazılıyor. Biz sanırsınız ki, hoca alır eline kalemi bir şeyler yazar, ondan sonra verir.” (H.v.G/191)

3.3.1.2.1. Gönül Muskası

Bir insanın, hoşlandığı kişinin kendisine âşık olmasını sağlamak amacıyla, muska yazabilen kişilere giderek muska yaptırması “gönül muskası” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu muska, genellikle köy hocaları tarafından yapılmaz. Nitekim muskanın kötülüklerden korumak ve sağaltımı sağlamak dışında bireysel isteklere cevap verme gibi bir görevi bulunmaz. Bu bağlamda gönül muskasını yazan kişilerin, dua yazabilen ancak din görevlisi olmayan kişilerden oluştuğu söylenebilir.

Mahmut Makal’ın yalnızca bir eserinde muskaya dair örnek tespit edilmiştir ve burada muskanın yazılış amacına değinilir. Eserde tespit edilen örnek şöyledir:

-“Şereflikoçhisar’ın Karağandere köyündenmiş. Kardeşi, nişanlısını almak istemediği için, Ulukuşla köyündeki ünlü bir hocadan “gönül birleştirme muskası” alıp geliyormuş” (H.v.G/235)

3.3.1.2.2. Temriye Muskası

TDK Online Sözlüğü’nde: “Deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık.” (TDK, 2017) olarak geçen temriye, yüzde ve ellerde sık sık görülen, kırmızı yuvarlak kabarcıklardır. Mahmut Makal’ın eserinde, çocukların derilerinde çıkan lekelerin yok olması için yazılan muska, şu örneklerle açıklanmıştır:

-Üfürüğün fazlalığından mı nedendir, temriyesi olmayan pek az. Hele çocukların eli yüzü hep temriye. Her tarafta Cuma günleri üfürükçülere giderek temriye yazdırıyorlar.” ... “Yaptıkları da ne: Ateşe üfler gibi temriye ya da yaranın üstüne üfledikten sonra, yaranın çevresini ıslatıp kopya kalemle ve de eski harflerle bir şeyler karalıyorlar. Temriye olursa her tarafını yazıyorlar (H.v.G/212.)

3.3.1.3. Kurşun Dökme

Nazardan korunmak ve ruhsal sağaltımı sağlamak amacıyla, daha öncesinde bu yeteneğe sahip kişilerden el almış ve böylece bu uygulamayı gerçekleştirme iznine erişmiş olanların, çeşitli ritüellerle gerçekleştirdikleri tedaviye “kurşun dökme” denir. Kurşun dökme işlemi, ekseriyetle kadınlar ve ocaklı aileler tarafından icra edilir. Kurşunun ateşle ısıtılarak suya dökülmesi ve böylece nazardan korunulduğuna inanılması ise, Türklerde ateş ve su kültürünün önemini ortaya çıkaran uygulamalardandır.

Kurşun dökerek tedavi etme, belirli bir hastalık, kötü güçler veya geçiş dönemlerindeki koruma amacıyla yalnızca dökülen kurşunun şifa olacağı inancına dayanır. Yörelere arasında kurşun döküldükten sonra suyun yahut kurşun dökülen suyun içine atılan birtakım malzemelerin tüketilmesi, gömülmesi veya yol ayırımlarına dökülmesi gibi varyantların varlığı da dikkati çeker (Polat, 2020, s. 14).

Kurşun dökme, Türklerde şamanizmin etkisiyle ortaya çıkmıştır. “Şamanistlerde buna "kut kuyma" denir ki "kut dökme" demektir. Kötü ruhlardan birinin çaldığı kutu, yani "talih, saadet unsurunu" geri döndürmek için yapılan bir sihrî ayindir.” (İnan, 1952, s.29).

Mahmut Makal'ın "Memleketin Sahipleri" adlı eserinde kurşun dökme uygulamasına dair örnek tespit edilmiştir. Burada, kurşun dökülerek nazarın geçeceğine ve sağaltımın sağlanacağına dair inanışın varlığı söz konusudur.

-Adife'nin kurşun döküleceği kabı hazır edip önüne koymuşlar. Ellerini alevin üstüne doğru uzatmış ısınıyor babam. Çömeldiği yerden dalgın dalgın birinde kurşun, ötekinde yumurta olan tavalara içini süzüyor. Gözlerinde gizli bir sevinç var: kendini belli ediyor. Öyle ya, şimdi kurşun dökülünce göz değenin resmi belirecek, bu kadar insan "Lânet kör şeytan, kör gözüne, pis gözüne" diyecek, işte o vakit değen nazarın büyüğü bozulacak, etkisi bir paralık olacak... Yağlı yumurtayı da üzüme katıp, sıcak sıcak, çocuğun boğazına sardılar mı, sıkıca örtünüp rahat etmesi kalacak. (M.S/82)

3.3.1.4. Nazar

Nazar, Arapça kökenli "bakış" kelimesinden gelmektedir. Bir kimsenin etrafına bakması sonucu, baktığı canlı varlıklara ya da cansız nesnelere kötü bir enerji yayması ve bu enerji dolayısıyla zarar vermesi "nazar" kelimesiyle karşılık bulmaktadır. Kalıplaşmış ifadelerde nazarla ilgili örneklere rastlanır. Bu durum da Türklerin nazar inanışını benimsediğini kanıtlar niteliktedir.

Türk kültüründe genellikle renkli göze sahip kişilerin nazar değdirdiğine inanılır ve o kişiye "kem gözlü" şeklinde bir yakıştırma yapılır. Nazardan korunmak için nazar boncuğu, muska gibi materyaller kullanılır. Bu nesnelere ayıntılı bir şekilde anlatan Makal, Memleketin Sahipleri (1954) eserinde, göz boncuğu, muska, is, ceplerine koyulan ve nazardan koruduğuna inanılan sarımsak, eşek ya da köpek kafası gibi birçok materyalin, gerek insanları gerekse hayvanları nazardan ve kem gözlerden koruduğunu anlatmıştır (s. 63).

Nazardan etkilenen canlı mutlak suretle kötü bir tecrübe yaşar ve bu tecrübenin değişimi için çeşitli yollara başvurur. "Ağzı dualı" olarak tanınan kişilerin ya da büyüklerin nazar duası okuması, nazar değdiğine inanılan kişiyi ruhsal sıkıntıdan kurtaran ve sağaltımı sağlayan diğer bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nazara karşı çocukları koruma araçları arasında en yaygın nazarlıktır. Bu nesne, çoğu kez, sadece bir mavi boncuktur. Kimi nazarlıklarda, büyücek bir boncuğun üstünde bir göz resmi olur. Nazarlıkların daha gelişmiş biçimleri, altından, ya da gümüşten yapılmış maşallahlardır; bunlar aynı zamanda süs görevini de görürler. En basit, yapılıp takılması en kolay nazarlıklar: ufak bir şap parçası, çitlembik ağacının kabuğu, yeşil kahve danesi, kurt dişi, küçücük kaplumbağa yavrusunun veya deniz hayvanlarının kabukları gibi nesnelere (Boratav, 1984, s. 103).

Mahmut Makal'ın eserlerinde nazara değinilmiş ve nazardan korunmak için gerek belli nesnelere, gerekse dua ve inanmalarla çeşitli uygulamalar gerçekleştirildiğine değinilmiştir.

Buradaki örneklerden ilki, Mahmut Makal'ın çocuğuyla olan anısıdır. Çocuğu bir gün havale geçirir. Mahmut Makal çocuğunu hastaneye götürmek için araba bulmaya çalışırken, köyde kurşun dökmeyi bilen Adife adlı kadın eve gelir ve çocuğun “nazarlandığını” düşünüp birtakım uygulamalarda bulunur. Makal bu durumu şöyle aktarır:

- Hastalığın “söylemeden” olduğunu kapıdan girerken bildi zaten; esnemeye başlamıştı... Bir ekmek aldı eline; parça parça ederek çocuğun vücuduna basıyor, bir yana yığıyor, bir yandan da okuyor, esniyor. Sonra bir avuç tuz aldı. Çocuğun üstünde gezdirdi, gezdirdi, ekmeklerle tuzu bana verdi. “Ekmeği bir köpeğe kuçulamadan (çağırmadan) at, tuzu da bir ateşe at, çatır çatır çatlasın. Gözünde daylı gelesinin gözleri de patlasın.” dedi. Baktı ki bu kadarla geçecek yeğnilikte değil, “kurşun dökmek gerekiyor” dedi... Tavaya bezir koydurdu anama. Isıttı, içine getirip bir topak kurşun attı. Kaynaya kaynaya kurşun eridi. Hastanın üstüne bir kalbur tuttular, kalburun içine bir sahan. Sahanı su ile doldurdular. Tavadaki kurşunu getirip sahandaki suyun içine döktüler. Kurşun orada dondu. Biraz sonra çıkardık ki... anamgil hayretlerini saklamadılar. “Bir kadın resmi. Kolları bacakları ince, kafası büyük, çocuğa gözü degen kadının şekli. Bu da, Kılığın kızından başkası değil”. Adife kadının başarısı da kurşunu eritip Kılığın kızını bulmakla büyüü bozması; kurşunla birlikte çocuğa degen nazarını da eritebilmesidir. “Yavrum” diyordu. “Canı olanın yüzde doksan beşi gözden gidermiş. Babam elini verirken demişti, kitabımızda yeri varmış. Düşen, kırılan her şey gözden olurmuş...” “Acaba nazarlığı az olduğundan mı çok göz değıyor?” diye düşündüler. Bir muska daha düzüp öteki omzuna diktiler çocuğun (M.S/64).

-Buna karşın, taşın çokluğunda, toprağın çokluğunda kolaylıkla yapılan bu evler gözlerde öyle büyüyor ki, kapı üstüne ya da pencere önüne nazarlık asmadan duramıyorlar. Köpek kemiği, özellikle çok asılıyor. Nereye baksanız bir köpek kafası da sırtarak size bakıyor... Öyle ya, yepyeni ev yaptır, ondan sonra da nazarlık asma, bu olur mu? Kem gözlüler taşları bile eritmezler mi baktıkça? (K.M/83).

-“İnsan bu kadar çok yönlü yetişir mi, diyerek, ben de sitem ediyorum Ellez'e. Sonra ayrılırken, yine şakadan ekliyorum: “Nazar değer karışmam, herkese anlatma” (B.K/150).

-“Kamalı hemen fırladı; bir parça eşek pisliği alıp çocuğun cebine koydu. Nazar değımesin diye” (K.S/57).

3.3.1.5. Ocaklık-El Verme

Halk hekimliğine dair önemli başlıklardan biri “ocaklık” inancıdır. Tıpta çaresi bulunamayan ya da belli bir terimi karşılamayan çeşitli hastalıkları iyileştirebildiğine

inanılan kimselerin, bu yeteneği sürdürebileceğini düşündüğü kişilere “el verme” yoluyla sağaltımı öğretmesi “ocaklık” terimiyle karşılanır. Ocaklar, hastalığın çeşidine göre farklılık gösterir. Burada asıl amaç inanma ve uygulama yoluyla sağaltımın gerçekleşmesini sağlamaktır.

Kökleri geleneksel Türk dinindeki kamlık uygulamalarına dayanan ve halk hekimliğinin önemli bir unsuru olan “ocak”, belli bir hastalığı çeşitli yöntemler ile tedavi etme gücüne sahip olduğuna inanılan ailelere verilen isimdir. Ocak olan ailelerde hastalık tedavisiyle uğraşan kişilere de “ocaklı” denir. Ocaklı, hastalık tedavi etme yetisine genel olarak aile içinden, nadir olarak da aile dışından birisinden “el alma” yoluyla sahip olur. Anadolu’nun hemen her yerinde mevcut olan ocaklarda belli bir hastalık tedavi edilir ve ocak, hastalığın ismiyle anılır (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 316).

Hâlihazırda ocaklık inancı devam etmekle birlikte, teknolojinin gelişimi ve bilimsel yöntemlere geçmişe kıyasla daha çok başvurulmasının sonucunda, ocakların sayısı gün geçtikçe azalmaktadır.

Mahmut Makal’ın eserlerinde göz ağrısı için göz ocağı, vücutta pis kanın biriktiğine inanılması üzerine gidilen kurbağacık ocağı ve yılcık ocağı tespit edilmiştir. Burada dikkati çeken husus, göz ocağı olan bir kadının, rüyasında ak sakallı dededen el alması sonrasında ocaklığa başlaması ve yılcık ocağı olan kişinin 8 yaşında bir çocuk olmasıdır.

Eserlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

3.3.1.5.1. Göz Ocağı

Göz, vücudun en önemli organlarından biridir. Göze bir şey kaçtığına ya da herhangi bir ağrı hissedildiğinde günümüzde doktora, geçmişte de göz ocaklarına gidilir ve çare aranır. Göz ocağı olan insanlar, diğer ocaklardaki sistem gibi el verme yoluyla ocak olabilmektedirler. Bu ocaklarda göze giren bir şeyin çıkarılması ya iltihabın giderilmesi için yapılan uygulamalar vardır.

Göze kaçan cisimle ocağa gelen hastanın, göz kısmı yaşsa kurulanır ve ardından göze temas etmeden gözün kapağı, ocaklı tarafından el ile göze zarar vermeyecek şekilde açılır. Ocaklı, dilini kapağın alt kısmında gezdirir. Bu uygulamayı gözün alt ve üst kapaklarına uygular. Gözde biriken cisimler ıslaklığı sebebiyle dile yapışır ve böylece tedavi yapılmış olur (Uyar, 2013, s. 44).

Mahmut Makal’ın eserlerinde bu başlığa ait üç örnek görülür. Makal’ın kız kardeşinin göz ocağı olması, burada anlatılan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kardeşi Behice'nin göz ocağı olduğunu belirten Makal, torununun gözündeki iltihapı yalayarak tedavi etmesi için yazarın evine gelen Meryem Nine ile anısını eserinde şöyle dile getirir:

-“Ne olacak, yalamakla Meryem Nine, yalanır mı bu pislik?” dedim. “Ne olurmuş guzum. Yalayacağı Allahın yarattığı göz. Şuna bak nesi var yavrumun, fidan gibi tertemiz. Rahmetli Kel Haçça bütün bir köylünün gözünü yalardı. Ne olurdu ona! Gözü ağrıyanlardan başka, gözüne çöp batanlar da ona koşardı. İncecik bir güzel dili vardı. Adamın gözünün içine soktu da dört bucağını karıştırdı mı, o gözdeki hastalık da uçar gider, çöp varsa çöp de erir gider. Öteyün gözüme bir çikil(ufak taş) gitti de uğraşa uğraşa çıkaramadım. Kel Haçça sağ olsa bir solukta yalar yutar temizleyiverirdi gözümü.” “Peki Behice'ye neden gelmedin?” “Bilmiyordum ben bunun göz ocağı olduğunu.” (M.S/19).

- “Memik Ustanın karısı, koca avrat, çocuğun gözünü gördü de, anam avrat ne duruyon, git gözünü yalat dedi. Ben de ocak kalmadı ki köyde, dedim. Şöyle alnımı karışladıktan sonra: “Nah kafa” dedi bana. “Göl yerinde su eksik olur mu? Sofunun karısı kime el verdi, biliyon mu sen? Behice'ye Behice'ye! Topal Süleyman'ın torununa...”(M.S/20).

-Anamın anası, yani ebem genç kızlığında göz ağrısına tutulmuş. Gözlerine bakanın yüreği kalkarmış. Nişanlıymış da bir yandan. Her gün haber yollarmış karşı taraf: “Biz o irinliyi alıp da oğlumuzun koynuna sokmayız,” diye. Kızcağız oturur o irinli hasta gözüyle hüngür hüngür ağlarmış. “Allah'ım, ne ettim ben sana?” diye diye dilleri kurumuş. Deli olacakmış nerdeyse. Yara çoğalır, eksilmezmiş bir yandan. Bereket... Bereket. Bir gün düşünde Karaoğlan'ın evine doğru giderken, önüne ak sakallı bir hoca çıkmış. Kız korkmuş. Gözlerinin bu durumunu nur yüzlü bir yabancıya göstermemek için kapatmış ve yan sokaklardan birine sapmış. İhtiyar da sapmış. O öteye yürümüş. İhtiyar da yürümüş. Saptıkça sapmış, yürüdükçe yürümüş. Sonunda, ellerinden tutup gözlerini açarak: “Nedir gözlerindeki?” demiş. “Göz ağrısı...” İhtiyar, bir o gözünü ağzına almış, bir öbürünü... Isırmış sormuş, ısırmış sormuş... Kız bağırılmış çağırılmış korkusundan; ödü patlıyormuş, derken sakallı bırakmış. “Haydi kızım, iki güne kalmaz geçer” demiş. Gerçekten birkaç gün içinde geçmiş. Bunu anlattığı zaman çevresindekiler: “Ocak oldun gayri sen!” demişler. Ondan sonracığıma, gözü irinlenen, gözüne çöp, çikil kaçırın koşmuş ebeciğime... (M.S/21).

3.3.1.5.2. Kurbağacık Ocağı

Genelde çocuklarda görülen, dil ve damaklarda ortaya çıkan kabarcıklara “kurbağacık” denir. Tıptaki adı “ranula” olan bu hastalık “dil kurbağası” olarak da bilinir (Koç, 2010, s. 87).

Mahmut Makal'ın bir eserinde bu ocağa dair örnek görülür. Burada Makal, bu hastalıktan kurtulma yolunun, bingıladağın bir jiletle kesilerek kan akıtılması, böylece dışarı çıkan ve pis olduğuna inanılan kanın dışarı çıkarılmasıyla sağaltımın gerçekleştiğini anlatır. Anlatılana göre, dışarı çıkarılan pis kan, vücudun rahatlamasını ve kurbağacığın yok olmasını sağlamaktadır.

-İlçenin “Top Küllüğü” denen yerinde her gün yığın yığın biriken kadınların içinde bizim köylüler de vardır. Çocuklarının bingildağını, çevrenin tek ve ünlü “Kurbağacı”sı gâvur karısına kestirirler. Verdikleri ücretin gölgesinde, kendi burun ve kulak uçlarını eneterek, pis kanlarını akıtıp rahata kavuşurlar. Bir taşla iki kuş... (M.S/13)

-Kurbağacı kestirmek” diye anılan ve dilin altındaki damarları keserek oradaki “pis kan”ı akıtmakla çocukların canına okuyan geleneğin de kökü şu yarara dayatılıyor: “Çocuğun dilinde tutukluk olmamasını küçükken sağlamak... Bunun doktoru köyde olmadığı için çok zorluk çekiyorlarsa da kimsenin yavrusunu savsadiğı yok. (M.S/13)

-“Kucak çocukları bu dönemde [İlk altı ay] soluktur. Ana baba çabadadır. “Çocuk neden böyle oldu. Günden güne düşüyor; cansız cansız ağlıyor...” Sorunu yine kendileri çözüyorlar: “Havva kadına götürmeli hemen. Çocuğu uyku da tutmuyor. Yine bingildağı bıçak istedi. Pis kan birikti galiba. Başı bıçağa değmeyince rahat edemiyor...” Havva kadın kör jiletle (kim bilir neler görmüş geçirmiştir o jilet) bingildağın derisini dilim dilim kaldırdı da “pis kanı” akıttı mı, gerçekten çocuk uyur. Ağlayacak kadar canı kalmaz zaten. Sarı tavuk b.kunu da çaputa bulaştırıp yaraya yapıştırdı mı tamam. Çocuğun sağlık barometresi sanki: “Gak” dedikçe jilet başındadır. Ama o kadar yaygın bir görenek ki, sağlığı yerinde olan çocukların bingildakları da her on beş günde bir kanatılır. Bu işi iyi beceren iki kadın var. Bıçaklanma günü gelince, çocuğunu kucaklayan onların kapısına yollanıyor. Bu bingildak yaralamasından umulan öteki iyilik de, bingildağı erken kavuşturmamaktır. Deriyi sık sık kurcalayıp çizmekle başın içindeki aklın daha iyi gelişeceğine inanılmıştır. Kavaklar gelişsin diye kabuğunu çizmek gibi şey. (M.S/13)

3.3.1.5.3. Yılcık Ocağı

Romatizma, şişlik, kızarıklık, ateş, ağrı gibi birçok hastalığın tedavisi, yılcık ocaklarında yapılır. Bu hastalığın adı “Bakır basma”, “Yer Tavalama” olarak da bilinir. Hastalığın tedavisinde yılcık otu kullanılabilir, yılcıktan alınan yağ hastayı iyileştirici güce sahiptir ve diğer bir yöntem de hastanın “yılcık ocağı” na götürülmesidir (Koç, 2010, s. 18).

Mahmut Makal, eserinde yılcık ocağındaki halk hekiminin, çocukken kaybettiği 8 yaşındaki kardeşi İsmet olduğunu ve bu yeteneğin ona 6 yıl önce geçtiğini anlatır. Eserde, İsmet’in, elini hastanın başına, omzuna ve dizine koyarak Fatıha ve İhlas surelerini bilmediği hâlde okuyor gibi dudaklarını kıpırdattığını, bu şekilde hastaları iyileştirdiği anlatılır. Mahmut Makal, çocuğun halk hekimliğine ne zaman başladığını da eserinde şöyle aktarır:

Çocukcağız altı aylıkken hastalandı. Anamla babam kucaklarına alarak köy köy, ocak ocak gezdirdiler. Üzüntümüz yaşamımızı gölgeledi. Tam bir buçuk yıl, şimdi İsmet’in gölgesinde kalan o zamanın ünlü ocaklarının, anam eşeğe binip çocuğu kucağına alarak, babam da yaya eşeği sürerek, gece gündüz dolaştılar. Üç günlük,

beş günlük yolları teperek derde derman bulamadılar. Günün birinde, bunları razı ederek çocuğu ilçedeki doktora götürdüm ve iğneler, haplar... Derken iyi oldu. Yalnız böğründe bir delik açıldı ve oradan üç beş tane solucan çıktı. Böylece çocuk kurtuldu. Çıkan solucanlara bakarak, çocuğun hastalığının yılanlık olduğunu söylediler. İşte o günden sonra İsmet, yılanlık ocağı derken “her şey ocağı” oldu. (H.v.G/204)

- Buralardan bir şey öğrenemeyince, akıllarını “Kat” a taktılar. Kat ki, ta Tokat’ın bir bucağı imiş sanırım. Orada bir yapı içinde yüzlerce yılan varmış. Hastayı oturtuktan sonra, yılanların sahibi “falan oğlu falanın yılanı gel!” dermiş. Eğer hastanın yeli oradaysa sahibinin emri üzerine yılanı çıkar gelir, hastanın serdiği gömleğin üzerine çöreklenirmiş. Değilse, koklar gidermiş ki, bu da “ağam, senin dermanın burada değil, biraz daha ara” demekmiş. Böyle uzak ve kuvvetli ocaklara gitmek iki türlüdür. Durumu uygun olan kalkıp kendisi giderse daha iyi olur. Ama, hastalık dolayısıyla gidemeyenlerin, don, gömlek gibi giysilerinden birini göndermeleri de geçerli. Yılan yine gelir, falan yerden gelen çaputu koklayıp döner ya da üzerine çöreklenirmiş...” (H.v.G/207)

-Bir zamanların tarikat babası Çekiçler’in Ahmet Efendi öldü. Yerini tutmaya yeltenenler arasında oğlu da var ama onun yerini tam olarak tutan Yeniceli Mehmet Efendidir. Zaten elini de Mehmet Efendiye vermiş. İki köyün arasında bir tepe olduğuna göre, tarikat ilişkinleri için pek bir değişiklik yok demektir. Yalnız babanın biri gitti, biri türedi, o kadar. (K.M/85)

3.3.1.6. Sağaltım

Sağlığı bozulmuş bir kişinin çeşitli yöntemlerle sağlığına kavuşturulmasına “sağaltım” denir. Mahmut Makal’ın eserlerinde birçok sağaltım yönteminin, hastalığı tedavi etmede kullanıldığı görülmüştür. Tespit edilen örnekler şöyle sıralanabilir:

3.3.1.6.1. Çay-Kahve

“Bir de artık evden çıkamayacak hâle gelen bazı yaşlılar kahve bulunduruyor. İçine nohut falan da karıştırarak sindirim için kullanıyorlar. Onu da bazen sade olarak pişiriyorlar, bazen de karbonat gibi kuru kuruya yutuyorlar” (H.v.G/ 178).

3.3.1.6.2. Değirmen Taşı

-İvedi bir çare buldu yeni hafız: Artık gübre yığınının delerek çocukları öte yana geçirmekle iş kalmadı. Hafız’ın salık verdiği gibi çocukları üst üste üç Cuma değirmene götürecekler. Değirmenin bütün çalışma biçimini inceden inceye çocuklara gösterdikten sonra, değirmen taşı dönmekteyken, usulca çocuk ellerini taşa değdirecek. Sanıldığına göre, değirmende çocuğun kısmeti artar, bu kismetten yararlanabilmesi için yaşamı da uzarmış. Üç Cuma değirmene gitme işini tamamlayanlar, ahıra götürülecek, orada hayvanlardan birinin yem yediği yere bağlanacak, ahır süpürgesiyle de üç kez çocuğun beline vurulacak. Yerleri tertemiz süpüren süpürge, onların hastalığını da döker indirirmiş “Allah’ın inayetiyle.” (K.M/164).

3.3.1.6.3. Eşek Derisi

-Sanki bir avuç köz koymuşlar; ciğerim tutuşuyor. Beri yandan karnımın içi de, buz doldurmuşlar gibi donuyor. Öteyün senin Zilfi Nine'yi getirdiler. Bilin a bugüne bugün böyle şeylerin doktoru. Hemen tandır yaktırdı. Dedemden kalan koca kazanı oturtular tandırın üstüne. Kazanın silesi dolu sıcak suyun içine oturdum. Göbeğimden aşağı donan yerimi üç dört saat duruttum. Ta su soğuyunca çıktım kazandan. Yeni çıkıverince sudan, bir iyileştim görme. Karnımın etleri yumuşacık oldu. Ama daha donumu bacağıma geçirmeden dişlerim çatırdamaya başladı. Karnım yine donuyor. Onlar da bilmişler böyle olacağını: Cıkcık Sülmanın ölen atının derisini getirmişler. Öğleneyin sardılar. Gece yarısından durdum derinin içinde." ... "Sağ selamet ondan da sıyıldım. Üşüngünnüğüm gitmedi ama iyi uykum geldi. Boynumdan aşağısı, derinin içinde duran yerim gömgök gövermiş. Öylece sokuldum şiltenin içine." ... "Uyandım ki, derdim olduğu gibi duruyor. Tırnağımın ucu kadar etkilememiş at derisi. Efendime söyleyim, baş ağrıttık ya, son çare at fişkısında dedik. Zaten ben bir fayda ummuyordum öteki yaptıklarından. Rahmetli Halil emminin bir kere karnı ağrıydı da, eşek derisine sardılar, koyun mayısına yatırdılar, göbeğine sarı tavuk b.ku çaldılar da, sonunda yine at fişkısı kurtardıydı. Hemen aklıma yer etti: Beni at fişkısına gömün" dedim (M.S/33).

3.3.1.6.4. Hayvan Gübresi

Mahmut Makal'ın üç eserinde hayvan gübresinin sağaltımı sağladığı örneğine yer verilmiştir. Burada anlatılanlar genel olarak nazardan korunmak ve kötü gözden sakınmak amacıyla kullanılan yöntemlerdir. Hayvanların kemiklerinin sağaltımı sağladığına dair aşağıda ayrıntılı örnek yer almaktadır ancak bilhassa hayvan gübreleri bu bağlamda nazardan koruyan bir sağaltım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi, nazar değdiği için sekiz çocuğunun sekizini de kaybeden ailenin, Aysel adını verdikleri dokuzuncu çocuklarını yaşatabilmek için kullandıkları at gübresidir.

Burada anlatılana göre Aysel'in babası, kem gözlülerin kızına nazar değdirdikleri için onu da kaybedeceğinden endişelidir ve yapabileceği her şeyi yapmakta kararlıdır. Bu bağlamda at gübresi ruhsal bir sağaltım için kullanır. Eserde bu durum şöyle anlatılır:

Eli kolu bağlı durmamalı, diyerek Şaban Ağa'ya gitti Aysel'in babası. Ahırdaki at gübresi yığınınından bir gün yararlanmak dileğinde bulundu. Sonra çocuğu alıp ağanın ahırına götürdü. Görsünlerdi çocuğun boğazını sıkan, dilini bağlayan, canını almaya çalışan gizli düşmanlar. Gübre yığınınını iyice çiğnedikten sonra, ortasından bir delik açtı Aysel'in geçeceği kadar. Ayselcik iki büklüm olup delikten öte yana geçti (K.M/163).

- Mori derler bir karı vardı; Çeliğin oğluyun onu oynatırdı. Karı doğurunca bile ala kanlı yanaşmışlar yanına." "Hah! İşte gördünüz mü?" "Aman Hocam yine bakın görün." "Bakacağız elbet. Pelit ağacı var mı köyünüzde?" "Var." "Şöyle yüksek kaya; dam?" "Var." "Leylekler yuva yapar mı oralarda?" "Yapar." "Leylek

b.ku bulabilir misiniz?” “Buluruz.” “Hiç durmayın öyleyse. Bir testi kırklayın gider gitmez. Üç koşam leylek b.kunu kırk kere elekten geçirin. Kırklanan testiye atın. Üstüne su doldurup kaynatın. Önce bir kahve fincanı doldurup içirin geline, kaynayan sudan. Geri kalanını da tepesinden aşağı dökün. Su değmedik yer kalmayın bedeninde. Allahül Azim, anadan doğmuşa döner... (M.S/18).

-Bir yeri kanayan insan, kanı durdurtmak için hemen yaranın üstüne toprak eker... Bir yerinde yara çıkan, herhangi bir hayvan pisliğini lapa edip sarar. İnce hastalığa tutulan köpek eti yer. Kendisini üşütüp, satlıcana tutulduğunu sananlar, ahırda yanarak buğulanan at ve eşek pisliğinin yığınlarına gömülüp yatarlar (H.v.G/281).

-“Eskiden bir çaputa sarmadan, anamın cebime koyduğu bir topak eşek pisliği akşama kadar cebimde ufalanır, sabah olunca anam onu boşaltır bir yenisini koyardı. Sonradan ise çaputa sardık da her gün değiştirilmesinden kurtulduk” (M.S/63).

-Karnı davul gibi şişmiş, yatırmışlar. İki kişi sırtından dayanıyor, ikisi karnına basıyor. (Patlamasın diye). Evin orta yerine tezekleri çatıp ateşlemişler. Hastanın altına koymaya toprak ısıtıyorlar.” ... “Varıp ben de bastırdım elimi Baktım ki apandisit yerine basınca ağrısı artıyor (M.S/49).

-“Hoca, yedi yerde kesilen yedi ayrı öküzün, birerden yedi ayağını toplayıp kaynatmalarını, derman için suyunu içmelerini söylemiştir” (M.S/53).

3.3.1.6.5. Bağırsak Dügümlenmesi Hastalığı Tedavisi (İp Bağlama/İp Çözme)

Sürekli hareket eden bağırsağın, bir kısmını hareketsiz bırakan bir engel durumunda, hareketi kendi içerisine doğru sürdürüp sıkışmasına “bağırsak düğümlenmesi” denir. Günümüzde cerrahi yöntemlerle kısa sürede halledilebilen bu hastalığın halk hekimliğindeki karşılığı, eserlerdeki örneklere göre, “ip çözme”dir. İpi öncelikle bağlayıp belli bir süre sonra dualarla çözünce bu hastalığın yok olduğuna inanmaları, üç örnekle eserlerde yerini almıştır.

-“Komşuları, hısımları: “Bırak efendi, cahil cahil laf etme. Şu durumda doktora mı gidilir? Sonra, barsak düğümlenmesine ne yapacak doktor? Şimdi Kömüğün Koca Avrat gelip bir ip düğledi- çözdü mü bir şeyi kalmaz onun...” diyorlardı.” (M.S/49, B.K/165, 164).

3.3.1.6.6. Difteri Hastalığı Tedavisi

Köyde “kazboğan”, tıpta da “difteri” olarak bilinen bu hastalık, bakteriden kaynaklanan ciddi bir boğaz enfeksiyonudur. Boğazda kızarıklık, şişkinlik ve acıyla

kendisini gösterir. Solunum güçlüğüne neden olan bu hastalık, Mahmut Makal'ın eserinde örneklendirdiği köyde "kazboğan" olarak bilinmektedir ve tedavisi "baş ocak" Adife tarafından yapılmaktadır. Anlatılan örnekteki hasta Ayşe, Mahmut Makal'ın kız kardeşidir ve burada Mahmut Makal onun hayatını kurtarmıştır. Anlatılana göre Ayşe'nin hastalığı bilinmez ve Mahmut Makal kız kardeşini hastaneye götürmek ister. Ancak ailesi bu duruma karşı çıkar ve baş ocak Adife'yi çağırıp kurşun döktürürler. Bu tedavi işe yaramayınca yağlı yumurta, ezilmiş üzüm ve soğanı Ayşe'nin boğazına sarıp, üstünü örtüp sabahı beklerler. Bu tedavi de sonuç vermeyince, Adife parmağını küle batırır ve Ayşe'nin boğazına sokar. Bu işlemin adı "boğaz kaldırmak"tır ve genellikle boğazı şişen, sesi kısılanlara Adife tarafından bu tedavi uygulanır. Bu tedavi de sonuçsuz kalınca son çare olarak "kaz ayağı" denir. Mahmut Makal bu tedaviyi eserinde şöyle anlatır:

-Onun kümesinden tutmuşlar bir tane. "Kazboğan" demiştik ya! Durumu yolda Hatiç kadına açınca, daha hastayı görmeden "kaz bul bir tane, kaz bul" demiş kadın. Eve girmeden de yolladıydı hani. Aradıklarından birini daha bulmuşlardı. Cankurtaran gibi kaza sarıldılar bu kez de. Buna geleneden bildiklerini yapmışlar; bir bu kalmıştı; dersem doğru olmaz: Tüttürmeye üzerlik otu, boynuna sardıklarına karıştırmaya zeyrek tanesi, suyunu içirmeye mısır püskülü ve deve kığalağı (pisliği) aradılar akşam olalı. Bulamadıklarına saysınlar ne yapalım. Yine de en önemlisi kazmış sanırım, aradıklarının: Kamı kanla, suyu suyla, "Kazboğan"ı da kazla... Sen yırtın dur! Bu kez de sardıkları sargıyı çözdüler boğazdan, kazın ayağını getirip, ayağın değmediği bir yer kalmadığına inanıncaya kadar boynunun her yanında gezdirdiler. İyice sürttüler bulaşıklı ayağı. İş bitirince, sargıyı olduğu gibi yerine sardılar yeniden. Olunca hepsi bir olacaktı sanırım: Hastanın ağzını açtılar. Hatice dizine yatırdı Ayşe'yi. Getirdi doğru boğazına uzattı kazın ibiğini babam. Çocuk kustu. Bu geçirmeyi, kusmayı iyileşmenin kanıtı sayarak üç kez yinelediler. Kazın ibiğini çıkarıp çıkarıp soktular. "Kazboğan" hastalığının denemelerle etkisi belirlenmiş en son ve en kesin dermanı buydu, Adife'nin söylediğine göre (M.S/86).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere bu tedavi de işe yaramaz. Baştan beri hastaneye gitmek isteyen ancak ailesinin izin vermemesi üzerine bekleyen Mahmut Makal, en sonunda dayanamaz ve Ayşe'yi hastaneye götürür.

3.3.1.6.7. Kurt Dişi

Mahmut Makal burada, bir yakınıyla mektuplaşmaları üzerinden halk hekimliğine dair örnek vermektedir. Köydeki bir akrabası, Dudu Nine adlı birinin vücudunda çıkan yaraya kurt dişinin iyi geldiğini Mahmut Makal'a haber vermiş ve şehre gelmelerine gerek kalmadığını söylemiştir. Köyde kurt dişinin faydasını duyan

herkesin ona erişmek için çabaladığını, ölü bir kurdun derisini yüzdükten sonra dişi alınarak sağaltımın sağlandığını söyleyen kişi, dişin diğer faydalarını şöyle anlatmıştır:

-Gelinin kulağı duymaz olmuş; birini onun koynuna koydu. Karısının da koltuğunun altında meme gibi bir çor türedi. Dişin birini de onun koluna bağladı. Bir dertliymiş ki millet, bin canavar öldürülürse diş yetmeyecek. Hort Osman'ın karısı da ağlaya ağlaya gitti. "Beş çocuğum yaşamadı da tıvgamı dökmesi uçun bir dişi vermediler." diye. Harman veresiye ikişer liradan verdi dişleri Kozanağa. (K.S/49).

3.3.1.6.8. Siğil/Temre Tedavisi

Mahmut Makal'ın eserlerinde tespit edilen ve halk hekimliği yoluyla tedavi edilen hastalıkların çoğunu cilt hastalıkları oluşturmaktadır. Deride ve bilhassa yüzde oluşan bezeler için, "İplik Pazarı" adlı eserde kül ve sabunun kullanıldığı görülür. Yazar bu hususu şöyle dile getirir:

"Külle temre iyileştirmeye yeltenmeler, bir ekmek bulamaz duruma düşen savaşta bacak yitirmiş gaziler, delikanlıların kör kuyuya sabun atarak siyil tedavi etmeleri, ağaların yaşantıları..." (İ.P/135).

3.3.1.6.9. Baş Ağrısı Tedavisi

Makal'ın eserinde baş ağrısı için turşunun kullanıldığı görülür. Turşu yedikten sonra soğuk suyla kafalarını yıkamaları ve böylece sağaltımın sağlanması, eserde şöyle aktarılmıştır:

-Biz oturur oturmaz hemen kahveler geldi. Ama içer içmez Gani Çavuş'un başı döndü ve yere uzandı. Benim de çatlarcasına başım ağrımaya başladı. Gani Çavuş hemen eve adam göndererek turşu getirtti. Turşuyu yedik ve soğuk suyla kafalarımızı yıkadık da zor ayıldık (H.v.G/180).

3.3.1.7. Üzerlik [Tütsü]

Nazardan korunmak, kötü güçlerin uzaklaşmasını sağlamak ve ferahlamak için kullanılan şifalı bitkidir. "Nazar otu" olarak da bilinen bu bitkinin fiziksel hastalıklara iyi geldiği bilinmektedir. Nitekim aktarlarda üzerlik otu çayı, üzerlik otu tozu gibi çeşitleri bulunur ve nefes darlığını giderici ve ağrı kesici özelliğe sahiptir. Bunların dışında evdeki kötü enerjiyi dağıtma ve nazardan korunma özelliği de vardır. Pertev Naili Boratav üzerlik otunun nazarı dağıtmak için nasıl kullanıldığını şöyle açıklar:

Üzerlik tohumları ateşe atılır; nazar değmiş ya da nazardan korunmak isteyen kimseye üzerliğin dumanı, şu tekerleme söylenerek koklatılır:

Üzerliksin, havasın
Yetmiş iki derde devasın
Gelmiş gelecek belâyı savasın (Boratav, 1984, s.106).

Mahmut Makal'ın eserlerinde üzerliğin nazarı yok etme işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Bu örneklerde sadece üzerliğin değil, çeşitli tütsülerin de nazardan koruma işlevi olduğu görülmektedir.

-Küçükten beri ne zaman başım ağrısa, karnım ağrısa, hemen bir tutam üzerlik otu gerirerek ateşler anam. Burnumu bu otun dumanına tutarım. Böylece hastalığa karşı ilk koz oynanmış olur. Ondan sonra başka türlü tütsüler; daha sonra da kocakarı ilaçlarını kullanmak gerekir: Köpek pisliği, keçi kığı... Özellikle deve kığını ezerek, ağrıyan, sızlayan yerime sarmışlar, bunlar diriltmezse, köpek eti falan yedirmişlerdir (H.v.G/214).

-Ama şimdiye kadar görmediğim bir tütsü yöntemiyle karşılaştım: Ölenlerin kefeni biçildikten sonra, kıyısından pek az bir parça keserek yakıp hastanın burnuna tütürmek. Hem derdi kesermiş, hem de çok sevapmış. Ebem hastalanınca, getirip tütürdüler de gördüm. Bu tütsüyü övmekle bitiremedi ebem. Çoğu ölüsünün kefeninden kestirmediği için, herkes bu sevabı işleyemiyor. Kimbilir, edinmesi zor olduğu için sevabı fazladır. Derler ki: Yılanın ayaklarını sayan cennete girer. Olmaz ki... (H.v.G/214).

3.3.2. Halk Baytarlığı

Birtakım yöntem, inanma ve uygulamanın sonucunda, insanın fiziksel ve ruhsal olarak iyileştirilmesi "halk hekimliği" olarak adlandırılırken, aynı işlemin hayvanlar üzerinde gerçekleşmesine "halk baytarlığı" adı verilir.

Makal'ın eserlerinde halk baytarlığı uygulamalarına dair örnekler iki eserde tespit edilmiştir. Fiziksel hastalıkların tedavisinin yanı sıra, bazı örneklerde hayvanın nazarlanması üzerine çözüm üretilmeye çalışıldığı görülür.

3.3.2.1. Bıçakla Zehir Akıtma

-Koyunlarda çiçek hastalığı vardı ve bu konuyu işlemenin sırasıydı. Dersliğe getirdiğim koç, hastalığın üçüncü dönemindeydi. Tabanı beton olan alt kat derslikte çiçek hastalığını göstererek anlattım. Aşı yapılması gerekiyordu. Kimi olanaklarımızın bulunmasına karşın, aşımız yoktu. Kars'tan bir haftada gelebilirdi aşı. Köylerde bu olanak da yoktu. Mal canın yongasıdır, hayvanların kurtarılması gerekir.(Kars'tan aşı gelene dek hayvanlar ölür) En yalın yol olarak, koçun kuyruk altından ve koltuk altından çiçek sivilce kabuklarını bir bıçağın ucuyla bir fincan içine topladık. Üzerine süt doldurduk ve güneş gören bir pencereye koyduk. Ertesi gün, iğneye taktığımız ipi fincandaki karışıma daldırarak koyunların kulaklarını deldik. İlaçlı ipliği kulağın deliğinden geçirerek en yalın, en ilkel ama yapabileceğimiz tek aşı yöntemini uygulamış olduk (B.K/20).

3.3.2.2. Göz Değmesi

-Eşek neden kunnamıyor? “Eşek mi? Koca Nuri’nin gözü değdi eşeğe. Üstüste üç kere kancık sipa kunnadı. Bunu duymuş Nuri. Harmandan gelirken sordu bana, “Bu mu üç kere kancık kunnayan?” dedi. “Heye” dedim de yine maşallah demedi. Ondan beri kaç kere çektiysem avunmadı, döl tutmadı. Söylemeynen oldu, söylemeynen. Eşeğe göz değdiler, gayrı kunnamaz bu eşek. Kısmete de paydos bundangelli... (K.M/84, B.İ.G/48).

-Okulda 16 inek vardı. İnekler Çıldır-Göle ırkındandı. Kaç yıldır çoğalmamışlar. Araştırdım, doğan buzağılardan çoğu ishalden ölüyor, nedeni de yanlış inanış ve yanlış eğitim. Buzağılayan ineğin ‘ağız’ını yani ilk sütünü “dokunur” inancıyla buzağılara emzirtmiyorlardı. Bu sütü, insanlar içiyordu. Oysa ağız sütünün eksikliği, buzağının sindirim sisteminin iyi çalışmaması sonucunu doğuruyordu. (B.K/20).

Yukarıda bahsi geçen ve dokunur inancıyla buzağılara verilmeyen “ağız” yani ilk süt, hayvanlar ve insanlar için esasında doğal bir antibiyotiktir ve bu bakımdan çok değerlidir. Anadolu insanı “ağız”ın tamamını kullanmaz ve “kurdun kuşun hakkı” olarak doğaya bırakıp hayvanların da nasibini almasını sağlar.

-“Eşek yaladıktan sonra sıpanın kulaklarını çöttük(dik dursun diye, âdettir.)”
(B.K/47)

3.3.2.3. Yumurta Akı

-Karakolun önünde, ağızlarından salyalar akan iki öküz duruyordu. Burnu akarak ağlayan çocuklara benziyorlardı, gözlerindeki yaşlarla. Öküzler haşmetliydi. Çok acıdım. Şalvarlı, çaresiz bir kadın, öküzlerin arasında sessizce duruyordu. ... Kendimce tanıyı koydum: Kumandana da, “Bu kadın, kırk yumurta getirebilir mi?” diye sordum. Kadın bu sözlerimin çevirisini duyunca deli gibi oldu. Sevinçle üzüntü arasındaydı. İlk sözü “Öküzlerim kurtulacak mı?” oldu. “Ne kadar zehir aldıkları belli değil, inşallah kurtulurlar” dedim. Koşuştular. Kırk yumurta ve istediğim kaplar geldi. Yumurtaların sarılarını ayrı, aklarını ayrı kaplara koydum. Ayrıca akları iki kaba böldüm. Kapların birindeki akı öküzün birine, ötekini de ikincisine içirdim. Öküzlerin “südkostik”le zehirlenmiş oldukları kanısına varmıştım. Bu kanımı ve ilk önlem olarak yumurta akı içirdiğimizi bir tutanağa yazarak, gereği yapılmak üzere Kars Veteriner Müdürlüğüne yolladık (B.K/22).

3.3.3. Halk Botaniği- Halk Tarımı

Halk bilgisinin önemli başlıklarından biri de halk botaniği ve halk tarımı başlığıdır. Tarıma elverişli alanlarda yetişen ürünler ve bu ürünlerin kullanım şekilleri bölgesel olarak çeşitlenme özelliğine sahiptir.

“Halk botaniği, insanların geleneksel dünya görüşü çerçevesinde doğal ortamında kendiliğinden yetişen bitkileri kullanması, adlandırmasını, bunlarla ilgili

sürdüğü inançları ve bu inançlara bağlı oluşan ritüelistik uygulamaları kapsar.” (Yolcu, 2018, s. 4).

Bitki ve tarım ürünlerinin gerek büyüüp yetişmesi, gerekse ilaçlanması konularında, yazarın yaşadığı çevrede çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bununla birlikte yöreye göre değişiklik gösteren mahallî adlandırmalara sahip bitkiler ve o yöreye özgü yetiştirme şartları da vardır. Bu bağlamda tespit edilen uygulamalar şunlardır:

3.3.3.1. Bağ Yapımı-Fidan Dikimi

-“Bundan sonra köylülerde bağ yapmak, fidan dikmek ve de kavak yetiştirmek isteği aldı yürüdü. Meyvacılık, bağcılık çok gelişti, kökleşti... Okulun da geniş ve gelir getiren bir uygulama bahçesi oldu” (B.K/108).

3.3.3.2. Bordo Bulamacı (İlaç)

Mahmut Makal “Bozkırdaki Kıvılcım” eserinde, iki öğretmenin tarım ilacı yaptığını anlatmıştır. Eserde anlatılana göre iki dekarlık alana 70-80 litre ilaç yapılır. Bu ilaç için göztaşı ve kireç gereklidir. Öğretmenler bu ilacın ağaç, toprak ya da beton kapta hazırlanabileceğini ilkokul öğretmenlerinden öğrenmişlerdir. Bu iş için ağızları kırık iki küp bulurlar ve ilacı yapmaya başlarlar. İlacın yapılışı eserde şöyle anlatılır:

Yüzde bir oranında göztaşını akşamdan döğüp incelterek bir bez içine bağlayıp kırık bir desti içine suya sarkıttık.”... “Çeşmeden yeteri kadar suyu taşıyarak ilaç yapacağımız kaba doldurduk. Akşamdan erimeye bıraktığımız göztaşlı suyu ona kattık, karıştırdık. Sonra da okulda öğrendiğimiz gibi(beyaz mavinin üzerine dökülür) kuralına uyarak erittiğimiz ve bir tülbentten geçirerek süzdüğümüz kireci de göztaşlı suyun içine döktük. Bir tahta parçasıyla iyice karıştırdık. Bu karıştırıcının da mutlaka tahta olması gerektiğini biliyorduk. Madeni bir şeyle karıştırılırsa ilacın kimyasal bileşiminde bozulma olurdu. İlacın olup olmadığını anlamak için iki yöntem vardı. Birisi, pratikte, ilaca salacağımız temiz bir çivinin bir süre sonra renginin bakıra dönüşmesi durumunda olduğu, ikincisi ise (turnusol) kâğıdı ile kontrol. Biz gelirken turnusol kâğıdını da getirmiştik. Onu ilacın içine sarkıttık. Mavi renkli olan bu kâğıt biraz sonra bakır rengine ödüştü. Böylece bordo bulamacının olduğuna karar verdik. Bundan sonra da bağ sırt tulumasına, bordo bulamacını koyup koyup sıra ile omçalarına püskürttük. Her taraflarını ilaçladık. Bağın karşidan görünümü değişiverdi. Asmalar açık mavi renge büründü. Bu ilaçlarımız bağda çıkabilecek(mildiyu) , pronos ve pas gibi adı daha olan hastalığa karşı yapıldı. İleride üzüm tanelerinin mercimek kadar oldukları zaman da yapılacağını; ayrıca bundan başka (külleme), halk arasındaki adı ile “ballık” veya “san” denilen diğer bir bağ hastalığı olan ve yaprakları küllenmiş gibi yaparak, taneleri çatlatan bu hastalık için de Mehmet’in babasına dönüme üç dört kilo toz kükürte bir miktar da elenmiş kül karıştırarak bir tülbent veya ince delikli bir teneke kutu içinden asmalara atılabileceğini anlattık. Bunun da gerekli olduğunu söyledik (B.K/81).

3.3.3.3. Çiğdem Çiçeği

“Zambakgillerden, türlü renklerde çiçek açan, çok yıllık, yumrulu bir kır bitkisi, mahmur çiçeği. Colchicum.” (TDK Güncel Türkçe Sözlük).

Çiğdem çiçeği, İlbaharda genellikle sarı renkte açan çiçektir. Bu çiçek türkülerde ve halk mutfağında önemli bir yere sahiptir. “Çiğdem Der Ki Ben Âlâyım” türküsünde geçen çiçek budur, aynı zamanda baharın gelişi bazı bölgelerde “çiğdem pilavı” ile kışılır.

Mahmut Makal’ın eserinde çiğdem çiçeğine bir örnekte rastlanılmıştır.

-“Elimdeki ucu nacaklı değnekle çiğdem kazıp ceplerimi doldurdum. Çoban armağanı çam sakızı değil çiğdemdir bu mevsimde. Her yandan fişkırın çiğdem çiçekleriyle tarlalar sarıya kesmiş” (A.A/27).

3.3.3.4. Kerteğen Dikeni

Kerteğen dikeni, yolda ya da su kenarlarında yetişen otsu bir bitkidir.

Meryamana dikeni, deve dikeni şeklinde de geçmektedir.

Türkçe’de kullanılan diğer isimleri deve kengeri, deve kengeli, sütlü kengel, akkız, kenger otu, akdiken, mübarek diken, yabani enginar, kibun ve şevkülmeriyemdir. Avrupa’da geçmişte geleneksel olarak pek çok hastalıkta kullanıldığı bilinen Meryamana Dikeni halk arasında astım, nezle, göğüs ağrısı, ödem, ateş, hepatit, sarılık, malarya, sıkıntı, spazm ve dalak gibi sağlık problemlerinde kullanılmaktadır (Eren ve Sevgi, 2020, s. 24).

Bu diken yukarıda da bahsedildiği üzere birçok hastalığa iyi gelmekte ve hâlihazırda aktarlarda satılmaktadır. Mahmut Makal’ın eserinde bu diken, hocanın keçilerine yedirmesi konusuyla yer almıştır. Keçilerin bu bitkiyi yemesinin sebebi, muhtemeldir ki, hayvanlardaki bir hastalığın sağaltımını sağlamaktır.

-“Dambaşında keçilerine kerteğen dikeni yedirirken buldu hocayı” (K.G/115).

3.3.3.5. Meyve Aşısı

-Golden starking elmalarından aş kalemeleri seçtim. Hale şeftalisinden de uygun birer demet kalem hazırladım. Çantama paketler hâlinde yerleştirdim. Ertesi gün köyüme hareket ettim. Kalem aşısının mevsimiydi. İkiardıc yöresindeki ağaçlara kalem aşısı yaptım (D.M.T/22).

3.3.3.6. Meyve Dikim Yöntemi (Kenkons)

-Bizi yanına çağırıldı. “Çocuklar, fidanların yerlerini saptayacağımız için önce işaretleyeceğiz. Bunun için de bu urgandan yararlanacağız. Yapacağımız meyve dikim yöntemine “Kenkons” adını veriyoruz,” dedi. Sonra metreyle altı metrelik aralıklarla urganı ölçerek eşkenar bir üçgen meydana getirdi. Köşelerine de birer kazık bağladı. Her bir köşesinden birimiz tutarak urgan üçgeni gererek tarlaya uygulaya uygulaya köşelere gelen yerlere Muharrem Dinç de bir kazık çakıyordu. Böylece bütün tarla kazıklarla işaretlenmişti. Bunlara hangi yönden bakılırsa bakılsın hep bir sırada görülüyordu. Böyle ekilecek fidanlar büyüdükçe her taraftan güneşi ve havayı bol bol alabileceklerini öğretmenimiz orada söylemişti (B.K/79).

3.3.3.7. Meyve-Sebze

-“Örneğin buğday, patates, soğan, karpuz, kavun, üzüm ve çeşitli meyveler bunlardandı. Yiyeceklerimizin tamamı bunlarla karşılanamıyordu ama satın aldıklarımız varsa da az oluyordu” (B.K/79).

-Kış erken bitse de geç bitse de, Mayıs girmeyince sebze ekmeye başlanmaz bizim köyde.” ... “Mayıs girer girmez de tarlalara çıkıp, kabak, pancar tohumları gömülmeye başlanır. Birisi ocak yapar belle, çocuklardan birisi ocağa kön döker. Kadın da arkadan ocakları eker gelir (M.S/26).

- “Ankara’nın Keskin yöresinde bulunan Hasandede köyünün ünlü üzümlerinden bir salkım alıp tatmak istedim. Hasan Dede’nin (1489) bu köyde yaşadığı, köye adının verildiği söylenir” (D.M.T/91).

3.3.4. Halk Zoolojisi

Hayvan bilimi olarak tanımlanan zooloji, hayvanların yaşam tarzlarını, davranışlarını, kısacası hayvanlarla ilgili olan tüm hususları araştıran, inceleyen ve sınıflandıran bilim dalıdır. Halk biliminde hayvanlar, oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Nitekim hayvanlar her zaman halkın yanında olmuşlar ve onlara gerek yol arkadaşlığı, gerekse yol göstericilik yapmışlardır.

Binit olan hayvanların isimleri, ayrı başlıkta verilmiştir. Burada, yalnızca isimleri zikredilen hayvanlar yer almıştır. Mahmut Makal, “Bozkırdaki Kıvılcım” adlı eserinde birkaç hayvan ismine yer vermiştir.

-“Sarayönü okulundaki öğrencilerimin tavuk, tavşan, buzağı, tay ve koyunları vardı.” (B.K/30)

-“Kümesimizde iyi cins Legon ve Rodeyland tavuklarla hindiler besliyorduk.” (B.K/78)

3.3.5. Halk Ekonomisi

Halkın günlük yaşamını idame ettirebilme amacıyla para kazanması gereklidir. Gerek köyde, gerekse şehirde yaşayan insanlar, geçmişten bu güne çeşitli şekillerde geçinme yolları bulmuşlardır. Köyde yaşayan halk, köyün ekonomik olarak kalkınmasını sağlayan tarım, hayvancılık gibi sistemleri işleterek ekonomik devimini sağlar. Yazarın eserlerinde de bu duruma örnek oluşturacak birçok örnek mevcuttur.

3.3.5.1. Arpa-Burçak

“Bu ülkede asıl zor olan köylüyü büküle büküle arpa ve burçak yolmaktan kurtarmak için uğraşmaktır” (Z.M/20).

3.3.5.2. Bağcılık-Tavukçuluk

-Bozkırda bir bağcılık denemesine girişir. Her ailenin en az üç dekar bağ dikmesini sağlar. Çevre köylere de yayılır bu bağcılık işi... Bundan sonra yemiş ve tavukçuluktur sıra. Bu işin tekniğini öğretir köye ve öteki köylere. Bugün ora insanın uğraşdır bu işler (B.K/60, B.K/108).

3.3.5.3. Hayvancılık

“Öğrencilerin geldikleri yöreler hayvancılıkla geçiniyorlardı” (B.K/19, B.K/97).

3.3.5.4. Kireç Yakımı

“Kara Salih kireç yakıp satmakla geçiniyor söz gelişi” (K.M/148).

3.3.5.5. Pamuk Çapası

“Bizim köy halkı çok fakir. Her yıl erkekler toplu hâlde, nisan ayından başlayarak İzmir’in Tire ilçesine pamuk çapasına gider, iki ayda döner, kazandıkları parayla gelecek yıla kadar kıt kanaat geçinirler” (B.K/92, B.İ.G/36,89, Y.B.A/119,168).

3.3.5.6. Pazarcılık

“Cumartesi günleri köye, iki saat kadar süren hafta pazarı kuruluyor. Yakın köylüler bir şeyler getirip satıyorlar. Birkaç haftadır alıp sattıkları pekmez” (M.S/75).

3.3.5.7. Su Satıcılığı

“Antalya’mıza içme suyu İskele’deki kaynaktan, tenekelere doldurulup, merkeplerle evlere kadar getirilir, küplere dökülürdü. Tanesi 10-25 kuruluştan satılırdı” (B.K/71).

3.3.5.8. Tarla Sürme

-İçinden dua ediyor, dileklerini sıralıyordu Tanrısına: “Şu bir çift kel öküzle, kimi zaman da eşeği boyunduruğun bir yanına koşup öküzleri sırayla dinlendirerek bütün yaz cızı cızı üstünde döndüğüm tarlalar azıcık yeşerse ne olur!.. Kel öküzlerime, yağır eşeğime acırsan ne olur, ey gökleri dolduran ak sakallı Allah dedem! (B.İ.G/102, D/342, D/357).

3.3.5.9. Tütüncülük

“Tütüncülük bu, lâf değil. Bir yandan piyasanın açılacağı günü bekliyor, bir yandan da nisan ayının gelmesini istiyorum” (Y.B.A/167, B.K/156).

3.3.5.10. Üzümcülük

-Yükteki üzümüş. Çantasının dolusunu iki kilo sayarak veriyordu. Üzümün kilosu yirmibeş kuruş. Hem üzüm ölçtü, hem konuştu müdürle: “Nerden olursun? “Nivil’den.” “Üzümü nereye götürüyorsun?” “Bizim kazaya; satmaya.” “Akşama varabilir misin?” “Geceye.” “Yarın satarsın gayri?” “Evet. Yarın haftanın pazarı.” “Orda da aynı fiyata mı vereceksin?” “Evet. Yirmibeş kuruşa verecem.” “Ne tutar?” “40-45 kilo geliyor bu iki sepetin dolusu. Her yıl birkaç yük satarım. Geçimimiz bunun üstüne” (K.S/46).

3.3.6. Halk Haberleşmesi

İnsan iletişim kurma gereksinimi olan bir varlıktır. İlk çağlardan itibaren gelecek nesile yaşadığı dönem hakkında bilgi verme, diğer bölgelerle bilgi alış-verişi sağlama amacıyla resim, duman, gibi iletişimi sağlayan insanoğlu, yazının icadıyla iletişim araçlarını revize etmiştir. Güvercinle sağlanan haberleşme yöntemi, yerini mektup, posta, faks ve telgrafa bırakmıştır. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu araçların da yerini mail ve telefon almıştır.

Mahmut Makal’ın, eserlerini yazdığı 1950-1980 dönemine bakıldığında, özellikle kırsal kesimde kitle iletişim araçlarının azlığı ve halk tarafından iletişimin sağlanabilmesi amacıyla alternatif çözümler üretildiği görülür. Yazarın üç eserinde bu hususa dair örnekler tespit edilmiştir.

3.3.6.1. Tellâl

“Bir akşam tellâlin sesi gelir. “Yarın avar bozulacak!” ötesini onun söylemesine de, köylünün dinlemesine de gerek yok. Daha tellâlin sesi kesilmeden kağnılar, eşekler yola düzülmüşlerdir.” (M.S/27)

-“Dellâl çağırttık; gelen olmadı” (B.K/112).

3.3.6.2. Zil Çalarak Haber Ulaştırma

“Köy hocasının evine doğru yürüdüler. Hocadan caminin anahtarını alarak sıralardan birinin cebinde duran zili çıkaracak, yanındaki çocuğa vererek köy içerisinde çalmasını, arkadaşlarını hemen camiye toplamasını söyleyecekti” (K.G/115).

3.3.7. Halk Matematiği/ Ölçü Birimi

“Anadolu halkının gündelik işlerinde, alışverişlerinde, her türlü değiş-tokuş işlemlerinde, vb. hesaplamayı gerektiren durumlarda kendi geliştirdiği, geleneksel ölçü birimlerini kullanmaları, “halk matematiği” olarak tanımlanır.” (Karadeniz Kültür Envanteri, 2018). Halk matematiğinde uzunluk, ağırlık, miktar gibi hususlar bölgeye özgü kullanılan birtakım adlandırmalar ve ölçmeye yarayan aletlerle gerçekleştirilir.

Yazarın eserlerinde halk matematiği/ölçüsü ile ilgili iki örneğe rastlanmıştır.

3.3.7.1. Ağırlık [Kile]

“Yaklaşık 30 kiloya gelen ve tahıl ölçmek için kullanılan ölçü birimi” (TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü). Mahmut Makal eserinde, köylünün tarladaki ekinleri bekleyerek, tarla sahibinden çavdar aldığını ve böylece ekonomik olarak kalkındıklarını belirtmiştir.

-“Birinin tarlasında beş gün yatarsak bir ölçek çavdar alacaklı oluyoruz. Bir ölçek kilenin dörtte biri, yani yedi kilo. Bir kile çavdar kırk kuruşa gittiğine göre, beş günde on kuruş kazanmış oluyoruz, kuzuların toprağa bıraktıkları dışkıdan” (A.A/22).

3.3.7.2. Yarım Tekne

-Yarım tekne (İçerisinde hamur yoğurulan geniş kap [TDK Derleme Sözlüğü]) mayasız çıkar bir ölçek undan. Elli çörek olur saysan. Biz kaç horantayık? Altı. İkişerden yisek günde

oniki. On de sen ona. Elliye varmaya beş gün. İki ölçek olsa on gün. İramazan çıkar be o vakta kadar. Günler uzar iyice. Güneş ısıtmaya başlar. (B.İ.G/106)

3.3.8. Halk Taşıtları/Binitleri

Geçmişte ulaşım için hayvanlar kullanılmıştır. Bunun sebebi teknolojinin yeterince gelişmemesi nedeniyle arabaların yeterli düzeye ulaşmaması ve köylünün alım gücünün olmamasıdır.

Mahmut Makal'ın eserlerinde, büyükbaş hayvanların bu amaçla sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları;

“Hüsnü Onbaşı bir gün bağdan **at arabası**yla dönerken düşer ve ölür.”(B.K/14, B.K/140, K.M/ 117, K.S/49, D.M.T/151, M.S/85, K.G/124, K.G/126, H.v.G/255)

“Zamanın en güçlü taşıtı **deve**yle köyüme götürdüm.”(B.K/54)

“Ben doğmadan önce, Yuva köyünde öğretmenlik yaparken kendi köyümüz Akçay'dan annemin babası köy kâtibi Rasih dedem **eşekle** yola çıkar.” (B.K/15, D.M.T/88, K.S/17, B.K/71, K.S/61, K.M/131, A.A/21, A.A/22, A.A/27, B.K 2/168, M.S/88, K.G/125, K.G/130, H.v.G/251)

“O yıllarda araba yok köylerde. İki tekerlekli **kağrı** arabalarıyla çekiliyor taş-kum. Kağrı trafiğinden, Valinin arabası zor giriyor köye.”(B.K/107, K.M/81, K.M/141, Y.B.A/41, K.G/100, B.İ.G/43,44)

“Eşyalarım **katırlarla**, kendim yaya olarak gittim.”(B.K/97, K.S/44, A.A/84, Z.M/130)

“Bu kar nisana kadar yatar.” diyor Vanlılar. Şehir içinde **kızaklar** çalışıyor. Isı Van'da eksi 27, Özalp'ta 30...” (Y.B.A/24)

“Rapor yazma, reçete düzenleme yetkim olmadığını söyleyince de “kadın dul, yoksul, bu bir çift **öküzle** çiftini sürebiliyormuş iyilik etmiş olursun.” dedi.”(B.K/22, B.K/78, K.M/ 145, D.M.T/157, Y.B.A/107, K.G/102, B.İ.G/40)

3.3.9. Halk Takvimi ve Zamanı

Herhangi bir yörede yaşayan insanların, o yöreye has çeşitli kültür öğelerini temel alarak oluşturdukları takvime “halk takvimi” denir. Bu takvim ya da zaman dizgesi, günümüzde kullanılan takvimden çok farklıdır. Yörenin coğrafi ve ekonomik koşulları, halk takviminin isimlendirilmesine oldukça önemli bir yer teşkil eder.

Toplayıcı, avcı, çoban, çiftçi vb. gibi hangi çeşit ekonomiye sahip olursa olsun, her sosyal ünitenin, içinde yaşadığı doğanın ve toplumun ekonomik yapısına uygun kendine özgü bir takvimi vardır. Bu takvim, toplumun tek bir ferdi tarafından ve kısa bir zamanda meydana getirilmiş olmayıp, toplumun tüm üyelerinin müşterek bir eseridir (Erginer, 1977, s.24).

Yukarıda da bahsedildiği üzere her toplum yaşadığı bölgeye ve yaşama şekline göre bir takvim oluşturur. Mahmut Makal'ın eserlerinde halk tarafından oluşturulan yöresel takvimler ve zaman ifadeleri şöyle anlatılır:

3.3.9.1. Eference

“Kuru Sevda” eserinde Makal, köyden bir kişiyle konuşmasını anlatır ve orada “efrence” ve “ana- baba hesabı” kavramını kullanır. Esasında eference “efrenc” kelimesinden gelir ve Frenk, Avrupalı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda “efrenciyye” diye bir tabir vardır ve “Avrupalılarla ilgili” demektir (Devellioğlu, 2013, s. 299).

Burada bahsedilen “efrence” başlangıç olarak Hz. İsa'nın doğumunu alan takvimdir. Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden 1926 tarihine kadar geçen sürede kullandıkları takvim hicri takvimdir. Hicri takvim Hz. Muhammet'in Mekke'den Medine'ye hicretini esas aldığından bu adla anılır. Bu takvimde bir yıl 354 gün olarak geçmektedir. Ancak 1926 yılında miladi takvime geçildikten sonra bir yıl 365 gün 6 saat olarak hesaplanır (Unat, 2004, s. 5).

Eserde yer alan örnekte miladi takvim için “efrence” tabiri kullanılmıştır. Aynı zamanda “ana-baba hesabı” olarak geçen kavramda, günün tarihini soran birisine cevap verirken on üç gün eksik söylenmesi dikkati çeken bir unsurdur. Bu örnekte, pazartesi günü için “ısnayın”, çarşamba günü için ise “Aksaray Pazarı” şeklinde yöresel ifadelerin de kullanıldığı görülür. Mahkemeye gitmek isteyen ve tarihi hatırlamayan kişinin mahkeme tarihini hesaplaması, eserde şöyle anlatılmıştır:

“Demek eference yirmibeş olduğuna göre, ana-baba hesabından on iki ediyor. Kara Bayram'la olan mahkeme, girecek ayın üçünde olduğuna göre, sekiz gün var. Eski hesaptan çıkacak ayın yirmisine mi geliyor? Öyle olunca bugün günlerden ney, ısnayın(pazartesi). ısnayından ısnayına sekiz, gelecek bugüne mi gideceğim şeere?” ... “Ana-babaca olunca, çıkacağın yirmisi miydi? Sonraki ne olur; onbeş gün aralar. Gireceğin beşine gelir. ısnayından ısnayına sekiz, ne eder, yirmi sekiz eder. Salı yirmi dokuz, Aksaray pazarı(Çarşamba) otuz. Beş gün kalır. Perşembe bir, cumayı iki, köy pazarı üç, Ulu Pazar dört. Demek aradan bir ısnayın atlanacak; gelecek ısnayına da öteki...” (K.S/62).

3.3.9.2. Mevsimlerin Olağan Hareketleri Sonucu Verilen Tarihler

20. yüzyılda köylerde yaşayan insanlar, gerek nüfusa geç yazıldıklarından, gerekse olayların net bir kaydını tutmadıklarından dolayı, yaşanan olayları mevsim geçişlerinde yaşanan birtakım değişikliklere göre hatırlarlar. Bu durum yalnızca mevsimlerde değil, tarım zamanlarına ve yöreye göre de değişiklik gösterir. Örneğin Karadeniz’de doğan birisine ne zaman doğduğu sorulduğunda “Fındık ayı, orak ayı, kiraz ayı, armut ayı, incir ayı” gibi yanıtlar almak muhtemeldir. Bununla birlikte mevsimlerdeki değişiklik esnasında yaşanan doğum, ölüm ya da büyük olaylar da, yöreye göre değişiklik göstererek anlatılarda yerini alır.

Mahmut Makal’ın eserindeki bu örnekte, anlatılan olaylarda tabiat olaylarının seçildiği görülür. Mahmut Makal, 1950’de hapishaneye girdiğinde, orada tanıdığı birine ne zaman hapishaneye girdiğini sorar. Arkadaşı net bir tarih vermek yerine “kavaklar gazel dökerken” şeklinde cevap verir ve yazar bu sayede Veysel’in Nisan ayında tutuklandığını anlamış olur. Bu durum eserde şöyle anlatılır:

-“Bir hapishane arkadaşım vardı, Veysel. “Kaç ay oldu gireli?” dediğimde. “Kavaklar gazel dökerken girdim; sen hesabet gerisini,” diye hapishane avlusundan kavakları gösterirdi. Nisan sonunda yeşermiş kavakları” (K.S/65).

3.3.9.3. Olayların Akışı Üzerine Verilen Tarihler

Mahmut Makal’ın eserinde verilen örneklerde önemli günler ve olayların, o zamana yakın bir dönemde gerçekleşen yeni bir olay üzerinden anlatıldığı görülür. Aşağıdaki örneklerde hayvanların döl zamanlarına, ekinin hasat zamanına, doğal afetlere, düğün ve bayramlara göre zamanların belirlendiği görülür.

İlk örnekte Mahmut Makal’ın anısı yer almaktadır. Yazarın annesine, babasına ve dedesine yaşının kaç olduğunu sorması üzerine aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Anam her hesaplayışında ayrı yaşta çıkarır beni. “Karşıda patates sökerken ağrım tuttu...” diye başlar. “Peki şimdi kaç yaşındayım ben?” “Şinasi Hoca’yı Arab’ın vurduğunda sen karnımdaydın, iki canlıydım...” “Eee?” “İshak Çavuş’un öldüğü yıl doğurdum.” Babama soruyorum. “İshak Çavuş ne vakit öldü?” “Karabayırdan bir yeğin sel geldiği de Keskin Ali’nin çocukları boğuldu. O bahar değil de ertesi bahar öldüydü.” “Peki ben kaç yaşındayım?” “Anana sor!” “Senin yaşın?” “Allah bilir, doğalı yaşıyorum! Ananı kaçırdığımda Deli Musa muhtardı. Askerden döndüğümde sen iki yaşında kadardın. O yıl çok yağmurlu geçti. Talaşların koca söğüde yıldırım düştü...” Dedem doğrular gibi oluyor: “Eşref’in tahsildarlığında doğdun. Sonra bir celpçi geldi; seni yeni doğmuş gibi yazdı. Üç yaşında vardın. Bir de soyadı verdi. Fakat o kayıt “Muskai sani”ye geçmeden kalmış (K.S/65).

-Düşünüyor, söylüyor: “Benim ahtım kancık sıpa mı, değil. Hikmet var işin içinde. Eşşekler kunnamadı mı ahir zamanı geldi belle. Şu Allahın işlerine akıl fikir ermez. Kısmetini kesecek oldu mu, adamı hükümdar yapar, ondan sonra da oturak âlemi yaptırarak tahtan indirir (K.M/84).

-Tohum bulan tohum ekiyor; bulamıyan odada kaşınıyor. Canları sıkıldıkça içerde, baharın gelmesine kaç parmak kaldı diye kapı sövesinden testiliğe doğru güneşin kolunun ne kadar kaydığını ölçüyorlar. Testiliğe bir karış kaldı mı Kasım yüzyirmi eder. Ortalığın kızmasına bir ay kalır. Ondan sonra Kasım yüzelli yaz belli (K.S/16).

-“Öğleye ne kadar zaman var?” dedim Ali Çavuş’a. Gitti caminin kapısında bir yeri karışladı. Karışının yarısı kadar daha güneş gölgeyi kovarsa o zaman öğle olacağını söyledi. “Bu da aşağı yukarı yarım saat tutar efrence hesabından.” (Y.B.A/107)

-“Burada ekim ayının yarısı yaz, yarısı kış olarak hesap edilir. Ay ise çıktım çıkıyorum diyor.” (K.S/21)

-“Köyümde zaman, namaz vakitleriyle ölçülürdü.”(B.K/51)

-“O hasta çocuğun koluna girdim de bir kolundan Mehmet tuttu yürü babam yürü, horozlar öterken vardık o yattıkları yere.”(K.S/14)

-“Şık Arif, Tellalci Osman’ın kapısına gelip uyandırmak için hayladığında, ortalık, gâvurla Müslümanın ayırdedileceği kadar aydınlanmıştı.” (K.S/9)

-“Ha babam de babam; hayvanlarla birlikte biz de çabalıyoruz. Gün aşağıya sallandı; varacağımız köyün imi timi yok daha.” (K.S/44, K.S/61)

Burada anlatılanların dışında herhangi bir tarihin bilinmediği ve köylünün ancak zorunda kaldığında bir tarih bulmaya çalıştığına dair örnekler de vardır. Burada Makal “Kürt Ali” olarak bilinen bir köylünün anısını anlatır. Kürt Ali bir gün doktora gider. Doktorun ona yaşını sorması üzerine: “Anamdan doğalı yaşarım” der ve doktor sinirlenip nüfus kâğıdı ister. Kürt Ali, nüfus kâğıdı olmadığı için evinden bulduğu ve resmî belge olarak düşündüğü makbuzu doktora götürür ve “Bak bakalım kaçım yaştır!” der. Burada herhangi bir olayın olmadığı, doğum tarihinin bilinmediği ve muayene olmak için çözüm üretmeye çalışan biri anlatılır ve esasında bir ülkeye ve millete ait olmada kimliğin ne kadar önemli olduğu görülmüş olur.

3.4. BAYRAMLAR-TÖRENLER-KUTLAMALAR

Türk yaşamı için oldukça önemli bir yere sahip olan ve birtakım uygulamalarla kutlanan bayramlar; millî, dinî, mevsimsel bayramlar gibi birçok alt başlığa ayrılır. Bayramların bir kısmı resmî olarak kutlanmakla birlikte, bazı bayramlar yöreden yöreye

ve mevsimden mevsime çeşitlilik göstererek, halk tarafından çeşitli pratiklerle gerçekleştirilir.

Bayram kavramı ilk defa Kaşgarlı Mahmud'un XI. yy.'da yazdığı "Divan"da görülür. Kaşgarlı, kelimenin aslının "bedhrem" olduğunu, Oğuzların kelimeyi "beyrem" şekline çevirdiklerini belirtir. Kaşgarlı'ya göre, bayram "eğlenme, gülme ve sevinme günüdür (Artun, 2011, s.1).

Mahmut Makal'in eserlerinde dinî bayramların alt başlığı olan Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı'na; resmî bayram olarak kabul edilen 1 Mayıs İşçi Bayramı'na ve gerçekleştirilen uygulamalar açısından yöreden yöreye değişiklik gösteren Koç Katımı, Bahar Bayramı gibi kültürel bayramlara değinilmiştir.

3.4.1. Dinî Bayramlar

Türkiye Müslüman bir ükedir, ülkemizde kutlanan dinî bayramlar da İslam inancında yer alan bayramlardan oluşmaktadır. Geleneksel birtakım uygulamalarla birlik ve beraberliği sağlayan bayramlar, Türk kültürü için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bayramlarda mutlaka büyüklerin elleri öpülür, küçüklere mendil içinde harçlık verilir, aile sofraları kurulur, kabir ziyaretleri yapılır.

Dinî bayramların günleri kameri takvime göre hesaplandığı için her yıl dönümünde güneş takviminin aynı günlerine rastlamaz. Yılda on gün geriler. ... Dinî bayramlar, bilindiği gibi Ramazan ve Kurban bayramlarıdır. Bu bayramların başlıca özelliği, dost ve akrabaların birbirlerini karşılıklı bayramlaşmak için ziyaret etmeleridir (Artun, 2018, s. 298).

Eserlerde Ramazan ve Kurban Bayramı'na dair örnekler bulunmaktadır. Burada, Ramazan ayında oruç tutulması dışında, iki bayramda gerçekleştirilen ritüellerin ekseriyetle benzerlik gösterdiği görülür.

3.4.1.1. Ramazan Bayramı

Müslümanların, ilk olarak farz olması sebebiyle, daha sonra ise kendilerini Allah'a yakın hissetmek, kötülüklerden arınmak, iyiye yönelmek, zor durumda olanları anlamak gibi birçok sebeple, 30 gün boyunca oruç tutmalarının ardından Ramazan Bayramı gelmektedir. Ramazan Bayramı'nda genel olarak yukarıda bahsi geçen gelenekler uygulanır. Burada Kurban Bayramı'ndan farklı bir gelenek olarak, çocukların şeker toplamaya çıkması verilebilir. Nitekim bundan dolayı bu bayram "şeker bayramı" olarak da bilinmektedir.

Mahmut Makal'ın eserinde tespit edilen ilk örnekte, ramazanda tutulan orucun sebebi açıklanmış, ikinci örnekte de ramazan süresince çalınan davullara dair bir örnek verilmiştir.

-Ramazanın gelmesiyle otuz gün aç durup her yıl bir kez daha “iyi kul” niteliğini Allah katında yeniden sağlamlaştırmak, bu kutsal günleri hata- sevap bakımından dikkatle geçirmek, küfürden, yolsuzluktan alabildiğine sakınmak, yani karnın yanında kalbe de rahat ettirmek, Müslüman köylülerin üzerinde durdukları yüksek, ayrırlı konulardır. Yüce Allaha en büyük borcumuz olan namazı da, ikinci büyük borcumuz orucun yanında daha bir özenerek ödüyoruz böylece...” (M.S/73)

-“Eskiden beri sahurda köyün davulunu köy bekçileri çalar. Birisi davula vururken, birisi de düdüğe asılır. Pencereerde hafif kızartılar görölmeye başlar; çırallar yanar.” (M.S/74)

3.4.1.2. Kurban Bayramı

Ramazan ve Kurban Bayramı arasında, gerçekleştirilen uygulamalar bağlamında büyük bir fark söz konusu değildir. Ancak bir farklılık olarak kurban kesme işlemi örnek olarak verilebilir. Hz. İbrahim (a.s) 'in, oğlu İsmail'i kurban edeceği sırada Allah tarafından bir koç gönderilmesi ve böylece koçun kurban edilmesi üzerine bütün müminler Allah'a hamd etmek için kurban kesmeye başlarlar. Günümüzde de bu dinî görev devam etmektedir. Kurban Bayramı'nın tarihi her sene değişir ve bu değişim Hicrî takvime göre gerçekleşir.

Mahmut Makal'ın eserinde anlatılan ilk örnekte, bayramdan birkaç gün önce köy kadınları “tokaç”larla temizlik yapmaya başlar. Arefede erkekler bayram namazı kılar. O gün mezarlıkların toprağı cam gibi olur, böylece ölümler ziyarete gelenleri görebilir ancak yaşayanların gözlerinde perde olduğu için bu durumu göremezler. Kadınlar evlerindeki yıpranmış kıyafetleri onarırlar. Nitekim köy halkına göre arefede iğne kullanılmaz ve mezarlık ziyaretine gittiklerinde ölümler dirileri yıpranmış kıyafetlerle görürse üzümler. Bu inançların devamında yaşananları Makal, eserinde şöyle açıklar:

Cuma geceleri de bir başka. Perşembe günleri ikindiden Cuma sabahına kadar da, dünyada kalanların giden yakınlarıyla görüşeceği kutsal gecedir. Camide ikindin namazını kılip çıkan halk, mezarlığa giderek geçmişlerini yokladıktan sonra akşam da geçmişlerin kalmışlara yapacakları karşı yoklamayı beklerler. Anaların gözleri o akşam yine yaşlı, babaların ağzını bıçak açmaz. Acıları tazelenmiştir. Kendilerinden ayrılıp öte dünyaya gitmiş olan çocuklarının, kardeşlerinin, ana ya da babalarının özlemi tazelenmiştir. Akşam yemeklerinin hep temiz; iyi yiyeceklerden yapılmasına dikkat edilir. Bir lokmacık balmumu bulunarak ateşe atılır. Pencereye gelecek tanıdık ruhu rahatsız etmemek için evde gürültü kesilir. Onun kokudan tiksinerken bir daha gelmemesi olasılığı düşünülerek de yemek

yanında soğan, buna benzer şeyler kesinlikle yenmez. Ölülerimizin koklayarak sevinecekleri balmumunu yaktıktan sonra, o akşam onların yiyeceği yemeği, pişirerek ya da malzeme olarak yoksullara verirler. Akşam yemeğinden sonra hep geçmiş akraba ve yakınlarımızın erdemleri üzerine konuşulurken gözler de yukarı pencere deliğine dikilir. Gürültüsüz ve iyiliklerle dolu geçirmeye çalıştığımız Cuma gecelerimizin sabahında hoşnutlukla kendi dünyalarına dönen kutsal ruhların isteklerini yerine getirmek, bizim en büyük düşüncemizdir. Onları hoşnut edemezsek, düşümüzde yanımıza gelerek gereksinimlerini bildirirler; yine elimizden geleni yaparız: Şapkasız görürsek bir şapka, yalınayak görürsek bir ayakkabı, onlara ulaşması için, yoksullara veririz (M.S/25).

-Kurban bayramında el öpme işi, kurban kesildikten sonra başlar. Ama kesilecek kurbanın edinilme yolunu da söyleyeyim: Bayram yaklaşırken, kimin koca öküzü varsa, altı- yedi kişilik kümeler o kapıları dolaşır, habire pazarlık ederler. Aşağı yukarı otuz liraya falan uydururlar ki, her birine beş lira bile düşmeden, ucuz yoldan büyük sevap işlenmiş olur. Sürekli sakal bırakacak olanların, bayram sabahı sakal duasına kalkarak, resmen gençlikten yaşlılığa geçtiklerini bildirmeleri dışında; o gün eline bıçak alıp yedi kişinin vekili olarak kurbanı kesecek olan da sakalını tıraş ettirmez. Kurbanın hayrı kaçır yoksa (M.S/52).

3.4.1.3. Bayram Uygulamaları

Yukarıda da bahsedildiği üzere bayramlar arasında uygulama açısından büyük farklılar yoktur. Yazarın “Memleketin Sahipleri” eserinde, erkeklerin bayram namazı kıldığını, daha sonra toplu bir şekilde mezarlığa gidilerek, hoca tarafından okunan Ku’ran’ın dinlenildiğini, akabinde şerbet dağıtıldığını anlatılır. Şerbetten sonra halk evlerine dağılır, sofralar kurulur. Küçükler el öper ve büyükler harçlık verir. Burada Makal, bayramlarda hissettiklerini şöyle dile getirir:

“O gün saçın üstünde kavrulurken sıçrayıp kemere yükselen mısır taneleri gibi, hâlâ bayramlar gelince çocuk olur, sevincimden sıçrarım. Komşulara uğrayıp birer avuç kavurga hakkımı yemeden, bayramın geldiğini bilemem” (M.S/52).

3.4.2. Resmî Bayramlar

Belli zamanlarda birçok ülkede kutlanan ve devlet tarafından tatil edilen günler resmî bayram olarak bilinmektedir. Resmî bayramlarda her ülke kendi kurallarına ve koşullarına göre çeşitli kutlamalar düzenler.

Şehir ve kasabalarda bir şenlik havası içinde kutlanan milli bayramların (30 Ağustos, Cumhuriyet Bayramı...) askeri geçitler, fener alayları, vb. “resmî” gösterilerde geleneksel tek öge, seymenler, zeybekler vb.gibi bugün artık yaşamayan eski kuruluşlar, temsilcilerinin özel kıyafetleriyle katılmalarıdır (Artun, 2018, s. 302).

Mahmut Makal'ın "Bozkırdaki Kıvılcım" eserinde 1 Mayıs İşçi Bayramı zikredilmiştir. Yazar, ilkokul çağındaki çocukların resmî bayramı kutlayış şekillerini şöyle anlatmıştır:

3.4.2.1. 1 Mayıs

-İlkokul 2,3 ve 4. Sınıftayken Zümrütova'daydık. 1 Mayıs'larda komşu köylerin okul öğrencileri ayrı ayrı yerlerden ortak bir yerde 'Gelendost'(Gilodos) kavaklarında toplanılırdı. Başımızda öğretmenlerimiz. Kumanyalarımız çıkarılır. Yenilir içilir, oyunlar güreşler tertip edilirdi. Çuvaliçinde koşturma yarışı, ağızda kaşık yumurtayı düşürmeden belirli bir mesafeyi alma yarışı, yoğurt yeme yarışı, her şey; çiçek tozan coşkuydu. Baharda, kavak ağaçlarının, söğüt ağaçlarının tozan pamukçularıydı kuş seslerine karışan. (B.K/16)

3.4.3. Kültürel Bayramlar

Dinî ve millî bayramların dışında, oldukça önemli bir yere sahip olan bayramlar da vardır. Mevsim değişimi, hasat zamanı, koç katımı gibi sebeplerle kutlanan kültürel bayramlar, bölgeden bölgeye çeşitlik gösterir.

Mahmut Makal'ın eserlerinde yer alan kültürel bayramlar şöyledir:

3.4.3.1. Koç Katımı

Koyun, Türklerin evcilleştirdiği ilk hayvanlardan biridir. Gerek gıda olarak tüketilmesi, gerekse yünü sayesinde korunmayı sağlaması açısından oldukça önemli bir yere sahip olan koyunların üreme süreci, bu sebeplerden dolayı kırsal kesimde birtakım uygulamalarla kutlanır. Bu törene de "Koç Katımı" denmektedir. Genellikle Ekim'in ilk haftalarında kutlanan bu kültürel bayram, koçun birkaç sene katıma hazırlanması ve katım günü geldiğinde birtakım süslerle süslenmesiyle kutlanır. "Bu dönemde koç katımının yapılmasının amacı, doğacak kuzuların kışın soğuktan zarar görmemesi için yeşilin bol olduğu bahar mevsiminde doğumlarının gerçekleşmesinin istenmesidir. "Kork abırılın beşinden, kömüştü ayırır eşinden" sözü bu maksatla söylenir." (Sinmez ve Yiğit, 2013, s. 22).

Burada, koç katımının kutlanış şekline yer verilmemekle birlikte, katım zamanında yaşananlar üzerinden bu ad birkaç kez zikredilmiştir.

-Sık sık da "yatak" değiştiriyoruz. Birinin tarlasında beş gün yatarsak bir ölçek çavdar alacaklı oluyoruz. Bir ölçek kilenin dörtte biri, yani yedi kilo. Bir kile çavdar kırk kuruşa gittiğine göre, beş günde on kuruş kazanmış oluyoruz, kuzuların toprağa bıraktıkları dışkıdan. Biz buna dışkı değil "kığı" diyoruz. Bu bizim ek kazancımız oluyor. Aslında kuzu başına altı ayda on kuruş "hak" alıyoruz, yani altı

ay gütme karşılığı kelle başına on kuruş. Sürüde ikiyüzelli kuzu olduğuna göre, altı aylığımız yirmibeş liraya geliyor. Koçkatımı'nda altı aylık süre dolunca toplayabilirsek, iyi para! (A.A/22, A.A/23).

3.4.3.2. Bozuntu

Mahmut Makal burada, kendi köyünde gerçekleşen ve bayram havasında kutlanan “bozuntu”ya yer vermiştir. Bozuntu: “Bozulmuş bir şeyin kalan bölümleri, döküntü” ve “Bağbozumu sırasında toplanan üzüm” (TDK Derleme Sözlüğü) olarak iki anlamıyla bilinir. Ancak burada bozuntu kavramı ekinlerin toplanabileceğini haber vermek için kullanılan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da ekinlerin artık toplanabileceğini gösteren bir ifade olarak önemlidir.

Mayıs'tan önce sebze ekilmeyen köyde, Mayıs ayıyla birlikte ekinler ekilmeye başlar. Ağustos ayının sonu ve Eylül ayının ilk haftasına kadar geçen süreye “bozuntu” diyen köy halkı, tellâlin “Avar bozuldu, bozuntu bozuldu” şeklinde haber göndermesiyle birlikte, ekilen ekinleri toplamak üzere yola koyulur. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere, tarladaki ekinin taşınma sürecinde tarlayı bekleyenlere “hak” verilir. Bu durum, köylünün ekonomik kalkınmayı sağlamak için çeşitli iş kolu ürettiğini gösterir.

İki üç gün süren bu “bozuntu” da “öteberiyi çalarlar” diye açık çıplak tarlada yatıp küt küt öksürmeyi bulamazsın. Çocuklar için bir bayramdır bozuntu günleri. Geceyi tarlada geçirmezler mi? Sanki altın külçesi beklenecekmiş gibi, her koluna bir bekçi tutulan bu avar ekme yerlerini bekleyenlere ev başına ve buğday olarak otuz kilo kadar da “hak” verirler ki, elde edilenle karşılaştırılınca insanın aklı şaşıyor (M.S/27).

3.4.3.3. 14 Mart

Kültürel bayramlardan biri de, baharın gelişiyle birlikte kutlanan “nevruz”dur. Nevruz'un çeşitli adlara sahip olduğunu söyleyen Ali Berat Alptekin diğer adları şöyle açıklamıştır: “Türkiye sahasında, Nevruz, Sultan Nevruz, Sultan Navrız, Navrız, Nevruz, Yılsırtı, Mart Dokuzu, Mart Bozumu, Kış Bitti Bayramı, Gün Dönümü gibi adlarla bilinen Nevruz, Farsça bir kelime olup, “yeni gün” anlamına gelmektedir.” (Alptekin, 2011, s. 159).

Nevruzun anlamı ve kutlanma sebebiyle ilgili, Erman Artun şöyle demektedir:

Tarih boyunca bütün Anadolu, çeşitli adlarla Nevruz'u kutlamıştır. Nevruz; bahar ve bereketi, yeni yıl ve yılın başlangıcını çağırır. Nevruz, Türk kültüründe baharı, yaşama sevincini, su ve kutsal arınmayı, yenilenmeyi, uyanan doğa ile birlikte bolluk-bereketi ve üremeyi simgeleyen anlam ve öğelerle yüklüdür (Artun, 1999, s. 1).

Nevruz birçok bölgede 21 Mart tarihinde kutlanır. Toplu olarak suya yakın alanlara gidilir, yemekler yenir, oyunlar oynanır ve kalan yemekler kurdun kuşun hakkı olarak doğaya bırakılır.

Mahmut Makal'ın eserinde bu bayramın tarihi "14 Mart" olarak verilmiştir. Yazarın deneyimlediği nevruz uygulamasında, mitik sayıların ve tekerlemelerin varlığı tespit edilmiştir. Nitekim halk uygulamaları, bir zincirin ayrılmaz halkaları gibi birbiriyle bağlantılı ve iç içedir.

-Mart 14, yani eski Mart 1 dedi mi, anamın o gün pişirdiği un bulamacını yemeye doyamam. Başka zamanlarda pişirdiklerinden bambaşka tadı olur. Çünkü buna günlerce önceden hazırlanır. Biberini, çörek otunu, irahanını tertemiz düzer, bize istekle istekle yedirmesini bilir. Mutlaka o gün herkes kendi anasının pişirdiği bulamaca göre hazırlar midesini. Komşularda pişip de gelen bulamaçlar, ne de olsa evde pişen kadar tatlı olmuyor. ... Gece yarısı geçerken hareket başlamıştır. Keyifçi Musa'nın kızı ekmek sacına kül doldurup bizim evden başlayarak, tâ kör Hoca'nın evine kadar sıradan yedi evin kapısına birer yığın kül bırakmıştır. Sadığın gelini Emine, Sofu'nun kapısından başlayıp, Güdük Mevlid'in kapısına kadar, anam da Çömez'in kapısından, Honnuk Dede'nin kapısına kadar yedişer kapıya kül yığmışlardır. Herkes yedi komşusunun kapısını küllemiştir. Ama asıl sorun, kendi kapına başkaları kül dökmeden, senin yedi kapıya döküp içeri kaçmandır. Anam da herkes gibi gece yarısını bekler, çoğu kez de kapımıza hiç kül dökülmeden kendisi döker gelir, ilk altı kapının önünde sessizce,

*"Mart bize
Pire size;
Mart bize
Bit size;
Kuyruklu sıçan
Teknenize."*

Diye söylediği tekerlemeyi yedinci kapıda külü döktükten sonra bağırarak söyler; eve kaçır. Odunsuz, kömürsüz, saçmasız, samansız, mart dokuzunun başında bile kendini düşündüren pireleri, birbirinin evine atarlar. Evlerde her şey karma karışık, birbiri üstünde olduğu için hesabı belirsiz olarak üreyen sıçan sürüsünün önüne ne kediler ne de telden, tenekeden yapılan tuzaklar geçemediğinden, "Kuyruklu sıçan/ Teknenize" diye un çuvalında, bulgur peteğinde, arpa ambarında yuva yapıp top atan sıçanları, pirenin, bitin peşi sıra savuşturmak isterler. Gelecek yaz günlerini piresiz geçirmenin hayâli ile o sabah bulamacın başına keyifle çökülür. "Mart bulamacı" da koca bir tencerede kaynadıktan sonra yedi eve birer tas verilir. Evde o yıl, yani gelecek Mart başına kadar zarar ziyan olmaması, koyunun sığırın burnunun kanamaması, ev halkının sağlık ve selâmeti için dağıtılır bu. Başına geçtik mi, besmelenin ardından "Mart 1!" der, kaşığı daldırırız (M.S/23).

3.5. İNANIŞLAR

Halk inanışları oldukça eski bir geçmişe dayanır. İlk çağdan günümüze insanoğlu mutlak bir inanmaya ihtiyaç duyar. Bu inanma ihtiyacı bazen yaratıcıdan bir

şey istemek, bazen şükretmek, bazen de kötü güçlerden korunmak amacıyla tezahür eder.

Eski inanış ve uygulamalar, “halk inanışları” olarak toplumun ortak bir değeri haline dönüşür ve yaşamaya devam ederler. Halk inanışlarının zamana ve değişime karşı oldukça dirençli olduğu söylenebilir. Değişen zaman ve şartlara bağlı olarak, kimi inanışların kaybolarak yerini yeni inanışlara bıraktığını gözlemlemek mümkünse de, bu değişim oldukça uzun bir süreç gerektirir (Akbaş, 2012, s. 2).

Mahmut Makal’ın eserlerinde birçok farklı halk inanmaları bulunmaktadır. İnanışlar, kendine has birtakım ritüeli beraberinde getirir. Bu bağlamda birçok alt başlığa sahip olan halk inanışları, “batıl inanç” olduğunu düşünenler tarafından eleştirilse de, gerek dinî gerekse kültürel sebeplerle Türk halkı tarafından hâlihazırda gerçekleştirilmektedir.

Yazarın eserlerinde Hızır inancından yatır ziyaretlerine kadar geniş kapsamlı inanış çeşitleri bulunmaktadır. Bu bağlamda “İnanışlar” başlığı birçok alt başlıkta incelenmiş ve örneklendirilmiştir.

3.5.1. Adak

Tanrıdan bir şey isteyip, isteğinin gerçekleşmesi için maddî ya da manevî bir girişimde bulunacağına söz vermesi “adak” olarak tanımlanabilir. Adak dinî bir yükümlülükle değil, kişinin isteği doğrultusunda adanır. Adak adamanın birçok sebebi olabilir. Bu sebeplere göre adanan adaklar da bu bağlamda çeşitlilik gösterir.

Adağın kendi içerisinde birkaç çeşidi bulunmaktadır. İnsanların, sıkıntılarından kurtulmalarına şartlı olarak daha çok bir tekke, yatıra olmak üzere adak adadığı sıkça görülmektedir. Adak, kurban edilecek bir hayvan olabileceği gibi yerine getirmek için verilen (üç gün oruç tutacağı gibi) bir söz de olabilir (Ortakçı, 2012, s. 67).

Mahmut Makal’ın iki eserinde adak uygulamaları tespit edilmiştir. Aynı zamanda önemli Türk edebiyatçılarından Yaşar Kemal’in iyileşmesi için adanan adak, eserde anlatılan önemli bir konudur. Makal’ın eserlerinde tespit edilen örnekler şöyledir:

-Suyu dertlere şifa olan “Kayısılı Pınar”ın başındaki Uzunkaya’da dedenin birisi de. Buradaki Dede henüz yaşıyor. Derdinden kurtulamayanlar, köy halkını çağırılıp Kayısılı Pınar’ın başına götürürler. Aslında Dedeye adak olarak kestikleri kurbanın etiyle pişirdikleri pilava Dede’yi de çağırırlar ve yemek bitince yapılan yakarıya, Dede’den umdukları şifa için de bir yakarı eklerler. Dede’nin yurdu Uzunkaya bölgesinin her yanında da karaağaç, alıç, ahlat ağaçları ve bu ağaçlara sarılmış üzüm asmaları dolu. Bu ağaçların, asmaların sahibi Dededir. Kimse oradan bir çöp alıp evine getirmez. Yanılıp da bir dal getiren olsa, Dede o gün o aileye hesapsız zararlar açar... (M.S/7)

3.5.1.1. Yaşar Kemal İçin Adanan Adak

-Küçük Kemâl dört yaşlarında oyun sırasında bir kaza geçirir. At arabasının üstüne binip inmekte olan çocukların arasında o da vardır. Arabadan düşer ve bayılır, bazı yaralar alır. Baba Sadık “Oğlum iyileşirse beş koç kurbanın var” der. On gün sonra Kemâl’in durumu düzelir. Komşular adağın yerine getirilmesini isterler. Koçlar kesilir. Baba Sadık’ın bu şöleni Kemâl’in iyileştiği içindir ama yine bir belânın Kemâl’i bulmasına sebep olur: Kemâl’in halasının kocası, yani eniştesi olan Hacı Ağa, kesip şişirdiği koçu yüzmeye başlayınca, ileri doğru ittiği bıçak birden kayıp seyirci Kemâl’in gözüne uğrar. Küçük Kemâl’in bu kez de gözü yaralıdır. “İyileşirse yedi koç ve bir öküz kesip yediririm” diye ikinci adağını adar Baba Sadık. Tedavi sırasında yaralanan göz küçülür, kaybolur, ama komşular “kurtuldu ya” diyerek adak şölenini isterler. Köylü bu yedi koç ve bir öküzü de afiyetle yer (B.İ.G/147).

3.5.2. Dünyanın Kuruluşu ve Kıyametle İlgili İnanışlar

İnsanoğlunun, üzerine en çok düşündüğü ve aynı zamanda endişelendiği konulardan biri, dünyanın yaratılışı ve kıyamet inancıdır. Dünyanın ve evrenin nasıl yaratıldığı, kıyametin koptuğu esnada neler olacağı ve insanları ne gibi sonların beklediği merak edilir. Bu merak birçok edebî türe de yansımıştır. Yaradılış Destanı bu bağlamda örnek olarak verilebilecek bir eserdir.

Mahmut Makal’ın eserlerinde dünyanın kuruluşu ve kıyametle ilgili birçok inanış örneği vardır. Dünyanın kuruluşuyla ilgili inanış, yazarın eserinde şöyle geçmektedir:

-“Cenabı hak evvela tavus kuşu şeklinde peygamber efendimizin mübarek nurunu yarattı. O nura bir baktı ki, nur Cenabı Hakkın nazarına dayanamayarak eriyip su oldu ve ikiye ayrıldı. Bir bölümü havaya çıkıp yedi kat gökleri meydana getirdi. Nazmında şöyledir:

*Çün yarattı bir fekle bir yeri
Muttasıldır birbirine her biri
Biz nazar kaldı bunlar ayrıldılar
Yedi kat gök yedi kat yer oldular.*

Ondan sonra da arşörrahman ve kürsi ve bütün cehennem, huriler, melaikeler ve vildanlar ve rıdvanlar ve güneş ve ay ve yıldızlar ve melek ve zebaniler ve sırat ve mizan ve semadaki bulutlar ve bütün ecrami semaviye vücut oldu...” (B.İ.G/43)

Mahmut Makal’ın “Memleketin Sahipleri” eserinde ölen bir kişinin öteki dünyaya geçişi ve tekrar dirilme süreci şöyle anlatılmaktadır: Yalnızca köpeklere görünen Azrail, Allah’tan emri aldıktan sonra canını alacağı kişiye gelir. Can bir ruhtur ve arıya benzer. Azrail ruha üfleyince ruh bedenden çıkar ve cennette özel bir köşkte kıyameti bekler. Eğer canı alınan kişi cuma günü öldüyse sorgusu ertesi gün yapılır. Ancak diğer günlerde ölen kişinin bedeni mezara gömülür gömülmez yanına sorgucular

gelir, ellerinde üç bin kilo ağırlığında bir topuz vardır ve bedene şehadet getirmesini söyler, getirmezse bir vuruşta bedeni ezer. Dünya ilk kurulduğunda Tanrı kargaya ölen kullarının bir sene sonra tekrar dirilmesini söylemesini emreder ancak karga ölümlere bir sene sonra çürüyeceklerini söyler ve bu yüzden karga lanete uğrar. Karga bu yüzden düz yürüyemez. Cebrail (a.s) ın tanrıya yalvarmasından sonra bu durum düzeltilir ancak ölümlerin ne zaman dirileceği bilinmemektedir.

Aynı eserde kıyamet ile ilgili şöyle bir sondan bahsedilir: Her yer bağ olacak ama yiyecek üzüm bulunmayacak. İki başlı çocuk, altı ayaklı dana gibi belirtiler şimdiden başlamıştır. Kıyamet günü güneş tersten doğacak ve ışık vermeyecek. Her yer karanlık olacak. Kıyametin habercisi Deccal çıkacak. Bir ayak bin ayağın üstüne gelecek, mahşer yeri kurulacak. Akrabalar birbirleriyle görüşecekler. Dünyada iken namaz kılmayanlar, oruç tutmayanlar bir yana, namazını orucunu sapıtmayanlar da bir yana ayrılacaklar. Sıra ile günahlar Hak terazisinde tartılacak. Terazinin bir tarafına sevap öbür tarafına günah koyulacak. Günahı fazla gelen cehenneme gidecek ve günahkâr kişi buna karşı çıkamayacak çünkü günahı el işlediyse el, dil işlediyse dil söyleyecek. Cehenneme gidecekler seçildikten sonra, cennetlikler Hazreti Muhammet'in ardına düşüp sırat köprüsünü geçmeye hazırlanacaklar. Cehenneme gidecekler orada beklerken Hz. Muhammet ümmeti geçmezse geçmeyeceğini söyler ve bunun üzerine "Geç ya Resullullah" denince yine, "Geçmem ben ümmetim geçmeyince," diye direnecek ve onun yüzü suyu hürmetine Tanrı yeniden bir seçim yapacak, bir ölçüde temiz müminler cennete gidecek. Geri kalan cehennemlikler canlı balık gibi sacın üstünde yakılacak. Bu dünyada treni, uçağı, o tozu dumana katan bombaları yapanlar rahat ederler. Allahın emridir bu. Onlar bu dünyanın akıllısı, zengini, öte dünyada çatır çatır yanacaklar. Bu dünyada, sıkıntı çeken orada rahat edecek. Burada rahat eden orada sıkıntı çekecek (M.S/72).

3.5.3. Formülistik Sayılar

Formülistik sayıların gerek halk anlatılarında, gerekse halk inanışlarında oldukça önemli bir yeri vardır. Günümüzde fark etmeksizin yapılan birçok husus, esasında formülistik sayıların etkisiyle gerçekleşmektedir. Örneğin kötü şans getirmemesi ve nazar değmemesi için üç kere tahtaya vurulur, denize yakın alanlarda yapılan bazı kültürel bayramlarda suya atılacak taşın yedi dalga attırılması ferahlığa eriştirecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı halk anlatılarında "kırk gün kırk gece düğün

yapmak” şeklinde tabirler geçer ya da tasavvufta “kırklara karışmak” tabiri, evliyaların yanına gitmek, yok olmak olarak kullanılır. Aynı zamanda “üçler, yediler, kırklar” olarak bilinen ve halk inanışlarında yaşadığına inanılan vefiler de bu sayılarla anılırlar.

İslamiyet, Şamanizm ve Orta Asya’da yaşayan halk kültürünün etkisiyle birçok inanışa ve uygulamaya konu olan formülistik sayılar, Türk halk edebiyatı anlatılarında sıkça kullanılan unsurlardır. Erman Artun (2018) “mitik” olarak da tabir edilen bu sayıların; Dede Korkut, Köroğlu, Manas gibi halk belleğinde yer alan metinlerde sıkça rastlandığını ifade eder (s. 383).

Mahmut Makal’ın eserlerinde, bahsi geçen sayılara dair birçok örnek tespit edilmiştir.

3.5.3.1. Üç

Türk halk söyleyişlerinde ve anlatılarında en çok kullanılan sayıdır. “Türk efsanelerinde üç sayısına çeşitli motiflerde rastlanmaktadır. Türklere göre insan evrenin üç önemli varlığından biri olarak kabul edilir. Türk mitolojisinde de ilahlar, Gök tanrı, Yer Sular ve Yağız yer olmak üzere üçe ayrılır.” (Artun, 2018, s. 383).

Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, bu sayılara kutsiyet atfedilmiştir. Bu husus da İslamiyet etkisinin yadsınamaz bir sonucudur.

-“Bizim köylüler üç tane koyun kurban kestiler. Sakalı Şerif’in, bizim köyün camisine bir dakika girip çıkmasını rica etmişsek de kâbul etmediler...” (H.v.G/197)

-“Kızdan önce bana üç kere iğne vurdu.”(K.S/13)

-“Koca Mevlüt: “Yok canım,” dedi. “Kim yan bakacak. Hocanın gelinine bakmışlar amma değer de ondan. Sözelimi, bunun gelinine üç saat özendiyse Allah, hocaninkine üç gün özenmiştir.” (K.S/53)

3.5.3.2. Yedi

Anadolu sahası için oldukça önemli diğer bir sayı da “yedi”dir. İslamiyetin etkisiyle oluşan inanmalarda gök ve yer yedi kattan oluşur, Ashab-ı Kehf olarak da bilinen ve mağarada 309 yıl uyuduğuna inanılan Allah dostları, yedi kişidir. Üzerinde birçok örneğin verilebileceği bu sayıya Mahmut Makal’ın eserlerinde de rastlanmıştır.

-“Şimdi nereden bulmuşlarsa bulmuşlar, çok pahalıya aldıkları bu sakal telini yedi kat sargı içinde getirdiler, bir eksiği daha tamamlamanın zevkine erdiler...” (H.v.G/196)

-“Tetanoz mu? Yedi yıl geçmeyince yıkar mıyım çocuğumu?”(K.S/23)

3.5.3.3. Kırk

Kırk sayısı, yukarıda zikredilen sayılar gibi, Türk ve Müslüman toplumlar için önemli bir yer teşkil eder. Geçiş dönemlerinden biri olan doğumda, bebeğin kırk çıkana kadar, anneye ve bebeğe özel ihtimam gösterilir, kırk gün geçtikten sonra ise “kırklama” yapılır ve bu özel gün, birtakım uygulamalarla kutlanır. Halk anlatılarının birçoğunda da bu husus yer alır. “Dede Korkut hikâyelerinde her kahramanın yanında 40 arkadaş vardır. Köroğlu destanında da 40 arkadaş motifine rastlanır. Kırgızların Manas destanında, Başbuğ Alp’in yanında devamlı 40 yiğit görmekteyiz.” (Artun, 2018, s. 383). Ayrıca kırk sayısının kutsallık ve ölümsüzlük gibi anlamları da vardır. Birçok hikâye ve dinî anlatılarda, din ulularının ölmediği, “kırklara karıştığı” rivayet edilir. Aynı zamanda Alevi deyişlerinde de “üçler, yediler, kırklar” gibi mitik sayıların kullanıldığı görülür.

Formülistik sayılar, günlük konuşmada da önemini korumaktadır. Örneğin, yaşanan bir olayın süresi mitik sayılardan birine yakın ise, toplum, yaşanan olayın süresini, formülistik sayı kullanarak anlatma eğilimindedir. Aşağıda yer alan ilk cümle, bahsi geçen duruma örnek olarak verilebilir.

-“Aradan kırk yıla yakın bir zaman geçtikten sonra, 1981’de Bayburt köylerinde gezerken, bu yanlış inanışın sürdüğünü gördüm.” (B.K/21, 129, 130)

-Bilmem kimin oğlu, hangi köyün erişkini ikicik kıl elde etmiş. Beribenzer kıl değil, Peygamberimiz Hazreti Muhammet Mustafa Sallâllâhü vesellem Efendimizin sakalının telleri. Her teli ayrı ayrı kırk kat sargı içine koymuş. Üç yüz lira fiyat biçmiş telin tanesine. (K.S/17,15)

-“Çilenin müddeti kırk gündür. Çekildiler evin iç tarafına. Paravana şeklinde çul çaput gererek kendilerini gizlediler. Bu çileye çekilişe bizim köylüler “erbayın” diyorlar, zahir kırk gün sürdüğü için olacak.” (B.K/99)

3.5.4. Ulu Kişiler ve Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar

İslamiyet etkisinin en çok hissedildiği inanışlardan birini, “ulu” olarak tabir edilen ermiş kişiler, evliyalar ve olağanüstü varlıklar oluşturur. Müslümanlığı yayma, keramet göstererek darda kalana yardım etme amacını taşıyan bu şahıslar “evliya, dede” gibi adlarla anılır.

Birçok inanmanın hasıl olduğu Cin, Melek, Hızır, Azrail gibi olağanüstü varlıklar da mevcuttur ki, islamiyetin etkisi burada da hissedilir. İnsanlara yardım eden ve uğurlu

olduğuna inanılan hayvanlar ve varlıklar olduğu kadar, kötülük edeceğine ve uğursuzluk getireceğine inanılan varlıklar da vardır. Halk inanmalarının çoğunda, bu varlıklara çeşitli isimlerle yer verilir.

Mahmut Makal'ın eserlerinde “mucize” gösteren peygamberlerden, “keramet” sahibi olan evliyalardan, iyi ve kötü olağanüstü varlıklardan bahsedilmiştir. Verilen örnekler, alfabetik sıraya göre dizilmiş ve örneklendirilmiştir.

3.5.4.1. Allah Devesi

-Behice'ye bu kez yine sordum, bu ne diye? Kemerden inip gelen böcek için. “Allah devesi.” dedi. “Allah bununla ne yapar?” Bu böceğin Allahın hizmetinde nasıl çalıştığını şöyle anlattı Behice: “Bizim nasıl ki zaarımızı (Zahire-ürün) eve kağnımız getiriyorsa, Allahın zaarasını da bu deve çeker Allahın evine...” “Allahın evi nerde?” dededim. Evin tepesindeki deliği gösterdi: “Şoorda!” dedi. Yani gökyüzünü gösterdi. “Allah zahireyi nerden alır?” Akşama kadar milleti rahatsız eden dilencilerin topladıklarını Allah hesabına kabul ediyor Behice. Dilenciler de Allahın oğlu imiş. Öyle ya toplarken: “Allah için” demezler mi? Bu kadarcık bir böceğin nasıl zahire taşıyacağına gelince: “Allah govatı var... Kimin aklı erer.” dedi.” ... “Son olarak dedim ki: “Şimdi bunu öldürseydik ne olurdu ki?” “Hee! İyi etmişsin!.. Sen esas delisin Mamıda! Allah taş yağdırır.. Onu öldürdükten geri evin hayrını gör! Beti bereketi uçar gider...” (H.v.G/217).

3.5.4.2. Azrail

-“Birdenbire ürperdi oturduğu yerde. Anası “Azrail yokladı” derdi böyle ürperdiği zamanlar.” (K.G/100).

3.5.4.3. Can Kavmi

-İmamın duraklamasından yararlanarak sordu: “Nuh Aleyhisselâm kaç yaşında öldü emmi?” “Haşa, sümme haşa! Peygamber ölmez yav, dünya değiştirdi. Bu dünyada dokuz yüz elli sene yaşadığı kat'idir. Geçen gün belirsiz... Şu üstünde durduğumuz dünya bile ihtiyarladı. Hak teâlanın bu dünyaya verdiği ömür yetmiş bin senedir. Bunun altmış iki bin dokuz yüz yirmi senesini Can kavmi yaşamıştır. Bu Can kavmi kanatlı olup kuş gibi havada yaşarlardı. İblis Can kavmindendir. Can kavminden sonra dünyanın baki kalan ömrü insanoğluna aittir. Baki kalan bu ömür de bitmek üzeredir. Âdem'den Nuh'a kadar iki bin iki yüz elli altı sene, Nuh Tufanından İbrahim Peygambere kadar bin yetmiş dokuz sene geçmiştir. Ondandır bu yana geçen de az değildir. Ahir zaman peygamberinin doğumundan sonra seneler sayılı kaldı... (B.İ.G/45)

3.5.4.4. Cin

-Her şekilde girebilen, yiyip içebilen, evlenip çoğalabilen, alevden yaratılmış, insanların göremediği varlık, peri. En büyüklerine Azazil (İblis) denir. Allah'a üç yüz bin yıl ibadet ettikten sonra isyan etmişlerdir. Bunun üzerine Allah, onların bir

kısmını öldürmüş, bir kısmını çöllere, dağlara dağıtmıştır. Daha çok hamam, harabe ve kuyularda yaşarlar ve geceleri ortaya çıkarlar (Kaya, 2010, s.189).

Mahmut Makal'ın eserlerinde, cinlere dair birçok inanma mevcuttur. Demonik varlık olarak nitelenen ve birçok hayvanın kılığına girebilen cinler, Türk halkının, kendisine musallat olmasından korkup, bu durumun gerçekleşmemesi için en çok mücadele edilen varlıkların başında gelmektedir. Aşağıda verilen örnekler, bu hipotezi destekler niteliktedir. Bununla birlikte, çeşitli inanmalarda, cinlerin insanları kötülüklerden koruduğu ve sağaltımı gerçekleştirdiğine dair örnekler de vardır ki, alışılmışın dışında olması açısından bu husus da dikkat çeken bir unsurdur.

Mahmut Makal'ın eserinde cinlerin insanları yönettiğine inanan kimselerin anlatısı ön plana çıkmaktadır. Anlatıma göre cinler insanları istedikleri yere götürebilir, istediği iyiliği ya da kötülüğü yapabilir. Her insanı izleyen ancak insanların fark edemediği cinler sol omuzdaki şeytan ve sağ omuzda meleğe kılavuzluk eder. Melek ve şeytan, insanlar tarafından yapılan iyilik ya da kötülüğü yazmakla görevlendirilmişlerdir. Aralarında anlaşmazlık çıktığında insanları uyuturlar. Cinlerin biri de karnımızdadır ve “karın cini” olarak bilinir. Bu cin insanların doymasını engellemektedir. Köyde “Sağır Fadime” diye bilinen bir kadın vardır ve kadın sürekli temizlik yapar. Köylüler bunun sebebini ona musallat olan cinin temizliği seven biri olmasından ileri geldiğini düşünmektedir. Köyün yakınlarındaki çayda akşam üzeri cinler toplantı yapar ve yalnızca bu kadını kabul ederler ve kadın bu sayede geceleri yapılacak işleri bilmektedir. Aynı zamanda cin padişahıyla evil olduğu için köyde cinlerle görüşen kişilerin yanına bu kadın gelir. Cinler gündüzleri mağaralarda ve kaya kovuklarında gizlenip dinlenir, öğleden sonra çeşitli kılıklara girerek yeryüzünde dolaşır. Cinler birçok kılığa girer çünkü görünüşleri korkunçtur ve ancak bu şekilde insanların aralarında dolaşabilirler. Cinler en çok keçi, köpek ve eşek kılıklarına girer ve insanların bu hayvanlara iyi davranmaları gerekir. İyi davranılmazsa cinler insanlara zarar verebilir. Erkek bir cin genç bir kızı görünce yakışıklı birine dönüşüp kendine aşık edebilir ve evlenebilir. Aynı şey kadın cinler için de geçerlidir. Bu şekilde evlenenlere “Cingiller” denir ve kadın cinler “peri” adıyla anılır. Cinler iyi insanlara yardım eder, yol gösterirler ancak kötü insanlara acı çektirirler.

Deli Ali, değirmencilik ederken besmele çekmeden un döküntülerinin üzerine yatmış. Cinler razı olur mu buna? Hemen toplanmışlar; içlerinden biri bizim köylü “Alişki”nin kılığına girmiş ve gidip değirmenciye: “Bent yıkıldı, ne yatıp

duruyorsun?” demiş. Ali kalkıp bent yapmaya gitmiş. O gelirken cinler hep insan olmuşlar, bendi yıkmağa girişmişler. Değirmenci bunlara sövünce alaşağı edip yüzünü eğmişler. Adamcağız gerçekten delirdi, yani köydeki deyimle “Cinli” oldu... Günlerce kapattılar; kimseler varamadı yanına. Tanınmış bütün “Cinder”hocaları getirdiler. Hocalar yanında oldu mu biraz rahatlıyor, çünkü cinleri kovalıyor hocalar. Ama hocalar tam cinder olmadıklarından, kendileri yanından ayrıldılar mı, Ali’nin cinleri yeniden başına üşüşerek onu yerinde duramaz ediyorlar...

Sonunda Göstesinli bir derin hoca buldular da kırk gün kırk gece cinlerle savaşarak onları yendi. Deli Ali’nin iyileştikten sonra anlattığına göre, hoca cinleri başından dağıtmadan önce, hep başına birikirler, “Şunu yap, bunu yap” diye emirler verirlermiş. Artık onların emriyle yapılan hareketler de insana “cinli” dedirtmeye yetiyor...” (M.S/57).

-Cinderlere göre, cinlerin en çok kızdıkları, insanların geceleri işerlerken: “Destur! Cinler! Çoluğunuzu çocuğunuzu alın gidin!” dememeleri ve yine destur deyip besmele çekmeden, su, özellikle sıcak su dökmeleridir. Çünkü haber etmeden su döküldüğünde cinlerin çocukları altında kalıyor, perişan oluyor ya da ölüyorlarmış.” (M.S/58).

-“Osman Efendi dirler Nevşehirli bi hocamız vardı. İyi hocaydı. Dehşetli cinderliği de vardı adamın. O sıralarda çok adamı gurtardı. Fakat biz kıymatını bilemedik herifin” (H.v.G/235).

3.5.4.5. Evliya

Ermiş, evliya, dede gibi adlarla bilinen ve Allah tarafından verilen olağanüstü güçlere sahip olan evliyalar, Allah dostudur. Evliyalar genellikle yaşlı, ak sakallı, nur yüzlü olarak tabir edilir ve Allah’ın verdiği kerametleri, yaratılan tüm canlıların iyiliği için kullanırlar.

Bu kimselere sayı gösterilir, davranışlarından anlam çıkarılmaya çalışılır, hatta onlara sığınılır, manevi, maddi yardımının dokunacağına inanılır. Velî sayılan kimselerin bu yardımlarını öldükten sonra da devam ettirdiği kabul edildiğinden mezarları(türbeleri) etrafında olağanüstü hâllerin meydana geldiğine inanılır ve ondan fayda sağlamak için çeşitli uygulamalar yapılır (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 33).

Mahmut Makal’ın eserlerinde evliyaların birçok kerametine değinilmiştir. Aynı zamanda Çanakkale Savaşı’na katılan birçok askerin gördüğünü iddia ettiği; sarıklarıyla Türk askerine yardım eden Horasan Erenleri ya da “Yeşil Sarıklılar”, tespit edilen örneklerde dikkat çeken unsurlardandır.

- Kuşluğa doğru çeşitli kemikler çıkmaya başladı toprağın altından. İçlerinde bir de bütün kafa kemiği vardı... Evliyaların her ne kadar eti çürüyüp kemikleri kalırsa da, dünya durdukça onların canlı durduklarını ve Müslümanların başına bir iş geldiğinde sarıklarını sarıp koştuklarını bilmeyen olmadığı için, “Evliya budur işte!” diye kafa kemiğine sarıldılar... Önce tarikata girmiş olan Şıklar, sonra orada bulunanların hepsi, çoluk çocuk, sırayla öptüler Evliyayı (K.S/10).

-“Kadının birisine de düşünde bir sakallı gelerek: “Ben sana söylemeye geldim; Mırl’ın yeli Kat’ta. Oraya götürsünler.” dememiş mi?” (H.v.G/207).

-Bu korku verici yaratıkların bulunmadığı bazı yerlerde de “dedeler” vardır. Dedeler, sürekli insanlara iyilik etmeyi, doğru yol göstermesi seviyorlar(mış). Özü doğru olmayanlara kötülük etmesine de bilirlermiş doğallıkla... İlçemiz içinde ve yöresinde, çok ünlü yatırlar, dedeler var. Kısır kadınların, onmaz hastaların, huysuz, uyumayan çocukların döneke yerleri dedelerin bulunduğu yerler. Oralara yüz sürerek dertlerine çare arıyorlar (M.S/6).

-“Mezarının her yanında Ahmet Dede’ye adanıp da burada kesilmiş horozların kan lekeleri ve sıtmalıkların bağladıkları çaputlar dolu” (M.S/7).

-“Şimdi Hacıahmetli bölgesinde gece gündüz yeni Babanın kerametleri, ermişliği konuşuluyor. Cuma namazlarını eski Baba gibi Mekke’ye uçup giderek kılarmış” (K.M/85).

3.5.4.6. Hızır

Hızır, yardıma ihtiyacı olan herkesin yanına çeşitli donlarla giden ve insanlara yardım eden yaşlı, merhametli, ak sakallı biri olarak anlatılır. Kur’an-ı Kerim’de İlyas peygamberle birlikte anılan Hızır a.s, “ölümsüzlük suyu” olarak bilinen abhayatı içtiği için ölümsüzdür. Türk atasözü ve deyimlerinde Hızır’a dair birçok gönderme yer alır.

Türk kültüründe ve inancında darda kalanların anında yardımına yetiştiğine inanılan ulu kişi, iye. “Boz Atlı Yol İyesi” olarak kabul edilir. Oğuz Kağan Destanı’nda, Tanrı tarafından gönderilen ve Oğuz’a yol gösteren boz renkli kurt, boz atlı yol iyesisidir. Köroğlu’nun kıratı da bu inancın farklılaşmış şekliyle başka bir şey değildir. Boz Atlı Yol İyesi, İslâmiyet’in kabulünden sonra darda kalanın imdadına yetişen Hızır’a dönüşmüştür (Kaya, 2010, s. 173).

Hızır adı, Mahmut Makal’ın eserlerinde gerek atasözü ve deyimlerde kullanılışlarıyla, gerekse Hızır’ın insanlara yardım etmesi ve mucizeleriyle birçok kez geçmektedir.

-“Hani kul bunalmayınca Hızır yetişmez derler. Dilimizin damağımızın, susuzluktan iyice yandığı, eğitim ve orman davalarını neredeyse unutup derdimizi düşündüğümüz bir anda, hayvanında iki sepet çatılı bir yolcu çıktı karşımıza” (K.S/45).

-“Daha on adım atmadan Özmenek Hoca yanımızda biterdi. Hızır gibiydi. “Korkmayın ben varım,” derdi.” (B.K/158).

-Çocuğun ölümünü ise, iki gün önce gelen bir dilenciye boş çevirdiklerine bağlıyorlardı. Bir yanını yaparken, bir yanını yıkmış sayıyorlardı, kendilerini. Meğersem, o parça bölük giysili dilenci, aslında Hızır Aleyhisselâmmiş. Bunları sınamak, hâlâ akıllarının başına gelip gelmediğini öğrenmek için gelmiş. Çocuğun

öldüğü günün akşamında “Ölü yemeği” için odaya toplandığımızda anlattı hoca (M.S/11).

-Söz gelimi bir kız bir oğlanla nişanlandı. Oğlanın içine doldu kızın sevgisi. Ama sonradan, oğlanı yüzüstü bırakıp başka birisine gitti kız. İşte o vakit, oğlanın kendisi ya da akrabasından, ailesinden biri mezara yönünü döner de “onma” diye ilenirse, ol saatta etkisi görülür ve ilenmenin her yenilenişinde o kızın sonraki kocasından doğan çocuklarına Ezrail uğrak verir. Deli Dudu’nun çocukları neden ölüyor? Kıvıt Mehmedi bırakıp başkasına gittiğinden... Ayrıca, sallallahü vesellem Efendimizin buyruklarında Hızır gönderileceği, Hızır iyi kabul görmezse, hemen o kula ceza kesileceği sezdiriliyor. Bu ceza da çokça cana, çocuklara uğruyor”(M.S/11).

- Öğretim yılı başında şöyle derse başlayan öğretmen gördüm: “Çocuklar, Hızır’ı tanırırsınız. Bu zat askeri ile Kaf Dağı’nın karanlık bir mağarasından geçerken askerlerine “Evlâtlar, buradaki taşlardan alanlar da almayanlar da pişman olacaklardır” demiş. Bazıları bu taşlardan ceplerine doldurmuşlar, bazıları da yük olmasın, nasıl olsa pişman olacağız diyerek hiç almamışlar. Eski tarihler bu karanlık mağara yoluna “Zulûmat” derlerdi. Günlerce yürümüşler ve sonunda Kaf Dağı’nın ötesindeki delikten aydınlığa çıkmışlar. Hızır İlyas askerlerini toplamış ve aldıkları taşları ortaya yığıdirmiş. Birlikte tetkik etmeye başlamışlar. Hayretler içinde görmüşler ki, bu taşlar elmas, altın, gümüş madenleridir. Alanlar daha çok almadıklarına yanmaya, almayanlar pişmanlık ateşleri içinde kıvrınmaya başlamışlar...” Beş dakika düşünme fırsatı verdi anlattıkları üzerinde.” ... “Seksen öğrencisi bulunan derslikte çıt çıkmıyordu. Girişinin çok dikkat çekici olduğunu düşünerek açıkladı öğretmen: “Hepiniz burada cehalet içinden geçiyorsunuz. Öğretmenleriniz size buradaki ilim ve fen kitaplarından çok kıymetli bilgiler veriyorlar. Bu irfan yuvasının sınıflarını geçerken bu bilgilerden ne kadar alırsanız, buradan çıktuktan sonra ilim ve irfanınızı daha çok artırmadığınıza, daha az pişman olacaksınız. Bu yaşta ben bile, manen ve maddeten çok yükselmiş arkadaşlarımı gördükçe nedamet cehenneminde yanmaktayım...” (H.A.D/103).

3.5.4.7. Hz. Ali

Hazreti Ali, Hz. Muhammet’in akrabası ve damadı, dört halifenin sonuncusudur.

Hazreti Muhammet’e olan bağlılığı ve desteğiyle bilinmektedir.

Rivayete göre kâinatın sırrı Kur’an’da, Kur’an’ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı be harfinde, be’nin sırrı, altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali’dedir. Peygamberimiz, “Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır. O hâlde ilim isteyen kimse kapıya gelsin.” Buyurmuştur. Onun, edebiyatımıza gerek kahramanlık, gerekse velîlik ve imamlık yönleriyle birçok teşbihlere konu edildiğini görürüz (Pala, 2014, s. 19).

“Düldül” adlı atı ve “Zülfikar” kılıcıyla bilinen, “Allah’ın aslanı”, “el- Gâlib” ve “Haydar” lakaplarıyla tanınan Hz. Ali, Mahmut Makal’ın “Anımsı Acımsı” eserinde kerameti sonucu bir dereye ad vermesi hususuyla yer almıştır.

-Koyun hamşişek (ilk doğuran) olduğu için, sabahtan beri yata kalka ağrı çektiği hâlde bir türlü doğuramamıştı. İşe el atmak zorunda kalmıştım. Şimdi o kuzusunu yalıyor, ben de Hazreti Ali’nin buralara uğradığı günleri düşünerek onu seyrediyordum. Kocadağ’la Kocakoyak arasındaki bu derenin adı “Geliç!”

Kocakoyak tepelerinin ötesinde de “Geçtin” deresi var. Her yerde ne bulunduğunu rahatlıkla ve Tanrının yardımıyla bilen Hazreti Ali, bir küme arkadaşıyla bizim bu topraklara da uğramış sağlığında... O zaman adı başka olan bu tepelerin arasındaki derelere gelince, bir arkadaşı susadığını söylemiş. Hazreti Ali: “Geçtin!” demiş. “Geride kalan derede su vardı ama orada söylemedin” demek istemiş. Bu dereye gelince de, kaya ile toprağın bitiştiği yere bastonunu sokarak arkadaşını çağırması: “Gel iç!” demiş. Demesiyle de su fişkırmaya başlamış... Sonra derelerden birinin adı “Geçtin”, birininki de “Geliç” olmuş (A.A/27).

3.5.4.8. Hz. Muhammed (s.a.v)

Hz. Muhammed (s.a.v) İslam dininin son peygamberidir. 40 yaşında peygamber olmuş ve Kur’an-ı Kerim ona indirilmiştir.

O, yirmi üç senelik peygamberlik hayatında durmadan dinlenmeden çalışmış, insanları Allah’ın nizamında hak ve adalete, gerçek eşitliğe ulaştırmak için bulunduğu her fertle görüşmüş, topluluklara hitap etmiştir.”... “Cihan, güzelliğinin tecellisidir. İnanların efendisi, ezel ve ebedin tek hâkimidir. İncil O’nun gelişini haber vermiştir. Arş’a çıkmış, çerh ü zemin O’na secde etmiştir. O’ndan daha üstün şefaatçi yoktur. O’nun ümmeti olmakla Müslümanlar övünür. O’nun vasıflarını hakkıyla kimsecikler övemez, bitiremez, anlatamaz. O, peygamberlerin imamıdır. Birçok mucizeler göstermiştir (Pala, 2014, s. 331).

İnanışa göre, dünya Hz. Muhammet’in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır ve dünyadaki tüm canlılar ona hayrandır. Ayı parmağıyla ikiye ayırma, hayvanlarla konuşma, pişmiş kuzuyu diriltip konuşurma, kör gözü iyileştirme, kurak yeri suya kavuşturma gibi mucizelerle bilinen Hz. Muhammet’in konusu, Mahmut Makal’ın eserlerinde mucizeleri hususuyla geçmiştir. Burada adı, Hazreti Ali ve Cebrail (a.s) ile birlikte anılmıştır.

-Bu gördüğünüz kâğıtta mühürü şerif yazılıdır. Peygamber efendimizin sırtına Allah tarafından basılmış olan mühür. Efendimize Peygamberlik indiği zaman kırk yaşındaydı. İşte o sıralarda Hazreti Ali Efendimizi yanına istedi. ... Dedi ki Hazreti Ali yanına gelince. Ya Ali, sırtımdaki şu mührün örneğini çıkar. Götür Müslümanlara dağıt... Niyçün dağıt dedi biliyor musunuz? Çünkü her kim bunu evinde asılı durutursa ya da meşin kılıfa koyar yanında gezdirirse, o adamın hem kendine, hem ailesine, ne hastalık yaklaşır, ne kaza belâ... Hak tarafından Cebrail Aleyhisselâma dendi bu. O da efendimize söyleyince, efendimiz Hazreti Ali’yi çağırdı işte (K.S/18).

-Her murada erişir bunu taşıyan, alan: Cenabı hakkın emriyle... Allah’ın emrini, peygamberin mührünü getirdim. Müslümanlar için çıktım bu yolun türabına” ... “Duvara asınca, yönünüzü buna dönüp yatmayacaksınız. Mührün sihri sizi çarpar bu kez. Sakının ha! Efendime deyim, bir de üzerine alacak olan meşin kap geçirmeden almasın. Amanın siz siz olun cebinize atıp da işlemeye gitmeyin. Çıkarın, koyun yüksek bir yere, öyle gidin (K.S/19).

3.5.4.9. Melek

Nurdan yaratılan, koşulsuz şartsız yaratıcıya bağlı olan, cinsiyetsiz varlıklara “melek” denir. Melekler Allah’ın tüm buyruklarını yerine getirir, ona ibadet eder ve insanların yardımına koşar.

Yazarın eserlerinde meleklere dair üç örnek tespit edilmiştir. Örneklere, meleklerin koruyuculuğuna dikkat çekilmiştir.

-Gelinim Hayriye kız doğurdu. Çocuk yere düşer düşmez göbeği kıyılıp koparıldı. Göbeği koparıldı amma, çocuk öylece ebenin elinde kaldı. Saracak bir şey mi var evimizde kızım. Kulundan değil, Allahtan utandım. Deminden beri kanatlarını gere gere yoruldu Allahın Melâikeleri. Onu sarıp köşeye koymayınca indirmezler kanatlarını. Onu boş bırakır mı Allah dedem. Anasının karnında nasıl kolunu kol, budunu but yarattıysa özene bezene, çıkınca da bize teslim edinceyeden melâikelerin kanadı altında esirger. Sardık mı teslim almış sayılırız (H.v.G/240).

-“Sarı öküz nasıl sırtını vermiş bu dağa, onu de” diyorlar “Yok yok Feriştahı söyle sölyemişleyin” diyor kimi. İmanın işi bu: “Cenabı Hak Feriştah melaikesini, dünyayı kucağına alsın diye yarattı. Feriştah yerlerin altına girdi ve yerleri kucağına alıp bir elini Şarktan bir elini Garptan çıkardı. Lâkin ayağı yere tutmadı. Yeşil yakuttan dört köşe bir taş yarattı. Feriştah oraya ayak bastı...” (B.İ.G/44).

-“Bakın çocuklar” dedi müfettiş, “Gayemiz kötü ruhlu insan olmak değil, iyi Müslüman olmaktır. Hepinizin birer günah defteri vardır. Siz doğduğunuz zaman Allah her biriniz için bir defter ayırır. Bu defteri Melekler doldurarak Allaha götürürler. Günah defterlerini dolduran Meleklerin sizler hakkında da iyi şeyler yazmaları için kötülüklerden sakınmalısınız.”(K.G/119).

3.5.4.10. Nuh

Nuh, kavmini imana davet eden ancak kavmin imana gelmemesi sonucu, Tanrı tarafından, gemi yaparak müminleri o gemiye bindirmekle görevlendirilen peygamberdir. Nuh, gemiyi inşa eder, müminleri ve her hayvandan bir çifti gemiye alarak yola çıkar. İmâna gelmeyen kavmi altı ay süren Nuh tufanında helak olmuştur ancak çeşitli rivayetlere göre gemi, tufanın sonunda Cudi dağında karaya oturur ve gemideki müminler kurtulur. “Ondan sonra insanlar Hz. Nûh’un üç oğlundan türedi. Onun için Nûh (A.S)’a “İkinci Âdem denildi. Nûh Peygamber 1000 yıl ya da 950 yıl yaşadı. Bu nedenle “Nûh ömrü” deyimi halk arasında yaygınlaşmıştır.” (Pala, 2014, s. 361).

Nuh tufanının sona erdiği ve gemidekilerin yeryüzüne indikleri günün anısına yapılan aşure günü, Mahmut Makal’ın eserinde Nuh ile birlikte zikredilmiştir. Aynı zamanda bu örnekte, Nemrud’un, Hz. İbrahim’i, putları yıkması suçuyla ateşe atması ve

Allah'ın mucizesiyle ateşin Hz. İbrahim'i yakmamasına da atıfta bulunulmuştur. Nitekim bu hususta birçok rivayet vardır.

-“Aşure günü yaklaştı.” diyor. “O gün çok mübarek bir gündür. Hazreti İbrahim'in Nemrud'un ateşinden halâsı ve kıyametin dahi aşure günü kopacağı meridir. Saydıklarımın tümü bu güne tesadüf ediyor. Nuh Aleyhisselâm tufandan kurtulduğunda gemisinde bulunan kırk kadın ve kırk erkek yeryüzüne indiklerinde, artan erzakı bir kazana doldurup çorba hâlinde pişirdiler. Aşure günü oradan kalmadır. Aşure günü yapmak ve onların cenneti âlâda Huri bacılarımızın koynunda yatan ruhlarını şad etmek cümle Müslümanlara sünnet olmuştur.” (B.İ.G/45)

3.5.4.11. Şeyh

Allah'ın buyruklarını öğreten ve hayatını yaratıcıya adayan, müridlerine yol göstererek tanrıyı sevmeyi ve şeriat ahlâkını öğreten tarikat lideridir.

Mahmut Makal'ın eserinde bir tarikat şeyhinin kerametlerinden bahsedilmiş ve ardından o şeyhin tarikatına girme uygulamaları anlatılmıştır.

-“Bu şeyhlerin asıl başları, Çekiçler köyünden Mehmet Efendi. Çok saygın bir kişiymiş. Tarikata girmek isteyenler, bir anmalık ile gider, elini öper, öğüt alırlarmış. Anlattıklarına göre bu zat, Cuma namazlarını Kâbe'de kılmış...” (B.K/96).

3.5.4.12. Tarikat Ritüelleri

-Baba söyleyeceklerini söyler. Dersini alan tarikata girdikten sonra kıldığı her namazda, yüz besmele çeker. Yüz kere istiğfar getirir. Yüz kere hu, yüz kere hay der. En sonunda da yüz kere Allah der, yüz kere de Lâilâheillallah, der.” Merakım gittikçe artıyordu. “Sonra?” deyivermişim. “Sonraaa!” dedi. “Tarikata yeni girenler ilk günlerde zikrederken “Seherde açılır perde” ilâhisini söylerler. Derinleştikçe ötekilere geçerler. Besmeleyi, istiğfarı on, yirmi yaparlar. Derinleştikçe yüze çıkarırlar. Akşam namazlarında onbir gülhü, onbir salavat-ı şerife, onbir yahavle velâ, onbir suphanallah okurlar. Derinleştikçe bunlar da otuz üçe çıkar. Dersleri azar azar verir, sonra yükler Baba. Otuz bin dersi olan şih var aramızda...” (K.M/88)

3.5.4.13. Yeşil Sarıklılar

-Tekkeler diye, büyük ünlü yatırların mezarlarına der bizim köylüler.” ... “Hepsinin içinde bir mezar var. Bu mezarlarda yatanların her biri hakkında çeşit çeşit söylenceler dilden dile dolaşmaktadır. Söylencelere göre, yatırların bazıları eski evliyalara, bazıları da Allahın çok sevdiği eski sultanlarmış... Müslümanlar bir düşmanla savaşa tutuşunca, hepsi de yeşil sarıklarını sararak savaşa alanına koşuyorlar ve bizim askerlerin önüne düşerek düşman tarafını korkutuyorlarmış. Ama onlar, bizim askerlere hiç görünmez, yalnız düşman askerlerine görünürlermiş. Düşmanlar: “Ah Türklerin önündeki yeşil sarıklılar olmasa!” diye dövünürlermiş... Bu yöredeki “tekke”lere uzaktan gelenler olduğu gibi, buralardan

da uzaktaki tekkelere gidiyorlar. Çünkü her derdin geçip, her dileğin kabul edileceği tekke ayrıdır (M.S/59).

3.5.5. Tabiat Olayları İle İlgili İnanışlar

Günlük hayatın olağan akışında gerçekleşen birçok tabiat olayı bulunmaktadır. Kar, yağmur, sel, kuraklık gibi doğa olaylarında halk, çeşitli inanma ve uygulamalarla tahribatı azaltmaya çalışır. “İnsan hayatına kast eden, huzur ve sükûneti bozan tabiat hadiselerinin mutlaka bir sebebe dayandığına, bu sebep ortadan kaldırılmadığı yahut kontrol altına alınmadığı müddetçe etkinin devam edeceğine inanılmaktadır.” (Beyazıt, 2020, s. 7).

Mahmut Makal’ın eserlerinde, güneş ve ayın oluşumu, güneş tutulması, kar yağması gibi doğa olayları karşısında, köy halkının gerçekleştirdiği ritüeller ve inanmalara yer verilmiştir. Ayrıca burada, doğal afetlerden biri olan deprem, Tanrı’nın günahkârlara yolladığı bir ceza olarak algılanır ki, bu durum karşısında köylünün takındığı tavır, yukarıdaki tanımda bahsi geçen “sebebin ortadan kaldırılmaması hâlinde yaşanan olumsuzluğun devam edeceğine inanma” durumuna çarpıcı bir örnek oluşturur.

3.5.5.1. Deprem

“Sarı öküz” dedi, bir süre durdu orada. “Sarı öküzün karşısında büvelek vardır bir tane. Bu büveleğin aklının ipi Allah’ın elindedir. Alah böyle karşımıza çıkıp da parmağını gözümüze sokmaz. O, ne yerededir, ne göktedir, ne sağdadır, ne soldadır ama her yerde eli, her yerde gözü ve kulağı vardır. İsterse bir pireye bir yorganı da yakar. Diyelim ki bir köyde adamın biri namaz kılmıyor, oruç tutmuyor. Nasıl versin o cezasını? O bilir nasıl vereceğini: Büveleğin akıl ipine bir dokunur, büvelek de sarı öküze bir göründü mü, hiçbir şey yapmasa bile sarı öküz, hiç değilse ayağının yerini değiştirir, ondan sonra da bir günahkâr yüzünden o köy gümbür gümbür batar. Neden her yerde birden olmuyor zelzele? Onun için aramızda günahkârları yaşatmayalım, oruç tutmayan, abdest alıp namaz kılmayanların yüzüne bakmayalım (K.M/160).

3.5.5.2. Güneşi Çağırma

-Karaca’nın damındaki çocuklar, bu gürültüden habersiz, üşüsünler üşümesinler, her akşam yaptıkları gibi, yine giden güneşi çağırıyorlardı:

*Gün gel gün gel,
Kır atına bin gel,
Soğuk kapını ört gel,
Sıcak kapını aç gel...” (K.S/59)*

3.5.5.3. Güneş Tutulması

Mahmut Makal'ın eserinde anlatılana göre köy halkı güneş tutulmasını “zebanilerin güneşi esir alması” olarak düşünür. Böyle bir durumda çan çalma, teneke çalma gibi uygulamalar gerçekleştirilir ve tüm köy halkı, çalabilecekleri ne varsa çalarak konvooya eşlik eder. Eğer güneş ya da ay kurtarılmadıysa keçilerin yemesi için konulan dikenler yakılır ve hem zebaniler korkutulur hem de gece ısınma sağlanır. Burada davullar gittikçe seslerini yükseltir ve zebaniler korkutulmaya devam edilir. Köyde saygı duyulan yaşlı ve tecrübeli kişiler meydanda topluca namaz kılar ve hoca da aynı anda selâ okur. Böylece ay ya da güneş kurtarılmış olur. Mahmut Makal, çocukken ay tutulması için gerçekleştirilen ritüeli eserinde şöyle anlatır:

Çocukluğumda karınca kararınca benim de aydedenin kurtarılmasına yardımım dokundu. Kaç kere gürültüyle uykudan uyanıp “ay’ı tutmuşlar” diye işitmişsem gömleğimi takar takmaz ahırın Kel Haticeler’in bitişiğindeki kapı yerine koşup, oradaki kazıktan koca “taka” çanını aldığım gibi fırlardım kalabalığın içine. Sayısını bilmem, ay tutulmasına tanık olduğum böyle gecelerde hep bu çanı çalmışım.” ... “Çığırırsak çabalasak da yol vermezler güneş’e. Bi kere el ele tutuşup sarmaya aldılar. Şinci gurban isterler Müslümandan, gurban.” Diyor, biraz da âhir zaman payı ekliyor (M.S/48).

3.5.5.4. Güneş ve Ayın Oluşumu

-Evvel zamanda ay ve güneşin nurları müsavi idi. Gece olmadığı için rahat edemediklerini kulları dualarında söylediler. Vacip Teâla duayı kabul edip Cebrail Aleyhisselâm’a emretti ki, ayın nurundan birazını al ve güneşe ver. Mübarek kanadı ile ay’ı üç kere sildi. Ondan sonra ayın altmış dokuz cüzini alıp güneşe verdi. Ayın içinde görünen siyahlık, Cebrailin kanadının değdiği yerdir. Güneş yedinci katta, ay birinci kattadır. Güneş ateştir. Ayda sıcaklık yoktur. Ayla bizim aramızdaki mesafe otuzbeş bin senelik yoldur (B.İ.G/44).

3.5.5.5. Kar Yağışı

-“Kar ki insan kendini çıkaramaz içinden. Tanrının bir cezasıymış kullarına kar. Bir zamanlar kar yerine un yağarmış da gökten, birisi k.çına sürmeye kalkmış bu yağın unu, o gündür bu gündür kara çevirmiş hikmetinden sual olunmayan Tanrı...” (Y.B.A/52)

3.5.6. Uğur- Uğursuzluk- Bereket

TDK’de “uğur” kelimesi için şöyle bir tanım yer alır: “Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirti veya bazı nesnelere var olduğuna inanılan

iyilik kaynağı.” (TDK, 2018) Aynı kaynakta uğursuzluk için de şöyle denmektedir: “Bazı olaylarda görülen ve insana kötülük getirdiğine inanılan belirti veya bazı nesnelere var olduğuna inanılan güç, kademsizlik, meymenetsizlik, nuhuset, şemet, şomluk.” (TDK, 2018). Bereket ise “bolluk”, “rahatlık” anlamına gelir ve uğurun doğal bir sonucudur.

Mahmut Makal’ın eserlerinde tespit edilen ve uğur/uğursuzluk getirdiğine inanılan örnekler şöyledir:

3.5.6.1. Uğurla İlgili İnanışlar

-“Cami yaptıran cennet yaptırır, aziz cemaat!” diyerek adım attı içeriye. “Sevapların en büyüğü budur. Defteriniz bir açıldı mı, sevap defteriniz, kıyamete dek kapanmaz, boyuna işler” (K.S/33).

-“Sağ elinin başparmağıyla işaret parmağını ıslayarak kaşlarına sürttü. Başparmağına bir tüy yapışınca, “Ali anıyor beni,” dedi. “Çocuğun parası tükendi herhâlde. Çok pahalıymış askerlik yaptığı yer. Banka ne vakit verecek acep yem parasını?” (K.S/55).

3.5.6.2. Uğursuzlukla İlgili İnanışlar

-Fukaranın biri hocaya dert yanmış fukaralığından. Bu geze benimle mezara gel, demiş hoca. Ser mendilini yere demiş, adam sermiş. Bir başlamış duaya, mendilin üstüne sarı sarı altınlar yağmaya başlamış. Derken altın yağmuru kesilmiş. Adamın kalbini bozduğunu anlamış hoca, suratına indirivermiş tokadı. “Bak sen kalbini bozdun, kısmetin kesildi.” demiş. Kalp bozukluğu kötü olurmuş. Kalbini bozan çoğaldığından, kısmeti azalan da çoğalmış (K.M/84).

-“Allahtan korkmayanın başına taş yağar.” (K.S/40)

-“Anasının adıyla anılandan hayır gelmez beğ, yarım erkek sayılır. Gülüzar’ın oğlu demişler ona.” (K.G/125)

-Şeerlerde aldı yürüdü. beyaz ayakkabı ve parlak elbise giyiyorlar. Bunlar kâfir icâdı olup katiiyen Müslümanların giymesi caiz değildir. Bunu böylece bilmiş olun. Ondan sonracığıma, yirmi-yirmi beş yaşına geldikleri hâlde sakal bırakmayanlar görüyorum. Bunu da peygamberimiz efendimiz bağışlamaz. Allah da affetmez. (K.M/160)

-“Bit de Tanrı yaratığıdır, onu öldürmek günahların günahıdır.”(Y.B.A/131)

-“Beri bakın” dedi Çavuş, “bir adamın karısı düğüne gitti mi onu boşamak düşer, derdi rahmetli Sarı İmam. Boşanmazsa, duası, orucu, namazı kâbul edilmez. Eğer ben avradı boşamasaydım dediğiniz doğrudur.”(K.M/154)

-Evdekiler buna da razı olmazlar ya; “Evin bereketini tüketecekler” diye çocuklar değneği alır, tavukların ağzındaki “Ossurgan”ı kurtarmaya koşarlar. Şuna çarık böcüsü derler. Evde en çok onlar; köşe bucakta, tam anlamıyla avuç avuç bulunan bu ufak böceklerin kilosunu beş kuruşa alsalar-söz gelişi- bizim köyde evlerden, ahırdan, samanlıktan binlerce liralık “Çarık böcüsü” çıkar sanırım. “Bereket” kaygusuyla ev sahipleri satmaya razı olmazlar ya, o başka... (H.v.G/216)

-“Bir kere, karınca bulunmayan evi iyi saymazlar. “Bereketi olmaz karıncasız evin” der anam.” (H.v.G/216)

-“Oldu bile. Kitaba girmemiş ad koyarsanız çocuklar bön olur, bu dünyada rahat edemedikleri gibi, öte dünyada hesap verirken de şaşırırlar, bölüklerinden hesabı doğru dürüst veremezler.” (D/297)

-“Sürekli sakal bırakacak olanların, bayram sabahı sakal duasına kalkarak, resmen gençlikten yaşlılığa geçtiklerini bildirmeleri dışında; o gün eline bıçak alıp yedi kişinin vekili olarak kurbanı kesecek olan da sakalını tıraş ettirmez. Kurbanın hayrı kaçır yoksa.” (M.S/52)

-“Artık dillerin destanı: “Kör Ali kurbanlığı sattı da, yerine kendisini kurban ederek Allah cezasını verdi.” (M.S/51)

-Hem de öyle bir annattı ki... Bir kere namazı ivedi kılmak günahmış. Ağır ağır kılınmalıymış. İve ıve namaz kılan birini görmüş peygamberimiz (salliala seyyidina Muhammet) olmadı, çok günah kazandı demiş ona. Sonra o adam yeniden kılmış namazını. Namaz kılarırken aklına heç mi heç başka şey getirmeyecekmişsin. Getirirsen namaz havaya gidermiş, kıymatsız olurmuş. Ondan sonracığıma, namaz kılmayanı da defterinden siliverirmiş Allah dedemiz. Öyleleri, yıldı atı gibi sahipsiz, koruyucusuz kalırmış bu dünyada. Öteki dünyadaysa satı [çok] harapmış hâli... (B.İ.G/96)

-“Eskiden var ya eskiden, hocalar kuzuyu yedikten sonra kemiğini ortaya yığıp dua ettiler mi kuzu yeniden dirilirdi. O devirde bet bereket vardı çünkü.” (K.M/84)

-Asıl sorun, anamın gönlünü etmede. Herkes gibi, o da örümceklerin candan dostu ve koruyucusu. Örümcek ağlarını yığıp indirmeme asla gönlü razı olmuyor. Örümceklerin yerinde yeller estiğini görmesin: İşlediğim günahların hesabını veremeyip de cehennemde cayır cayır nasıl yanacağımı sayıp döker. (H.v.G/220)

-“Gençlerle spor kulübü kurdum. Köylüler, top oynamanın günah olduğunu söylüyor ve karşı çıkıyorlardı.” (B.K/152)

-Kurtulsun anam kurtulsun,” dedi yanındaki, “Bak şu altımızdakine, bizi kuş gibi uçurup götürecektir. Amma niyneyim gine de gâvur malı. Dua etmesen döner bir yana.” “Dönme mi hiç, dua olmasa gidebilir mi? “Çok şükür, çok şükür Allah bizi Müslüman yaratmış; elhamdülillah. (K.S/33)

3.5.7. Yağmur Duası

Yeryüzündeki tüm canlılar için oldukça önem arz eden su, eksikliğinde en çok sorunun yaşandığı yaşam kaynağıdır. Türk milletinin, geçmişten günümüze yaşam alanlarını suya yakınlığına göre seçtiği görülür. “Türklerde suya bağlılık inancı, ona kutsallık vermekle birlikte ölümsüzlüğü de bahşetmiştir. Ölümsüzlük bahşeden bu su “Hayat Suyu” olarak da anılmıştır.” (Arık ve Eroğlu, 2017, s. 241). Türkler için suyun önemi, gerek eski metinlerinde gerekse inanışlarında sıkça karşılaşılan ve hususi bir mahiyeti bulunan “Yer-Sub” kültüründen de anlaşılmaktadır.

Su, Türk halkı için tinsel olarak güç, bereket, yaşam ve yenilenme gibi hususlarda önemli olmakla birlikte, maddi hususta da oldukça önem taşımaktadır. Temizliği ve arınmayı sağlayan suyun bulunmadığı ve dolayısıyla kuraklığın yaşandığı bölgelerde ekonomik devinim sekteye uğrar.

Yağmur, doğal bir kaynak olarak, ekolojik dengenin korunmasında ve ekonominin sürdürülebilirliğinde oldukça önemli bir araçtır. Yağmurun yağmaması sonucu oluşan kuraklık, tüm canlılara zarar verir. Bilhassa kırsal kesimde yaşayan insanlar, tarım ve hayvancılıkla geçindiklerinden, yağmur yağmadığında geçimlerini sağlamakta zorluk yaşarlar. Bu husus da, yağmurun yağması için yapılan birçok uygulamayı beraberinde getirir.

Çeşitli din ve kültürlerde yağmur duası; toplumun inanç sisteminin yapısına göre bazen ata ruhlarına, bazen doğa olaylarına hükmettiği düşünülen doğaüstü güce veya güçlere karşı yapılmıştır. Bu güçlerin insanların duygu ve düşüncelerini anlayabileceği veya onların bu zor durumlarını görerek yardımcı olabilecekleri kabul edilmiştir. Bu tür ritüellerde taklit ve benzetme yapıldığı zaman doğaüstü gücün kendilerini daha iyi anlayacağına ve bu zor durumdan daha çabuk kurtaracağına dair bir inanış yaygın olmuştur (Polat, 2007, s. 277).

Mahmut Makal’ın eserlerinde yağmur duası örnekleri, uygulamalarıyla birlikte yer almaktadır. Yazarın bizzat deneyimlediği “Yağmur Gelini’ni Çağırma”, yukarıda bahsi geçen ve ritüellerde taklit ve benzetme yönünün yağmur yağma ihtimâlini güçlendirdiği hususuna dair örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda bu eserde tespit edilen yağmur dualarında, birtakım tekerlemelerin ve formulistik sayıların yer aldığı görülür.

3.5.7.1. Yağmur Gelini

Yağmur hem bereketi temsil eder, hem de ekinlerin büyümesini ve kuraklığın önlenmesini sağlar. Halk, yağmur yağmadığı zamanlarda birçok yöntem uygulayarak yağmasını sağlamaya çalışır. Bu yöntemlerden biri “Yağmur Gelini”dir.

Başa gelen felâketleri Tanrı'nın bir cezası olarak düşünen insanoğlu, kuraklığı ters çevirmek ve yağmuru yağdırabilmek için çeşitli ritüellere başvurmuştur. Anadolu halkı arasında, özellikle çocuklar arasında yağmur yağdırmak için “*Yağmur Gelini, Çömçe Gelin, Çullu Kadın, Kepçe Hatun*” adıyla bilinen köy seyirlik oyunu oynanmaktadır (Şenocak, 2016, s. 246).

Mahmut Makal'ın eserinde yağmurun yağması için gerçekleştirilen uygulama “Yağmur Gelini” olarak anlatılmaktadır. Aslında erkek olan ve yaşlı kadınların eski kıyafetlerini giyen geline yular bağlanır ve başına çuval geçirilir. Çuvalın içinde ucunda ip bağlı olan bir değneği sıkıca tutar ve o mahalledeki tüm evlere giderek, içeriye doğru bağırır. Değneğin öteki ucunu da “önder” olan biri tutar ve ilâhi söyler ve aşağıdaki tekerleme tekrar edilir:

*Yağmur Gelini mal ister
Bulgur ister yağ ister
Tavuklu kurban ister
Göbekli harman ister*

Bu tekerlemenin akabinde kadınlar Yağmur Gelini'ne evdeki malzemelerden verir ve yalınayak dolaşmakta olan Yağmur Gelini'nin ayaklarına bir veya iki testi su döker. Daha sonra kadınlar ertesi günkü yağmur duasına hazırlanırlar. Çocuklar tıraş edilir, evler temizlenir, akşam köy odasında toplanılır ve yağmur duası için iş bölümü yapılır. Ertesi gün duanın köyde “Çukur Argaç” olarak bilinen tepede yapılmasına karar verilir. Bir tarafta önceki gün yağmur gelinin topladığı yemek malzemeleriyle adı geçen tepede pilav ve yahni yapılır. Dört hoca ikişer muska yazar. İlki yağmur yağması, ikincisi ise dolu yağmaması ya da köyün dışına yağması içindir. İlk muska ak çaputa, ikincisi kara çaputa sarılır ve “Gelişine gidişim, Tarhana aşına bulgur aşım, gelirsen bir ayak, Varırım iki ayak.” denir. Muskayı yazan hocalar o gece toprağa gömerler ve bu gömme işlemi dört hocanın dört ayrı yöne gitmesi ve yedişer adım arayla sınıra gömerler. Böylelikle de yağmurun yağacağına inanılır. Nitekim kısa sürede yağmurun yağdığı görülür (M.S/37).

Başka bir örnek de “Edi'nin Kızı” adıyla verilmektedir. Burada anlatılana göre de bir tepede buluşulur, yemekler hazırlanır ve şu tekerleme söylenir:

Kışdan kızım Kışdan

*Ananı koydun işten-güçten
Babanı da koydun avdan-kuştan*

Bir gün önce köyün arka tarafında “Kırk Dere” denilen, gerçekten kırk dereye sahip bir yerden taş toplanır. Burada derelerin her birinden birer taş toplanması burada öne çıkan bir unsurdur. Daha sonra abdest alınır ve yağmur duasına başlanır. Hocaların her biri taşı okur. İçlerinden niri okunan taşları torbaya doldurarak ırmağa gider. Torbanın ipini ağır bir taşa bağlayarak suyun içine atılır. Bu sırada halk yönünü kibleye doğru çevirir, diz çöker ve yarım saat kadar Kur’an dinlenir. En sonunda: “Yarabbi! Eli bağrında kilitli; gözleri yaşlı zavallı kullarına, bizlere, gökten rahmetini gönder. Esirgeme rahmetini ey Gani!” denir ve tavuklar salâvatlar eşliğinde ve Kâbe yönüne yatırılarak kesilir. Kaynayan suya tavuklar atılarak temizleniri bulgurla karıştırılır ve etli pilav olarak sofralara dağıtılır. Burada yapılan işlemin ardından da yağmurun kısa sürede yağdığı belirtilmiştir (M.S/44, K.M/89, 90).

3.5.8. Yatır, Ziyaret Yerleri ve Bilinmeyen Mekânlar İle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Allah aşkıyla hayatlarını sürdüren ve evliya olarak nitelenen ermiş kişiler, öldükten sonar da halk tarafından benimsenir ve halk ya da ermişlerin müridleri ulu kişileri anmak için, genellikle velilerin öldüğü yere yatır gibi mekânlar yaptırır. İnsanlar Allah’tan bir şey diledikleri zaman ya da ermişlere dua etmek istedikleri zaman ulu mezarlıklara giderek ruhlarına dua okur ve dileğini diler. Yukarıda bahsi geçen adaklar da genelde türbe ve yatır benzeri yerlerde adanır. “Halk evliyaların yattığı mezar, hazire, yatır, türbe, zaviye, tekke, dergâh vb. yerlere gidip dua eder. Ziyaretlerde dua okunur, ata ruhlarından yardım dilenilir. Ziyaret suyundan medet umulur. Bazı durumlarda ata kültüyle su kültü, tepe kültü ve taş kültü birleşir.” (Artun, 2018, s. 367).

Kutsal kabul edilen varlıklara karşı duyulan saygı ve tapınmalar “kült” anlamına gelmektedir (Artun, 2018, s.17). Mahmut Makal’ın eserlerinde, velilerin ziyaret yerleri “atalar kültünün” örneği olarak yer alır. “Açlık Pınarı”, su kültünün önemli örneklerindedir. Eserlerde hayalî bir yer olmakla birlikte koruyuculuğu yönünden dağ kültü sayılabilecek “Kaf Dağı yer alır. Taş ve kaya kültünün örneği olarak da “Taş kemer” tespit edilmiştir.

3.5.8.1. Açlık Pınarı

-“Açlık Pınarı”, dört köyün ortasına düşen bir kara tepenin eteğindedir. Kimler bu pınarın başına koşup derdine derman aramaz ki... Yalnız bu dört köyden değil, daha uzak köylerden de sevdiği kızın gönlünü edemeyen, onulmaz hastalıklara tutulan, yaşam yolunun çoğunu yürüdüğü hâlde bir çocuğa kavuşamayan kim varsa, koşar Açlık Pınarının yalağına yüz sürüp suyundan içmeye... Karşılıksız sevgilere, kök salmış hastalıklara ve dölsüzlüğe derman olması yanında, bu pınarın asıl önemi aç kalanların başvurma yeri olmasındandır. Yağmur hele bir geciksin, dört köyün bekçileri o köyden bu köye gezmeye başlarlar. Bu gidip gelmeler, Açlık Pınarı’na başvuracak günü kararlaştırmak içindir. Pınarın başında yapılan dualardan, dökülen gözyaşlarından sonra, buluta vurmaları için eli kırbaçlı meleklerine Allahın emir vermesi ya da vermemesi ayrı bir iş. Dilerse verir, bu emri, dilerse vermez, başka nedenleri hesaba katarak (*K.M/89*).

3.5.8.2. Kaf Dağı

-Kaf Dağı yeşil zümrütleriyle dünyanın her yanını ihata ermiştir. Ve hem de başı göklere bitişiktir. Ve gökteki yeşillik onun rengidir. Ve hem de dünya yüzünde büyük küçük ne kadar dağ varsa hepsinin damarları Kaf Dağına merbuttur. Misali santral gibidir. Bir afat veya zelzele emrolunsa, oraya müekkel melaikeye emreder, o müekkel oranın damarını çeker, ani o muhitte zelzele olur (*B.İ.G/43*).

3.5.8.3. Taş Kemer

-Hoca gülümsedi: “Bırakın, bırakın! Sanıyorsunuz ki taşı taş, tahtayı mih tutuyor. Allahı, peygamberi aklınıza getirmiyorsunuz. Şu bizim taş kemerler yok mu birbirine söykeyerek büküş edip de altına girdiğimiz koca koca taşlar. Peygamberin ettirdiği yemin tutuyor onları. Medine’de ilk kemeri çattıklarında taş tutmadı, düştü. İkincisinde Hz. Muhammet altından geçti. Kemerin yüzüne tükürdü. Utandı kemer. Yemin etti uçmayacağına (*K.S/40*).

3.5.8.4. Tekke

-Az sonra köy birbirine karıştı. Tekke yerine gitmek için imam asasıyan çiftçi mesesiynen, omuzda kazma kürek, yola döküldü millet. En önde çocuk kümeleri, anlayıp dinlemeden kaç-zıplaya çoktan tepeye varmışlardı. Arayıp bulamadıkları şey çocukların. Tepeye doğru uzayan insan selinin arkası bir türlü kesilmiyor, köy boyuna, cüssesinden umulmadık sayıda adam kusuyordu yola (*K.S/10*).

-Ertesi gün, kurbanlar keserek tekkenin temelini atmaya karar verdiler. Durum ve haber olduğu gibi çevredeki köylere de gecedan uçuruldu. O gün öğleye dek, -bol taşa bol gayret- teme le konan her taşın üstünde keçiden, tavuktan bir kurban kesilerek derme çatma bir tekke kulübesi yapıldı evliyanın çıktığı yere. Başka köylerden gelenlerin de katılmasıyla yapılan törende, Kur’andan parçalar okundu, rekâtlarca namaz kılındı ve sonunda türbe ziyarete açıldı. Şimdilik gelenlerin görmesi, öpmesi için duvara asılan Evliyanın, on gün sonra tekkenin içine

gömülmesi kararını verdi Şık Arif... Bu tekkenin, buluşun diyelim daha iyi, nasıl bir susuzluğu giderdiğini buraya yapılan kurbanlı hediye akından anlamak mümkündür. Gelenler önce Evliyayı öpüyor, sonra orayı bekleyen, düşünüy her gelene tek tek anlatan Şık'ı kucaklıyordu. Bunlar arasında Elmasız köyünden gelen bir kocakarının Evliyayı, yani kafa kemiğini dakikalarca yaladıktan sonra olduğu yere yığılıp: "Arifim, kınalı kuzum nerelerdeydin şimdiden, azdığımız uçun Allah bizi unuttu, gâvur olduk sanıyordum... Çok şükür, çok şükür," dediğini, daha önce kendi akıllarındaki aynı olduğu için midir, dillere destan ettiler." (K.S/11).

3.5.8.5. Türbe

-Tanrının da şunu buyurduğunu bildirdi: "Dininizin en ulu evliyası İlık Pınarın başındaki tepede yatıyor. Hiç haberiniz yok, boyuna uyuyorsunuz. Sana haber ediyorum ve seni Müslümanların başkanı yapıyorum: Gidin oradaki Evliyayı çıkarın da üstüne bir tekke yaptırın. Sizin köylüler dinlerinin adamı ya, öteki köylüler azdı. Tekkeye gelsinler de usuksunlar." (K.S/9).

3.5.9. Yıldızname

Gezegenlerin hareketlerinin dünyada yaşanan olayları etkilediğine inanılan yöntemdir. Bazı araştırmacılar bu yöntemin fala benzediğini söylerler ancak bu bir yanılgıdır. Nitekim falda gerçeğin görülmesine imkân yoktur. Ancak yıldıznamede bilimsel verilere dayalı bir yorumlama söz konusudur.

Bilinmeyeni bilinir kılmak amacıyla üretilen metinler içinde, yıldızname yazını söz konusu geleneğin en önemli duraklardan biri olagelmıştır. Gökyüzü ve yeryüzü arasındaki kodları çözümlmek için zamanla çeşitli kaynaklar kaleme alınmıştır. ... Gayb âleminin karanlığına ışık tutan bu parlak cisimlerin eğiticilik ve yol göstericilik vasfı tarihin hemen her döneminde dikkate alınmıştır (Gür, 2012, s. 205).

Yazarın "Hayal ve Gerçek" eserinde, yıldıznameye dair örnekler tespit edilmiştir.

-Hastası olan hocaya haber verince, hoca hastalanan kimsenin yıldızına bakıyor, bulguyu da hemen koyuyor: "Sağ böğründen yel girmiş" ya da "Şeytana uymuş, beynini zedelemiş, başı ondan ağrıyor" diyerek hastanın iyileşmesi hangi dualarla olacaksa, onları üç örnek olarak yazıyor. "Birisini kapının eşiğine göm, birisini ez suyunu iç, üçüncüyü de külâhının içine dikip başında gezdir." (H.v.G/191).

-Efendim, hasta iyileşmek için yıldızımı sürdürüp muska alıyor. Yaşlı olan ölümüne kaç yıl kaldığını öğrenmek için yıldızına bakıyor. Babalar, oğlunun alınına kimin kızının yazıldığını öğrenmek için yıldızına baktırıyorlar. Belki de yıldızını gördükten sonra, kitabın gösterdiği kıza dünür gidiyorlardır... .. Hemen indirdi Kitabı. Anamın, babamın adlarını sorup bir yere yazdı. Bu adların harflerini karıştırdı, çıkardı topladı, falan. Sonra, tam yarım saat elindeki kitabı karıştırarak benim yıldız bulup okudu: Başımın iki nikâh geçecekmiş... Burada kendimden çok birinci karımı düşünmeye başladım. Ölümüm için üç devrem varmış: Üç, on

sekiz ve yirmi iki yaşları... Bu üç devreyi atlatabilsem yaşım altmışa kadar varacakmış (H.v.G/192).

3.6. OYUN-EĞLENCE-SPOR

İnsanların sosyalleşmesini sağlayan önemli unsurlardan biri, toplu olarak gerçekleştirilen etkinliklerdir. Günün stresinden uzaklaşmak, hoşça vakit geçirmek gibi amaçlarla bir araya gelen halk, gerek spor yaparak, gerekse çeşitli oyunlar oynayarak eğlenmenin yollarını arar. Bununla birlikte, gerçekleştirilen etkinliklerin özünde, halkın kültürel kodları bulunur. Çocukluğunda oyunlar oynayarak büyüyen nesil, ileride kendi çocuklarına aynı oyunları ve sporları öğreterek kültür devrimini sağlar. Aynı zamanda oyun oynayanların genellikle çocuklar olduğu bilinse de, eğlenmek amacıyla bir araya gelen orta yaşlı bireyler de geçmişte oynadıkları oyunları oynar. Ancak modernizm ile birlikte yeni bir içerikle tanışılması üzerine, bu husus çeşitli değişimlere uğramıştır. Nitekim teknolojinin gelişmesi ve şehirleşmenin artması dolayısıyla, açık havada uygulama- keşfetme yoluyla oynanan ve bedensel gücü temel alan çelik çomak, beş taş, gibi oyunlar; yerini telefon, tablet, televizyon, bilgisayar gibi teknolojik aletlerle oynanan oyunlara bırakmıştır.

3.6.1. Geleneksel Çocuk Oyunları

Çocukların, mahalle aralarında oynadıkları ve mahalledeki imkânlar, bir araya getirilen çeşitli aletler ve hayal güçleriyle oluşturdukları oyunlar “geleneksel oyun” olarak nitelenir. Eğlenmeye, arkadaşlık bağını güçlendirmeye ve hayata dair öğretileri anlamaya yarayan bu oyunlar, aynı zamanda bir çocuğun ileriki yaşamını düzenler, çeşitlendirir. Cinsiyete ve yaşa göre değişiklik gösteren bu oyunlar, acıdır ki, günümüzde köylerde yaşayan çocukların dahi oynamadığı ve unutulmaya yüz tutmuş oyunlar arasındadır.

Mahmut Makal’ın eserlerinde, İç Anadolu köylerinde yaşayan ve gerek çocukların, gerekse büyüklerin oynadığı oyunlara sıkça değinilmiştir. Bu oyunlardan birkaçı şunlardır:

3.6.1.1. Aşık Kemiği İle Oynanan Halka Oyunu

Genellikle küçük baş hayvancılığın yaygın olduğu bölgelerde, küçük baş hayvanların arka ayak bileğinde yer alan dikdörtgen biçimli ve dört yüzü olan kemikle oynanan oyuna “aşık oyunu” denir.

Aşık kemiğiyle oynanan oyunların geçmişi Neolitik çağa kadar dayanır. Aşık oyunu Türk ve Moğol halklarında geleneksel oyunlardan ilk akla gelenlerindedir. Aşık kemiğinin dört yüzü vardır. Türk ve Moğol dillerinde birçok farklı ad taşımalarına rağmen, bunlardan alçı, tava, bök ve çik arketip olarak öne çıkmaktadır (Alimov, 2019, s. 158).

Bu oyunun birçok çeşidi vardır ve yöresel olarak değişiklik gösterir. Burada Makal, aşık kemiğiyle oynanan halka oyunundan bahseder ve aynı örnekte oyunun oynanış şeklini şöyle aktarır:

-Kahvaltı faslı bitti mi, keyifler yerine geliyor. Artık sıra kumardadır. Yaşlılar bir yana, gençler bir yana ayrılır. Ellerinde, “aşık” dedikleri bir çift koyun kemiği, bağdaş kurup halka çevirirler. Bu fasıl, bir ikisinin kalkıp, onların yerine başkalarının oturmasıyla, akşamlara, sabahlara kadar sürer. Oynadıkları da ne? Birer paket sigara alıp önlerine açıyorlar. On saat, yirmi saat diz çökecekler de, ya iki sigara ütecekler ya da dört sigara üttürecekler (H.v.G/278).

3.6.1.2. Çelik Çomak

Geleneksel oyunlardan biri çelik çomaktır. Bir uzun ve bir kısa çubukla oynanan bu oyunda uzun sopaya “çomak” kısa sopaya “çelik” denir.

İllere göre Çelik Çomak, Met, Mete, Tıkı Tıkı, Ayak Gömme Çeliği, Meddiğnek gibi isimler almakta ve oyunun oynanışında materyal aynı olup kurallarda bazı değişiklikler bulunduğu dikkat çekmektedir. Çelik çomak oyunları, en az iki kişi ile oynanan hareketli grup oyunlarıdır. Oyun sürecinde çocukların birer, ikişer, üçer, dörder, beşer vb. saymaları gerekmektedir (Özyürek, 2019, s. 109).

Açık havada oynanan ve çocuklara hız, uzaklık, sayı gibi kavramları öğretmesi yönüyle geçmişte oldukça bilinen bu oyun, günümüzde eskisi kadar bilinmemekte ve oynanmamaktadır.

Mahmut Makal’ın eserinde bu oyuna dair bir örnek tespit edilebilmiştir.

-“Arkadaşı olarak çelik çomak oynadığım öğrencilerin şimdi öğretmeniyim.”
(B.K/53)

3.6.1.3. Kirpi

Hayvanların ismiyle anılan birçok oyun vardır. Bu oyunlar yöreye göre farklı adlandırmalarla anılır. Mahmut Makal, köylerinde oynanan oyunu anlatırken hem oynanma sebebini hem de oynanış şeklini eserinde şöyle açıklar:

-Bunların fakirlik yüzünden evlenemeyişleri o kadar dile düşmüştür ki köyde bir kirpi oyunu vardır. Bir kişi çula bürünerek kirpi olur, söylenen türkü hoşuna giderse ellerini kaldırır oynar. Hoşuna gitmezse pusar ve oynamaz. Türkücü: “Çınırlar’dan dünür gelmiş- Alan mı, kirpim, saran mı, kirpim?” deyince kirpi yerinden kıpırdamaz (B.K/79).

3.6.1.4. Topaç

“Çevresine ip sarılıp birden bırakılarak veya kamçı ile vurularak döndürülen koni biçiminde ucu sivri oyuncak.” (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2017). Bu oyun diğer oyunlar gibi gruplar ile değil, tek kişiyle oynanan bir oyundur ve Mahmut Makal’ın iki eserinde tespit edilmiştir.

-“Kermeliğin kıyısında topaç döndüren Keyifçi’nin küçük oğlu köpeği azarlayınca, kalkıp yeniden koşmaya başladı.” (H.v.G/239)

-“İlk Ömer Sak’ı yakaladım avlunun dışında. Topaç döndürüyor. Kimsesi yok.” (K.S/72)

3.6.1.5. Yağlama-Börekleme

Mahmut Makal, köydeki çocukların birbirlerinin ellerine vurarak kaçmalarını ve köyde buna “yağlama börekleme” dendiğini söyler ve oyunu şöyle anlatır:

-Irmaktan su doldurmaya giden kadınlar daha kıvrak yürüyor, günlerdir eli böğründe düşünen delikanlılar, sevinçlerinden taş atma yarışları yapıyorlardı. Taş yarışı yapanların çevresinde, birbirinin eline vurup kaçarak “yağlama- börekleme” oynuyordu çocuklar (M.S/38).

3.7. HALK OYUNLARI

Düğün, bayram, şölen, kutlama gibi özel günlerde, halkın bir araya gelerek ve çeşitli kurallara riayet edilerek oynanan oyunlar “halk oyunları” olarak tanımlanır. Bölgelere göre değişiklik gösteren ve farklı adlandırmalara sahip olan halk oyunları, nesilden nesile aktarılırken çeşitli değişikliklere uğramakla birlikte, özünü koruyan bir yapıya sahiptir.

Mahmut Makal'ın eserlerinde birçok geleneksel halk oyunlarının adına yer verilmiştir. Özellikle eğitim aldığı enstitülerde belirli günlerde halk oyunlarının oynandığını her defasında dile getiren Makal, “hora” oyununu ilköğretim müdürü İsmail Hakkı Tonguç'la oynadığını da aktarmıştır. Eserlerde tespit edilen halk oyunları şöyledir:

3.7.1. Hora

“Tepmek” ile birlikte kullanıldığı için çoğu zaman “horon” ile karıştırılan ancak farklı bir oynanış şekline sahip “hora” oyunu, el ele tutuşularak oynanan, baş horacının elindeki mendille yönlendirmesi üzerine hızlanan ya da yavaşlanan bir halk oyunudur. Burada yöresel birtakım kıyafetler giyilir ve estetik bir görüntü sağlanır. Burada çalınan müzik aletleri davul- zurna, bağlama, def, zilli maşa, darbuka, fincan olarak belirtilebilir (Başarslan, 1992, s. 50).

Makal'ın eserinde hora tepmeye dair iki örnek yer almaktadır. İlk örnekte Makal, bu oyunu bizzat oynayan kişi olarak yer almaktadır.

-“İsmail Hakkı Tonguç Baba, her gelişinde bizlerle birlikte hora teper, kazma kürek sallar.”(B.K/93)

-“Yeraltındaki bazı ahırların ve evlerin de sınıngılı olanları vardır. Oralarda da cinler hora teperken çok görülmüş...” (M.S/3)

3.7.2. Kaşık Oyunu

Oyun havalara eşlik edilerek oynanan, çift şeklinde oyun alanına çıkılıp, iki tahta kaşığın birbirine vurulmasıyla ritim tutulan halk oyunudur. Bu oyunu kadınlar da erkekler de oynayabilmekte ancak genellikle kadınların bu oyunda başrol oldukları görülmektedir (Yücel, 2011, s. 6).

Konya, Antalya, Mersin il sınırları içerisinde yer alan ve Orta- Güney Anadolu Bölgelerine has bir oyun çeşididir. Oyunun ismine kaşık oyunu denmesindeki ana maksat oyuncuların elinde tartım aracı olarak tahta kaşık bulundurmalarından ileri gelmektedir. Kaşık oyunlarında her oyuncunun iki elinde ikişer kaşık bulunur. Oyuncular oyun esnasında durarak ya da karşılıklı bir vaziyette oynarlar (Yücel, 2011, s. 6).

Mahmut Makal'ın yalnızca bir eserinde kaşık oyununa dair örnek tespit edilebilmiştir.

-Çöt Osman'ların düğün evine gitti. Arkadaşı, yani Çöt Osman'ın oğlu, onu un seleslerinin arkasına sakladı. Çulları da üstüne yığıdı. Derken kızlar çiftler çiftler ortaya çıkmaya, kaşıkları kırarcasına oynamaya başladılar. Tefi Fatik çalıyordu, Sarı Derviş'in nişanlısı... (B.İ.G/91).

3.7.3. Köroğlu

Yaşamı, yiğitliği, korkusuzluğu, koçaklamaları ve mücadelesiyle bilinen Köroğlu, birçok halk anlatısına, atasözüne deyim, şiire ve tiyatroya konu olmuş önemli bir kahramandır. Bundan dolayıdır ki, halk oyunlarında yiğitlik söz konusu olduğunda bazı oyunların adı "Köroğlu" olmuştur. Köroğlu oyunu bıçaklar kullanılarak oynanan, karşılıklı saygı, sevgi ve güç gösterisine dayanır.

Köroğlu oyunu, sadece erkekler tarafından ve her iki eldeki bıçaklarla oynanır. Oyuncuların meydana çıkması ve davulun vurulmasıyla diz figürü, oyuncuların oyun alanı çevresinde yaptıkları yürüyüş figürü ve diz altında baş üstünde yaptıkları bıçak figürleri bu oyunda ön plana çıkmaktadır (Günendi, 1996, s. 128).

Mahmut Makal eserinde, babasının düğünlerde düğün sahibinin ricasıyla ortaya çıkıp Köroğlu oyununu oynadığını anlatır. Burada Makal, oyunu oynadığı esnada babasına özendiğini ve hayranlık duyduğunu ifade eder.

-İlkokul 1'de Yuva köyündeki düğünleri unutamam. Kına gecesi, babam en önde giderdi. Elinde bir lüx. Meydanlık yere varıldı mı, babamı yaka paça ortaya sürerlerdi. "Haydi Hoca, şu senin Köroğlu'yu bir oyna." Nazlanmadan iki uzun kara saplı bıçağını kaptığı gibi fırlardı ortaya. Elindeki bıçaklar, öylesine daireler çizerdi ki havada, nasıl olurdu da kendine bir şey olmazdı diye biz çocuklar, hayranlıkla seyrederdik. Ona özenmeye çalışırdık (B.K/15).

3.7.4. Zeybek

Yiğitliğin ön planda olduğu oyunlardan biri de zeybeektir. Zeybek, genellikle "efe" olarak anılan erkekler tarafından oynanan ancak kadınların da erkeklere bazı zamanlarda dahil olduğu bir oyundur. Oyuna çıkan erkekler davul ve zurna eşliğinde oyun alanında gezinmeye başlar. "Bu gezinme anında oyuna katılan kişiler kendilerine has stilde ve erkekçe dairesel alanda dolaşırlar. Ritimli kısmın üç zamanlı yerinde nara atarak oyuna başlarlar." (Başarslan, 1992, s. 54).

Mahmut Makal, eserinde zeybeğin çeşitli aşamalarına da yer vererek, o aşamalarda gerçekleşen icrayı da anlatır.

-“Sonra efeler salınır girer meydana. Somalı’da şaha kalkar, Harmandalı’da diz vurur, Timurağa’da sıra dururlar idi. Nihayet efelerden biri ortaya atılır ve ünler idi” (D.M.T/138).

3.8. HALK MÜZİĞİ- MÜZİK ALETLERİ

Halkın acılarını, sevinçlerini, özlemlerini, heyecanlarını, kısaca tüm duygularını anlatan; yöreye özgü müzik aletleri ve icracıları tarafından meydana getirilen müziklere “halk müziği” denir. Halk müziği, ait olduğu toplumun özelliklerini yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Diğer toplumlarla zaman zaman değeyde bulunması bakımından “evrensel” niteliği taşımasının yanında, yöreye özgü üsluba sahip olan halk müziğinin, icracıları da “âşık” olarak bilinmektedir. Türk halk müziğinde kullanılan müzik aletleri; kemençe, darbuka, bağlama, ud, davul, zurna gibi enstrümanlardır. Zamanla batıdan doğuya doğru gelen bir müzik furyası başlamış ve halk müziğine batı kökenli müzik aletleri de dâhil olmuş ve birçok müzik aletleri birlikte çalınır olmuştur. Mahmut Makal’ın eserlerinde de bu harmoniden bahsedilmiştir.

3.8.1. Darbuka, Ud, Keman

-“Darbuka, ut, keman... boyuna çalıyor gençler. Kızımız içli içli okuyor, Zeki Müren’in “Bir Gönül Hikâyesi Anlatırdı Gözlerin” şarkısını.” (İ.P/102).

3.8.2. Davul

-“Eskiden beri sahurda köyün davulunu köy bekçileri çalar. Birisi davula vururken, birisi de düdüğe asılır. Pencerelerde hafif kızartılar görülmeye başlar; çırallar yanar.” (M.S/74)

3.8.3. Batı Kökenli Müzik Aletleri: Akordeon-Mandolin-Keman

-“Güneş her sabah beklenmedik bir ufuktan çavar idi. Bir davul tek tek vurur, bir akordeon, bir mandolin, bir keman müjdeler idi günün başladığını.” (D.M.T/137)

3.9. GİYİM-KUŞAM

Türk yaşamına dair önemli izler taşıyan olgulardan biri giyim-kuşamdır. Yaş, cinsiyet, statü, medeni durum gibi birçok husus, giyim şeklini etkiler. İnsanlığın var

oluşuyla birlikte doğa koşullarından korunmak amacıyla kullanılan ve zamanla değişimler gösteren giyim, bölgeden bölgeye farklılaşma ve çeşitlenme özelliğine sahiptir. “Bu çeşitlilikler, ait olduğu toplumun folklorik, sosyo-ekonomik yapısı, yaşanan coğrafya, kullanılan malzeme, iklim gibi nedenlerle oluşmuştur.” (KTB, 2018).

Mahmut Makal’ın eserlerinde genel olarak cinsiyete göre giyim farklılıklarına değinilmemekle birlikte, kadınlara has bazı kıyafetlerin tespit edilmesi dolayısıyla, bu başlık “kadın giyimi” ve “erkek giyimi” olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Aynı zamanda “çocuk giyimi” şeklinde de bir başlık açılmış ve örnekler bu bağlamda sıralanmıştır.

3.9.1. Kadın Giyimi

-“Kıllı **çarık**larını kaç gündür ayağından çıkarmamış olan Kadiroğlu çarıkların sıırımını çözerken lâfa karıştı.” (Y.B.A/115)

-Yalınayaklıktan kurtulmak için, bakımsızlıktan ölen eşeklerin günlerinden birer çift çarık uyduruyorlar. Çünkü tahta nalından çarık daha kullanışlıdır. Bazı yağır eşekleri salt gön için vurup öldürenler de çoktur. İdalı’nın oğlu da Dımı Mehmet’in eşeğini vurduğu gibi, öldürmüştü. Meğerssem, çarıklık göne kurşun atarmış millet. Hemen ölen eşeği yüzdüler ve birer giyimlik bölüşüverdiler. (H.v.G/229)

-“Belindeki eski kayışı çıkararak oğlunun önüne attı. Sonra sürdürdü konuşmasını: “Kalk git de samanlığın ahırdan yandaki takasında iki çarık eskisi vardı, onları bul, bu gayışı da dil dil çarığın altını çiti. Bir güzel çiti, soona giyin de gel ibeti âlem uçun.” (H.v.G/229)

-“Köy muhacir köyü olduğundan kadınların çoğu çarşafı.” (A.A/116)

-“Dışarıya giderken giyiminde bir değişiklik olmaz **lastik**ten başka. Onun için lastik deyip duruyorum. İçerde de dışarda da aynı hırka var sırtında.” (K.S/67)

-“**Paçalı pazen donlara**, boynumu boğazımı kapatan yün başlıklara büründüm bir uçtan.” (Y.B.A/15)

-“**Şalvarlı**, çaresiz bir kadın, öküzlerin arasında sessizce duruyordu.” (B.K/22)

-“Çalım düzüşüne bakılırsa, Küçük Ağanın “Gulgulu” adlı ortanca kızının peşinde olduğu söylentisine inanılabilir. Kızın şalvarı yerde sürünüyor ama. Her yanı kapalı.”(K.G/103)

-“Oflyaya oflyaya en önden giden Pulus: “Yok beyler, buralarda kadınlar şalvar giyinirler.” Diyor geri bakarak.” (K.G/150).

-“Sabahı da var bu işin. Daha doğrusu şafağı var. Adına **“taktuk”** dediğimiz ve bu adı gerçekten hak etmiş üstü kapalı bir nalını var evin. Şafağın sökme vakti ilk anamın ayaklarını öper bu takunya. Tak-tuk ettire ettire onunla abdestini alır anacığım.” (K.S/67)

3.9.2. Erkek Giyimi

-“Havalar soğuktu. Çarığın sırımı ayaklarımı kesiyordu da soğuktan duyamıyordum.” (A.A/24, D.M.T/70)

-“Üst üste giyilmiş birkaç eski çorapla eşek gönünden bir **çarık** vardı.” (B.İ.G/85)

-“Üstümdekiler de bir astarsız **içlik**le paçalı don. Sırtımı örten kaput parçasına içlik dediklerine göre, bunun bir de üstlüğü olmalı herhâlde. Ama doğdum büyüdüm içlikliyim...” (A.A/22)

-“Bacağımda bir **kaput don**, üstümde bir kaput içlik vardı. Dış giysim yoktu. Hiçbir zaman olmamıştı.” (A.A/23)

-“Ayaklarında çoğunun **nalik (nalın)** vardır. Kundura giyen çok azdır. Erkekler yazın çarık, kışın çoğu nalın, azı kundura giyerler.” (B.K/7)

-“Kara batmamak için ayağımıza **kasnak** takmıştık.” (B.K/64)

-“Ceket pek âdet olmamıştır. **Yelekle pantolon** giyilir. Bazı ihtiyarlar eski bir asker ceketini uydurmuşlardır, bir yandan, boyayıp geçirirler sırtlarına. Bu ceketin altında en aşağı on yaşında bir pantolonla bir içlik veya sadece don gömlek.” (B.K/7)

3.9.3. Çocuk Giyimi

-“Size daha önce giysilerimden söz etmedim. Sırtımda bir gömlek, aşağımda anamın koyunyününden dokuyup diktiği şalvar. Biz ona **“çağşır”** derdik. Ayaklarımda da çarık vardı.” (B.K/52)

-“Şekerköy’de Aziz Öğretmen’in, Ibramlı’da Hüseyin Öğretmen’in çocukları gibi bizim köyün öğretmeni Çezik’in çocukları da **lastik** ayakkabı giyorlardı. Hani şu üstten kuşaklı, altları çizgi çizgi ucuz ayakkabılar.” (K.M/99, K.S/28).

-“Dinlenirken, yerken, içerken, gülüşüp oynasırken, **yerli dokuma entarileriyle**, bunlara babalarından daha çok yaklaşmış olan sümüklü çapaklı çocuklar hep dikkatlerini çekmekteydi.” (K.M/124)

3.10. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI

Sanat; yetenek, ilgi ve bilginin sonucunda ortaya konan ve estetik kaygısı bulunmayan unsurlardır. Duygu, düşünce ve hayalin maddesel bir yansımasıdır. Zanaat; bilgi, birikim ve ustalık gerektiren, hayatın kolaylaşması amacıyla ortaya konan ürünlerdir. Bu ürünlerin meydana getirilmesinin ardından, zanaat sahibi, maddi bir karşılık bekler ve geçimini bu yolla sağlamış olur.

Mahmut Makal'ın eserlerinde halk sanatından ziyade, halk zanaatlarına değinilmiş; halka yardımcı meslekler ve halka yardımcı eşyalar aktarılmıştır. Bu bağlamda iki başlık altında verilen örnekler şöyledir:

3.10.1. Meslekler

- “**Bekçi**, bağ bekçiliğinden yılına göre otuz-kırk kile zahire alıyor(bir kile: 30 kilo) ve çocuklarını kıtı kıtına geçindiriyor...” (H.v.G/227)

- “**Çerçi** Cuma, eşeğine çerez yükleyip dağı taşı dolaşıyordu. O çevredeki üç dört köyün çobanlarıyla alış veriş yapıyordu. Aldığı sadece yün, sattığı da helva, şeker, leblebi... gibi şeylerdi.”(A.A/21)

-Konya'nın kıraç bozkırına serpilmiş köyler çalışma kapısıydı buralıların. Bıyığı terleyen yollara düşer, **çiftçi** ya da **çoban** dururdu. Geceleri ahırlarda, ağıllarda da yatıp gündüzleri de zaman ölçüsü bilmeden var güçleriyle çalışarak, borçlandıkları ağalara para yetiştirirlerdi. Koç katımında köye döndükten sonra bahara kadar avarelik döneminin koşullarına uyarlardı. (B.İ.G/101, B.K/28)

“Durmuş **inşaatçı**, Ahmet **marangoz**du okulda.” (K.G/100)

-Sık sık da “yatak” değiştiriyoruz. Birinin tarlasında beş gün yatarsak bir ölçek çavdar alacaklı oluyoruz. Bir ölçek kilenin dörtte biri, yani yedi kilo. Bir kile çavdar kırk kuruşa gittiğine göre, beş günde on kuruş kazanmış oluyoruz, kuzuların toprağa bıraktıkları dışkıdan. Biz buna dışkı değil “kığı” diyoruz. Bu bizim ek kazancımız oluyor. Aslında kuzu başına altı ayda on kuruş “hak” alıyoruz, yani altı ay gütmeye karşılığı kelle başına on kuruş. Sürüde ikiyüzelli kuzu olduğuna göre, altı aylığımız yirmibeş liraya geliyor. Koçkatımı'nda altı aylık süre dolunca toplayabilirsek, iyi para! (A.A/22)

3.10.2. Eşyalar

“Kadiroğlu'nun evinde **bezir kandili** [**Aydınlatma aracı**] sabahlara dek yanıyor, yaklaşan seçimde köyü bunların elinden almanın yolları tartışılıyordu geceler boyunca.” (Y.B.A/113)

“Öyle perişanızdır ki, süpürge yerine kullandığımız bir tutam **borçak otunu** alıp da temizlik yapmaya kolumuz zor kalkar.” (A.A/40)

“Sulu yemekler tarlaya **çömlekle** gelir. Ağzına bir çaput bağlanır çömleğin.”
(B.K/62)

“Ben dedim “Hava Kurumu’na verelim.” Hoş İzzet, “çarığımız yok...” dedi. Honnuk Dede’nin çocukları ise, daha gön tuzlanmadan **çarıkların** kesilmesi için ağladılar.” (M.S/53)

-Çok önemli bir durum olmasa mutlaka gelirdi babam. Hem de karanlığa kalmadan gelirdi. Gelir gelmez de, daha azığımızı yemeden topraktan yatağımı yapardı. Toprağı, biraz da oyarak düzeltir, benim boyumda bir karış derinliğinde bir yatak yeri oluşurdu. Üstünde yatacağım **çulu** oraya uzatırdık. Doğallıkla ikinci çulu da üstüme örterdi. Elleriyle uzun uzun uğraşır, çulun kenarlarını bastırırdı... (A.A/23)

-Köyümüzün okulunun yapımı bitti. Hiçbir yetkili gelip ilgilenmedi. Araç gereç yoktu. Tahtalardan bir yazı tahtası yaptım. Yumurta akı ile soba kurumunu karıştırdım, siyah boya yapıp tahtayı boyadım. **Keçeden** silgimizi yaptık. Okulun dışında öğrencilerin gideceği tuvalet yoktu. Öğrencilerle birlikte kerpiç dökerek tuvalet yaptık. (B.K 2/170)

“**Gaz ocağından** da yararlanarak, harmandakiler gelmeden akşam övününü hazır edin, diyorum.” (B.İ.G/40)

-Ocağın başından tutun kapının yanındaki tahtaboşa kadar, üç sıra bir **sedirde**, üç sıra öteki sedirde olmak üzere altı sıra üstüne oturuyordu millet. Oturanların altlarındakiyse, yayılmış iki kucak çavdar sapının üstüne uzatılmış kamıştan örme iki **hasır**. Hasırın altındaki nemli toprak buz kesmekte, yalınkat kaput donların örttüğü kaba etleri elbet sızlatmaktadır. (Y.B.A/76, A.A/119)

“Keleş hemen işe girişerek yan duvardaki örümcekli ve isli bir raftan, yine ocağa sürülüp abdest suyu ısıtılan isli bir **ibrik** (Su koymaya yarayan kulplu kap [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) indirdi.” (H.v.G/179)

“Nasıl olsa süt sağmasını, yoğurt, peynir, sade yağ yapmasını, koyunların yününden **iplik** eğirmesini, çorap, kazak örmesini, kıl çadır dokumasını, derileri sepilemesini biliyorum.” (D.M.T/156)

“Anamın **koyunyününden dokuyup diktiği torbamdan** yufka ekmeklerimi çıkardım yedim. Kalanını torbaya, torbayı başımın altına koyup bir ambar kapağının üstüne yattım.”(B.K/51)

Yemek piştikten, akşam yemeği de pişsin diye çömlekle tandıra konulduktan sonra tandırda ısınmanın sırası gelir. Akşama kadar sıcaklığı muhafaza etmesi için üstüne dört ayaklı bir **kürsü** (Tandırda kalan külün koyulduğu, üstüne yorgan gibi koruyucu bir nesne atılarak sıcaklığı muhafaza etmesi sağlanan dört ayaklı küçük tandır) kurulur. (B.K/59).

-En son **tuğlası** ve kiremidine kadar her yanı öğrencilerin elinden çıkan yapılardan birisi araba yapmaya ayrılmıştı. Bu atölyede öğrenciler, araba yapmasını öğreniyor ve okulu bitiren arkadaş köye giderken bu arabaya kurulup gidiyordu. Yandaki atölyede **çekiç, keser, balta** ve çeşitli marangoz aletleri yapıyorlardı.(B.K/7)

“Köyde **örgü** ve **dokuma** işleri yoluna konmuştur.”(B.K/60)

“**Pulluk bıçağının** (Toprak işleme aracı için kullanılan bıçak) fiyatını öğren gel dediler.” (K.S/28)

“Bizim köye 1950 yılı haziranında bir **radyo** girdi. O gün ikindi üzeri anteni ivedi gererek, bana hoş geldin demek için gelmiş ve bizim fakirhaneyi hıncahınc doldurmuş olan köylülerim karşısında ilk olarak o büyülü düğmeye bastım.” (H.v.G/263)

“Bu köyde tandır olmadığı için **saç** (Üzerinde yufka yapılan pişirme aracı [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) da ocağa uygun: kucak kadar genişliği yok. Ekmek açılan tahtalar da ona göre.” (B.K/22)

“Bulunduğu **sedirde** (Oturmaya ve yatmaya yarayan ev eşyası [TDK Güncel Türkçe Sözlük]): iki kere aşağı yukarı yürüdüktan sonra karşı sedire atladı. Sedir dediğin altı adımlık yerdı.” (K.G/96, M.S/65)

“Sağ üst köşede Yusuf Hoca diz çökmüş, “**sini altı**” **tahtasının** (Üzerinde yemek yenebilen tepsinin altına koyulan tahta [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) üstündeki açılı kitabı ince sesiyle, dolambaçlı bir makam tutturmuş okuyordu.” (M.S/65)

-Örnek olarak soba ve radyoyu ele alalım: Bizim köyde bir yıl içinde on'dan fazla eve soba alındı. Tandırda yakacakları tezeği, kesmiği orada yakıyorlar. Çoluk çocuk başına üşüşüp ısınıyor. **Soba** alanlardan Caynal Mustafa, sobanın tadını öyle almış ki, hani kendi çıktığı kabuğu beğenmeyen kaplumbağa örneği, “Tandır yakmak da mı adam işi.” diyor bana. (H.v.G/283)

-Tandırı bırakıp sobayı benimsediler. Anam **tandırın** (Yere çukur kazılarak yapılan ve ısınmak için de kullanılan fırın [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) adını duyunca yüzünü buruşturur: “Dumanı beni öldürmüş de habarım yok” der. Çırayı bırakıp lambayı benimsediler... Allahtan bir gün lambanın özü olsa; karanlıkta oturmayı isterler de, teneke gaz çırasını istemezler... “Çıkan isten habarın var mı; boğuyor adamı!” derler. (M.S/80)

“Bu odalardan birinin bir köşesine iki taş çatarak **ocak** yaptım. Yemeği orada pişiririm.” (B.K/112)

“Sonradan öğrendiğime göre, Niyazi Hoca'nın gençliğinde eski mağaralarda bulunduğu gayet sağlam olan bu çanakta, şimdi Hoca, sade kahveyi hem kaynatıyor, hem içiyor. Yani, cezve ve fincan işini bir arada görüyor bu **toprak kap**.” (H.v.G/179)

“**Toprak sedirin** alt yanında yer gösterdi, oracığa oturdum.” (K.M/101)

“Elimdeki *ucu nacaklı değnekle* (Sapı kısa küçük odun baltası [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) çiğdem kazıp ceplerimi doldurdum.”(A.A/27)

3.11. HALK MİMARİSİ

İnsanların, vaktinin çoğunu geçirdiği ve bu açıdan oldukça önem verilen evler, halk mimarisini oluşturur. Konumlandığı bölgeye, bölgede kullanılan yapı malzemesine, dayanıklılığına vb. birçok özelliğe göre çeşitlenen halk mimarisi; gerek dış cephesi gerekse iç tasarımı yönünden, halk kültürünü yansıtır. İçinde yaşanan evler dışında çeşitli yapılar da vardır ki, bu yapılar bölgelere göre çeşitli adlandırmalarla bilinir ve farklı amaçlarla kullanılır.

Mahmut Makal’ın eserlerinde konut çeşitlerine, konut yapımlarına, konutlardaki ısınma yöntemlerine ve hayata yardımcı yapılara ayrıntılı olarak değinilmiştir. Bu açıdan, geniş bir konuyu kapsayan halk mimarisi, çeşitli başlıklar altında şöyle örneklendirilmiştir:

3.11.1. Konut Çeşitleri

Halkın yaşadığı bölgeye göre konut yapımında kullanılan malzemeler değişiklik göstermektedir. Bu malzemedен elde edilen konutlar da, Mahmut Makal’ın eserlerinde anlattığı coğrafyalarda yaşanan evler hakkında bilgi vermektedir. Aşağıdaki örneklerden görüldüğü kadarıyla tek odalı, toprak tabanlı ve ahşap yapıların, yazarın anlattığı coğrafyalarda konut olarak kullanıldığı söylenebilir.

“Bizim köyün konutları genelde *ahşap* taş ve kuru duvarla yapılmış yapılardır.”(B.K/96)

“Çalılar içinde serpiştirilmiş birkaçı *kiremitli*, çoğunluğu kamışla örtülmüş evler.” (B.K/56)

-Mutfağı da, sofrası da, yatağı da, oturması da içinde olan, toprak ve is kokulu tek oda... *Toprak tabanlı*, taş kemerli, is sıvalı bir yer. Hemen bütün evler bu tiptir. Ailenin bütün nüfusu o tek gözden ibaret evde yatar, kalkar. Duvarlarda ağaç kazıklar doludur. Ya kırık, işe yaramaz bir çömlek, ya da isli bir kese asılıdır oralara. (B.K/58)

3.11.2. Konut Yapımı

Mahmut Makal'ın, eserlerinde örneklendirdiği konut yapıları tek katlı taş evlerden olmuştur. Konut yapılırken kullanılan malzemelerin kaliteli olmadığından dem vuran Makal, bu konuyu ayrıntılı bir şekilde dile getirmektedir.

-Yine yer sandık biçimi kazılıyor ve duvarlar biraz yükselince üstüne taş kemerler çatılıyor. Böylece, tek katlı taş ev, kendiliğinden bodrum durumuna düşüyor. İçinde yaşayanlar toprak düzeyinin en az bir metre altında yaşıyorlar. Köyde çok iyi yerli ustalar olmasına karşın, ucuz ya da para ödenmeyen gereç kullanıldığı için yapılar gereği gibi sağlam da olmuyor. Taş çoğu kez yapının yapılacağı taban oyularak çıkarılıyor ve harç olarak da çamur kullanılıyor. Toprak düzeyinin az yukarısına ufak bir pencere bırakılıyor. Ona da çoğu cam takmıyor. Mevsimine göre herhangi bir şeyle kapatıyorlar ya da açık tutuyorlar. (Y.B.A/110)

-Köy büyüyor ve de yeni evliler eskiden olduğu gibi ana-babalarıyla aynı tek göz damda oturmaktansa bir göz dam yaptırıp ayrılmayı yeğ tutuyorlar. Ne var ki, elde enek olmadığından, öteki deyimle, hâl hâlin ölçüsü olduğundan, bu yeni yapıların da eski yapılardan zerrece ayrımı olmuyor. Gene sandık kazılıyor ve duvarlar biraz yükselince üstüne taş kemerler çatılıyor. Böylece, tek katlı taş ev, kendiliğinden bodrum durumuna düşüyor. İçinde yaşayanlar toprak seviyesinin en az bir metre altında yaşıyorlar." ... "Taş çoğu kez yapının yapılacağı taban oyularak çıkarılıyor ve harç olarak da çamur kullanılıyor. Toprak seviyesinin az yukarısına ufak bir pencere bırakılıyor. Ona da çoğu cam takmıyor. (K.T/43)

3.11.3. Konutlarda Aydınlanma ve Isınma

Mahmut Makal'ın eserlerinde köy evlerini ısıtmak için birçok malzemenin kullanıldığı görülür. Isınmak için gerek bitki köklerinden, bitkisel yağlardan, hayvan gübrelere, gerekse tandır, soba gibi ısınma araçlarından yararlandığı görülür.

"Çevredeki birçok köyde olduğu gibi, tezek azalmış, **ayçiçeği** ekimi genişlediği için onun kökleri geçmiş tezeğin yerine." (D/390)

-Yıl 1943, mevsim kış. Gecenin yarısı. Şiltemden sıyrılarak ocağın başına doğru emekledim. Oradaki kibriti el yordamıyla bulup yeri ocağa yakın olan **Bezircırası** (Keten yağı olarak da bilinen, ızgın denilen otsu bir bitki tohumundan çıkarılan, zeytinyağına benzeyen yanıcı bir yağ [tubaterim.org])nı yaktım. Anam babam ve kardeşlerim uykunun derinliklerine dalmışlar. Tandırın gündüzden kalma sıcaklığında birleşmiş ayakları. (A.A/25)

-"Türk köylüsünün çağdışı yaşamını, **çıra** ışığında isi pası eline yüzüne sürerek ışıyışını, tarlada toprakla, damda danalarla, evde bebelerle yarı aç yarı çıplak ve yarı tok yaşamını o kabuktan çıkmayan bilmez. Bilir de, gördükleri duydukları okudukları ile acır." (A.A/5)

-Küçük bir kız, saçının içi **saman** kül ile baştan başa donanmış, dumandan yanıp sulanan gözlerini, kara bakamadığından, elleriyle kapatıp titriyerek acele

gidiyordu. Remzi onbaşıya “Nasıl” der gibi baktım. “Bu nedir?” diye soruyorum sanarak: “Efendi, dedi, buna *ireçber altunu* derler. Gözünü seveyim, keşke olsa da bol bol yaksak...” (B.K/8)

“Evlerde *kesmik* (İri saman [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) ya da tezek yakılan taş çatması ocaktan başka ısınma aracı yok. Döşeme de hak getire.” (Y.B.A/75)

“Kampın aydınlanmasını, gemici fenerleri ve *lüks lambaları* ile sağlıyorduk.” (B.K/72, 152, 153).

Mayıs: “Tezek yönünden sıkıntıda olduğunu sanıyorum Mıskal’ın. Bu tandırın böylesi günde yanmaması başka anlama gelmez. Koyunların altında kat kat *mayıs* (Koyun gübresi) vardı ama onun kazılması, kurutulması için üstünden bir yaz geçmesi gerekirdi.” (Y.B.A/42)

“Soba ve bu bölgenin bazı köylerinde olduğu gibi tandır yok. Yalnız *ocak*; toplan başına, islen de islen. Önün kavurga kavursun, arkan harman savursun.” (B.K/8)

Ev yapılırken duvarın birine ocak konur. Baca yapılır. Ocakta odun yakılır. Geceleri aydınlanırsınız. Soğukta ısınırız, ekmeğimizi yemeğimizi orada pişiririz. Yüzyıllar öncesinin çok yönlü kullanımı. Soğukta ocağa yakın olanlar ısınır. Uzaktakiler titrer. Bunun yolu soba denen nesnenin köye girmesi. Savaş zamanı yoklar çok. Olanaklar kıt. Elmalı’ya gittim. Geçmişte üstü sacla örtülü eskimiş bir evin saclarını aldım. Söktüm.”... “Teneke makası, çekiç gibi araçları köydeki demirci dükkânında yaptık. Eski saclardan soba ürettim. Görenek başladı (B.K/55, A.A/24, A.A/26, A.A/40).

Bu tek odanın ortasında fidan dikmek için kazılan çukurlara benzer bir çukur vardır. Buna tandır denir. Kışın her sabah, yani günde bir defa yakılır. Bu kuyu gibi şeyin nasıl yakıldığına insan akıl erdiremez ilk bakışta. Köstebek deliği gibi bir delik(adına külle derler) duvarın altından tandırın tabanına gelir. Tandır yanmak için lüzumlu havayı buradan alır. **Tandırın** işi bitince deliğin dış taraftaki ağzına çul çaput tıkanır ki, hava gelip içerdeki ateşi soğutmasın.”... “Tandırdan yanan yalnız tezekdir.”... “Akşam yatarken bütün yataklar tandırın etrafına yapılır. Ve ayaklar tandıra gelir. Meselâ dört tarafına dört döşek mi serilmiştir, en aşağı sekiz kişi vardır dört döşekte.(Çocuklar üçer, dörder yatarlar kalabalık evlerde). Bu tandırda 16 ayak kebab oluyor demektir (B.K/58, Y.B.A/42).

Ne öldürmeye ne ondurmaya yararı dokunan yarı yaş tezekerlerden de Yıldız Hanım getirdi, ev sahibinin kızı.”... “Tezek kendi kendine yanıyor, alevsiz bol duman verip sonra kül oluyor. “Biraz kül biraz duman” deyimini aslında tezeğin tanımını yapmaktadır (Y.B.A/33, B.K/8).

“Toplayıp getirdiklerini yoğurup duvara yapıştırırlar. Duvarda kuruduktan sonra kaldırıp içeri istif eder, yenisini yapıştırırlar duvara.” (B.K/12)

3.11.4. Ortak Kullanım Yapıları

Halkın yaşaması için yapılan konutların yanı sıra, konutlara yakın yerlere yapılan kullanım yapıları da vardır. Bu yapılar bölgelere göre gerek isim olarak gerekse yapılan malzeme ve kullanım amacı olarak değişiklik gösterir.

Makal’ın eserlerinde ortak kullanım yapılarına dair iki örneğe rastlanmaktadır.

-İç tarafında ambar olan evler vardır. Ama bu türlü **ambar** yaptırmaya çokluğun gücü yetmez. Ambarlar herkesin evi önündedir. Yerde, kazılmış kuyulardan ibaret bunlar. Genişlik ve derinlik tam büyükçe bir bidon boyu. Ben bunlara “kuyu” diyorum ya; herkes “ambar” der.” ... “Bazı köylerde ambar vazifesi gören bu kuyular sıvalıdır. Bizim burada sadece toprak. Altına, üstüne saman döşenir, üstü kalınca toprakla iyice çignenerek yerle bir edilir (B.K/19).

“Eski büyük evlerin ise, **sarnıçları** (Yağmur sularının biriktiği üstü kapalı yapı [TDK Güncel Türkçe Sözlük]) vardı. Burada çatıların yağmur suları toplanır, serin ve kireçsiz olduğu için de sevilerek içilirdi.” (B.K/71)

3.12. HALK MUTFAĞI

Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre, insanın en temel ihtiyacı fiziksel etmenlerdir. Bunların başında da beslenme ihtiyacı gelir. İnsanlar dünyanın kuruluşundan itibaren yemek ihtiyaçlarını avcılık- toplayıcılık gibi çeşitli yöntemlerle giderebilmişlerdir. Çağ değiştikçe ateşin bulunması, yerleşik hayata geçilmesi ve maddi olanakların artması sayesinde elverişli ortam oluşmuş; bu sayede milletler, kendisine özgü bir yemek kültürü oluşturabilmişlerdir. Bu bağlamda her milletin kendine ait bağımsız bir “halk mutfağı” oluşmuştur. En zengin mutfak kültürüne sahip milletlerden biri de, şüphesiz, Türk milletidir.

Türk mutfağı zengin bir yemek çeşitliliğine sahiptir. Türkiye’nin yedi bölgesinde ortak olan yemekler olmakla beraber, çeşitli koşullara göre yetişen besinler dolayısıyla birbirinden farklı yemekler de vardır. Mahmut Makal, eserlerinde genel olarak İç Anadolu mutfağını anlatmıştır. Tespit edilen örnekler şunlardır:

“Azık olarak birkaç **bazlamayı** akşamdan sarmıştı çıkına.” (A.A/25)

“Ağa gitti. Durmuş’la Fikri Bey kalktık, giyindik deyinceye kadar da bir lengerinin üstüne yığıldığı **börekleri** getirdi. Köyde ne kadar ocak varsa yanmakta bu saatte. Günlük ekmekler yapılıyor.” (K.G/114)

“Köy Türkmen köyüydü. Geceleri odada kızlı erkekli el değirmeninde **bulgur** çekiyorlar, bana da türkü söyletiyorlardı.” (A.A/24)

“Çünkü baş gıda olan **bulgur pilâvı** da yazın bulunmaz. Kış sofrasının esas yemeği olan bulgur harman kalktıktan sonra fazlaca kaynatılır. Ama bahara kadar zor dayanır. Ekmek bile bulunmaz o sıralarda çok evlerde.” (B.K/15, M.S/74)

“Her günün **ekmeği** taze taze yapılır. Kadınları gecedan kalkarak hamuru yoğurur, daha evvel erkekleri yataktayken, yani şafak sökmeden o günün ekmeğini yapıp yerine koyarlar.” (B.K/22)

-“Gereksinim” dediysek, öyle şehir işi yiyecekler bulacak değiliz ya! Köylünün gereksinimi ne olacak sanki un öğütmek, **erişte**, **mantı** kesip kurutmak, az çok yağ almak(iki yıldır zeytinyağı, kullanmaya da alışıldı) en önemlisi de biraz pekmez bulmak. Pekmezi bulduktan sonra ramazanı rahatça savuşturmak için ortada sorun kalmaz zaten. Çünkü her sahur şerbet ederek ekmeği onunla ıslatmak gerekir. Sahurda şerbet içmeden oruç tutanlar doydıklarını bile bilmezler.” (M.S/74)

“Köyde böyle düğün kahvelerine nohut, arpa karıştırmadan yapamıyorlar. Düğünde **ıçki** falan bulunmadığına göre, böyle bir fincan karma kahvenin bu gereksinimi de karşılayacağını söyleyerek işe şaka süsü vermek istiyorlar.” (H.v.G/180)

“Harman zamanı yemekler hemen her gün ya **kabak**, ya **pancardır**.” (B.K/35)

“Ekseriyet ya kupkuru yavan ekmekle yahut biraz **soğan**, **turşuyu** katık ederek gününü gün eder. Bulguru bile zor bulur.” (B.K/15)

“Nasıl olsa süt sağmasını, **yoğurt**, **peynir**, sade yağ yapmasını, koyunların yününden iplik eğirmesini, çorap, kazak örmesini, kıl çadır dokumasını, derileri sepilemesini biliyorum.” (D.M.T/156)

“İkindinneyin köye dönünce ağanın kızı şıra tarhanasından (**Üzüm suyu ile pekmez karışımından elde edilen tatlı**) dürüm yapıyordu bana.”(A.A/24)

-Evde yağ tükendi. Keçi derisinden bir **tuluk** (Yiyeceklerin konduğu hayvan derisinden yapılmış kap [TDK Derleme Sözlüğü]) var. “Karanlık yerde kadı oturur” diye bilmecelere giren tuluk... Her gün yoğurt boşaltıyorlar içine. Güz gelince yayıklanacak da kışlık yağ çıkarılacak. Evin en kıymetli varlığı bu tuluktur şimdi. Övezler yığın yığın kondukça, dışına süzülen tortuları sıyrır anam kör bıçakla. Göz değerler diyegelenin gidenin görmesini istemez. (B.İ.G/41)

-Elindeki kese kâğıdının ağzını açarak önüne uzattı: “Tadına bir bak bakalım, **tulum peyniri** geçti bir yerden elime, yarım kilocuk. Kılıllı millî olsun, kahvaltılarda ne edeceğimizi şaşırдық yani. Geçenlerde üç-beş kilo ceviz geçti elime, onunla kahvaltı etti çocuklar bir süre...” (B.İ.G/46)

-Bu koşullar altında, o küçük köyü özleye özleye kuzu ve koyun güderdim dağda. Bütün gün yediğim, boynuma asılı dağarcıktaki yarı kurumuş **yufka ekmeği**. Bazan bir yumurta ya da soğan arkadaşlık ederdi ekmeğime. (A.A/17,36,40, K.M/115, D/326, H.v.G/277)

“Tahtalının altındaki soğan ve patates çuvalı ile üstündeki un çuvalını gördü. Azalmıştı un. On beş günden on beş güne biraz yufka yapıyordu Küçük Ağanın karısı.” (K.G/103)

3.13. DAYANIŞMA-YARDIMLAŞMA

İnsanlar ortak bir fikre tutunmaya, bu hususta birbirine destek olmaya her zaman ihtiyaç duymuşlardır. Birçok sorunun üstesinden birlik, beraberlik ve dayanışmayla gelineceğini düşünen insanlar, ihtiyaç duyulduğu zaman yardımlaşmayı da kendilerine görev bilirler. Özellikle Türk milleti, bu hususta, diğer milletlere göre oldukça duygusal ve hassas bir yapıya sahiptir.

Mahmut Makal, yaşadığı ve çalıştığı köylerde halkın desteğini ve misafirperverliğini bizzat deneyimlemiş, bir köy çocuğu olarak o da, yardıma ihtiyacı olan halkının yanında olmuş ve onlara olan görevini yerine getirmiş bir yazardır. Bu hususu da birçok eserine aktarmıştır. Dayanışma ve yardımlaşmanın birçok çeşidi olduğundan, bu başlık, çeşitli alt başlıklarda incelenerek örneklendirilmiştir.

3.13.1. Misafirperverlik

Türk yaşamında en önem verilen hususlardan biri misafirperverliktir. Eve gelen misafir, Tanrı misafiri olarak kabul edildiğinden, misafir kalıcı ise evdeki en güzel oda veya en güzel yatak ona serilir, en güzel yemekler ona yapılır ve tüm aile halkı misafiri memnun etmek için seferber olur. Makal eserlerinde, bizzat misafir olduğu evleri ve gözlemlene fırsatı bulduğu kişilerin misafirperverliğini anlatmıştır. Bunlardan bazıları:

-Akşamüstü Karacalar’a vardık. Doğruca Mehmet Kılıç’ların evine gittik. Bizi, babası, anası karşıladılar. “Hoş geldiniz yavrularımız. Siz de Mehmet gibi bizim çocuklarımız sayılırsınız. Buyurun, geçin,” dediler. Biz de ellerini öptük, oturduk. (B.K/80)

-Ahmet de vardı karşılayanlar arasında. Doğruca muhtar odasına yürüdüler. Sofra hazırlandı. Bakır sininin üstünde iki kızarmış tavuk duruyordu. Leğenin ibriğin gelmesinden, ellerin yıkanmasından sonra sininin çevresine yerleştiler. Üyeler oturmamış, Muhtar’la Ahmet, Başefendi yalnız kalmasın diye oturmuşlardı. İki jandarma eri alt başta ayrı yiyorlardı. (K.G/130)

-Kaymakam: “Ahmet Bey’in dikkatini çekmek isteyişimiz bundandır zaten. Bizim köylümüzün ruhunda öyle bir asalet vardır ki, kendisi aç ölür, eline geçen bir yiyeceği konuğuna saklar. Meselâ, kendisi yemez yumurtasını da, bir konuğu gelince çıkarır ortaya... Asalet bu kadar olur...” (K.G/142)

3.13.2. İmece ve Yardımlaşma

Köylerde birlik beraberliği sağlayan önemli geleneklerden biri “imece” geleneğidir. İmece bir köyde ya da toplulukta gerçekleştirilmesi gereken bir şeyin iş bölümü yapılarak oluşturulmasını sağlayan yardımlaşma türüdür. Yapılması gereken bir iş, onarılması gereken bir yer ya da giderilmesi gereken bir sorun var, o toplulukta yaşayan herkes elinden geldiği ölçüde yardım eder ve tüm sorunlar bu yardımlaşma sayesinde çözüme kavuşur. “İmece köy veya küçük kasabalarda yazılı olmayan hukuka dayalı, herkes tarafından kabul gören bir dayanışma örgütüdür.” (Kara, 2016, s. 380).

Mahmut Makal burada, çalıştığı köylerde okul bulunmaması dolayısıyla, köy halkının okul yapma hususundaki katılımı üzerinden imece yönteminin önemini vurgulamıştır. Eserlerindeki örnekler, yardımlaşma ve dayanışmayla her sorunun üstesinden gelinebileceğini anlatır niteliktedir. Burada ayrıca “ortaklık” anlamına gelen “keşik” tabiriyle de karşılaşmaktadır.

-“Onlar, kendi okullarını kendileri yapmışlar. İmece çalışmasıyla. Sadece kendi okullarını değil. Yurdun öteki köşelerine koşup; gitmişler.” (B.K/16)

-Bir bahçemiz, orada çalışmalarımız olmalı. Muhtarları çağırdım. Okulun çevresi çalılık, taşlık. Duvarla çevirelim, dedim. İmece için bir gün belirledik. O gün arabasıyla, kazması balyozuyla gelenlere metre metre bölüm yaptım. Üç metrelik duvarları herkes birbirine ekledi. (B.K/57)

- “Öğretmen-köylü işbirliğiyle, köyün batısındaki 520 dekarlık alan çam ormanı yapılır.” (B.K/60)

- “Yukarda saydığım diğer çalışmalar dışında, yöremizin okulu olmayan köylerine ekipler hâlinde okul ya da öğretmenevi yapımına katkıda bulunmak amacıyla gidilir, imece geleneği sürerdi...” (B.K/94)

-Köyün 500 metre kadar aşağısında Beyşehir- Çarşamba sulama kanalı geçiyor. Kanal kenarında bol miktarda kum var. Muhtarımız Mustafa Yüksel’e okuldaki bu durumu anlattım. Araba sahiplerine imece usulüyle birer araba kum getirmesini rica ettim. Muhtar “Hemen getirtirelim” deyince ne kadar sevindim bilemezsiniz. (B.K/140)

- “Partili olan belediye başkanı, Gevrekli köyü muhtarına bir haber gönderiyor. Köydeki at arabalarına imece olarak elektrik direklerini taşıtmasını istiyor. Muhtar kabul ediyor.” (B.K/141)

-“Okulun bahçe duvarları yoktu. Köylüye imece yoluyla taş çektirttim.” (B.K/152)

- “Kağnı ve kağnyıya koşacak öküz herkeste pek bulunmaz. Onun için hayırsız bir öküzü veya eşeği bulunanlar sap çekebilecek öküzü ve kağnısı olanlarla keşik (ortak) olurlar.” (B.K/32)

3.14. GÜNLÜK HAYATLA İLGİLİ GELENEKLER VE DİĞER KÜLTÜR ÖGELERİ

3.14.1. Saygı

Bir kimsenin yaşına, bulunduğu konuma, toplum içindeki saygınlığına karşı gösterilen ve temelinde sevgi bulunan ilgi, alaka ve hürmet duygusuna “saygı” denir. Türkler için saygı kavramı oldukça önemlidir. Mahmut Makal’ın “Yeraltında Bir Anadolu” eserinde, köyün ileri gelenlerine duyulan saygı ve onlara gösterilen hürmet, şöyle anlatılmıştır:

3.14.1.1. Sedirde Oturma Geleneği

-Aslında yukarı köşede oturanlar köyün yaşlıları, dolayısıyla ileri gelenleridir. Onların konuştukları hep önemsenir, dört kulakla dinlenir. Geleneğe göre bu odada insanlar yaşlarına, biraz da toplumsal durumlarına göre sıralanıp otururlar, başköşeden başlayarak. Bunun bir düzeni yoktur ama kendiliğinden olur. Birbirlerine karşı saygıda kusur etmezler. Delikanlılara alt yan, hasırın bile ulaşmadığı yer kalır tahtaboşun yanında. Başköşedekilerin buyruklarını da gık demeden yerine getirirler. Su isteyenlere elleri göğüslerinde su verirler, ortalığı temizlerler, kapının önündeki karları süpürürler, testileri çeşmeden doldururlar. (Y.B.A/77)

3.14.2. Lakap

“Bir kimseye veya aileye öz adından başka, sonradan takılan ve onunla anılan ad.” (Parlatır, 2012, s. 957). Lakap, şehirde yaşayan insanlar tarafından kullanılsa da, genellikle köy ve kasabalarda daha yaygındır. Kişilerin fiziksel engelleri, onları niteleyen bireysel özellikleri lakapların oluşmasına zemin hazırlayan etmenlerdendir.

Yazarın eserleri, lakaplar açısından oldukça zengindir. Aynı zamanda Makal, sadece köy halkına ait lakapları değil, yazar, şair ve politikacılar gibi bilinen kişilerin takma adlarına da eserlerinde yer vermiştir. Tespit edilen lakaplar şunlardır:

Afili-Tüntür: “Ölen yiten?” “Kocaların gelinkızı, Halis, Paşa, Afili, Tüntür, Şevket’in kızı.”(K.S/16)

Alçak İbiş: “Eğer ona kalırsa, Alçak İbiş’in ayakkabı daha beter.”(M.S/90)

Ali Bek: “Ekecik köylülerinin “Ali Bek” dedikleri bu adam, İstanbullu olduğu hâlde iki buçuk yıl Aksaray’lı olarak geçindi.”(K.M/139)

Ali Kirve: “İki dudağının arasına on araba odun sığabilecek büyüklükte olan bu yaratığı, kış geceleri köy odasında Ali Kirve’nin her gün yeniden okuduğu Kan Kalesi cenginde adı geçen kale hükümdarı Kahkaha Sultan’a benzetiyorlar.” (M.S/4)

Alime Nine: “Alime Nine “Yok, yok!” dedi.”(K.S/21)

Alışki: “Çoktandır sen de unuttun Allahı. Şu Alışki’ninkini geçti senin kazandığın günah” dedi.” (B.İ.G/96)

Apsarılı Mehmet Hoca: “Her bayram köye gelip vaiz kürsüsüne oturan Apsarılı Mehmet Hoca(aynı zamanda bölgenin çapraşık işleri için aracılık yapan yargıcımız) da diline doladı.” (M.S/51)

Arap Muhittin: “Amma, şu parmağını kaldıran benim oğlum Arap Muhittin.”(A.A/47)

Aşıkgilin Mustafa, Egegilin Yunus: “Sınıf arkadaşlarımdan Aşıkgilin Mustafayı, Egegilin Yunus’u köprüyü geçene dek uğurlamıştık.” (A.A/5)

Aşure Molla: “Bir de evde ne bulursa hediyelik, çabuk tarafından onu alacak ve yürüyecek, “Aşure Molla “ kadının evine.”(K.S/67)

Austin Zeki: “Ertesi gün de Gönen’e giderler. AP milletvekili Zeki Yüçetürk’ü (kendi deyimleriyle Austin Zeki) bulurlar.” (B.K/111)

Ayı Cemil-Kalaycı Simun Usta: “İstanbul’lara gidip göbeğine yumruk attıran Ayı Cemil, ellisinden sonra tek vurup çift çıkaran Kalaycı Simun Usta. Simitçiler, boyacılar...”(D.M.T/146)

Ayvaz: “Bizimkiler dediği, Sakallı Sobacı’dan başlayıp Genel Müdür Ayvaz’a kadar uzuyordu.”(B.K/161)

Baba Sadık/Kürt Yusuf: “Köyün sevilen, yardım eden bir kişisi olduğu için köy ağaları çekememekte Baba Sadık’ı. Korunmak için kendine nöbetçiler tuttuğu olmuştur. Buna karşın bekçisi Kürt Yusuf’u kandırırlar.” (B.İ.G/146)

Bacaksız: “Dedem babama biraz hayranlıkla karışık, sevgiyle ‘bacaksız’ diye takılırdı. “Bu bacaksızın deli doluluğundan çok çektik. Dur durak bilmez, ele avuca sığmaz” derdi.” (B.K/15)

Badem bıyık: “Müdüre ben mi neden oldum düşüncesi içimi deldi uzun süre. Ama badem bıyık: “Sizlerin ve sizi bu duruma getirenlerin belini kıracağım!’ demişti. Hoş, bir seçim gezisi sırasında kendisi cipten düşüp, beli kırılarak öldü ya!” (B.K/44)

Badi Mıstık: “Gelgelelim Badi Mıstık’a.” (B.K/83)

Baklacı İzzet: “Şimdi Baklacı İzzet’e geçmiş bulunan ahının sekisinde dedemin yanında yatardım.” (M.S/47)

Balık Mustafa-Gicav Osman: “Doğruca Balık Mustafa’yla Gicav’ın Osman’ın anlattıkları yere gidecekti, oraya...” (B.İ.G/101)

Baykuş Emmi: “Mahkeme salonlarında ayak izleri kurumayanların en önünde babam ve Baykuş Emmi gelir.” (K.S/61)

Bektaş’ın Salkası: “Bektaş’ın Salkasıyla konuşuyoruz duvarın dibinde. Neden evlenmediğimi soruyor.” (K.G/105)

Benli Afet: “Hem adı hem sanı, iyice belli o olduğu. “Benli Afet” demişsin.” (B.İ.G/82)

Benli Nuran: “ Benli Nuran dedikleri kız öğrencisine de hemen bir süpürge bulup sıraların arasındaki genişçe yeri süpürmek görevini verdi.” (K.G/120)

Biberici Omar: “Bilmez gibi soruyon: Biberici Omar bildir öldü, babaları.” (K.M/115)

Borazan: “Borazan İsmail hasta.”(B.K/166)

Candarma: “Candarma Memet de duymuş da şöyle diyor...”(B.K/166)

Caynal Mustafa: “Soba alanlardan Caynal Mustafa, sobanın tadını öyle almış ki, hani kendi çıktığı kabuğu beğenmeyen kaplumbağa örneği, “Tandır yakmak da mı adam işi.” diyor bana.” (H.v.G/283)

Cıkcık Sülman: “Cıkcık Sülmanın ölen atının derisini getirmişler.”(M.S/33)

Cinav, Çakır, Çömez: “Cinavların koca odada mı, Çakır’ın ahırında mı, Çömez’in evinde mi?” (M.S/17)

Cumuk- Tirveli: “Cumuk, Tirvelinin zengin Hasan Ağaya kız sattı da bin lira aldı.”(K.S/28)

Cüce Murad: “Hani ne yapmış Cüce Murad.”(M.S/89)

Çakır: “Bizim köyde bir “Çakır” var ki, her ramazan boyunca akşam yemeklerden sonra upuzun yatar.” (M.S/74)

Çalık Ali: “Bir de köyün en yoksulu Çalık Ali öldü.” (H.v.G/275)

Çapaklı Cemal- Gıcı Bayram: “Taka” mı alıp çıkınca önüme Çapaklı Cemalle, Gıcı Bayram çıktılar.” (M.S/47)

Çapaklı Veli- Bozoğlan- Topal Mevlüt: “Çapaklı Veli, Bozoğlan ve Topal Mevlütünse önce dünya evine girmek için binlerce lira bilet parasından başka düşündükleri yok...”(K.S/54)

Çezik: “Çezik takılıyor...” (K.M/153)

Çıtakların Kemal: “Akşam yemeğinden sonra Çıtakların Kemâl geldi mektup yazdırmaya.” (M.S/49, Y.B.A/100, D/383)

Çıtık Bekir: “O da hemen Çıtık Bekir’i çağırıp “komşularla birlikte imamı, muhtarı çağırarak, ayrı ayrı iki kere yemek yedireceksin...” (H.v.G/187)

Çilli Hamit: “Çilli Hamit, akşamlara dek kâğıt oyununun başından kalkmayan, günleri değil, yılları bu kahvede öldüren Çilli Hamit alay ediyor kahveciyle.” (Y.B.A/171)

Çinko: “Sorma Pulus, Çinko’nun konur öküzü öldü. Gecedan beri al basmış gibi Çinko.” (K.G/153)

Çoban Kostalı: “Çoban Kostalı’nın önünde kesek yalayıp gezsinler eşeklerin arasında.” (B.İ.G/106)

Çolak Hacı: “Çolak Hacı: “Allah göstermesin, ağzımızı hayra açalım” dedi. “Çok şükür bugünümüze...” (Y.B.A/80, M.S/86, D/319, H.v.G/232, H.v.G/27, K.M/129)

Çopur Fatma: “Daha dün bizim komşu Çopur Fatma öldü.” (H.v.G/276, K.G/114)

Çömez Nine: “Aman Çömez Nine, ne oldun?” diyerek kollarını yakaladı öğretmen.” (H.v.G/239)

Çöt Havva: “Bu kadar gayretin sonunda iyileşmezse eğer, Çöt Havva’nın dediği gibi: “İyilikbilmezin biri” dense yeri, Ayşe’ye.” (M.S/81, B.İ.G/91)

Çötelek: “Ben böyle düşünürken anam geldi. “İşin yoksa Çötelek seninle konuşmak konuşmak istiyor,” dedi.” (K.M/115)

Dabaz- Emmioğlu: “Onu yazgısıyla baş başa bırakıyoruz. Çıkarken yine ağıt geliyor, kulağımıza. “Bu ağıt Dabaz’ın evinden geliyor, korkarım iki çocuk birden öldü!..” diyor Emmioğlu.” (K.M/96)

Damgalı: “Zaten, önceleri sicilli denen komünistlere artık “damgalı” deniyordu halk arasında.” (A.A/67)

Deko: “ Vay deli deli! Dedi Deko.” (B.K/51)

Deli Ali: “Öğle üzeri okuldan gelirken, hepsinden fazla Deli Ali’nin odasının önünde yığılı kadınlar dikkatimi çekti.” (H.v.G/210, B.İ.G/104, Y.B.A/17,75, K.S/53, B.K/38, 70, D.M.T/70,71)

Deli Çopur: “Komşusu Deli Çopur, küllük yapacağım burayı diye tutturmuş.” (B.K/20)

Deli Mehmet- Tombul Veli- Kara Hasan- Kasık Ramazan-Göstüklü Hüsmen-

Kısa:

-Söz gelimi, bu ay içinde Deli Mehmet'in kızı, Tombul Veli'nin oğluyla, Kara Hasan'ın kızı Kasık Ramazan'ın oğluyla nişanladılar. Göstüklü Hüsmen bin lira önerdiği için, Deli Mehmet Veli'nin oğlundan caydı. Kızını Hüsmen'in oğluna nişanlayacaktı. O akşam kız, Kısa'nın oğluna kaçtı. (H.v.G/167, A.A/18, B.İ.G/87)

Deli Salih "Yarım yaşayan":

-Görürüz bakalım görürüz. "Yarım yaşayan"a dönmezse, işte saçımızı yolarız."(Yarım yaşayan; çarpık çurpuk bacaklarıyla köyden köye gezen, her köyün sokaklarında birkaç gün kalıp usandıktan sonra, yeniden başka bir köye yollanan Deli Salih. "Yaşayamıyorum! Yarım yaşıyorum!" diye dilinden düşürmediği bir türkü var. Onun için "yarım yaşayan" diyorlar." (M.S/14)

Deliüseyinlerin Dişikitli- Hatıbın kızı: "Deliüseyinlerin Dişikitli'ye Hatıbın kızını mı alıyorlar." (K.S/41)

Dellerli Sadık Ağa: "Dellerli Sadık Ağa'nın ahırında saklandıkları günler sonra." (B.İ.G/92)

Demirci Hacali- Yabarakçı: "Kimi uyur kimi uyanık eve kapatıyorum bunları, zenginlerin yufka ekmeğini yapmaya gidiyom, Demirci Hacalilerin, Yabarakçıların..." (K.M/115)

Demirci Kel Ali: "Bu işe eli daha yatkın olmakla birlikte bir ucunu şakaya getirerek, dişini çektiği insanlara eziyet etmekten hoşlanan öteki dişçilerden birisi de Demirci Kel Ali." (H.v.G/211)

Dericinin Mehmet Onbaşı: "Dışarıdan gelen Dericinin Mehmet Onbaşı: "Daha böyle görülmüşü yok gomşular." dedi." (Y.B.A/80)

Dımbış Nine: "Dımbış Nine boşuna söylemezdi: "Geç gelen yaza, çok konuşan kıza, düzensiz saza, hemen gülen yüze, dayanağı olmayan söze inanma, diye." (K.M/154)

Dımdım Ali: "Uğradığım fotoğrafçıda ön sırada yine bizim köylü ve bizim akrabalarından Dımdım Ali." (D/302)

Duduş'un Kızı: "Dul deyince de aklına gelen "Duduş'un Kızı" diye anılan kadındı." (B.İ.G/92)

Durangil'in Baykuş, Düden: "Durangil'in Baykuş'u ile bizim Düden'i düvene koşarak çocukların eline veriyorum." (B.K/32)

Edi, Kel Ahmet: "Köyde Edi adında huysuz bir dul kadın var. Kocasını öldükten sonra, kızını Mediha'yı Kel Ahmet'le evlendirdi." (H.v.G/184)

Ellez: “Öğretmen arkadaş, Çankırı’nın Bozkuş köyünden İlyas Pınarbaşı idi. Oradaki köylüleri ona kısaca “Ellez” diyorlardı.” (K.E.v.Ö/95)

Elmacının Ahmet: “Yandan koşun, yatın, kalkın diye buyruklar veren bir de başkan türemişti aramızda. Bu, en yaşlımız olan Elmacının Ahmet’ti.” (A.A/20)

Emmi: “Yolda Emmi’nin kağnısı devrilmiş.(Adını bilmem, Emmi derler). Kaldırmışlar, sapı tekrar yüklüyorlar.” (B.K/33)

Gancıl: “Sözde efendim Gancıl’a (bir kadın lakabı) sataşmış, lâf atmış.” (B.K/135)

Gedek Hasan: “Gedek Hasan soruyordu: “Kurtuluş yok mu öyle olmayınca? Gine mi umudumuz gazel olup yere yığılacak?”(D.M.T/71)

Gıby Yusuf: “Geçen gün, Gıby Yusuf, on kadar hastanın gömleklerini toplayarak “Kat” köyüne ovalatmaya götürdü.” (H.v.G/207)

Gostalının Cıbrı: “Gostalının Cıbrı, Yağmur Gelini yapıyorlar lan! ... Gidin bakın isterseniz.”(M.S/44)

Göde Arif: “Bekçiye baktım, Göde Arif’e, burnunu çekipduruyor.”(K.S/27, B.İ.G/122, M.S/19)

Göde Mevlüd- Deli Ali: “Göde Mevlüd’ün kapısına gelirken arkasında Deli Ali belirdi.” (M.S/75)

Göseğri’nin Kâzım: “Yirminci yüzyılın bitmesine çeyrek kala çıkan bu haberi okurken Göseğri’nin Kâzım geldi.” (D/327)

Göstüklü Deli Bayram: “Göstüklü Deli Bayram uğradı ilçeden gelirken, Zemherinin çat ayazında ve sabahın bu erken vaktinde yola çıkmak her babayiğidin harcı değil doğrusu.” (B.İ.G/38)

Göstüklü Osman- Şapşak İsmail- Aptal Musa- Güdük Mevlüt-Kiracı Derviş: “Sözgelimi, bizim köyde Biniş Alanı, Göstüklü Osman, Şapşak İsmail, Aptal Musa, Güdük Mevlüt ve Kiracı Derviş arasında bölüşülmüştür.” (Y.B.A/112)

Gulgulu: “Çalım düzüşüne bakılırsa, Küçük Ağanın “Gulgulu” adlı ortanca kızının peşinde olduğu söylentisine inanılabilir. Kızın şalvarı yerde sürünüyor ama. Her yanı kapalı.”(K.G/103)

Güdük Ali: “Hiçbir şey bilmezseniz, Güdük Ali’nin donunu yazdırın.” (M.S/90)

Günah Papır:

-Bizim bölgenin kâtibi de bu çeşitten. Köylüler “Günahlar papır” diyorlar. Güz geldi mi, bölgesine giren her muhtar, ikişer araba tezek götürüyor ilçedeki evine.

Yine un, bulgur ve buna benzer köylüde bulunan kavun, karpuz günah papırının evine yığılıyor. (H.v.G/246)

Hacı Çavuş- Sarı Ahmet: “Bir koşup Hacı Çavuşun duvarının dibinden geçerek, İdalinin kapısı önünden geçerken Sarı Ahmet yetişip bir onlara bir bana tokat sallamaz mı?” (M.S/47)

Hacı Lipbik: “Gidenlerin arasında karısıyla gidenler de var. Bunlardan en mutlu olanlar da galiba. Hacı Lipbik’le kocası Kel Abdi. (Kullandığım isimlerin başında sanırım “kel” çok geçiyor. Köyde kel’in çok olduğundadır; benim suçum yok...)” (H.v.G/198)

Haçça Nine: “Haçça Nine saati gelince açıyor radyoyu.”(K.M/142)

Hâkimi Reş: “Halkın kendinden yanallığını bilip sevdiği için “Hâkimi Reş” dediği Cemal Kırca’nın 6 Mart 1954’te yazdığı bu ağıt...” (K.M/156)

Halil Efendi: “Köye geldiğimde köyün muhtarı Halil Erdoğan idi. Yörede “Halil Efendi” diye söylenir.”(B.K/115)

Hancı Mustafa: “Soğuk seni götürüyormuş az kalsın, dedi. Esasen kendimden korktum da, Hancı Mustafa’ya vasiyetimi bile yazdırdıydım.”(K.S/13)

Hass.k:

-Bu işin asıl güçlüğü çocukları okula kaydederken meydana çıkıyor. Hele ilk sene, yeni geldiğimde afallayıp kalmıştım. Lâkabdan başka bazılarının isimleri de kısaltılmış veya değişik şekilde söyleniyor. “Adın ne?” diye soruyorum çocuğa. “Hass.k!” diyor. Ailesine soruyorum. Onlar da aynı cevabı veriyorlar. “Hass.k mi yazalım şimdi?” “Dedesinin adını koydular, efendim. Hass.k ağanın torunu?” Sonradan araştırınca öğrendim ki köyde ne kadar Hass.k varsa, Hasan Hüseyin’in bozulmuş şekliymiş. Hasan Hüseyin diye yalnız defterde yazılı. Köylü Hass.k’i isminin doğrusu sanıyor. (B.K/68)

Hatıbın Yusuf: “Hatıbın Yusuf radyo dinlemiş anlaşılır.” (K.M/153)

Hırıldı Arif: “Hayat kapısında zağar ürüp duruyordu. Tanıdığın biri olsa bu kadar yırtmaz. Bir yabancı olmalı gelen. Bizimki çıktı, azarladı zağarı. Baktık Hırıldı Arif gelen.”(K.S/36)

Hitler bıyıklı (Tahsin Banguoğlu): “Dinleyelim de, “Hitler bıyıklı” Bakandan da kurnaz olduğunu öğrenelim.” (D.M.T/86)

Honnuk Dede: “Yani pahalı diyor beyim,” diye Honnu Dede açıklama yaptı araya girip.” (K.M/141)

Horruk, Şaplak, Köskös, Çullu, Moroğlan, Ayran, Tönbe, Bıyık, İbalı, Fosur, Gamuk: “Bu köyün nüfus defteri falan yoktur, dedi. Çocukların adları da bu, ihtiyarların

da. Horruk, Şaplak, Köskös, Çullu, Moroğlan. Babaları da öyle, Ayran, Tönbe, Bıyık, İbalı, Fosur, Gamuk...” (B.K/68)

Hort Hoca: “Ver elini Hort Hoca; aç kitabı Deli İmam.” (M.S/17, Y.B.A/86)

Horum Ali: “Kaf Dağını desene Kaf Dağını!” dedi Horum Ali.” (B.İ.G/43,45)

Hoş İzzet: “Ben dedim “Hava Kurumu’na verelim.” Hoş İzzet, “çarığımız yok...” dedi.” (M.S/53, Y.B.A/75)

İbiş Ağa: “Gecikirsem, Kutluöz’e getir, İbiş Ağanın tarlasına yatır” demişti.” (A.A/22)

İdalı- Dını Mehmet: “İdalı’nın oğlu da Dını Mehmet’in eşeğini vurduğu gibi, öldürmüş.” (H.v.G/229)

İncili Bekir: “İncili Bekir’in gelininin doğum sancısı başladı.” (H.v.G/254)

İnönü: “Kâtip dedem ora insanınca sevilen esprili, ileriye görebilen bir insandı. Kendisine Köyün İnönü’sü de derlerdi.” (B.K/15)

Jet Bakan: “Ankara’ya gidin. Şu mektubu Jet Bakan Vedat Ali Özkan’a verin.” (B.K/170)

Kabakçı Kadir- Hacı Ahmet: “Arabayı hazırlatıp gelmek için Kabakçı Kadir’in evine yollandı. Ben Hacı Ahmet’in evine koştum; “kürk” bulmak için.” (M.S/81)

Kadı Mıstık- Masrafsız Mehmet: “Şimdilik ne Kadı Mıstık’ın, ne Masrafsız Mehmed’in çocuğu var. Cibininkiler doğar doğar ölür.” (K.S/54)

Kakilsiz: “Ne çoğu? Daha ilk akşam be. Kakilsiz’in kötü horoz o, ilk akşamdan ötmeye başlar pis.” (B.İ.G/96)

Kâküllünün Mehmet- Karaların İsmail: “Sonra bir dizi ad saydı: Kâküllünün Mehmet, Karaların İsmail...” (Ö.H/8)

Kâkülsüz: “Güneş’in kurtulmaya başlaması üzerine zaferi kazandıklarını coşkularıyla belli eden, tenekeleri kırıp geçiren çocukların yanına Kâkülsüz’ün ortanca oğlu yaklaştı.” (M.S/48)

Kamberlerin İramazan- Güddü: “Bilmem duydunuz mu, Kamberlerin İramazan izinli geldi askerden. Onun küçüğü Güddü de dadasındaydı.” (K.S/36)

Kambur Rüştü: “Bunu anlayan Kambur Rüştü: “Meretler! Deriyi görseler dağarcık sanırlar. Bir de odada modada ne ararlar bilmem?” dedi.” (H.v.G/253)

Kara Mehmet: “Geçen ramazanların birinde bir gece, davulu duymayan Kara Mehmet muhtarın odasına gidip bekçilerden de yakınmış.” (M.S/75, K.S/13, A.A/37, K.M/148, 153, B.K/74)

Karakıyma: “Bu adam, her yıl bağ bekçiliği yaparmış. Bu dağların ve bağların demirbaşı yani. Çok iri kemikli ve gereğinden fazla kara yüzlü olduğu için; adına da; Karakıyma diyorlar.” (H.v.G/226)

Karakız: “Karakız halanın oğlu Ramazan çok iyi bir kız buldu sana.” (A.A/37)

Karasakal: “Köyün çarşı camisinin “Karasakal” adıyla anılan imamı vardı.”(B.K/77)

Karpiz Yusuf: “Osman emminin oğlu Karpiz Yusuf’u da gördüm kahvede. Üstü başı erimiş. Allahlık olmuş iyice.” (K.S/51)

Kâtip: “Köyün muhtarı olan Molla Memet’le, köyde “kâtip” dedikleri köyün tek okuryazarı Hazım Efendi gelip köylüler adına “hoş geldiniz” diyebilmişlerdi.” (K.M/124)

Kayış Ali, Yumuk Üssün: “Tanrı sana bir can verse de, Deli Veli’den mıkdar, Kayış Ali’den, Yumuk Üssün’den üye olabileceğini görseydin!”(D.M.T/71)

Kedi Omar: “Babası nişanımı vermiyor, uc kuruş maaş ile adam olunmaz, ona vereceğime kızımı Kedi Omar’ın çobanına veririm, aldığı onunkinden fazla, diyor.” (K.E.v.Ö/155 D/321)

Kel Abdullah’ın Musa: “Kel Abdullah’ın Musa’ydı gelen. Akıllı öğrencilerden birisi.” (K.G/105)

Kel Ali: “Sarı öküzün de köprüden geçerken ayağı deliğe girip kırılmış ya Kel Ali’ye sardırdım.” (B.İ.G/88,91, D/325, M.S/8, H.v.G/229,231)

Kel Hacı- Topal Mehmet: “Bizim Cinavların odasındaki okuyan efendiye ve dinleyen cemaate ayrı ayrı selâm ettikten sonra odalarının cemaatiyle birlikte Kel Hacıya ve Topal Mehmed’e de ayrıca selâm eder, hatırlarını sual ederim.”(K.S/52)

Kel Hacıların Kuddün- Fakıların Memiş- Çapan’ın Mustafa- Hicap Çavuş: “Kel Hacıların Kuddün’ün, Fakıların Memiş’in, Çapan’ın Mustafa’nın, Hicap Çavuş’un çocuklarının.” (D/342)

Kel Hasan/Küçük Hocanın Durmuş: “Kel Hasanla Küçük Hocanın Durmuş aynı ustaya birer sandık yaptırmışlar.” (B.K/71)

Kel Hatçe: “Kaç kere gürültüyle uykudan uyanıp “ay’ı tutmuşlar” diye işitmişsem gömleğimi takar takmaz ahırın Kel Hatice’lerin bitişiğindeki kapı yerine koşup, oradaki kazıktan koca “taka” çanını aldığım gibi fırlardım kalabalığın içine.” (M.S/46, K.S/14, Y.B.A/116, B.K/44)

Kel Senem: “Soluyarak geldi Elif: “Dış kapıyı da bastırılmış arkadan; sesimi duyuramadım,” dedi. El yordamıyla bir çul alıp lohusanın omzuna örttü. Kendisi de üşüyordu aynı şekilde. Lohusa: “Öyleyse Kel Senem’e koş”dedi.” (K.S/21)

Kel Ürfet, Topal Sülman, Kara Ismayıl: “Anam da, Kel Ürfet’le zorlanarak nişanlandıktan sonra Topal Sülman’ın Kara Ismayıl’a kaçmıştı da, hükümete çıkınca sevdiğini dilediği hâlde, sevdiğiyle birlikte “Kapıaltı”na, ordan da mapus damına atılmışlardı.” (A.A/19)

Kellerin Durmuş: “Kötü Mehmed’in kızını Kellerin Durmuş’a götürdüler.” (K.S/16)

Keskin Ali: “Keskin Ali’nin küllüğünde bulduğunu söylüyor.” (H.v.G/243)

Keyifçi Musa: “Keyifçi Musa’nın köpeği saldırınca korktu; yana kaçayım derken kermeliğe yıkılıverdi.” (H.v.G/239)

Kıdış: “Kıdış’ın anası yeke yeke koşuyordu.” (H.v.G/239)

Kır Ali: “Çevredekiler, Memed’in doğruluğuna baş sallarken, Kır Ali de, “Hangi okuldan çıktılar ki utansınlar. Ama suç bunların değil, devir...” diye biber ekmişti sanki.” (K.S/30)

Kır Furşut’un Çapan: “Bunların biri de Kır Furşut’un Çapan’mış, benim öğrenci.” (D/387)

Kırpık İdris- Düden Ağa: “Dede emmiye, Kırpık İdris’e, Düden Ağa’ya ve bana selâm yok mu diyen komşularımın cümlesine selâm ederim.” (K.S/52)

Kıvıt Mehmet: “Deli Dudu’nun çocukları neden ölüyor? Kıvıt Mehmedi bırakıp başkasına gittiğinden...” (M.S/11)

Koca Ali Tellâl: “Aradan bir cıgara içimi vakit geçti geçmedi, bir de baktık Koca Ali Tellâl çağırıyor.” (A.A/43, H.v.G/279, H.v.G/238, B.K/26,72, M.S/79, B.İ.G/106)

Koca Mustafa: “Bunların arasında sığırtmaç Koca Mustafa var ki evinde ne bir eşya, ne de bir lokma yiyecek bulabilirsiniz.” (B.K/72)

Kombut: “Şey everdi ya paranın zoruyla Kombut.” (M.S/90)

Kor Ahmed: “Kor Ahmedin oğlu bu yüzden kurşunlanmıştır.” (Y.B.A/112)

Kozan’ın Hacı: “Çevremize bakındık, söyledikleri doğrudu. Kozan’ın Hacı neredeyse çıplak denecek durumdaydı.” (B.İ.G/55)

Kömüğün Ali: “Derdinle bayılıyor sanki senin. Kömüğün Ali hasta dendi mi kopar gelir Tokdür, şunun düşündüğüne bak hele.” (Y.B.A/80)

Kömüğün Koca Avrat: “Şimdi Kömüğün Koca Avrat gelip bir ip düğledi- çözdü mü bir şeyi kalmaz onun...” (M.S/49)

Kör Ali, Kel Hüseyin, Danilin oğlu, Petenin Abdullah: “Kör Ali, Kel Hüseyin, Danilin oğlu, Petenin Abdullah başta olmak üzere, fakir fukara takımının askerlik etmiş, umur görmüş delikanlıları hep buradaydı.” (Y.B.A/113, M.S/49,50, B.İ.G/94)

Kör Derviş- Cıvanların Urkuya Nine:

Besinsizlikten kirden pastan ölmesek hâle gelmiş olan ve “Tavuk karanlığı” hastalığına tutulan gözleri de belli belirsiz gören Kör Derviş, Cıvanların Urkuya Nine’ye: “Gözlerinde İt Dirseği çıksın da bana benze e mi?” dedi. (K.M/129)

Kör Furşud: “Kör Furşud’un arabasıyla bir gece alıp Aksaray’a geldik.” (K.S/13, H.v.G/188, 243, 283, D/342, Y.B.A/86)

Köse: “Kahveci Kösenin Ali üç çayla yanımıza geldi.” (B.K/164)

Kösoğlan: “Yov, Kösoğlan’ın çocuğunu da çok sürmez diyorlar...” (Y.B.A/80)

Kötü Mehmed: “Kötü Mehmed’in kızını Kellerin Durmuş’a götürdüler.” (K.S/16)

Kul Hasan: “Kul Hasan’ın karısı derler kır saçlı bir kadın var. Kollarını sıvamış, koca bir tezek yuvarlağını kucaklamış götürüyor.” (B.K/12)

Kumbulu Amca: “Sanki durumu iyice aydınlatmak istercesine, okulun hademesi Kumbulu Amca ottan yapılmış ve eskimiş iki süpürge getirerek karşımıza dikildi.” (D/305)

Kumbulu, Alanın oğlu, İdalı, Bildırı, Horsün, Holu, Dınkırı, Karaca: “Zaten dedelerinin lakabı torunlara ad oluyor. Lakablardan birkaçını sayayım: Kumbulu, Alanın oğlu, İdalı, Bildırı, Horsün, Holu, Dınkırı, Karaca...” (B.K/68)

Kundalı, Ak Receb: “Bir başkası: Kundalı’nın köpeğile Ak Recebin köpeği boğuşmaya başlıyor.” (B.K/70)

Kurdav’ın Ali: “Dilersem soyunmadan ırmağa girerim, dilersem Kurdav’ın Ali gibi çıplak gezerim.” (K.M/155)

Küntür Mevlüt: “Önceki yıl da böyle olmuş, hele okul hademesi Küntür Mevlüt için bir türlü inanmamıştım.” (B.İ.G/122)

Küt Burunlu Kel Şükrü: “Öğrencilerden küt burunlu Kel Şükrü’yü eve yolladı bir seccade getirmesi için.” (K.G/120)

Macir Ömer [Muhacir Ömer]: “Macir Ömer zahmetlere girdiğinden olacak suratı asık konuşuyor.” (Y.B.A/172)

Mırıl: “Köyün imamı Sadir Hoca’yı yol üstünde bekletmemek için Mırıl’ın karısı yakında bulunan evine çağırdı.” (K.M/142)

Mırıl’ın Arif: “Nerdeyse Mırıl’ın Arif işsiz kalacak.” (D/342)

Mıriloğlu: “Üç yıl önce Mıriloğlu azıyor tipi basınca. Daralarak buradaki mağaralardan birisine davar sürüsünü tıkıyor. Geceyi orada geçiriyor.”(M.S/3, H.v.G/206)

Mıskal Kadın: “Yaşar’ların vaktiyle oturdukları evde, şimdi Mıskal Kadın, oğlu Mustafa’yla birlikte oturmaktadır.” (B.İ.G/145, Y.B.A/33)

Molla Ali: “Molla Ali’nin oğluna da güççük tosunu 60 lira üstünden verdim.” (B.İ.G/87)

Molla Hasan: “Arkası kesilmeyen alaylara, takılmalara tahammülü kalmayınca Mehmet usturayı kaptığı gibi Molla Hasan’ın oğlu Ahmed’in boynuna daldırıyor.” (B.K/70)

Molla Mehmed Ağa, Molla Mustafa Ağa: “Molla Mehmed Ağa, Molla Mustafa Ağa demek de yok. Bundangilli onların adı Cıkla Mehmed, Cıkla Mustafa’dır, Pantik Ali’nin dediği gibi...” (Y.B.A/113, B.K/85, A.A/44)

Molla Sıddık: “Bu yıl, bizim köyün camisini, hem hoca, hem de hatip olarak Molla Sıddık yönetiyor.” (H.v.G/193)

Mori: “Mori derler bir karı vardı; Çeliğin oğluyun onu oynatırdı. Karı doğurunca bile ala kanlı yanaşmışlar yanına.”(M.S/18)

Numan çavuş: “Oturduk hemşerilerin yanına. Numan çavuş derler biri var. İş tutar, iş becerir.” (K.S/14)

Osman Ağaların Sarı Mustafa: “Kafamızdan silinmemiş daha, Osman Ağaların Sarı Mustafa’nın cinarabası.”(A.A/18)

Paklacı İzzet: “5 Aralık 1975 akşamı bizim odada otururken açtı ağzını ve karşısında oturan “Paklacı İzzet”i hedef alarak veriştirmeye başladı.” (D/379)

Pantik Ali: “Pantik Ali de çok sever bu türkülerini dinleyerek içmeyi.” (D/341,379, H.v.G/283)

Paris : “Azıcık üzüm yetiştirebilen bir köye bile hemen “paris” adını vermişler. Paris bolluk anlamına geliyor. Ne kadar darda olduklarını düşünün.” (K.E.v.Ö/181)

Parmaksız: “Amcam parmaksız da ona yardım ediyor.”(B.K/165)

Pehlivan Yaşar: “Öteyün Pantik Ali’ye söylemeniz için yazmıştım hani, pehlivan Yaşar hasta diye. O bilir Yaşar’ı. Odasının duvarında resmi asılı Yaşar Doğu’nun. Ona de ki: Yaşar iyileşmiş. Gözü aydın olsun onun da.” (K.S/50)

Pulus [polis]: “Gidecekleri köyden de biri var aralarında. Eskiden polislik yaptığını, çok iyi günler gördüğünü anlatıyor. “Ama hepsi yalan oldu şimdi” diyor. “Kazığı kaktık buraya. Bir adımız kaldı; Pulus beri Pulus öte, adımla sanımla Pulus derler bana.” (K.G/146)

Sabit Mehmet: “İcikli köyünün Çerçisi Sabit Mehmet gibi, eşeği bir kilo, sıpayı da yarım kilo hesap eden kurt gibi de diyebiliriz, avucuyla ölçüyordu her şeyi.” (A.A/21)

Sakallı Celâl: “Sakallı Celâl’in dediğince, artık Türkiye’de etekler dolusu para harcayarak yapılan tahsil ile cehalet elde ediliyor...” (D.M.T/39)

Sapmazlı Hacı Derviş- Sarı Hafız

-Mevlüt ağa: “İyi ya, burdayken iyi olmazsa çocuk, ordada iyi olmazmış. Öteyün pazarda Sapmazlı Hoca anlatılıyordu...” dedi. “Sarı Hafız ne demiş biliyon mu?: Osman Hocaynan ben olduktangilli, aşağı obanın (mahallenin) uşağına hiçbir hocanın okuttuğu uşak yetişemez bu kalemde...” (K.S/54)

Sarac İrfan: “O karga aynı Sarac İrfan’a benzermiş...” (B.K/131)

Sarı Dede, Kaz Kuyruk:

-“Bir keresinde Sarı Dede’nin bağ yokuşunda Kaz Ali’yi kovalamış pepeme bir candarma, tutunca da iki tokat atmış ve “Sarı Dede’nin yokuşunda yapınırsın Kaz Kuyruk!” demiş. Kaz kuyruk hâlâ yaşar, hâlâ yapınır, adı da Kaz Kuyruk kaldı o gündür...” (Y.B.A/88)

Sarı Derviş: “Tefi Fatik çalıyordu, Sarı Derviş’in nişanlısı.” (B.İ.G/91)

Sarı Hafızların Âdem: “Akşam olurken, Sarı Hafızlar’ın Adem’in yüksek damına dönmüştür bütün gözler.” (M.S/74)

Sarıbaş: “Bu yurt için dedem Sarıbaş, 10 seneyi aşkın, cepheden cepheye sürüklenmiş.” (B.K/13)

Savran’ın Durmuş-Deli Musa- Çolak Mustafa:

-Köyün aşağı obasından yukarı obasına doğru Savran’ın Durmuş’tan başlayarak saydılar gidecekleri. Deli Musa ve Dımdım gibilerin belki beşinci gidişleriymiş. Davar çobanı Çolak Mustafa da bu yıl gidenler arasında. Deli Musa ile Dımdım Ali, oraya her yıl gider acındırma dilenciliği yapar, köye bir yığın para ve mal getirirlermiş. (D/303)

Server Bedi [Peyami Safa]: “Gidilenin sıradan bir kahve olduğunu benden iyi bilir namı diğer Server Bedî” (A.A/79)

Sığırtmaç Hamdi: “Her kelime arasında bir mola veriyordu Sığırtmaç Hamdi.”(B.K/52)

Sır: “Hatta cinlere, şeytanlara bile buyurduğunu yaptırırımı bu Kel Kız. Ama o, cinden ve şeytandan daha başka bir şeymiş. Ona sadece “Sır” diyorlar.” (M.S/4)

Sobacı: “Sobacı dediğim, Kastamonu’da sobacılık yapan sakallı biri. O yıllarda yapılan öğretmen atamaları, okula alınacak malzeme, okulun her şeyi Ayvaz’ın takımından olan bu Sobacı tarafından temin ediliyor...”(B.K/162)

Solak: “Sonra da kendi bileğindeki ipliği ve Solak Abdulla’nın iplikli bileğini tutup göstererek şöyle dedi...” (B.K/165)

Sübhanke Ali: “Bir Cuma günü, Genel Cerrahi Uzatmalı Asistanı Süphaneke Ali’nin hastalarını ben uyutacaktım.”(B.K/167)

Şaban Usta, Şaban Çavuş, Mollalar: “Şaban Usta’nın, Şaban Çavuş’un ve Mollalar’ın ahırları en korkulan ahırlardır.” (M.S/5)

Şık Arif: “Şık Arif, Tellalcı Osman’ın kapısına gelip uyandırmak için hayladığında, ortalık, gâvurla Müslümanın ayırdedileceği kadar aydınlanmıştı.” (K.S/9, B.K/103, Y.B.A/80)

Tapan Osman: “Az sonra asker kaputuna bürünüp çıktı Tapan Osman.”(K.S/9, Y.B.A/78)

Tarzan Ramazan: “O cılız çocuğun yoğurt cingilleriyle aşındırdığı tozlu yollardadır. Tarzan Ramazan’ın sokağına süzülür.” (D.M.T/147)

Tat Musa: “Gani çavuşun kardeşi Hüseyin ağa ile Tat Musa yüz kadar hindi topladılar.” (B.K/16)

Tat Şükrü: “Kafası gözü sarılı, soluk soluğa dışardan gelen Tat Şükrü, mezarı kazdıklarını ve cenazenin hazır olduğunu söyledi.” (Y.B.A/81, H.v.G/250)

Tavsır Mustafa: “Öte yandan sanan da sanır ki Tavsır Mustafa evli...” (B.İ.G/92, K.M/155)

Tazı Arif: “Tazı Arif askerdeyken bir sinemaya gitmiş.” (H.v.G/182)

Tazı Şerif- Germegöz Ali: “Yukarı obanın yaşlı ve gözleri “tavuk karanlığına uğramış” birkaç kişisi var. Bunlardan iki kardeş olan Tazı Şerif’le Germegöz Ali’nin gözleri hiç görmez.” (B.İ.G/36)

Teker’in Osman: “Bacaklarımızı biraz iki yandan sarkıtıyoruz, biraz da ikisini bir yandan sarkıtarak Teker’in Osman gibi yan biniyoruz.” (K.E.v.Ö/154)

Tellalcı Osman: “Şık Arif, Tellalcı Osman’ın kapısına gelip uyandırmak için hayladığında, ortalık, gâvurla Müslümanın ayırdedileceği kadar aydınlanmıştı.”(K.S/9)

Toklucu: “Öğleyin, Toklucu dedikleri kadının oğlu su taşıdığı testi kırıldı.” (K.M/119)

Tombul Ali: “Yanım ağrıyor, belim ağrıyor... Of aman, canım çıktı” diye üç-beş yıldır duvar diplerinde sürünen Tombul Ali, artık son günlerde öyle güçten düşmüştü ki, bunu bir uzman doktora götürmek gerekiyordu.” (H.v.G/267)

Top Ali: “Hele Kamberlerin Top Ali’ye bir yıl daha yaşayacağını söylemiş yıldızı.” (H.v.G/192)

Topal Bekir: “Ama hak diye bir şey varsa bile Topal Bekir’in değirmeninde olurdu o.” (B.İ.G/57, D/308, B.K/27, 74)

Topal Süleyman: “Sofunun karısı kime el verdi, biliyon mu sen? Behice’ye Behice’ye! Topal Süleyman’ın torununa...”(M.S/20)

Tosduk Bayram: “Tosduk Bayram, ayağındaki nalınları fırlatmış, şapkasını başının altına almış, yüzükoyun yatıyor.” (K.S/53)

Türk Pestalozzisi: “Türk Pestalozzisi derler Tonguç’a. Çağdaş Türk Promete’si demek daha doğru. On yılı seferberlik halinde olmak üzere, yaşamı boyunca acı çeken Anadolu köylüsüne ışık götürmek için savaşmıştır.”(K.E.v.Ö/10)

Türkmen Fadime, Çerçi Cuma: “Gündüzleri, birkaç günde bir, ya üçü-dördü birden gelen kur sürüsüne raslıyorum ya da Sarıatlı köyünden Türkmen Fadime’nin oğlu Çerçi Cuma geliyordu.”(A.A/20)

Uzun Anşa: “Hüseyin dayımla karısı Uzun Anşa doktora gidiyorlar ilçeye.” (B.K/75, B.İ.G/95)

Ümüş: “Ağgöcek’teki tarlayı Ümüş’e, Çürükyer’dekini Emine’ye, Bağırtlaklı deredekini de avrada bağışladım.” (K.S/13)

Üsseyin Emmi: “Üsseyin Emminle Akpınar köyüne gideceksin. Oranın ağasıdır. Onun çiftini süreceksin. Sürüyü ben güderim.” (A.A/23)

Yabarakçı Osman: “Gerçi bu ilk çıraklığım değildi. Daha önce günlüğüm on kuruşa Yabarakçı Osman’ın çiftini sürmüştüm aylarca.” (A.A/24)

Yanık Ali: “Hacı Çavuş’un oğlu Rasim’in ve Yanık Ali’nin halılarını da götürüp sattılar.” (D/380)

Yardirektör- direktör: “Türkçe öğretmenimiz İsmet Kültür aynı zamanda müdür yardımcısıydı. Biz yardirektör diyorduk. Müdürümüze de direktör diyorduk.” (B.K/77)

Yavaş Yusuf: “Bizim Yavaş Yusuf, eski D.P’li arkadaşlarından Berber Enver’i, Sadık Mustafa’yı, Karaoğlu Şerif Ahmet’i de alarak Eski D.P Menemen İlçe Başkanı, Belediye Başkanı Deveci Bedri’ye gider.” (B.K/170)

Yeşilkaya Savcısı [İlhan Tarus]: “Bu doğrultuda, beşinci sayfada yazdığı tek sütunluk yazılarıyla en hızlı yol alanlardan biri namı diğer Yeşilkaya Savcısıydı.” (A.A/81)

Yurdakul Mehteroğlu: “Yazıyı, Yurdakul Mehteroğlu adıyla namı diğer Sunullah Arısoy yazmıştı.” (A.A/86)

Zamantıcı Ali: “Zamantıcı Ali aleyhine olumsuz propaganda yapmış kızlar arasında.” (B.İ.G/60)

Zobu Süleyman: “Dışardan içeriye yemek taşıyıp, boş kapları içerden çıkarıp duran bekçi Zobu Süleyman, bir uçtan da dışarda biriken köylülere lâf yetiştiriyordu.” (K.M/129)

3.14.3. Göç

Türk milleti, ilk olarak konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemiş, hayvanları evcilleştirdikten sonra yerleşik hayata geçmiştir. Bununla birlikte iki hayatın yaşayış biçimini de belleklerinde muhafaza eden halk, günümüzde de dönemsel olarak göç etmektedir. Bunlardan en yaygın olanı “yaylak-kışlak” olarak bilinen göç çeşididir. Kış mevsiminde yüksek kesimlerde yol kapanması, yabani hayvanların dağlardan inmesi gibi sebeplerle şehir merkezinde yaşayan halk, yaz mevsiminde köylerine döner. Bunun dışında maddi imkânsızlık, toprağın elverişsizliği, sağlık ve ulaşım gibi sorunlar da, göç etmeyi zorunlu kılan sebeplerdir. Göç, belirli dönemlerde belirli ritüel ve uygulamalar ile gerçekleştirilir.

Mahmut Makal, “Bozkırdaki Kıvılcım” ve “Köye Gidenler” eserinde, yaylak-kışlak olarak bilinen göç çeşidini anlatmış ve şöyle örneklendirmiştir:

3.14.3.1. Yaylak-Kışlak

-“Çıplaklı ve Başköy Antalya’nın 22 km. kuzeyinde, Anadolu’ya son gelen Yeni Osmanlı aşiretinden oluşan göçer iki köy. Kışın burada, yazın Toroslar üzerinde Burdur sınırında Söbüce yaylasında.”(B.K/56)

-“Köy küçük de değil öyle. Dört yüzden fazla evde iki bini aşkın insan yaşar. Yaz gelince bu yetersiz su da akmaz olur. Her biri bir dağın başına kaçır evlerin, bir su kaynağı bulmak, kışı getirmek için. Adı da yaylaya çıkmak olur bunun.” (K.G/98)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUT MAKAL'IN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI

UNSURLARI

4.1. ANONİM HALK EDEBİYATI

4.1.1. Manzum Türler

4.1.1.1. Mâni

“Az sözle çok anlamın ifade edildiği, sevda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, 7 heceli, müstakil dörtlükten oluşan anonim şiir.” (Kaya, 2010, s. 476). Kafiye düzeni aaxa şeklinde olan mâniler, genellikle 7 heceli yazılmakla birlikte, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11 heceli mâniler de bulunmaktadır.

Mâniler, düğünlerde, bayramlarda, Hıdırellez gibi şenliklerde, Ramazan gecelerinde, semai kahvelerinde, imecelerde, genç kızlarla genç erkekler arasındaki söyleşmelerde ve genellikle ezgili olarak söylenmişlerdir. Fakat pek çok mâninin günümüzde ezgisiz bir şekilde ve yazılı ortamlarda aktarıldığını da unutmamak gerekmektedir (Oğuz vd., 2017, s. 245).

Eserlerdeki örnekler şöyle sıralanmıştır:

*Aşağı Obanın uşağı
Belinden sarkar kuşağı
Anası gider bayır aşağı
Babası dolanır Kocadağı.” (K.S/56)*

*Çiçek açar yaz gelir
Dallara kiraz gelir
Kara gün kara kalmaz
Türkü gelir saz gelir” (A.A/31)*

*Kar yağar beyaz olur
Geceler ayaz olur
Bizim gibi ahmağa
Daha bunlar az olur!..” (B.İ.G/39)*

4.1.1.2. Türkü

Türk Halk Şiiri'nin en eski türlerinden biri olan türkü, ezgiyle söylenen ve duygu yoğunluğuyla yazılan türküler, hece ölçüsü ve dörtlük nazım birimiyle yazılır.

Konuları itibariyle de; Deprem, ölüm, kıtlık, kahramanlık, sevgi, ayrılık gibi sebepler türkünün çıkışını etkiler. Toplumun olaylar karşısındaki tepkisi, türkülerde yansır. Öteki halk şiiri türlerinin ferdi niteliğine karşılık türkülerde sosyal yan ağır

basar. Halkın sevgisi, nefreti, acısı, tutkusu, her şeyi türkülerde yankısını bulur (Güzel ve Torun, 2017, s. 202).

Başlangıçta anonim olarak dilden dile aktarılan türküler, daha sonra eser sahibinin ismiyle ya da lakabıyla anılmaya başlamıştır. Mahmut Makal, eserde dile getirdiği türkü örneklerinin bazılarında birtakım sözsel değişiklik yapmıştır. Bu bağlamda, tespit edilen türküler “İlk Şekli Korunan Türküler” ve “Değiştirilerek Metne Dâhil Edilen ve Yazarın Ürettiği Türküler” olmak üzere iki başlık altında örneklendirilmiştir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, bazı türkülerde mâni özelliği gösteren unsurlar da mevcuttur. Mahmut Makal, bazı türkülerin sözlerine yer vermemekle birlikte, türkülerini hatırlatacak birtakım sözlerle atıfta bulunmuştur. Burada bu hususa dair örnekler de bulunmaktadır.

Aşağıda yer alan bazı türküler, esasında şarkıdır. Ancak Mahmut Makal, eserlerinde örneklendirirken, Türk halkının o besteleri çok sevdiğini ve türkü niteliğinde gördüğünü söylemiştir. Bu bağlamda şarkılara da burada yer verilecektir.

4.1.1.2.1. İlk Şekli Korunan Türküler

Adana'nın yolları taştan: “Sözü nereye getirmek istiyorum? Günün birinde beni de Adana'ya sürgün ettiler. Duymuştum “Adana'nın yolları taştan” türküsünü.” (Y.B.A/120)

Aman Avcı Vurma Beni [Iğdır Yöresi]: “Koyu gölgeli bahçesi, Alima'nın ayrıanı, bilardo masaları, zamanın “Aman avcı vurma beni” gibi şarkılarının plaklarının onunu kesintisiz çalabilen pikabı ile beğenilen bir yerdi.” (B.K/74)

Bir Gönül Hikâyesi Anlatırdı Gözlerin: “Darbuka, ut, keman... boyuna çalıyor gençler. Kızımız içli içli okuyor, Zeki Müren'in “Bir Gönül Hikâyesi Anlatırdı Gözlerin” şarkısını.” (İ.P/102)

Bugün Derdin Yarın Derdin: “Ayrılığa zulüm derdin, ölümden haberin var mı derler ya türküde, tıpkı o hesap, müdüre demeli ki, Rusya'dan öteye kafan çalışmaz ve bir b.k bilmezsin, ya Çin'den haberin var mı?” (Y.B.A/179)

Burçak Tarlası[Adana Yöresi]: “Amanın da ne zor imiş burçak yolması, diyen köylülerimize bakmayın siz.” ... “Hele burçak tarlasında gelin olmak da dert mi yani?” (Z.M/20)

Çiğdem Der Ki Ben Elayım [Sivas]: “Çocuklar ders aralarında tutturuyorlar bir şarkı “Çiğdem der ki ben elayım.” Unutuyor insan kışı, yorgunluğu, merhameti...” (B.K/25)

Dünyada Biricik Sevdiğim Sensin: “Dünyada Biricik Sevdiğim Sensin”... Sonrası belli, güzelsin, incesin, tatlısın, şensin...” ... “Zennube diye başlayıp, gel bana, gül bana, diye süren bir türkümsü şeye başladı.” (İ.P/103)

Geceler Yârim Oldu [Şanlıurfa Yöresi]: “En çok “Anam, anam, garibim” türküsünü sever, geceleri yatağının içinde titrerken fısıltı hâlinde söylermiş.” (B.K/140)

Gesi Bağları [Kayseri Yöresi]:

*Kavanoz dolu reçel,
Haydar, bu günler gelir geçer”*
dendi mi, babamın plâğıdır bu. Bu türkünün her söylenişinde öfkelenir babam: “Geçmez olsun da... Bu günlerin de... Böyle dünyanın da!”
*Gesi bağlarında bir top gülüm var
Hey Allaktan korkmaz sana bana ölüm var.”*
dedi mi benim plâktır. “Mamıd’ın plâğı kondu gine” der anam.
Ölüm var da şu gençlikte zulüm var”
“Bu adam doğru söylemiş işte,” der babam.” (H.v.G/233)

Gıydivanın Gızları [İnebolu Yöresi]: “Gramofondaki ses ‘tahtalar oynamasın’ derken, bizim kapının koluna bastılar, açıldı.” (A.A/41)

Hem Okudum Hem Yazdım [Çorum Yöresi]:

Canım boyuna türkü söylemek istiyor; haykırmak, şiir söylemek istiyor. Ne kadar hüznü ve kendi durumuna uyan şiir ve türkü varsa, hepsi dilimin ucunda. Her biri, “aman beni önce söyle!” diyor sanki. Duyan olsa, ne der, bilmem ama dilime gelenleri söylemeden edemiyorum:

*Hem okudum hem de yazdım
Yalan dünya senden bezdim...”” (H.v.G/232)*

İğnem Düştü Yakamdan [Burdur Yöresi]:

*İğnem düştü yakamdan
Gel arkamdan arkamdan
Sen gelirsen arkamdan
Ben korkmam kaymakamdan.” (A.A/19)*

Kayseri Mektebinde Oldum Candarma: “Etrafımızda çiftçiler güneş altında çift sürüyorlar, türkü söylüyor kimi “Kayseri mektebinde oldum candarma”. Ben de söylüyorum kendi kendime.” (B.K/25)

Keklik Gibi [Erzincan Yöresi]:

Ah! Şu halk türkülerimiz! Diyebilirim ki, bu karanlık günlerde beni oyalayan ve boğulacağım bir anda birazcık gözümü açtıran, içimdeki ve yüzümdeki gerginliği

hafifleten; türkülerin o insanı bayıltan acıklı ezgisi olmuştur.” ... “Giderken belki elli kere tadıyla, acısıyla içime sindire sindire yineliyorum:

*Keklik gibi kanadını süzmedim,
Murad alıp doya doya gezmedim.
Bu kara yazıtı kendim yazmadım,
Alnıma yazılmış bu kara yazı
Kader böyle imiş ağlarım bazı.*

Bu türküyü “sabah duası” gibi dilime doladım.” ... “Sabaha kadar bir sağa sola bir sola dönmekten ve düşünmekten uykusuz kalan gözlerimi ovalarken, türkünün arkası sökün ediyor. Bir göğüs geçiriyorum:

*Gecelerde uyku girmez gözüme
Zalim yastık diken oldu yüzüme*

“Vallahi benim için söylenmiş bunlar” diyorum içimden. (H.v.G/231)

Kız Saçların Lüle Lüle: “Kıbrıs radyosundan bol bol türkü dinliyorum: Kız saçların lüle lüle...” (D/368)

Menevşe Koymuşlar Gülün Adını [Kırıkkale Yöresi]: “Menevşe koymuşlar gülün adını” diyen halk türküsünde olduğu gibi, okul koyuyorlar bizde, kupkuru dört duvarın adını.” (A.P/90)

Nem Alacak Felek Benim:

Burada bir ozan dosttan, Ceyhan’da tanıdığım öğretmen Hasan Turan’dan söz edeceğim.” ... “O zamanlar Pir Sultan Abdal’ın sanılmış ve sanık olarak Pir Sultan aranmıştır. Buraya tamamını aldığım şiirin ilk yazılış biçimini Turan’ın eski defterinde gördüm. Sonradan bir-iki yerini defterde değiştirmiş. İşte “Nem Alacak Felek Benim!” türküsü:

*“Bir giyimlik şal mı verdi,
Bir tutacak dal mı verdi
Tükenmeyen mal mı verdi
Nem alacak tanrı benim?*

*Ne değirmen ne taşım var,
Ne devletlü bir başım var
Ne sırrım ne sırdaşım var
Nem alacak tanrı benim?*

*Üst yanında hatırım yok
Bir semersiz katırım yok
Dört direkli çadırım yok
Nem alacak tanrı benim?*

*Bir okkacık yağım mı var?
Bir dönümcük bağım mı var?
Bir derdime bin dert ular
Nem alacak tanrı benim?*

*Derdi boyun eğ hükmüme
Belâ verdi küme küme
Ferman okudu köküme
Nem alacak tanrı benim?*

*Azığım su ekmeğim aş
Yatağım yer yastığım taş
Ne babam var ne de kardaş
Nem alacak tanrı benim?*

*Ümit ipliğim üzölmüş
Düzenim dünden bozulmuş
Bahtım çilemde yazılmış
Nem alacak tanrı benim?*

*Yandım yandım kar mı verdi?
Ekşi tatlı nar mı verdi?
Sarı saçlı yar mı verdi?
Nem alacak tanrı benim?*

*Senedim yok kalmak için
Dünyadan zevk almak için
Can mı verdi almak için
Nem alacak tanrı benim?” (Y.B.A/144)*

Nisan Mayıs Ayları:

*Nisan Mayıs ayları
Gevşer gönöl yayları
Çayır çimen bekliyor
Bayanları bayları” (A.A/20)*

Onlar Ki Zahirde Viran Olurlar [Faruk Nafiz Çamlıbel “Bizim Memleket” Şiiri-Sivas Yöresi]: “ Ozanın “onlar ki zahirde viran olurlar” dediğı gibi, görünüşte hepsini toprağı karışmış, dünyadan ilgisini kesmiş sanırsınız.” (A.P/207)

Şu Karşıkı Dağda [Hatay Yöresi]: “Radyoda Muzaffer Akgün, canım türkülerden birini söylüyor: “Şu karşıkı dağda kar var duman yok...” (Y.B.A/20)

Şu Kışlanın Kapısına [Adana Yöresi]: “Ne demişler eskiler, ölüm Allahın emri, ayrılık olmasaydı.” (K.Z/63)

Yaşamak Zevki Verir Ruhuma Sonsuz Kederim: “Zeki Müren’in “Yaşamak Zevki Verir Ruhuma Sonsuz Kederim” şarkısı da çoğı kez rekor kırar bu isteklerde.”(İ.P/102)

Yavaş Yavaş Bas Da Gel:

“Koydu o işe yarar plâğı. Kuyudan gelir gibi, Zehra Bilir’in sesi geliyordu:
*Ağır ağır bas da gel
Tahtalar oynamasın
Usul usul çık da gel
Anam babam duymasın.” (K.G/97, 107)*

4.1.1.2.2. Değiştirilerek Metne Dâhil Edilen Türküler

Adana Türküsü:

“A-da-na-da gelenler, sırtlarında bir yüz­süz yorgan, dillerinde bir türkü olduğu hâlde dönerler her zaman:

*Silgi tutmaz Adananın kazması
Saat sekizde gelir ayran süzmesi
Ceyhan'da da buldum Alim çizmesi
Eller geldi benim Alim gelmedi.” (Y.B.A/119)*

Bahçelerde Pırasa [Çankırı Yöresi]: “Bir türkünün bir dizesini değiştirelim: Bahçelerde pırasa, Toprağına demokrasi yağsa. O zaman yağardı. Şimdi arıyoruz.” (B.K/54)

Bal Fadimem [Afyon Yöresi]: “Bu yıl da böyle geçsin Bal Fadimem” dedik, bir türküdeki gibi...” (A.A/40)

Bıçağımı Bilerim:

“Şehnaz türkü mü uydurdu bu işler için?” Amaaan! Uydurma değil de değiştirme. Köylünün türküsü bu:

*Bıçağımı bilerim
Biler biler silerim
Hükümete çıkınca
Sevdiğimi dilerim*

Şehnaz ıcık okudu da, mandolin çalarken türküleri de değiştiriyor:

*Usturamı bilerim
Biler biler silerim
Hükümete varınca
Nişanlımı dilerim.” (B.İ.G/67)*

Ekin Ektim Çöllere [Yozgat Yöresi]:

Ama Fatik kim Sarı Derviş kim? Fatik değil mi zorla verdikleri için dertli olan ve de,

*Ekin ektim büklere
Yoldurmadım kürtlere
Derviş derler biri var
Turşu kurun küplere*

diye bağırarak kaşık seslerini göğe çıkartan? Tavsır'ın yüreği hop hop ediyordu çulların altında. (B.İ.G/91)

Gardaş Kalk Gidelim Sılaya Doğru [Diyarbakır Yöresi]:

*Çukurova yan yana ördölür
Her sineği bir alıcı kurdölür
Sen ölürsen yüreğime derdölür
Kalk kardaş girelim sılaya doğru. (Y.B.A/120)*

Kaymakamın Kapısına:

Beni bir türküyle yanıtlamıştı bir keresinde:

Kaymakamın kapısına

*Hükümetin yapısına
Düşmanımı düşürmesin
Kap(t) altının kapısına. (A.A/19)*

Kiraz Aldım Dikmenden [Bolu Yöresi]:

“Ben yazadururken anamın sesi geliyor:

“Alçaklardan karlar yağdı üşümedin mi?

Bu sıcaklığın olacağını düşünmedin mi?” (B.K/37)

4.1.1.3. Ağıt

Çok sevilen birinin ölümü üzerine yazılan, hissedilen yoğun acının dile getirildiği ezgili sözlere “ağıt” denir. Bu türün yalnızca ölüm karşısında yazılmadığını dile getiren Şükrü Elçin, ağıtları şöyle tanımlamıştır:

İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telâş ve heyecan ânındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, tâlihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesi’nde umumiyetle “ağıt” adı verilir. Ağıt söyleyen için “ağıtçı” sözü yaygınlaşmış ve “ağıt yakmak” deyimini türemiştir. (Elçin, 2013, s. 290)

Mahmut Makal, “Kalkınma Masalı” adlı eserinde, ölüm üzerine yazılan ağıda yer vermiştir. Ayrıca diğer eserlerinde de, ölünün arkasından gerçekleştirilen yakınmaları “ağıt” şeklinde zikretmiştir. Ağıt örnekleri şöyledir:

-Tarlada günlerce yatan ölüyü anlatan bir şiiri var Yargıç Cemal Kırca’nın. Cemil’in ölüsü kottuktan sonra gelenlerin gösteriş, naz ve halktan uzaklıklarını çok güzel veren bir şiirdir. Halkın kendinden yanallığını bilip sevdiği için “Hâkimi Reş!” dediği Cemal Kırca’nın 6 Mart 1954’de yazdığı bu “ağıt” şöyle:

*“Kaymakamı doktoru, kumandanı geldiler
Biraz kııldan Cemil
Hökümet ayağına kadar geldi, uyan Cemil
Kalk da eskisi gibi “Hoş geldiniz!” de ulan Cemil
Cemil duymuyor musun hıçkırıklarımızı Cemil
Bir kurşunda mı ölecektin Cemil
Cemil Cemil!...” (K.M/156)*

-“Onu yazgısıyla baş başa bırakıyoruz. Çıkarken yine ağıt geliyor, kulağımıza. “Bu ağıt Dabaz’ın evinden geliyor, korkarım iki çocuk birden öldü!..” diyor Emmioğlu.” (K.M/96)

4.1.1.4. Taşlama

Bir kişinin alay edilecek taraflarını anlatan, yerici bir üslupla kişiyi aşağılayan ve gülünç taraflarını ortaya çıkaran şiirlere “taşlama” denir. “Taşlama ahlâk ilkesine dayanır; ahlâkî ölçüt toplumsal değer ve yargılarla oluşturulan hazza dönüşür.”

(Şenocak ve Alsaç, 2020, s. 131). Taşlamada direkt isim verilebildiği gibi, hedef gösterilmeden de yazılabilen şiirler vardır. Aşağıdaki örneklere bakıldığında, hedef kişinin gösterilmediği ancak üzerine taşlama yazılan kişinin, kendisi olduğunu anlamasını sağlayacak ipuçları bırakıldığı görülür.

Gökleri Kime Şikâyet Edem:

“Halk kürtçeye çevirip türkü olarak söylüyor şu beyiti:

“Gökler buluttan rüşvet yiyor

Gökleri kime şikâyet edem?” (Y.B.A/36)

İki Nokta Üst Üste:

“Başkente kar yağıyor iki nokta üst üste

Eğer köye de yağıyorsa üç nokta yanyana...” (Y.B.A/36)

4.1.1.5. Tekerleme

Belirli bir kafiye düzeninden yararlanan, şaşırtmaya dayalı kalıp sözlere tekerleme denir. Tekerlemeler masallardan önce kullanılarak, kişiyi masalı dinlemeye teşvik etme yönüyle de bilinir ve birçok konuda yazılabilir. “Tekerlemeler; değişik ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, birbiriyle ilgisi olmayan düşünce ve hayallerin sıralanmasından meydana gelen ve çoğunlukla çocuklar tarafından eğlenmek amacıyla söylenen kafiyeli sözlerdir.” (Örge Yaşar, 2010, s. 3). Türk halk edebiyatının birçok türüyle bağlantısı bulunan tekerlemeler, akılda kalıcı olmaları ve nesilden nesile çeşitlenerek aktarılması bakımından önemlidir.

Şükrü Elçin (2013), tekerlemelerin kaynağını, akıl kanunlarının dışında hayali ve uydurmalar ile gerçek olaylara dayandırır ve Şaman dualarının zenginlik kattığını belirtir. Bu bağlamda tekerlemelerin ilk çıkışı Şamanizme dayandırılabilir (s. 590).

Mahmut Makal’ın iki eserinde tekerleme tespit edilmiştir.

-Bakın yolcunun simit yemesi nerelere götürdü bizi. Oysa ben, oruç sona ererken zenginlerin yoksullara verdiği fitreden, bu fitreler için dişi Ali’nin söylediği ve:

Ağaçlıköyü hasır dokur

Hıçıplılar ilâhi okur

Acemliler teşbih çeker

Demirciköy’ün adamı

Fitreyi camıza devreder.”

diye sona eren oruç tekerlemesinden, orucun sakalı ağarıp uğurlandıktan sonra, yapılan bayramlardan, bayram namazından, bayram yemeğinden, söz edecektim. (M.S/76)

*Gedik geme
S.çtı dama
Dudağı da
Ne yalama. (B.İ.G/104)*

4.1.2. Mensur Türler

4.1.2.1. Bilmece

Bulunması istenen kelimenin yerine, o kelimeyi hatırlatacak ya da kelimeyi niteleyen birtakım ipuçları verilerek buldurmaya çalışılan, temelinde eğlence faktörünün olduğu kalıp sözlere bilmece denir.

Günümüzde yalnızca hoş vakit geçirmek için sorulan bilmecelerin, eski çağlarda oldukça önemli görevleri olduğunu belirten Boratav (2016), geçmişte silahla yapılan savaşların, ilerleyen dönemlerde söz ve bilgi yarışmalarına evrildiğini, böylece anlaşmazlıkların kan dökülmeden çözüme kavuşturulduğunu söyler. Boratav, günümüzde bilinen bilmecelerin bazılarında yer alan ve şaka yoluyla söylenen cümlelerin, eski gelenekten kalan izler olduğunu savunur (s. 129).

Mahmut Makal, “Bozkırdaki Kıvılcım” eserinde bir bilmeceye yer vermiştir:

- “Sizde (insanda) iki,
Antalya’da bir olan ilçemiz
(Kaş).” (B.K/51)

4.1.2.2. Masal

“Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hâyal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır.” (Boratav, 2016, s. 85). Masallar, halkın belleğindeki geçmişle, yaşanması hayal edilen geleceğin nesre yansımasıdır. Masallarda anlatılanlar inandırma kaygısı taşımasa ve gerçeğe bağlantısının olmadığı düşünülse de, sözlü gelenekle anlatılagelen masalların temelinde millî öğeler yatar.

“Kâmus-ı Osmânî” ye göre “masal” kelimesi “mesel”in değiştirilmiş şeklidir. “Mesel”, halk dilinde meşhur olan, adap ve öğütleri anlatan söz demektir. “Darbı mesel, atalardan kalma hikmetler, ibretli sözler anlamındadır. Buna göre “masal” Arapça bir kelime olan meselden çıkmıştır. ... Bu, türkü olsun, mâni ve bilmece olsun, sözlü edebiyatımızın ölçülü ve anlamlı değerlerine, halkın “darbı mesel” gibi bir hikmet ve kıssa değeri vermekte olduğunu gösterir (Tezel, 2019, s.7).

Naki Tezel'in masal hakkındaki görüşlerinden de anlaşılacağı üzere masal, kültürel belleği koruyan bir yapıya sahiptir.

Masallar üç bölümden oluşur. Masal başlamadan önce, genellikle “bir varmış, bir yokmuş”la başlayan ve masalla bağlantısı olmayan tekerlemeler yer alır. Ardından masal anlatılır ve son olarak “gökten üç elma düşmüş,” gibi kalıp ifadelerle sona erer.

Masalların bir kısmı çocuklar için yazılmışsa da, her masalın çocuklara hitap ettiğini düşünmek yanlış bir kanıdır. Bu hususu Saim Sakaoğlu şöyle açıklamıştır:

Masal sadece çocukların eğlenmesi ve onların eğitilmesi amacıyla ortaya konulan bir halk edebiyatı ürünü değildir. Masal dünyasının kapısını aralayanlar bilirler; öyle masallarımız vardır ki iç içeliğinden dolayı çocukların onları anlamaları pek de kolay olmayacaktır. Belki belirli masalların, özellikle hayvan masallarının dinleyicilerini çocuklar olarak kabul edebiliriz (Sakaoğlu, 2016, s. 16).

Mahmut Makal, eserlerinde masal örneklerine yer vermemiş, yalnızca Yerdinleyen, Alaaddin'in Sihirli Lambası, Doğuran Dağ gibi masallardaki karakterleri, benzetme unsuru olarak kullanmıştır. “Masallardaki “Arap” durumuna gelmişti Ahmet'le Cevat. Nasıl iki çöpü birbirine sürtünce ortaya çıkıveren Arap, saniyede olmayacak zorlukları çözümleyiverirse, bunlardan iki satırlık pusula alıp Ankara'ya gidenlerin işi de saniyesinde düzeliyordu.” (K.M/139) bu hususa dair örnek olarak verilebilir.

Mahmut Makal, masalın kalıplaşmış kurallarına uyararak bir yazı kaleme almıştır ki, gerek birtakım olağanüstülükler, gerekse kültürel kodların barındırılması bakımından, bu yazının masal olarak kabul edilmesi mümkündür. Bununla birlikte masalı kendisi kaleme aldığı için, bu masal “yapma masal” olarak nitelenir.

- Bu zamanda, temizler hamamda, kirliler seyranda... Kimi yücede, kimi işkencede, çobanlar sarılı keçede, toklar neşedeyken; yoklukmuş, açlıkmiş herkesin belini büken... Kiminin bahtı kara, kiminin akmış. Çok söylemesi, dert yanması yasakmış: Dilini yutmalı, sessizce oruç tutmalıymış adam, yoksa başına yıkılırmış dam. Bir kambur felek varmış, ne söz dinlermiş, ne ağıt! Karalanmış nice kâğıt. Ama hiç kulak asan olmamış. Tok açın hâlimden bilmez hesabı, yaslanmış da yaslanmış. Dert üstüne dert yığılırmış. Kimine kavun yedirmiş, kimine kelek. Kiminin boynuna geçirmiş bir çarpık elek. Elekçiler ağladıkça gülmüş felek... Söylemesi, dinlemesi hoştur ya, gel bir de şu masala kulak ver, neler olmuş neler... İster bir çare bulup güldür, ister yine yüreğini tıka da öldür. Masal derler bunun adına, kanlı yaşlar karışmıştır tadına. Var dinle gayri:

Bir köy öğretmeni varmış. Güzden biraz para geçmiş eline. Borcunun yarısını ödemiş, bir dem sürmeden çekilmiş köye. Bir torba bulgurla bir çuval un atmış kenara... Geçinmiş bununla bir ara. Kimi kimsesi yokmuş, canı cananı yokmuş. Bu adamın emmisi yokmuş, dayısı yokmuş. “Medet!” diye başına üşüşüp de eli boş çeviremediklerinin hesabı yokmuş... Üç dört günde bir pişirdiği yağsız pilav, boğazından zor geçermiş. Bulgurundan, unundan gayrı, varmış bir de yatağı ya; ne biberi varmış ne yağı. Bu nedenle bir yanı aç, bir yanı tok, yese de bir, yemese de

birmiş. İçi üşür, dışı üşürmüş. Gece ağlar, gündüz yüreğini dağlarmış. En çok “Anam, anam, garibim” türküsünü sever, geceleri yatağının içinde titrerken fisıltı hâlinde söylermiş. Bir kitap buna dermiş ki: “Sen bu köyü kalkındırarak tek adamsın, burada onun için bekliyorsun.” O dermiş ki, kitaba: “Ben kendimi kalkındırmadım, hâlsizim, güçsüzüm. Bu güçsüz vücut bir köyü nasıl kalkındırır? Sen beni kalkındır, ben de onu. Var benim de ereğim, bir düşüncem. Ama kitap arkadaş, kâtip arkadaş, ne gelir benim elimden, zari zari ağlamaktan gayri...” Böyle dermiş, ama ümidini kesmezmiş büsbütün. Okuyup yazmak, öğrenip öğretmek için yine de savaşıyor durmuş. Zaten her teselliye okumakta bulurmuş. Yağsız bulgurdan usanır, yine döner dolaşır ona kul olurmuş. Benzi solmuş, gözü yorulmuş, özü çürümüş. On sekiz yaşındaymış, ama otuzdan yukarı görünürmüş. Ceketi eski, paltosu yırtık. Kuru bir kemikle, çıkmadık bir canı kalmış artık. Bacakları olmuş birer birer kamış; saç sakal dersen uzamış da uzamış. Her şeyin canına tak dediği bir gün, derken kapı da vurulmuş “tak!” demiş. Gelmiş bir müfettiş seke seke... Müfettişe gelir bunlar şaka maka, o usanmış çeke çeke. Gelmiş efendim müfettiş, aramış iş. Arar elbette, ama bunun, usu var, erdemi var; yolu var yordamı var... Hal hatır sorup, nasılsın, nicesin demeden, “Hani” demiş, “kooperatif kolu, disiplin kolu, bilmem ne kolu?” Çocuklarını sorduğu adamın, bakmamış hadım olduğuna. Kupkuru dört duvarda olur mu bunlar? Sankim olsa, ne işe yarar? Ne ardına bakmış, ne önüne... Gitmiş kendi bildiğine. Dayanmış rapora. Ne buyursa? “Havale kursa!...” Beriki de gam çekermiş, geçtim tavuk dolmasından, kahvesinin bile olmadığına, konuk müfettişe bir acı kahve sunamadığına. Biri çekip gitmiş, birinin çektikleri canına yetmiş. Ama yine canla başla işine devam etmiş. Giden ermiş muradına, eben ermiş, deden ermiş muradına. Biz de dileyelim ki kambur felekten, gayri ağı katılmasın aşına, bir çare bulunsun gözünün yaşına, bir merhem sürülsün bu masal kahramanının kel başına... Âmin! (B.K/140)

4.1.2.3. Efsane

Anlatmaya bağlı türlerden biri olan efsane üzerine, geçmişten günümüze birçok yerli ve yabancı araştırmacı çeşitli çalışmalar yapmıştır. Türk Edebiyatı sahasında önemli araştırmalara imza atan Pertev Naili Boratav’a göre efsanenin niteliği şöyledir: “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabûl edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâyeye ve destana yaklaşır.” (Boratav, 2016, s. 111). Bu alanda önemli araştırmacılarından biri olan Saim Sakaoglu da, efsanenin hususlarını şöyle sıralamıştır:

- A)Şahıs, yer ve hâdiseler hakkında anlatılırlar.
- B)İnandırıcılık vasfı vardır.
- C)Umumiyetle şahıs ve hâdiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. Tariflerde yer almayan şu hususiyeti de dördüncü madde olarak ilâve edebiliriz:
- Ç)Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır. (Sakaoglu, 2013, s. 23).

Destan ve halk hikâyesiyle birtakım benzerlikleri bulunmasıyla birlikte, çeşitli kalıp ve üslup özelliklerine uymaması yönünden bu türlerden ayrılan ve kaynağını mitolojiden alan efsane, Mahmut Makal’ın iki eserinde tespit edilmiştir. Eserlerde tespit

edilen efsanelerin tümünde veliler söz konusudur. Hazreti Pir, Çoban Evliya, Hz. Ali gibi isimlerin yer aldığı efsanelerde, diğer Türk efsanelerinde de görüldüğü üzere; dağ, taş, tepe ve hayvan motifleri yer alır.

Çoban Evliya ile Hazreti Pir Efsanesi:

Mahmut Makal'ın anlattığı efsane kısaca şöyledir: Çoban Evliya olarak bilinen Hasan Dede çok sinirlidir ve büyük elleriyle yanardağın doruğunu kavrayıp şehrin üstüne atar. Bu sırada Ali Baba adlı başka bir evliya Sinne Çayırı denen yerde o parçayı tutar ve kayada parmağı kalır. Bunu gören ve Hasan Dağı'na adını veren Hasan Dede daha çok sinirlenir ve dağlarda asgari düzeyde hayati ihtiyaçlarını karşılayarak tanrıyı zikrettiğini ancak şehirde yaşayanların zevk içinde olduklarını söyler ancak külhanda oturan ve "Hazreti Pir" adıyla da bilinen Ali Baba bu söyleme alınır ancak bir şey söylemez. Bunun üzerine Çoban Evliya onu düelloya davet eder. Erenlerin törelerine göre, yetenek, armağını konuşturarak yapılan bir sınavın sonunda ortaya çıkmalıdır. Bu nedenle, dağ başının fırtınalı, şehirde de baharın geldiği bir sabah, Hasan Dede bir avuç karı mendiline sararak dağın eteklerine süzülür. Dağın doruğuna bakarak: "Dağların yücesi sen- Kişinin bilgisi ben!.." der. Ucuna kar dolu mendilini taktığı değneği omzuna alarak Aksaray'a gitmek üzere yola çıkar. Derken bir hamam bulur ve içeri girer. Ali Baba konuğunu güler yüzle karşılar ve hamamın bugün sadece kadınlara açık olduğunu söyler. Çoban Evliya da kalmayacağını söyleyip teşekkür eder ve soğuk hava isterse diye dağdan getirdiği kar dolu mendili Ali Baba'ya uzatır. Tam o sırada hamamdaki bir genç kızın omzu açılır ve o anda Çoban Evliya kıza karşı hissetmemesi gereken duygular hisseder. O anda mendildeki kar erimiş. Hazreti Pir Baba elini uzatmış ve dağda evliyalık yapmanın gerçek evliyalık olmadığını söyler, önce kendi nefisini temizlemesi gerektiğini öğütler. Çoban Evliya bunu duyunca dağına geri döner. Başka bir zaman Hazreti Pir Ali Baba da mendiline "külhan nârı" doldurarak Çoban Evliya'ya ziyarete gider. Hasan Dağı'na gider, hediyesini sessizce bırakır ve hamama geri döner. Aradan günler, yıllar, yüzyıllar geçer ve mendilde yanık izi hala bulunamaz. "Dağ başında evliyalık olmaz, insan içine in de görelim..." Bu Aksaray'da çok kullanılan bir deyimdir (D.M.T/160).

Keklik:

Hazreti Ali efendimiz, gâvurlardan kaçınca bir kavak ağacına çıkmış. Orda da bir keklik varmış: "Ali kavakda, Ali kavakda. Bıçkı bıçkı!" diye ötmeye başlamış keklik. Yani, gâvurlara demeye getirmiş ki: "Bıçkıyı getirin de kavağı kesin: "Ali kavakta duruyor!" Öyle dediği için, şinci cümle âlem kekliğin düşmanıdır. Tanrı böyle buyurmuş:

*“İbiciğin kan olsun,
Cücücüğün men olsun
Âlem düşmanın olsun.”*

Demiş. Şinci keklığın cücükleri çıkar çıkmaz; analarının yanından men olup dağılırlar. İbiciği de zaten kanlı durur. Avcılar da her gün peşindeler... (H.v.G/221)

Örümcek:

Kavaktan kaçıp kurtulunca Ali efendimiz, örümcekleri yırtarak bir örene sığınmış. O girer girmez, örümcek böcükleri kapıyı peçeyi yeniden örüvermişler: Gâvurlar gelip bakmışlar ki, her yer örümcekle! “Burda adam falan yok: Örümcekleri olduğu gibi duruyor!” deyip gitmişler. Böylelikle örümcekler Hazreti Ali’yi kurtarmışlar. Bunun için şinci en günah şey, örümcek böcüklerini öldürmektir. Aman siz siz olun da bu huyunuzdan vazgeçin. Gözelcene ibrişim gibi örüp gidiyorlar, yazzık, insana ne zararları var?” Anamın ebelerinden beri süregelen inançları bunlar. (H.v.G/221)

4.1.2.4. Halk Hikâyesi

Ali Berat Alptekin, halk hikâyesini şöyle tanımlar:

Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşık ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı anlatıdır (Alptekin, 2015, s.18).

Halk hikâyesi nazım-nesir karışık şekilde yazılır. Yaşanan olaylar nesir bölümünde anlatılırken, duygu yoğunluğunun hissedildiği yerler dördüklerle yazılarak heyecanın arttırılması sağlanır. Hikâyenin anlatıcısı düz yazıda istediği değişikliği yapabilme yetkisine sahipken, manzum kısmında bu durum söz konusu değildir (Duymaz, 2014, s. 3).

Mahmut Makal’ın eserlerinde hikâyeler anlatılmamış, yalnızca benzetme yönüyle kullanılıp, hikâyelerin adı zikredilmiştir. Adı geçen hikâyeler genellikle kahramanlık konulu hikâyelerdir. Mahmut Makal, çocukluk ve gençlik yıllarında okuduğu halk hikâyelerini hatırladığını ve bu hususa dair bilgisinin oldukça yeterli olduğunu, eserlerde isimlerini kullanarak göstermiştir.

Köroğlu:

Genel müdür Gökdemir, “Köroğlu’nun Ayvaz’ı gibi konuşuyordu. Önce genç arkadaşla konuştu ve şöyle dedi: “Senin methini duydum, göreyim seni” sıra bana gelince, sen kimsin, dedi. Ben Gököy’den geldim, müdür vekiliyim, dedim.” ... “Çok geçmeden öğretmenler gelmeye başladı. Ama ne öğretmenler. Dört taneydiler. Başlarında kalpak, ellerinde tesbih, ayakkaplarının topuklarına basmışlar, paltoları da omuza atmışlar. Bir süre sonra da yeni müdür geldi. Ayvaz’ın adamlarındandı (B.K/161).

-“Bir hikâye anlatmaya başladı sonra: “Zamanın birinde şişko bir adam çöp gibi birisine raslamış. Ne bu be! demiş, seni gören dünyayı aklıktan ölüyor sanır. Elde lâf mı

yok, demiş ki öteki: Arkadaş seni görenler de böyle olmamın nedenini keşfederler...”
(Y.B.A/91)

Kurt-Kuzu Hikâyesi: “Bu iddia bana Kurt- Kuzu hikâyesini anlatıyor. Hani kurt körpe kuzuya “Suyu bulandırsan da yiyeceğim, bulandırmasan da” demiş ya işte öyle.”
(Z.M/155)

Şah İsmail, Karacaoğlan, Tahir ile Zühre: “O günlerden kalan tek tatlı anı, kış yaz kaya dibine oturarak Şah İsmail, Karacaoğlan, Tahir ile Zühre türünden kitapları okuyarak, kendime göre dünyamda bir pencere açmamdır...” (A.A/18)

4.1.2.5. Cenname

İslâmiyetten önce “alp” tipiyle karşılık bulan, İslâmiyetten sonra ise dinî konuların da kapsayıcı olarak ele alındığı eserlere cenname denir. Cennamelerde halk kahramanlarının yüceliklerinden, yiğitliklerinden ve kazandıkları zaferlerden bahsedilir.

Doğan Kaya, cenklerin yazıldığı cenk kitapları için şu tanımı yapmıştır:

Uzun kış gecelerinde daha ziyade köy odalarında, kalabalık bir cemaat karşısında okunan kahramanlık hikâyelerine verilen ad. Bu eserlere “cenknâme” de denilir. Bu hikâyeler, halkın kahramanlık duygularını şahlandırır, dinî ve hamasî yönden beyinlere güç verir (Kaya, 2010, s. 181).

Doğan Kaya (2010) en çok okunan ve bilinen cenknâmelerin Hz. Ali Cennameleri olduğunu söyler (181). Mahmut Makal, “Memleketin Sahipleri” adlı eserinde, Hz. Ali’nin oğlu ve Tabut’un Askerleri arasında yapılan cenkten ve Hz. Ali’nin özelliklerinden bahseder. Aynı zamanda bu cenknâmenin içerisinde, ölünün arkasından yakılan ağıt da yer almaktadır. Hz. Ali cengi, yazarın şahit olduğu ve bir hocanın anlatımı üzerinden, eserde şöyle dile getirilmiştir:

Hz. Ali Cennamesi:

Çün işitti Ali anın sözünü
Tanrıya gönderdi anın özünü
Tabut’un çün öldüğünü gördüler
Kâfirin tümü geriye döndüler
Ol Muhammet Hanefi Mine ile
Tuttu yolu birkaç cariye ile

Bunların ardından birkaç ikilik okuduktan sonra; kitabı kapadı hoca. Salâvat verdi, fâtiha okudu, âmin dedik.” ... “Kabala değil ya, cenk bu. Hem de Allah’ın aslanı Hazreti Ali’nin oğlu Muhammet Hanefi ile kâfirin başı, Tabut’un askerleri arasında yapılan cenk. Bizim aslanımızla oğlu, kâfire aman vermezler, belli. Hikâyesini baştan sona üç-beş gün ara ile yeniden dinlemenin tadı da başka. Kaldı ki, bu odaya yirmi günde bir sıra zor geliyormuş.

Kayser-i Rûm üstüne cümleyi dine dâvet etmek için Alinin yola çıkışı, Kayser-i Rûm kızını esir edip evlenişi, Muhammet Hanefî'nin doğuşu, tıfıl hâlinde Medine dağlarında ava çıkışı, önüne geyik biçiminde bir şeytan çıkararak bunu Tabut'un korosuna çekişi; atı salıp uyurken, korunun bekçisi iki yüz er tarafından öldürülmek istenişi ama Hanefî'nin iki yüz kişiyi iki dakikada temizleyişi, pehlivanın başını da alıp Medine'ye götürüşü" ... "Hele bir gün, Hazreti Hamza cenkte şehit düşmüştü. Şimdi de çoluğun çocuğun ağzında dolaşan:

"Uhud dağı, uhud dağı
Eridi yüreğim yağı
Şehit ettiler Hamza'yı
Uhut dağı, Uhut dağı"

diye başlayan ilâhinin ciğerleri dağlayan acısını en çok son gün duymuştum." ... "Dinleyenler gibi ben de 650 yaşındaki cinin Hazreti Ali'ye yol gösterdiğine sevinirdim." (M.S/68, A.A/31)

4.1.2.6. Fıkra

Gerçek hayatta yaşanan olayların, güldürü ögesi ön planda tutularak yazılan kısa hikâyelere "fıkra" denir. "Kaşgarlı Mahmut'un "küg" deyiimi ile karşıladığı fıkra, Batı Türkçesinde "hikâye, masal, kıssa, nükte, mizah, lâtife" gibi adlarla anılmaktadır." (Elçin, 2013, s. 566).

Geçmişte bireysel özellik taşıyan fıkralar, zamanla topluma mâl olmuş ve anonimleşerek topluma ait özellikleri ortaya çıkarmıştır. Fıkra güldürü içerikli olmakla birlikte, temelinde kissadan hisse ve eleştiri barındırır. Anlatılan fıkralar çeşitli tipler üzerinden anlatılarak, anlatılan kişilere birtakım şahsi huylar atfedilir. Nasreddin Hoca, Bektaşî, Karadenizli, İngiliz, Fransız, Alman... gibi tipler fıkraların ana kişilerinden bazılarıdır.

Yazar, eserlerinde fıkraya yer verirken, anlatmaya bağlı türlerde olduğu gibi, fıkrayı da benzetme yönüyle kullanmıştır. Aynı zamanda, yaşadığı anılardan birini de anlatmıştır ki, nitelik bakımından fıkra özelliği barındırdığından, tespit edilen fıkralara örnek olarak verilmiştir.

Abdulhamit ve Sağırlar Okulu:

-Ondokuzuncu yüzyılın bitimine yakın, sanırım 1898'lerde de bir sağırlar okulunun hem de Abdulhamit tarafından açıldığı söylenir. Bir okulun öğrenciler vapurda parmak işaretiyle konuşurken bir vatandaşın dikkatini çekmişler. Adamı sarmış bir merak." Acaba ne konuşurlar ve nece konuşurlar?" Sonra araştıra araştıra bulmuş: Bunlar sağırlar okulunun öğrencileri. Ama ne konuşurlar? Orası belirsiz. Şeytanlar koltuğuna, cinler kafasına girerler bu vatandaşın, doğru götürürler Abdulhamit'e. Der böyle böyle durum. "Hafazanallah, bu konuşma tarzı halk arasına bir yayılırsa, seyreyle padişahım sen gümbürtüyü. Senin, burun, yıldız gibi kelimeleri yasaklaman ne ki bunun yanında. İstedikleri gibi konuşacaklar ve biz kulların, kölelerin de bir şey anlamayacağız. Biz gibi hafiyelerin bir şey anlamayınca, hâlin haraptır. Sen bilirsin, var düşün..." Adamın el etek öpüp

çıkmasıyla Abdulhamit'in emir vermesi bir olur ve bu emir üzerine okulu kapatırlar. (A.A/128)

Bektaşî:

Bu dert derman sorunuyla ilgili olarak bir Bektaşî fıkrası anlatır durur köylüler zaten: Bir Cuma öğlesi köyün hocası camide vaaz vermektedir. Konu Allah'ın büyüklüğü, dünyanın her tarafında gözü kulağı olduğu, yâni her yeri kapladığı konusudur. Hoca anlatmakta olsun, o sırada Bektaşî kapı önünden geçmektedir. Kulak kabartır, sonra da içeri girip dinlemeye başlar. “Ne yerde, ne gökte, ne sağda, ne solda, mekânda...” Bektaşî bağırır: “Ne yekinip durursun be Hoca, çabuk söyle nerdeyse, gidip derdimi anlatmak istiyorum... Ya da yok deyip kurtul.” Hoca diyeceğini diyemiyor, Bektaşî derdini anlatacak yer bulamıyor zaten. (Y.B.A/98)

Bülbül ile Eşek: “Atilla Sav dayanamayıp bir fıkra anlattı: “Bülbülle eşek arkadaşmış. Ama bülbülün güle tutkusunu bir türlü anlayamazmış eşek. Bir gün dayanamamış: “Nedir kuzum senin şu güle merakın? Beş kilo yedim yine bir şey anlayamadım.” demiş.” (A./41)

Nasreddin Hoca: “Hoca Nasreddin'in bacağına yosun dolanmış da, “yosuna da sarınsan ben senin ne mal olduğunu bilirim” demiş. Adlarını da değiştirseler, köyler değişmiyor.” (Y.B.A/32)

-Hocanın cüppesini havalansın diye ipe sermişler. Derken şiddetli bir rüzgâr estiği gibi cübbeyi alıp götürmüş. Hoca “Şükür yarabbi!” diye dua etmeye başlayınca karısı “Ayol, niye dua edersin.” diye sormuş. “A, hatun, ya ben de içinde olsaydım hâlîm nice olurdu?” demiş. Bizimkisi de o hesap. (B.K/125)

- “Evet, Nasrettin Hocanın eşeği gibi, ölmezlerse bir şey olmaz tabii. Bu sözü söyleyen de dindarlıkta kimseden geri kalmamak iddiasındadır.” (B.K/78)

-“Milletvekillerinin çoğu çaydan doldurandır, deyip duruyorsunuz?” dedim. “Nedir bu?” Hocalardan biri çevirmenlik yaptı: “Sarı sığın altında ekin biçen Nasreddin Hoca iyice susamış ve karısını su doldurmaya yollamış. Karı dönünce testiye tepetaklak kaldıran Hoca içmeden geri indirmiş. “Neden çayın öte geçesindeki çeşmeden soğuk su doldurmadın da çayın ılımış suyundan doldurdun?” demiş. “Aman, ne değişir, çay daha yakın, hepsi su değil mi?” karşılığını alınca karısından: “Suç sende değil!..” demiş, “bu köyün kızlarının hep senin gibi oluşunda. Onun için çekiyorum senin çileni. Çünkü değiştirsem de sonuç değişmeyecek...” “Ne demek istemiş?” “Erincek, demiş. Kocasını için iki adım fazla atmamak istemediğine göre onu sevmediğini, kendini düşündüğünü demek istemiş. Dahası da ince fikirli değil, beyinsiz demeye getirmiş... İşin kolayına kaçıyor, demiş.” (D/313)

-“Hoca Nasrettin'in “Bu ne biçim köy, taşlarını bağlamışlar, köpeklerini salıvermişler.” demesini bırakıyorum şimdi.” (İ.P/57)

- “Nasrettin Hoca'nın Yorgan-Hırsız fıkrasında olduğu gibi, yoksa buraya mı taşındık, diyesi geliyor insanın.” (Ö.H/104)

Odun Fıkrası:

Binaların yapımı için dünya kadar kireç ister. Kireç ise odunla yanar. Odun da Uzunkaya'dan başka yerde hiç yok. İşin bu yanı Köy Kurulu'nu çok düşündürüyor. Dede'nin odunlarını kestirseler bir türlü, kestirmeseler bir türlü... Çaresiz kalıyorlar; bıçak kemiğe dayanınca, Dede'nin odunlarından bir kısmını kestirmeye karar veriyorlar. "Nasıl olsa bunun günahı kesen olur; biz kesmeyeceğiz ya, köylüler kesecek" diye düşünüyor muhtar ve üyeler. Onlardan buyurmak... İş bölümünde Karaca Mustafa'yı Uzunkaya'ya odun kesmeye yolluyorlar. Adam şaşırıyorsa da bu karara, gidip kesmek gerek. Dede'nin evine varıyor. Elini havaya açıp gözleri yaşararak, sözcükleri de uzatarak: "Allahımm! Günah yazma, beni kimlerin gönderdiğini biliyon" diyor. Dede'ye karşı da: "Gurban olduğum Dedeem! Olanları benden bilip bana zarar verme. Ne zararın olursa muhtardan bil... Beni buraya muhtar gönderdi; ocağı kör kalasica muhtar gönderdi..." deyip baltaya sarılıyor. (M.S/8)

4.1.2.7. Memorat

Memoratlara, 20. Yüzyıla kadar efsane türü içerisinde incelenmiştir. Akabinde 1937 yılında Avrupa'da ayrı bir tür olarak kaydedilmiş ve Batı'da birçok tartışmaya yol açmıştır. Memoratı ayrı bir tür olarak ele alan, inceleyen ve sınıflandıran, İsveçli araştırmacı Carl Wilhem von Sydow'dur. Sydow aynı zamanda bu türe "memorat" adını veren kişidir.

Memorat, "Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yer alan "tabiatüstü" ile kastedilen öncelikle "öteki dünya" ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra "insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan, cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan" varlıklarla "görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla" kurulan bir iletişimdir. Memoratlara da bu şekilde kurulmuş bir iletişimle yaşananların yaşayan veya ondan dinleyen birisi tarafından anlatılmasıdır (Turan, 2019, s.118).

Memoratlara genellikle bir veya birden çok kişinin, yaşadığı ya da yaşadığına inandığı olağanüstü durumlar şeklinde tanımlanabilir. Buradaki husus, korkulan ve çekinilen duruma karşı tedbir alınmasını da sağlar. Nitekim Mahmut Makal, Memleketin Sahipleri eserinde, kişilerin yaşadığı korku sonrası edindiği tecrübeleri ve sonrasında alınan tedbirleri anlatmıştır.

Deller Tepesi:

Deller Tepesi'nin altında uzayıp giden mağaralar cin ve şeytanların köyü sayılıyor. Oraya yolu düşenler, güpegündüz irkildikleri gibi, geceleri oradan geçmek de kimsenin haddi değildir... Üç yıl önce Mırıoğlu azıyor tipi basınca. Daralarak buradaki mağaralardan birisine davar sürüsünü tıkıyor. Geceyi orada geçiriyor. Gece yarısı ellerinde meşalelerle cinler sökün ediyorlar. Oynuyorlar, oynuyorlar... Sonunda, "kalk bakalım ağa!" diyorlar Mırıoğlu'na. Kalkıp iyice o da oynuyor. Akli da yerinden oynuyor. Artık anlattığının aslı var mı, yok mu bilinmez. Öyle anlatıyor ki, dinleyenlerin tüyleri ayağa kalkıyor.(M.S/4)

Dört Gözlü Yaratık:

Her yerin cinleri sürü sürü ve hepsinin biçimleri, ahlâkları ayrı ayrıdır. Ayrıca cinlerden üstün bazı kahramanlar da belli başlı yerlerde bulunuyor. Osmancık'ta Kel Kız olduğu gibi, örneğin, Gökteş'ta da bir yanı insan, bir yanı şeytan dört gözlü bir yaratık varmış ki, onun korkusundan, baharda sarı çiçekli çiğdem toplamaya, körpe kuzu gütmeye çıkan çocuklar, oraya da uğrayamazlar... İki dudağının arasına on araba odun sığabilecek büyüklükte olan bu yaratığı, kış geceleri köy odasında Ali Kirve'nin her gün yeniden okuduğu Kan Kalesi cenginde adı geçen kale hükümdarı Kahkaha Sultan'a benzetiyorlar. Ama bunun da hakkından gelmek için, Allah'ın aslanı Hazreti Ali olmalıymış. (M.S/4)

Ervan:

Evlerönü'nde de yedi bin yıllık bir yılan varmış. Kocadığı için adına "Ervan" diyorlar. Aşağı yukarı iki kilometre eni olan bir tepenin altı, boydan boya mağaradır ve iki yanda iki kapısı vardır. İşte korkudan kimsenin giremediği bu delik uzunluğundaki Ervan burada duruyor, ancak sığabiliyormuş. İki bin metre uzunluğu olan Ervan'ın, iki yanda iki başı varmış. Deliğin tâ gerisine yaklaşan bir canlıyı miknatıs gibi çekip yermiş. Bir zamanlar köyün hocası, eline Kur'an-ı Kerim'i alıp okuyarak bu deliğin bir yanından öte yanına geçmeye girişmişti. Kur'an okunduğunu duyunca Ervan bir köşeye büzülür ve kötülük yapamazmış. Yine de cesaret edemedi hoca da, niyeti geri kaldı... (M.S/5)

Kel Kız:

Osmancık'taki tarlalara geceleyin insanoğlunun ayağı değmemiştir belki. Buradaki kayaların, çakıl taşlarının altında gündüz gizlenen, gece yaptıkları şenliklerin şakırtısı göğe çıkan ecinnilerden başka, buraya yakın Çakalyeri'ndeki mağarayı yurt edinmiş olan bir Kel Kız varmış ki, birisi ondan söz ederken korkusu insanın içini sarıyor. Elinden uçan da kaçan da kurtulamazmış Kel Kız'ın. İnsan olsun, ne olursa olsun, tuttuğunu yalnız bir kerede yutarmış. Hatta cinlere, şeytanlara bile buyurduğunu yaptırırılmış bu Kel Kız. Ama o, cinden ve şeytandan daha başka bir şeymiş. Ona sadece "Sır" diyorlar. Yazın Osmancığa sebze ekerler. Cinlerin, Kel Kız'ın korkusundan, orada işi olanlar, güneş doğduktan sonra gidip; batmadan evlerine dönerler. Yine de yanlarında yoldaş olmayınca gündüz bile çekinirler, yalnız duramazlar orada. (M.S/4)

Kılıksız Kadın:

Geçen hafta Molla'nın çırağı Ali Rıza, hayvanları sulayıp yemliklerine bağladıktan sonra, saman verirken, atın öteye çekilmesi için "hösst" diye söylenmiş. O sırada bir kılıksız kadın fırlayarak atın kuyruğundan tutmuş, o da "höst" demiş. Çocuk bırakıp eve kaçmış ama iler tutar yeri kalmamış. Evin kapısına gelince, yine aynı kadın bunun suratına bir tokat şaklatıyor ve çocuğun ağzı yamuluyor... Ahırdaki kadına falan akıl erdiremem. Belki görüyorlar, belki korktukları için korkuyorlar; ama Ali'nin perişan hâlini gördüm. Bereket versin, Allah böyle derde tutulanlar için "Parpıcılık" denen sanatı yaratmış ve bu sanatı bazı kocakarıların eline vermiş de, fakir fıkara ağzını doğrultmak için gidip ovalanıyor... (M.S/5)

Yaratık:

Estinönü'ndeki, katıra benziyormuş, boyu yedi kulaç, ağzından kuyruğuna onbeş kulaç gelirmiş... Bu katırın bulunduğu mağara, yola yakın olduğu için, geceleri ilçeye gidip gelenlerin önüne çıkıyor, korkutuyor. Daha deliğinden çıkmadan önce

anırmış ki, çok önceki yıllarda, sesini duyunca bayılanlar olmuş. Onun için, tek başına yola çıkan bulunmaz. Küme ile çıkanlar da sağa, sola bakmaz.(M.S/5)

4.2. KALIPLAŞMIŞ İFADELER

4.2.1. Atasözleri

Atalarımızın yüzyıllar boyunca yaşadıkları deneyimlerin sonucunda ortaya koydukları bilgece sözlere “atasözü” denir.

Başka bir tanımla, Halk edebiyatının içinde yer alan, milletin asırlar boyunca duygu, düşünce ve bir olay karşısında söylemiş olduğu kısa, öz, yalın anlatımlı ifadeler “atasözü” denir. Atasözlerinin genel özelliklerini sıralayacak olursak; atalarımızdan kalmış olması, denemelere dayanması, genel ifadeler içermesi, bilgece düşünülmüş olması, kalıplaşmış söz grupları hâlinde bulunması ve herkes tarafından benimsenmiş olması şeklinde sıralayabiliriz (Nazlı, 2008, s. 381).

Dîvânu Lugâti't- Türk'te “sab-sav” şeklinde adlandırılan, Arap- Fars coğrafyalarında ise “mesel”, “darb-ı mesel”, durûb-ı emsâl” gibi terimlerle karşılık bulan atasözleri, ait olduğu milletin yapısını yansıtmaya ve millî özelliklerini içermesi bakımından oldukça önemlidir.

Mahmut Makal'ın eserlerinde atasözlerine sıkça yer verilmiştir. Bununla birlikte bazı atasözleri çeşitli değişimlere uğramıştır. Bu bağlamda atasözleri örnekleri ikiye ayrılmış ve “Mahallî Atasözleri” başlığı eklenmiştir.

Eserlerde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Açtı ağzını yumdu gözünü ¹ [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimsenin, öfkelendiği kişiye sitemli ve ağır sözler söylerken kullandığı kalıp söz.

“Bizim köylülere açtığım zaman, onlar da açtılar ağızlarını yumdular gözlerini.” (B.K/31)

Adamakla mal tükenmez [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Alay yollu bir atasözüdür. Yardımın sözle değil fedakârlıkla yapılması gerektiğini vurgulayan atasözü.

“Adamakla mal mı tükenir canım.” (M.S/91)

Aklın yolu birdir [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Mantıklı düşünüldüğünde ortaya çıkan sonuç aynı olduğunu belirten söz.

¹ Atasözleri ve deyimlerin tespiti ve tasnifi sırasında Ömer Asım Aksoy'un “Atasözleri Sözlüğü”, “Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler” kitabı ve “TDK Online Sözlüğü” esas alınmıştır. Tespit edilen örneklerin hangi kaynaktan, ne şekilde geçtiği, kaynak gösterilerek belirtilmiştir.

“Öğretmenin söylediklerine hak vermiyor değillerdi. Ne de olsa akıl için yol birdir.” (M.S/14)

Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker [Aksoy, 1993, s.130]: Düşünmeden verilen kararların sonucunda oluşabilecek zararlara kararı veren kişi hazırlıklı olmayı öğütleyen atasözü.

“Yalnız akılsız başın cezasını çekse şu bacaklar, daha ne isterlerdi.” (Ö.H/95)

Ak koyunu (ala keçiyi) gören, içi dolu yağ sanır [Aksoy, 1993, s.67]: Bir şeyin dış görünüşüne bakarak içinin de öyle olduğu kanısına varmanın yanlış olduğunu öğütleyen atasözüdür. Mahmut Makal’ın eserinde “ala keçi” “kara keçi” olarak kullanılmıştır.

“Kara keçiyi gören içi dolu yağ sanır.” (B.İ.G/88)

Allah’ın bildiği kuldan saklanmaz [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir insanın yaptığı iyi ve kötü her şeyi Allah’ın bildiğini ve Allah’ın bildiklerini kuldan saklamanın doğru olmadığını anlatmak için kullanılan söz.

“Allah’ın bildiğini kuldan saklamak istiyor namussuzlar.” (K.S/59)

Alışmadık g.tte don durmaz [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimsenin, alışmadığı ortama ayak uyduramaması ve kendini oradan soyutlamak istemesi anlamına gelen atasözü.

“Alışmadık g.t abdest tutar mı?” (H.v.G/238)

Alışmış kudurmuştan beterdir [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Varlığına alışılan bir şeyden vazgeçmenin kolay olmadığını anlatan atasözü.

“Alışmış kudurmuştan beterdir, derler. Doğrudur.” (Z.M/103)

Altta kalanın canı çıksın [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Mücadele edebilecek güce sahip olanın mücadele etmesi, edemeyecek durumda olanın da önemsenmemesi anlamına gelen atasözü.

“Bu memleket böyle işte, edikasyonu, elektirifikasyonu derken yine bizi altta bırakıyor. Altta kalanın da canı çıkıyor...” (K.M/97)

Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Anlayışlı ve ince düşünen insanların, ufak bir uyarıyı dahi dikkate alacağını ancak anlayışsız kimseler için hiçbir uyarının işe yaramayacağını belirten atasözü.

“Hani ne demişler, anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az. Anlasalar da anlamasalar da davula bir kere daha vurmak boynumuza borç oldu.” (İ.P/72, K.E.v.Ö/189)

Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Fiziksel hastalıklardan korunmak isteniyorsa ayağın sıcak, başın serin tutulması, ruhsal sağlığın korunması amaçlanıyorsa detaylıca düşünülmemesi ve yüreğin rahatlatılmasını öneren atasözüdür. Mahmut Makal burada, atasözüne eksik bir şekilde yer vermiştir.

“Peki bacaklarından yukarısı?” “Ayağını sıcak tut başını serin!” (Y.B.A/42)

Balık baştan kokar [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işin problemlili bir sonuca erişeceğinin başlangıçta belli olduğunu belirtmek amacıyla kullanılan atasözüdür.

“Balığın başta koktuğu gibi su da baştan tutulur. Suyun başı orası, Ankara’daki Mencilis.” (D.M.T/71, Y.B.A/116)

Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yaşasın [Aksoy, 1993, s.179]: Birçok kişinin, kendilerine zararı dokunmayan ancak tehlikeli olan kişilere göz yumduğunu anlatmak için kullanılan söz.

“Sana dokunmayan yılan bin yaşasın öyle mi?” (A./81)

Başa gelen (dert) çekilir [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Başa gelen bir olumsuzluğa katlanılamayacağını düşünmek yerine yaşanan durumu kabul etmesini öğütleyen atasözü.

“Bulunmazsa başa gelen çekilir. Gemisini kurtarabilen çıkar karaya, kurtaramayan gider araya!” (B.K/10, Y.B.A/142)

Baş kırılır (yarılır) fes (börk) içinde kol kırılır yen (kürk) içinde [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Aile ya da yakın çevrede oluşan anlaşmazlıkların, dışarıdan birine duyurulmaması gerektiğini anlatmak için kullanılan bu atasözü, günümüzde “Kol kırılır, yen içinde kalır” şeklinde kısaltılarak kullanılmaktadır. Mahmut Makal’ın bir eserinde bu atasözünü karşılaştırmıştır.

“Yani, kol kırılır yen içinde, durumu saklayalım kendimizden bile, demek istiyor.” (A./49)

Battı balık yan gider [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir iş iyi gittiği takdirde mücadeleye devam edileceği ancak gittikçe kötüleşiyorsa istenilen her şeyin yapılabileceğini anlatan atasözüdür.

“İnsanı çeken bir yerdi. Battı balık yan gider, diyerek bir bardak suyla orta şekerli bir kahve istedi.” (A.A/166)

Bin bilsen de bir bilene danış [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir insanın bildiği birçok şey olsa da, kendisinden daha çok şey bilenlerin olduğunu kabul etmesi gerektiğini öğütleyen sözdür.

“Bu geleneği bozduğum gün, bin bilersen bir bilene danış, sözüne azcık uyduğumuz gün kazancımız büyük olacaktır milletçe.” (A.P/140)

Bir ağaçtan okluk da çıkar b.kluk da [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]:

Bir aileden iyi insanın da kötü insanın da çıkabileceğini anlatmak için kullanılan atasözüdür. Burada Mahmut Makal, tabiri “deyim” olarak nitelemiştir.

“Bir ağaçtan hem okluk hem b.kluk olur, deyiminde olduğu gibi, Erdemir kardeşlerin yaratılış ve tutumları da tam anlamıyla karşıt birbirine.” (K.Z/48)

Bir çiçekle yaz olmaz (gelmez) [Aksoy, 1993, s. 193]: Güzel ancak küçük bir belirtiyse, olması beklenen şeyin olamayacağını belirtmek için kullanılan ifade.

“Boyuna satılıyor yine de. Ama bir- iki çiçekle yaz gelir mi? Yeni yeni bir şeyler bulup satmak gerek. Bizim ev mi bulunmayacak. Elin gâvuru bile durmadan modeller, modalar üretiyor.” (K.S/17, B.İ.G/97)

Bir musibet (felaket) bin nasihattan yeğdir [Aksoy, 1993, s. 198]: Kişi bir yanlış yaptığında, doğruyu bulması için verilen öğütlerin hiçbir yardımcı olmaz ancak o yanlış yapmaya devam ettiğinde karşılaştığı büyük bir olumsuzluk, onu kendine getirip doğru yola sevk edebilir. Bu anlamda kullanılan atasözü, Mahmut Makal’ın eserinde “Kırk öğütten bir serencam iyidir” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Kırk öğütten bir serencam iyidir” dememişler mi? Bir örnek, bolca sunulan öğütlerden, evirip çevirdiğimiz ama onlara ulaşamayan çocuk bakımı ve eğitimi ilkelerinden elbette öndedir.” (M.S/15, H.v.G/252)

Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Herkesin yararlanması gereken bir şeyden yalnızca bazı kişiler yararlandığında, orada tatsızlık olabileceğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar.” (Z.M/57)

Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Sağlanmış bir kazancın, gelmesi umulan kazançtan daha önemli ve kesin olduğunu belirtmek için kullanılan atasözüdür. Mahmut Makal’ın eserinde tavuk ve kazın yerini, nalın ve ayakkabının aldığı görülür.

“Bugünkü nalın yarınki ayakkabıdan iyidir.” (B.İ.G/105)

Bu kadar kusur kadı kızında da bulunur [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Herkeste kusur bulunabileceğini, bu kusurların da üzerinde durulamayacak kadar küçük olduğunu anlatmak için kullanılan kalıp söz.

“Ufak tefek eksikleri vardı şüphesiz. Ama kadı kızı bile kusursuz olamaz. Müfettiş insan değil mi sonra.” (K.G/107)

Can boğazdan gelir (geçer) [Aksoy, 1993, s. 211]: Yemek yemenin önemli olduğunu ve yenmediği takdirde sağlığın tehlikeye düşeceğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Yağsız yemek pişirenler ise çoğunlukta: “Can boğazdan gelir,” demiş atalar.” (H.v.G/257)

Çam sakızı çoban armağanı [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Verilen bir hediyein sunulduğu kimseye, gücünün ancak buna yetebildiğini özür dileyerek anlatmak için kullanılan söz.

“Çam sakızı çoban armağanı kabilinden bir sandık yaparak onu posta ile adresine göndermeyi uygun buldular.” (A.A/63, A.A/27)

Çıkmadık canda umut var [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şey tamamen kaybedilene kadar, o şeyi geri kazanabilmek için mücadele edilmesi gerektiğini öğütleyen atasözü.

“Çıkmadık canda bir umut dediklerinde olduğu gibi, gerçekten içi açılıyor orada kişinin.” (D/349)

Çok mal haramsız, çok laf yalansız olmaz [Aksoy, 1993, s. 223]: Bol kazancın içinde doğru olmayan durumun varlığını ve uzun bir konuşmanın içinde mutlaka bir yalanın olduğunu anlatmak için kullanılan atasözü.

“Çok laf yalansız olmaz, dedikleri gibi, çok kıyım da mizahsız olmuyor anlaşılın...” (K.E.v.Ö/205)

Davulun sesi uzaktan hoş gelir [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işin içinde olmayanların, yalnızca uzaktan bakarak işin kolay olduğunu düşündüklerini anlatan atasözü.

“Uzaktaki davulun sesi ona da hoş gelir.” (B.K/16)

Deliye her gün bayram [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Günlük hayatta yaşanan tüm olaylarda eğlenmeyi bilen ve eğlenceyi ön planda tutan insanları nieteleyen atasözü.

“Deliye her gün bayram dedikleri gibi, “Gamla yüklenmiş bayırlar, çıplak değil” diye nitelenen bir ülkede her zaman olur odun sıkıntısı...” (Y.B.A/21,138)

Denize düşen yılanı sarılır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bulunduğu kötü durumdan kurtulabilmek için, kötü bile olsa her yolu deneyenleri tanımlayan atasözü.

“Bir şeyi kaldırıp da yerini başka ve daha iyi bir şeyle doldurmadınız mı, denize düşenin yılanı sarıldığı gibi, halk hangi yola gideceğini bilemez.” (K.E.v.Ö/5, H.v.G/211)

Deveye burç (ağacın taze dalı) gerek olursa boynunu uzatır [Aksoy, 1993, s. 239]: Kişinin, kendisine gereken şeyi elde etmek için yorulması gerektiğini belirten atasözüdür.

“Atalar ne demiş: Deveye yaprak gerekince kendisi uzanır alır.” (A./118)

Dibi görünmeyen sudan geçme [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işe girişilmeden önce, her koşulun iyice araştırılması gerektiğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Dibi görünmeyen suya girilmez arkadaşlar.” (K.G/136)

Dilin kemiği yok [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İnsanın doğru veya yanlış her şeyi söyleyebileceğini belirten atasözü.

“Dilin kemiği mi var? Yazılı bir belge olmadığı için yalanlayabilirler de...” (K.S/71)

Dünya ölümlü, gün akşamlı [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Hiçbir durumun sürekli olmadığını, her kötü şeyin bir sonu olduğu gibi, her iyi şeyin de bir sonu olduğunu anlatmak için kullanılan atasözü.

“Zamanında geldin sarı yeğen, dünya ölümlü gün akşamlı demişler, hayırlı yolculuğa çıkmadan helalleşirik bir.” (D/302,324, K.S/36)

El elden üstündür (ta arşa kadar) [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kişi, kendisinden daha üstün birinin olabileceğini bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Atasözünün anlamı normalde budur ancak Mahmut Makal'ın eserinde üstünlükten ziyade, dertlerin çokluğundan bahsedilir ve burada bir yakınma söz konusudur.

“El elden üstündür derler ya, dert de dertten üstün çıkıyor.” (B.K/133)

El mi yaman bey mi yaman? el yaman! [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bey olarak görülen kişi ne kadar güçlü olursa olsun, asıl gücün halkta olduğunu anlatmak için kullanılan atasözü.

“O benden baskın geldi. El mi yaman bey mi yaman?” (M.S/33)

Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kişinin, yalnızca kendine güvenmesi ve başkasının yardımına sürekli ihtiyaç duymaması gerektiğini anlatmak için kullanılır. Mahmut Makal’ın eserinde de çocukların eğitimi konusunda kendilerinin bir girişimde bulunması gerektiği ve başkasından medet ummalarının doğru olmadığına dair bir örnek tespit edilmiştir.

“Çocuklarımızın okuma sorununu gelişigüzelikten, dilencilikten kurtarmalıyız. Çünkü elden gelen övün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.” (H.A.D/106)

Emir demiri keser [Aksoy, 2004, s. 112]: Yetkili bir kişinin vermiş olduğu emir her ne olursa olsun uygulanmak zorundadır. Mahmut Makal’ın üç eserinde bu atasözüne dair örnekler tespit edilmiş ve tanımla aynı anlamı karşılamıştır.

“Emir demiri keser, şu Cemal Paşanın resmi asılı köşeye bir de kitap rafı yerleştirmem gerekiyor.” (Y.B.A/171, K.M/132, K.G/123)

Domuz derisi post olmaz, eski düşman dost olmaz [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Eskiden düşman olunan biriyle hiçbir şekilde dost olunmaması gerektiğini anlatmak için, adı geçen atasözü kullanılır. Mahmut Makal’ın eserlerinde, savaşta düşman olan Yunanlarla savaştan önceki hâle dönmenin mümkün olmadığı üzerine örnekler verilmiştir. Mahmut Makal’ın iki eserinde de dikkati çeken husus, eserlerdeki örneklerde “domuz” yerine “eşek” kelimesinin kullanılmasıdır.

“Yunan’ınan aramız yine iyileşmeye yüz tuttu. Eski düşman dost olmaz; eşek derisi post olmaz, deme. Şu dünyada hepimiz bir geçim için koşturuyoruz...” (K.S/51, Y.B.A/44)

Elifin hecesi var, gündüzün gecesi var [Aksoy, 1993, s. 263]: Kolay başlayan işin her zaman aynı kolaylıkla devam edemeyeceği, zaman zaman güçlüklerle karşılaşılabilirliğini anlatan atasözüdür. Mahmut Makal’ın eserinde “gündüzün gecesi” yerine “çarenin nicesi” kalıbı kullanılmıştır.

“Senin benim dememinen yıldız çevrilmez. İş olacağına varır: Elifin hecesi var; çarenin nicesi var.” (M.S/82)

Evdeki hesap (pazara) çarşıya uymaz [Aksoy, 1993, s. 278]: Yapılacak iş için planlanan her şeyin, uygulama esnasında gerçekleşmeyebileceğini anlatmak için kullanılan atasözüdür.

“Ama gel gör ki evdeki hesap çarşıya uymadı.” (B.K/115)

Fazla mal göz çıkarmaz [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kişide herhangi bir malın fazlası olabilir ancak bir gün ihtiyacı olabileceğini düşünmeli ve fazlasını da kendisine saklamalıdır. Bu atasözü Makal'ın bir eserinde karşımıza çıkmaktadır. Burada evli bir erkeğin, eşinin üstüne kuma getirmesi ve ikisinden de vazgeçmek istememesi üzerine bir örnekle karşılaşılmıştır.

“Aradan yıllar geçince oğlan sevdiği bir kızı veya kadını “kuma” getirir eve. Hoşuna gitmeyen eski karısına da yol verir. Veya fazla mal göz çıkarmaz diye onu da yanında alıkor. Zaten resmî nikâh diye bir şey bilmezler. (B.K/79,41)

Geç olsun da güç olmasın [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Gerçekleşmesi istenen bir olayın çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleşmemesi durumunda, istenen hususun geç de olsa yaşanmasına dair ümidi barındıran bir anlam taşımaktadır. Mahmut Makal'ın bir eserinde bu atasözünü karşılaşılmıştır.

“Ama ne yapalım. Geç olsun da güç olmasın.” (M.S/29)

Gez dünyayı gör Konya'yı [Aksoy, 2004, s. 316] : Çok kültürlülüğün örneği olarak nitelenebilecek bu atasözü, Mevlana'nın “Ne olursan ol yine gel” sözüyle birlikte, birleştirici, bütünleyici bir yapıyı oluşturması bağlamında değerlendirilebilir. Mahmut Makal da eserinde benzetme unsuru olarak bu atasözünü kullanmıştır.

“Gez dünyayı, gör Konya'yı dedikleri gibi ben de gör kitabevelerini, anla ülkeyi, dedim, kendi kendime.” (Ö.H/64)

Göl yerinde su eksik olmaz [Aksoy, 2004, s. 51]: Adı geçen atasözü, bir şeyin fazla olduğu yerde, o unsurun eksikliğinin çekilmeyeceğini belirtmek için kullanılır.

“Basındaki ve TV'deki bu hızı keser mi bilinmez ya, göl yerinde su eksik olmaz, deyimini anımsatacak kadar kitap yayınlanıyor Türkiye'de.” (A./153)

Görünen köy kılavuz istemez [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Eğer bir durumun gerçekliği ortada ise, saklamaya çalışmanın bir anlamı olmayacağını anlatmak için kullanılır. Bu atasözü, gerek aşağıda yer alan örnekte, gerekse parantezde adları verilen örneklerde herhangi bir anlam değişikliği yer almaksızın eserlerde kullanılmıştır.

“Görünen köy kılavuz istemez demiş atalarımız.” (İ.P/33, 36, 137, A./74,112, A.A/45, K.E.v.Ö/159)

Hangi rüzgâr attı? [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Uzun zamandır gidilmeyen bir yere bir anda gidilince, o hanenin sahibi tarafından sitemli yollarla karşılık vermek için kullanılan bu atasözü, Mahmut Makal'ın eserinde “hangi yel getirdi?” şeklinde tespit edilmiştir.

“Eee ana, hangi yel getirdi, anlat bakalım?” (A.A/37)

Her işin (veya şeyin) başı sağlık [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İnsanın yapabileceği her şeyin, o kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığına bağlı olduğunu belirtmek için bu atasözü kullanılır. Mahmut Makal’ın eserinde bu atasözüne dair bir örneğe rastlanılmıştır.

“Her şeyin başı sağlık olduğuna senin de inanacağını düşünerek kendine iyi bakmanı istiyoruz.” (A.A/63)

İki cambaz bir ipte oynamaz [Aksoy, 1993, s. 321]: Bu atasözü, aynı özelliğe sahip iki kurnaz kişinin birbirini kandırmak için tüm yolları deneyebileceğini ve bu durumdan ikisinin de zararlı çıkacağını göstermek amacıyla kullanılır. Mahmut Makal’ın eserinde dikkat çeken husus, eserde “Tek pöstekide iki aslan nerede görülmüş” kavramının yukarıdaki atasözünü karşılmasıdır.

“Tek pöstekide iki aslan nerede görülmüştür? Kim ırmak, kim deniz belli olmalı. Hodri meydan!..” (D.M.T/159)

İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birinden bir şey istemek zorunda olan kişinin, genellikle utanacağını ancak istenilen şeyi vermeye razı olmayan kişinin daha çok utanması gerektiğini bildirmek için kullanılan atasözü.

“İsteyenin yüzü bir kara, vermeyenin iki yüzü kara...” (B.İ.G/102)

İstim arkadan gelsin [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Önce istenen işin yapılmasını, gerekli olan şartların yerine getirilmesini anlatmak için kullanılan kalıp söz.

“İstim arkadan gelsin hesabı, nereye doğru gideceğimizi sonradan ya düşünüyoruz ya da hiç düşünmüyoruz.” (İ.P/157)

İş bilen kılıç kuşananın [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Her işin, gereği gibi uygulamasını bilen kişilerce yapılması gerektiğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Neme lâzım, gemisini kurtaran kaptandır, “kör olası” hânedede. “İş bilen kılıç kuşananın.”, “boş ver” demesin.” (A./129)

İt kapıda zebun gerek [Aksoy, 2004, s. 147]: “Güçsüz, güvenilmez” gibi anlamlara sahip olan “zabın ya da zebun”, bu atasözünde temel ifadeyi oluşturur ve kesin bir şekilde güvenilmeyen kişiye karşı dikkatli olunması, onu güçlendirecek fırsatın sağlanmaması anlamını taşımaktadır. Bu atasözü bir eserde tespit edilebilmiştir.

“İt kapıda zebun gerek” ya, yapılan da o. Gerisi boş söz.” (A.A/117)

İt ürür kervan yürür [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kesin bir biçimde yapılacak olan şeyin, karşısına çıkan tüm engellere rağmen gerçekleşeceğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Ama gün gelecek ki, it ürür kervan yürür sözünü suratlarına en anlamlı biçimde şamar ya da tükrükle birlikte söyleyecek bu toplum.” (Ö.H/88)

İtle dalaşmaktan çalıyı dolaşmak yeğdir [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Seviyeli bir şekilde tartışılmayan kişilerle uğraşmak yerine onun bulunduğu yerden uzaklaşmanın daha doğru olduğunu ifade etmek için kullanılan atasözü, Makal’ın bir eserinde tespit edilmiştir ve “çalıyı dolaşmak” tabiri yerine “çalıyı dolanmak” şeklinde değiştirilerek metne dâhil edilmiştir.

“İtle dalaşmaktansa çalıyı dolanmak da değildi bu.” (B.İ.G/56)

İyi insan sözün üstüne gelir [Aksoy, 1993, s. 336]: Yokluğunda hakkında iyi dilekler bulunulan kişinin, konuşulduğu anda ortama girmesi, o kişinin iyi olduğunu düşündürür. Bu bağlamda kullanılan atasözü bir eserde iki örnekte tespit edilmiş ve anlamsal bütünlüğünü korumuştur.

“Deli Durmuş’un cevap vermesine kalmadan, iyi adam sözünün üstüne gelir dedikleri gibi, hocanın dağıttığı din kurtarıcı yavrulardan bir küme de sözlerinin üstüne geldiler.” (K.S/56, K.S/60)

Kadı kalktı, kaymakam (gammaz) oturdu [Aksoy, 2004, s. 143]: Bir işi yöneten kimsenin, yerini kendisinden daha üst unvana sahip birine bırakması anlamında kullanılan söz. Mahmut Makal, eserinde yer verdiği örnekte, bu atasözünün, yöresinde hangi anlamda kullanıldığını açıklamıştır.

“Türkiye’deki elli yıllık değişikliği özetlerken köylülerin, “Kadı kalktı, kaymakam oturdu!” dediklerinde olduğu gibi oda kalktı, kahve oturdu.” (D/317, Y.B.A/71, H. v. G/187)

Kara haber tez duyulur [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kötü haberlerin iyi haberlere göre daha hızlı duyulduğunu belirtmek için kullanılan atasözü.

“Kara haber tez ulaşır” derler.”(B.K/112)

Kelin ilacı (merhem) olsa başına sürer [Aksoy, 1993, s. 356]: Bir sorunu olan kişinin, aynı sorunu yaşayıp çözüm bulamayan kişiden medet ummaması gerektiğini anlatan atasözü.

“Kelin ilacı olsa başına sürermiş, benim aklım olsa, sizin gibi çıkarlarımı kovalar, eğitim meselelerinin yüzüne bile bakmazdım.” (İ.P/21)

Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçar (veya varır) ya zurnacıya [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Evlilik yaşına gelen kızların, büyükleri nasihat vermezse, istedikleri kişiye giderek doğru olmayan kişilerle evlenebileceğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır ya da zurnacıya varır, diye bir endişe yer etmiş ailelerde...” (Ö.H/17)

Korkulu rüya (düş) görmektense, uyanık yatmak hayırlıdır [Aksoy, 1993, s. 369]: Yapılacak iş tehlikeli bir sonuca erişecekse, o işi yapmak yerine kişinin kendini tehlikeden koruması anlamına gelen atasözü.

“Korkulu düş görmektense, uyanık durması iyi,” dediler de bu yaranın üstünü kapattık.” (M.S/89, K.S/60)

Koyun can derdinde kasap yağ derdinde [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kişinin sağlığıyla ilgili ya da başka bir konuda zorluk yaşadığı dönemde, başka birinin o durumdan çıkar sağlamayı düşündüğünü anlatmak için bu atasözü kullanılır. Atasözünün aslı “kasap yağ derdinde” şeklindedir ancak günümüzde “kasap et derdinde” şeklinde kullanılmaktadır. Mahmut Makal’ın eserindeki örnekte de ikinci şekline dair örnek mevcuttur.

“Ben can çekişerek günümü gün ederken binbir sıkıntı içinde “koyun can derdinde kasap et derdinde” hesabı Turan ile benim arımdan oh oh oh çektiler.”(B.K/137)

Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Yardıma ihtiyacı olanın en sıkıştığı anda Hızır’ın ona gelerek yardım etmesi anlamına gelir. Hızır, yardıma ihtiyacı olan insanların yanına çeşitli donlarla gelerek, yardım etmesi yönüyle bilinir. Bu bağlamda Hızır’ın koruyuculuğu atasözleri ve deyimlere konu olmuştur. Örneğin “Hızır gibi yetiş-“ şekliyle bilinen deyim, atasözlerine yukarıdaki hâliyle yansımıştır. Makal’ın dört eserinde de bu anlama dair örnekler bulunur.

“Hani kul bunalmayınca Hızır yetişmez derler.”(K.S/45, H.v.G/242, D/363)

Kuş uçmaz kervan geçmez [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İnsanların geçmekten tedirginlik duydukları ıssız, izbe yerleri belirtmek için kullanılır.

“Antalya ilinin Manavgat ilçesi Beşkonak Bucağı ve çevresi uygarlıktan yoksun. Kuş uçmaz kervan geçmez.”(B.K/97, A.A/41)

Kuzguna yavrusu anka (şahin, güzel) görünür [Aksoy, 1993, s. 381]: Bir kişinin, çocuğunu diğer herkesten üstün görmesi anlamına gelen atasözü.

“Zamanın epey gerisinden gelen bu şiirler işlevini sürdürebilir mi? Kuzguna yavrusu şahin görünür. Beni yüreklendirenler de var ama kusurlarına pek aldırmayıp onları okuyucu önüne çıkarmışım.” (D.M.T/103)

Kırık taştan okka çıkmaz [Aksoy, 2004, s. 66]: Küçük sözler ya da girişimlerden hatrı sayılır bir sonuç çıkmayacağı anlamına gelen atasözü.

“Sizin anlayacağınız küçük taştan okka çıkmaz.” (Y.B.A/115, K.E.v.Ö/127, A./122)

Laf lafi açar, laf da tabakayı açar [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir konu üzerinde konuşulduktan sonra konuya ilgi duyanlarca konunun uzatılması anlamına gelen atasözü.

“Elbette laf lafi açacak, laf da tabakayı açacak.” (Y.B.A/47)

Lafla peynir gemisi yürümez [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Yalnızca söylemlerden oluşan planlarla bir yere varılamayacağını anlatmak için kullanılan söz.

“Dar boğazlardan kurtulması başka türlü olanak dışıdır. Lafla peynir gemisi yürümüyor. Yıllar geçerken artan nüfus, eğitim ve gerçekten yaşam için eğitim beklemektedir.” (K.E.v.Ö/73, Z.M/200)

Mal canın yongasıdır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İnsanın canının oldukça önemli olduğu ancak herhangi bir malı kayb olduğunda, canına zarar gelmişçesine üzüldüğünü belirten atasözü.

“Mal canın yongasıdır.” (B.K/20)

Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İnsanlar mart ayında soğğun yerini sıcakın alacağını düşünürler ancak şiddetli soğuklar gelince ellerindeki her şeyi yakarak ısınmaya çalışırlar. Mahmut Makal’ın eserlerinde yer alan atasözleri, köylülerin soğuk havada verdikleri mücadele bağlamında örneklendirilmiştir.

“Hâsılı “Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır” atasözü tam yerini buldu.” (B.K/8, B.İ.G/104)

Olursa olur suyu olmazsa hamur suyu [Aksoy, 2004, s. 368]: Bir kimsenin, istediği şeyi elde edebilmek için çalışması sonrasında, başkalarının ona ithafen ya da kendi kendisini telkin ederek “olursa olur, olmazsa olmaz, ferahla” anlamına gelen ve kişiyi destekleme ifadesi olarak kullanılan atasözü

“Gerçi su testisini tandıra her akşam koymalı, iş olmazsa sabahleyin o an nasıl olsa işe yarar, yani, olursa olur suyu olmazsa hamur suyu demişler ya, bu lâfın da Fatik için bir anlamı yoktu.” (B.İ.G/98)

Oturduğu ahır sekisi, çağırıldıkları İstanbul türküsü [Aksoy, 2004, s. 370]: Kişilerin, durumuna uygun olmayan davranışlarda bulunmaları ve kendilerini alay edilecek duruma düşürmeleri üzerine söylenen atasözü. Mahmut Makal bu atasözünü “anamın deyimi” olarak açıklamış ve örneklendirmiştir.

Dağ başındaki öğretmene küflü armağan dağıtıp, sonra da onu iş başında yetiştirmek için yabancı uzman getirenlere, öğretmensiz baraka için cafcıflı tören yapanlara, hak arıyacağız derken haklıdan uzaklaşanlara, meseleleri gösterişle hallettiklerini sananlara karşı anamın deyimini söylememek mümkün mü?: “Oturdukları ahır sekisi, Söyledikleri İstanbul Türküsü. (H.A.D/111)

Öfkeyle kalkan ziyanla (zararla) oturur [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işe öfkeyle başlayan kişinin, sonunda mutlaka zarar göreceğini belirtmek için kullanılan atasözü. Burada yazar, atasözünü benzetme yoluyla kullanmıştır.

“Öfkeyle kalkanın zararlı oturduğu gibi, sevinçle kalkmıştı ama otururken içinde bir yerin sızladığını duydu.” (B.İ.G/78)

Ölmek var, dönmek yok! [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Sonucunda ne olursa olsun, yoldan dönmeden mücadele etmeyi anlatmak için kullanılan söz.

“Evet” dedi Vali Bey, “evet arkadaşlar. Reis Beyin sözlerinde büyük bir hakikat payı olduğu şüphesizdir. Ancak, ölmek var, dönmek yoktur.” (K.M/123)

Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işin nasıl sonuçlanacağını, gidişattan belli olduğunu belirtmek için kullanılan bu atasözü, yazarın iki eserinde de gerçek anlamı ve işleviyle kullanılmıştır.

“Ama perşembenin gelişi çarşambadan belli olur.” (A./150, K.G/125)

Pilavdan dönenin kaşığı kırılınsın [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Sonucu hayırla sonuçlanacak olan bir hedefin gerçekleşmesi için, eldeki tüm imkânların değerlendirilmesi ve çabalanmasını öğütleyen atasözü.

“Deli Durmuş: “Olur!” dedi. “Pilavdan dönenin kaşığı kırılınsın. Halep ordaysa, arşın burada.””(K.S/56, K.Z/51)

Sinek küçüktür ama mide bulandırır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]:

Bir sorunun, küçük ve önemsiz gözükse bile kişiyi mutlaka etkileyeceğini anlatmak için kullanılan kalıp ifade.

“Gerçi sayıları az üyelerinin ama olsun, sinek de küçük olduğu hâlde mide bulandırmıyor mu?” (Y.B.A/153)

Son pişmanlık para vermez (veya etmez) [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İş işten geçtikten sonra yakınmanın ya da üzülmünün faydasız olduğu anlamına gelen atasözü. “Onlar saflığına gülüyorlardı: “Yavrucağım olmaz böyle. Yol yakinken çocuğun diline damağına baktır. Son pişmanlık para etmez. Sade kendini düşünme; bu sabiyi de düşün!” (M.S/13)

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Ilımlı yaklaşım ve gönül alıcı sözlerle inatçı insanların bile ikna edilebileceğini anlatmak için kullanılan atasözü.

“Hocalar, muhtar kâğıt göndermiş. Barnak_basmadım. Yüz yüzden utanır, tatlı dil yılanı delikten çıkarır diye size geldim.” (K.S/73)

Tavşan derisine katlanır [Eşeğe semeri yük değil- Aksoy, 2004, s. 115]: Bir kişinin kendi işini ya da yakınlarının işlerini yaparken bundan yakınmaması gerektiğini belirten atasözü, Mahmut Makal’ın eserinde “tavşan derisine katlanır” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Tavşan derisine katlanır, ne olacak.”(K.S/48)

Tavşan yamaca geçti [İş işten geçti- Aksoy, 2004, s. 390]: Artık eski düzenin kalmadığını belirtmek için kullanılan atasözü. “İş işten geçti” olarak da bilinir.

“Amanın damarlar kütük gibi olmuş. Sonra kesilmesi pek zor olur. Vah diyeceksiniz ama tavşan yamaca geçecek,” diye yerlerinden hopluyordu kadınlar.” (M.S/15)

Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birbirine benzeyen iki şeyin bir araya gelmesi olarak tanımlanan bu atasözü, Mahmut Makal’ın eserinde “deyim” olarak bahsedilmiştir. Aynı zamanda atasözünün burada benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmüştür.

“Sade gülmekle de kalmayın, tencerenin kapağını bulma deyiminde olduğu gibi, mevcut kuşa kuyruğunun uygunluğu üstünde düşünerek “böyle kuşun böyle kuyruğu olur” diye düşünün.” (A./132, İ.P/4)

Tok açın hâlden bilmez [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Varlıklı kimselerin yokluğun ve yoksulluğun ne olduğunu anlamayacağını belirtmek için kullanılan kalıp söz.

“Daha sonra arkadaşlardan biri, tok açın hâlimden anlamaz atasözünü kanıtlayan bir karşılık verdi müdüre.” (B.İ.G/18, B.K/139)

Umut, fakirin (garibin) ekmeğidir [Aksoy, 1993, s. 453]: Umudun her zaman var olması gerektiğini anlatmak için kullanılan kalıp söz.

“Öğrencilerin kafa yapısının düşünüleceği yerde önlük renginin ön plâna çıkarıldığı, yani çalıyı yaprağından tutarak sürüklemeye başladıkları hâlde umut fakirin ekmeğidir, diyor ve bekliyoruz.” (A./17, D.M.T/67)

Üzüm üzümüne baka baka kararır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Her zaman arkadaşlık eden kimselerin, birbirlerini iyi ve kötü anlamda etkilediklerini anlatan atasözüdür.

“Ne yapsın adamlar, üzüm üzümüne baka baka kararır.” (Z.M/99)

Üzümünü ye de bağını sorma [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimsenin, ona katkı sağlayan bir işin kaynağını araştırmamasını öğütleyen atasözüdür.

“Bu kadar bol sütün nereden geldiğini bilmeyenler bile var. Üzümünü yiyip bağını sormuyorlar.” (Ö.H/12)

Vakit nakittir [Aksoy, 1993, s. 458]: Zamanın en az para kadar değerli olduğunu ve zamanın boşa harcanmaması, gereği gibi değerlendirilmesini salık veren atasözüdür.

“Vakit nakittir, sözü, çağımızda daha da değer kazanmıştır.” (B.İ.G/59)

Vermeyince Mabut, ne yapsın Mahmut? [Aksoy, 1993, s. 461]: Tanrı kuluna herhangi bir yetenek ya da ömür vermediyse, kulunun elinden bir şey gelemeyeceğini anlatan atasözüdür. Mahmut Makal’ın eserinde bu atasözü eksilteli şekilde alınmıştır.

“Olsa canlarını esirgemezler, ama vermeyince mabut...” (B.K/9)

Ya bu deveyi gütmeli, ya da bu diyardan gitmeli [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bulunulan yerdeki şartlara uymayı, ya da bulunulan yeri terk etmeyi öğütleyen atasözüdür. Aşağıdaki örnekte de bu husus açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

“Burada tatlı sözle, akıl ve mantık yoluyla münakaşa edip hak kazanmak deveye hendek atlatmaktan zordur. Ya bu deveyi güdeceksin, ya bu diyardan gideceksin.” (B.K/102)

Yağını veren Allah bulgurunu, aşığını da verir [Aksoy, 2004, s. 200]: Allah’ın, kendisine dua eden hiçbir kulunu yalnız bırakmayacağını, ona dua edildiği takdirde, dua edene yağını da bulgurunu da dileklerini de nasip edeceğini belirtmek için kullanılan atasözü.

“Yağını veren Allah bulgurunu da vermiştir.” (H.v.G/243)

Yılanın başı küçükken ezilir [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Tehlikeli bir durumun başlangıçta fark edilmesi ve önlem alınmasını öğütleyen atasözüdür.

“Yılanın başı küçükken ezilir, deyip başlıyorlar.” (A.A/49)

Zararın neresinden dönülürse kârdır [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Zararlı olduğu bilinen bir yoldan ne kadar hızlı dönülürse, o kadar az hasar olarak çıkılabileceğini öğütleyen atasözüdür.

“Arada otuz beş yıllık bir zaman kaybı var. Ama zararın neresinden dönülürse kârdır.” (A.A/10)

Nasreddin Hoca, keskin zekâsı ve fıkralarıyla bilinmektedir. Mahmut Makal’ın “Ağlatı” eserinde yer alan aşağıdaki örnekte Nasreddin Hoca’ya değinilmiş ve ona ait birçok fıkra isimlerine, bu fıkraların içerisinde de atasözü ve deyim yer verilmiştir. Bu bağlamda paragraf bölünmeden alınmıştır. Genel olarak bakıldığında, ifadelerin hepsinde kıssadan hisse yer almakta ve günlük hayatın aksayan yönleri eleştirilmektedir.

Nasreddin Hoca Fıkralarında Geçen Atasözleri ve Deyim Örnekleri

Hocamız, biraz da biz ölelim, derken, ye kürküm ye, al abdestini ver pabucumu, kazan öldü, parayı veren düdüğü çalar, bu ne biçim köy taşlarını bağlamışlar köpeklerini salıvermişler, derken, içinde yaşadığı düzenin çarpıklıklarını vurgulamıyor mu? Şunlar da öyle: vermeye gönlü olmayan ipe un serer, bana mı inanıyorsun yoksa ahırdaki eşeğe mi, mavi boncuk kimdeyse onu seviyorum, göle çaldığım maya bir de tutarsa, karı sen de haklısın peki hırsızın hiç mi suçu yok, bir umudum şu dağın ardında kaldı, el elin eşeğini türkü söyleyerek ararmış, keramet kavuktaysa buyur sen oku, bilenler bilmeyenlere öğretsin, getir dokuz altın olsun, bana görünme de kime istersen görün, yağmur yağsa da sen ağladın yağmasa da... derken, günlük işlerin özünü, görmezden gelinen görüşlerini de katarak dile getirmiyor mu halk? (A./149)

Parayı veren düdüğü çalar [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir insanın, parasını ödediği takdirde istediği her şeye erişebileceğini anlatmak için kullanılır. Aynı zamanda bu atasözü, Nasreddin Hoca’nın aynı adla bilinen fıkrasına konu olmuştur. Mahmut Makal’ın eserinde yer verdiği aşağıdaki örnekte, adı geçen atasözüne ve Nasreddin Hoca’nın fıkrasına atıf yapılarak benzetme yoluyla kullanılmıştır.

“Yazı yazamayacak durumda olduğunu anlattı Yesari. Hemen yemek ısmarlandı. Ama parayı veren, düdüğü hemen çalmak istercesine, kâğıt tomarının üstüne bir de kalem koydu.” (A.A/152)

4.2.2. Mahallî Atasözleri

Mahmut Makal'ın eserlerinde, yaşadığı Niğde ve çevresine ait mahallî atasözleri bulunur. Gerek kelime farklılıklarının, gerekse o bölgede hayvanların üstüne binmeye yarayan nesnenin, mahallî atasözlerine oldukça önemli katkılar sağladığı görülmüştür.

Bin deli düşmana, bir akıllı dost yeter (?): Aklı başında bir kişinin, birçok kötü düşmana galip gelebileceğini belirtmek için kullanılan ve umudun kaybedilmemesi gerektiğini öğütleyen atasözü.

“Ama az da olsa, bunlara karşı duran gerçek aydınlarımız da yok değil. Onlar yüzünden umutluyuz. Bin deli düşmana, bir dost yeter, demiş atalar.” (K.M/170)

Deve büyük ot yer, şahin küçük et yer. [Aksoy, 2004, s. 92]: İnsanların fiziki görünüşlerine göre değil, yaradılışlarına göre davrandıklarını ve önyargılı olunmaması gerektiğini salık veren atasözü.

“Hepsi bu ama deve büyük ot yer, şahin küçük et yer demişler.” (Z.M/128)

El sırasına girdim gödeni bana düştü (?): “El sırasına girdim, gödeni bana düştü, derim de küserim alınımın yazısına.” (B.İ.G/105)

Gücük'te ekilenin boyu kısa olur (?):

-Gücük'te[Şubat] ekilen tohum büyümez. Atalardan galma sözdür;

Salı günü yola çıkma kalırsın;

Cuma günü işe gitme bulursun.

Fazla gülme onun sonu yas olur;

Gücük'te ekilenin boyu kısa olur. (M.S/89)

Hâl hâlin yoldaşdır [Aksoy, 2004, s. 131]: Aynı durumu yaşayan bir grubun, birbirini daha iyi anlayabileceğini belirtmek için kullanılan atasözüdür. Mahmut Makal'ın eserinde “yoldaş” yerine “ölçü” tabiri kullanılmıştır.

“Boşuna mı demişler “hâl hâlin ölçüsü” diye?” (Y.B.A/77, 99,110, B.İ.G/103, B.K/76)

Çoban asasıyla, çiftçi mesesiyle [Aksoy, 2004, s. 441]: Bu atasözü, toplum nezdinde bütünleştirici güce sahiptir. Burada, herkesin kendi alanında başarılı olduğunu ve birlik beraberlik sonucunda her şeyi aşabileceklerini belirtmek için adı geçen atasözü kullanılmıştır.

“İmam asasıyan, çiftçi mesesiyan dedikleri gibi, imamıyla, muhtarıyla, bekçisiyle düşüyorlar yola.”(K.M/142)

Gökten palan yağsa bir tekinin kuskunu gelip de köylünün boynuna geçmez: Mahmut Makal'ın eserleri, bilindiği üzere Niğde ve çevresini kapsamaktadır. Aşağıdaki

örnekte tespit edilen mahallî atasözünün, Niğde’de oldukça önem teşkil eden “palancılık” zanaatının etkisiyle ortaya çıkarıldığı tespit edilmiştir. Hayvanların sırtına insanların oturması için yapılan ürüne “palan” denir ve aşağıdaki örnekte “gökten palan yağsa” kısmı hayvanların sırtına yapılan oturak olarak Niğde kültür portalına geçmiştir. (Niğde Kültür Portalı, 2014)

“Atalardan kalma meşhur kelâm, gökten palan yağsa bir tekinin kuskunu gelip de köylünün boynuna geçmez ola vesselâm.” (Y.B.A/86)

4.2.3. Deyimler

Deyimler için, Ömer Asım Aksoy şöyle bir tanımlama yapmıştır: “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.”(Aksoy, 1993, s. 52)

Kendine özgü bir tarzla meydana getirilen deyimler, duygu, düşünce ve olayların soyut durumunu, somut hâle getirerek, anlatılmak istenen durumun kavranmasını kolaylaştırır. Her millete ait deyim bulunur ve bu deyimler, ait olduğu milletin belleğini muhafaza eder.

Mahmut Makal’ın eserleri, diğer türlerde olduğu gibi, deyimler açısından da oldukça zengindir. Bölgesel etkenler dolayısıyla birtakım sözsel değişimlere uğramakla birlikte, genel olarak deyimlerin ilk hâlinin kullanıldığı görülmüştür. Eserlerde tespit edilen deyimler şöyledir:

Adam yerine (veya hesabına) koy²- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Normalde hak etmeyen bir insana değer vermek, varlığını kabul etmek.

“Çıkarıldıktan sonra da köylüye söylediklerini tahmin etmek zor değil: “Bak, seni adam yerine koymuyorlar.”” (A.A/79)

Ağız açtırma- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir toplulukta, diğer kişilerden daha fazla konuşarak, toplulukta olanların söz söylemesine engel olmak.

“Bizim ailenin başsiyasetçisi Behice bacım asıl. Bu akşam uğrayamadı. Yoksa hiçbirisine ağız açtırmazdı.” (D/316)

² Deyimlerin tespiti ve tasnifi sırasında Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II”, “Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II” ve TDK Online Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü esas alınmıştır. Tespit edilen örneklerin hangi kaynaktan, ne şekilde geçtiği, kaynak gösterilerek belirtilmiştir.

Ağız açık (veya bir karış açık) kal- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok şaşırarak ve ne yapacağını bilememek.

“Geçim sıkıntısından bunalmış, sinirleri bitmiş vatandaşın ağız bir karış açık kalıyor bunları dinlerken.”(D.M.T/72)

Ağız var dili yok [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Sessiz, sakın ve konuşmayı sevmeyen ya da mizacından dolayı konuşmayan kişilere karşı söylenen deyimdir.

“Fakat işin en güzel yanı, köylülerin ağız var dili yok yaratıklar olarak, bozulmamış, açılmamış el pençe divan durmaktan başka bir şey görmemiş hâlleriyle bunları karşılamalarıdır.” (K.M/124)

Ağızdan baklayı çıkar- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bugüne kadar ipte tutulan bazı önemli olayların bir anda paylaşılması.

“Derken baklayı ağızdan çıkardı beni göstererek.” (A.A/43)

Ağızını bıçak aç- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Üzüntüden dolayı söz söyleyebilecek durumda olamamak.

“Yağmur yağmıyor. Köylünün beti benzi yine soğuk. Ağızları bıçak açmıyor. Arpanın kilesi otuz lireye fırladı.” (A./139, H.v.G/211)

Akan sular dur- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Söylenebilecek sözü kalmamak, itiraz edememek.

“Dün (14 Şubat 1978) bir Başbakan Yardımcısıyla konuştum. “Artık köyler kalkındı, devlet gübreyi bile köye soktu...” diyordu. Kalkınma anlayışı bu olunca akan sular durur.” (A.A/13, K.M/93)

Akla kararı seç- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Planlanan bir işin gerçekleşmesi için canhıraş mücadele etmek, çaba sarf etmek. Mahmut Makal’ın dört eserinde bu uğraşımın örnekleri yer almaktadır. Aşağıdaki örnekte çocuğunun yaşayabilmesi için ailesinin verdiği mücadele üzerinden bu deyim kullanılmıştır.

“Bu çocuğu yedi yaşına getirene dek akla kararı seçmişti.” (B.İ.G/77, H.v.G/278, K.S/32, K.G/95)

Aklı alma- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyi anlayamamak, kavrayamamak, mantıklı çerçevede değerlendirememek.

“Her yönüyle Batılı anlamda bir dergiydi. Bizim akli evvel okumuşların akılları almıyordu bu durumu.” (D.M.T/27)

Aklı er- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işin inceliğini, ayrıntılı anlayabilme durumudur. Mahmut Makal'ın eserinde bu deyim, olumsuz anlamıyla metinde yer almaktadır.

“Dönen dolaba hiç akli ermiyordu hele.” (K.G/144)

Aklı yat- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir fikre ya da duruma onay vermek, o fikrin gerçekleşeceğine inanmak.

“İşi başından anlatayım da aklın yatsın.” (K.S/13)

Aklına koy- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimsenin istediği ve inandığı şeyi kesin olarak yapacağına karar vermesidir. Burada Makal, onun zarar görmesini isteyen birilerinin, ona yapacakları kötülük için birlik olmaları ve bu uğurda kararlarının kesinliğini anlatmak için bu deymi kullanmıştır.

“Bu kupkuru bir şey, ben öğretmenim, partici değilim, dedimse de onlar akıllarına koymuşlar başıma çorap örmeyi.” (Z.M/136)

Al birini vur ötekine [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Genellikle iki ayrı kişi için söylenen bu deyim, bazı zamanlarda ikiden fazla kişiler için de söylenebilmektedir. Bu deyimın anlamı, iki tarafın da birbirinin aynısı olduğu ve bahsedilen konuda işe yaramaz olduklarıdır. Mahmut Makal Peyami Safa ve Burhan Belge'yi kıyaslayarak, bahsi geçen konuda yetersiz olduklarını düşünmesi sonucu bu deymi kullanmıştır.

“Çünkü yazar Peyami'yi savunmaktadır. Biçem de Burhan Belge'nin biçemidir. Al onu vur ötekine.” (A.A/78)

Alet ol- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bilerek ya da bilmeyerek bir olaya aracılık etmek.

“3. Emin Soysal'ın niçin bunlara alet olduğunu da kısaca anlatmam lâzım geliyor.” (Z.M/29)

Alın teri dök- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Erişilmek istenen yer için sürekli çalışmak, çaba sarf etmek.

“Onun, alın teri dökerek eriştiği anlatım düzeyi için bir ipucudur bu.” (D.M.T/137, K.S/19)

Ali kıran baş kesen [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kaba kuvveti sürekli ön planda tutan, zorba ve acımasız kişileri nitelemek için kullanılır.

“Bak işte seni ezen, seni aç bırakan düzenin ali kıran baş kesenleri, şimdi senden roman satın aldılar da tefrika ediyorlar gazetelerinde.” (A./151, Z.M/37)

Allak bullak et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir olayı içinden çıkılmaz hâle getirmek, durumu daha da karmaşıklaştırmak.

“Demek, senin gibi ben de yanılmışım Öztaş dostum. Çok geçmedi, bir gazete haberi dünyayı allak bullak etti.”(B.K/113)

Alnını karışla- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birini küçümseyerek meydan okumak. Makal’ın anlatısında, yanına gelen kişinin onu küçümseyici tavır sergilemesi üzerine bu deyim kullanıldığı görülür.

“Şöyle alnımı karışladıktan sonra: “Nah kafa” dedi bana.” (M.S/20)

Altı kaval üstü şişhane (veya şeşhane) [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Bu deyim in esasında iki kullanım şekli vardır. İlk anlamı birbirine benzemeyen iki ayrı parçanın doğru bir bütün olamayacağı ve ilişkinin kurulamayacağı anlamı vardır. İkinci anlamı ise, giyim kuşamla ilgilidir. Giysilerini birbirine yakıştıramayan ve uygun düşüremeyenlerle ilgili olarak bu deyim kullanılır. Mahmut Makal’ın eserinde yer verdiği örnekte, birbiriyle alaka kurulamayan bir konuya ilişkin bu deyim kullanılmıştır. Burada yalnızca bu deyim değil, mahallî bir deyim in varlığı da söz konusudur ve anlam olarak yukarıdaki deyim e benzemektedir.

“Tam altı kaval üstü şişhane durumunda ya da önü kavurga kavuran, ardı harman savuran türden bir korunmayı bu...” (Ö.H/99)

Altını üstüne getir- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Aradığı bir şeyi bulmak için her yeri soruşturmak, inatla bu eylemi devam ettirmek olarak tanımlanabilecek bu deyim, Makal’ın eserinde İsmail Hakkı Tonguç’un köyün kalkınması için inatla çalıştığı ve isteğini elde ettiği anlatılırken kullanılmıştır.

“Bir ‘arkeolog’ olarak ortaya çıkan Tonguç Baba, toprağın altını üstüne getirdi ve orada yatan cevheri çıkardı...” (B.K/65)

Altüst et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Hâlihazırda bulunan düzeni bozmak, karışık duruma getirmek.

“Madem iyi şeylerdi niye adını değiştirdiler, her şeyini altüst ettiler bu enstitülerin?” (K.M/104)

Anasından emdiği süt burnundan (fitil fitil) gel- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işi yaparken eziyet çekmek, dert sahibi olmak.

“Gönderinceye kadar da anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.” (B.K/117)

Anasının vurduğu sibekle dur- [TDK Güncel Sözlük]: Bu deyim e gerek TDK sözlüklerinde gerekse ağız sözlüklerinde rastlanılmamıştır. Ancak “sibek” ya da

“sübek” olarak geçen malzemenin, “çocukların beşikte idrarını kaçırmaması için bacaklarının arasına yerleştirilen bir aparat” olarak tanımlanması üzerine, bu deyim şöyle açıklanabilir: Bir işte yeterli düzeye erişememiş ancak eriştiğini iddia edenlere karşı söylenen deyimdir. Mahmut Makal “Bozkırdaki Kıvılcım” eserinde, bu deyimi kullanmış ve anlamını kendisi açıklamıştır.

“Bir deyimimiz vardır: Yeni yetişenlerin bazı konulardaki bilmezliğini anlatmak için “oğlum sen daha ananın vurduğu sibekle duruyorsun.” derler.” (B.K/54)

Ant iç- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyi yapacağına dair kendisine, yaratıcıya ya da başkasına söz vermek, yemin etmek.

“Gerçeği söylemekten korkmamaya and içtim.” (A./67, H.v.G/181)

Araya gir- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İki kişinin arasındaki işe karışmak ve müdahale etmek. Mahmut Makal’ın eserinde bu deyimden uzlaştırıcılık işlevine dair örnek verilmektedir.

“Elektrikçiyle kahveci karpışır. Üstelik birbirlerinin yakınıdır. Hocanın araya girmesiyle kavga yatıştır.”(B.K/111)

Ark (su kanalı) altından su bağışla- [Aksoy, 2004, s. 235]: Esasında kendisine ait olmayan bir şeyi, başkasına bağışlayacağına dair söz vermek. Mahmut Makal’ın bir eserinde bu deyim benzetme yönüyle kullanılmıştır, diğer örnekler yukarıdaki tanıma uygun olarak verilen örneklerdir.

“Seçim günleri yaklaşırken halkın ayağına koşan adaylar, ark altından bağ bağışlar gibi, yerli yersiz bütün isteklere evet demeyi, halkı aydınlatmayı gelenek hâline getirmişlerdir.” (A./98, Y.B.A/83, B.İ.G/105,107)

Askıya al- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işi sürekli ertelemek, savsaklamak, belirsiz bir zamana bırakarak önemsememek.

“Buradaki çalışmalarım arzuladığım gibi sürmedi, çünkü uygulama bahçesi işi askıya alınmış gibi, önemsizleşmişti.”(B.K/36)

Astığı astık, kestiği kestik [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Acımasız, sert ve istediği gibi davranan kaba kimseler için kullanılan deyim. Aşağıda da bu karaktere sahip bir muhtar örneği verilirken adı geçen deyim kullanılmıştır.

“Muhtar Feyyaz’ın astığı astık kestiği kestikti 27 Mayıs’tan önce.”(K.M/148)

Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İki karşıt ve aynı derecede sakıncalı durum karşısında karar verme zorunluluğunu anlatan deyim.

“Her gün böyle. Terletiyorlar beni. Ne yapacağımı bilemiyorum. Aşağı tükürsem sakal ama yukarısı da bıyık...”(K.M/87)

At oynat- [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Bildiği ve istediği gibi davranmak demek olan bu deyim, Mahmut Makal’ın üç eserinde karşımıza çıkmaktadır.

“Türkiye artık partizanların at oynattığı bir boş saha olmaktan çıkmaktadır. Bu da geleceğe güvenle bakabileceğimizi göstermektedir.” (Z.M/104, A./124, İ.P/142)

Ayak bas- [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Adı geçen deyim, bir yere ulaşmak, varmak anlamında kullanılır.

“Okula ayak basmamış sürü sürü kızı düşünerek köyümden ayrıldım.” (K.M/109)

Ayak dire- [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Hedeflenen bir şeyden asla vazgeçmemek, inat ve kararlılıkla nihai hedefe ulaşmaya çalışmak anlamına gelir. Mahmut Makal’ın eserinde Hz. Muhammet’ini ümmetini yalnız bırakmamak için direnmesini anlatan örnekte bu deyime yer verilmiştir.

“Peygamberimiz “geçmem ben ümmetim geçmeyince” diyecek. “Geç ya Resüllûllah” denince yine, “Geçmem ben ümmetim geçmeyince,” diye ayak direyecek.” (M.S/72, B.K/106)

Ayak uydur- [TDK Atasözüleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bulunduğu ortama ya da döneme hızlıca uyum sağlamak olarak tanımlanabilecek bu deyim, Makal’ın üç eserinde tespit edilmiştir.

“Çok ünlüdür Mustafa Şen... İşini bilir. Her döneme ustaca ayak uydurur, her kata çıkardı.”(B.K/127, B.İ.G/62, D.M.T/124)

Ayaklarına kara sular in- [TDK Atasözüleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok yorulmak, güçsüz kalmak anlamına gelen deyimdir. Bu deyim bir eserde tespit edilebilmiştir.

“Ev ev geze geze bekçinin ayaklarına kara sular indi.” (B.K/112)

Ayıkla pirincin taşını! [TDK Atasözüleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işin çok zor ve içinden çıkılmaz bir hâlde olduğunu anlatmak için kullanılır.

“Şimdi ayıkla pirincin taşını!” (H.v.G/248, B.İ.G/100, M.S/89)

Aynı kil aynı tarak, aynı tas aynı hamam [Aksoy, 2004, s. 244]: Eskiden var olan hiçbir şeyin değişmediğini, aynı kaldığını hoşnutsuz bir biçimde anlatmak için kullanılan deyim.

“Dönüşte birçokları, terazi tartmaktan, metre ölçmekten vazgeçiyorlarsa da, yine eski hamam eski tas olduklarını görüyoruz.” (H.v.G/200)

Bağrına bas- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Biriyle ilgilenip onu korumak, kollamak.

“Muhsine Yavuz kutlanacak, örnek alınacak bir iş yapmıştır. Onu kutluyor, getirdiklerini bağrıma basıyorum.” (D.M.T/152, Ö.H/89)

Balık kavağa çıkınca [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Gerçekleşmesi istenen şeyin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini alaylı bir şekilde belirten deyim. Mahmut Makal’ın, köye gelmesini istediği birtakım malzemelerin gelmeyeceğini bildiği ve bunu dile getirmek için adı geçen deyim kullandığı görülür.

“Biz okur-yazar olursak, gazete falan da köye gelirse ve o zamana kadar balık kavağa çıkmazsa, gazetelerin yazdıklarını da okur, yıldızımızı görürüz...” (H.v.G/191)

Baltayı taşa vur- [Aksoy, 1984, s. 857]: “Pot kırmak” olarak da bilinen bu deyim, bir kimsenin bilmeyerek karşı tarafın alınacağı bir söz söylemesi, kalbini kırması olarak tanımlanır.

“Duyuşumuza göre, içimizden bazı arkadaşlar baltayı taşa vurmaktadırlar.” (A./56, A.A/99, Z.M//44)

Başının etini ye- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birini bezdirene kadar konuşmak, bıktırıncaya kadar söylenmek.

“Başının etini yediler.” (B.K/122, 154)

Başına çorap ör- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birinin arkasından onu küçük düşürücü işler çevirmek ve karşıdaki kişiye zarar vermeye çalışmak.

Bu değerlerimize çektirdiklerimizi ve başlarına ördüğümüz çorabı olduğu gibi dünyaya anlatsak ya da dünya bunları bilse, “Sizin başınızdaki yöneticiler deli mi, hiç mi akıl yok bunlarda; birçok ülkenin yetiştiremediği kıymetlerdir bunlar.” Derlerdi. (B.İ.G/150, B.K/6, A.A/49, 68,11, D.M.T/9, H.v.G/163,248)

Başına devlet (veya talih) kuşu kon- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Bu deyim anlamı, bir kimsenin beklemediği büyük bir şans yakalamasıdır. Mahmut Makal, rüyasında anne ve babasını gördüğünü ve babasının ona düşüncelerini saklaması, devlette iş bulmuşken kendini riske atmamasına yönelik öğüt verdiğini, adı geçen deyim vasıtasıyla eserinde anlatmıştır.

“Anamla babam sık sık düşüme giriyor: “Etme oğlum, yapma oğlum, devlet kuşu başına kondu bir kez, maaşa geçtin oğlum, bunun kıymatını bil oğlum, hükümet tepiği deve tepğine benzer oğlum,,,” deyip duruyorlardı.” (A.A/36)

Başında kavak yelleri es- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Sorumluluk duygusundan uzak, yalnızca zevk ve eğlenceyi ön planda tutmak.

“Çocuktuk, başımızda kavak yelleri esiyordu.”(B.K/5)

Başından sav- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir istekte bulunan kimseyi, çeşitli bahaneler öne sürerek uzaklaştırmak.

“Yüzünün kanı gelip gidiyordu. Onu başından savmak isteği yerindeydi kendince”(K.S/22)

Başını bağla- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Büyüklerin önder olmasıyla evlilik yaşına gelmiş kişiyi evlendirmek.

“Başını bağlayalım Mahmut’un diyor. Baş bağlanmazsa, başına nelerin geleceği belli olmaz, diyor.” (A.A/37)

Başını ye- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kişinin başına türlü belalar açmak ve kişiyi zor durumda bırakmaya çalışmak.

“Nitekim kısa bir süre sonra, Yücel’in başını yediler, daha doğrusu, İnönü’nün değişmeyen karakteri buydu: “Partide hangi akım, hangi kanat güçlenirse onun lideri olurdu.” (A.A/90)

Başının çaresine bak- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kimseye ihtiyaç duymadan, kendi hayatını idame ettirebilmek.

“Kış gelmeden başının çaresine bak” dedi. Gerçekten öyle oldu.” (B.K/116)

Başının derdine düş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kendi işi veya çektiği sıkıntılar dolayısıyla, başka bir işle ilgilenemeyecek kadar zor durumda olmak.

“Bütün bunları unutarak başımızın derdine düştük.” (B.K/128)

Bayram et- [Aksoy, 1984, s. 615]: Çok sevinmek, etekleri zil çalmak.

“Bu köylerin çocukları bayram edecektir.”(B.K/61)

Bel bağla- [TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü]: Birisinin kendisine yardım edeceğine inanmak, o kişiye koşulsuz şartsız güven duymak.

“İnsan kısmı sefaletinde bir de bunlara bel bağlamıştır.” (H.v.G/164, B.İ.G/117)

Beti benzi at- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü sararmak.

“Vali teftiş edecek diye çocukların beti benzi uçtu gitti.”(A.A/46)

Bıçak kemiğe dayan- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çekilen sıkıntıya artık katlanılamayacak duruma gelmek.

“Bıçak kemiğe dayandı, kemiğe!” (Y.B.A/86,113, B.İ.G/21, M.S/8)

Bir kaşık suda boğ- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birine çok öfkelenmek.

“Değilse ellerinden gelse Mahmut Makal’ı bir kaşık suda boğmak isterler.”
(A.A/68, B.K/102)

Bir taşla iki kuş vur- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir davranışla birden çok olumlu sonuca ulaşmak.

“Deli misin ya neye koşturup duruyoruz. Bir taşla iki kuş olacak. Komşuların çocuğu olacak, benim işim yürüyecek...” (K.S/28, D/382, K.G/153)

Boca et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Herhangi bir maddeyi bir anda boşaltmak, dökmek.

“Bu akşamlardan birinde soymuşlar Emine’yi. “Şu fincandakini iç; şu taşın üstüne otur!” demişler. Başından aşağı boca etmişler suyu...” (M.S/18)

Borusu öt- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimsenin, yapmak istediği her şeyi gerçekleştirebilme yetkisi olmak.

“Düşünce züğürdü olarak yetişen gençliği kurtarmak için çareler düşünülüp yeni tedbirler alınmazsa, her devirde boruları öten küflü yöneticiler için ve ufacık çıkarlar uğruna “yaşa, var ol” diye bağırان kitleler yetiştirmekten öteye gitmemizin olanağı yoktur.” (İ.P/20,106, K.M/86, 150, B.K/170)

Boş dur- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İşsiz kalmak, çalışmamak, herhangi bir iş yapmıyor olmak.

“Ders dışı zamanlarda ve özellikle hafta sonu tatil günlerinde çamlar altında boş durmamızı hiç istemezdi İsmet Kültür.”(B.K/77)

Boyun eğ- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyi isteyerek ya da istemeyerek kabul etmek, o duruma katlanmak.

“İşte böyledir bu Hasan Ali Yücel’in bebeleri: Boyun eğerlerse maka, direnirlerse şaka olur: Yıl 1948”(B.K/167, D.M.T/80, B.K/102)

Bundan iyisi can sağlığı [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Şu anda olandan daha iyi olamaz, en iyisi bu anlamına gelen deyimdir.

“Onlara göre bundan iyisi can sağlığıdır.” (Z.M/33)

Burnundan (fıtıl fıtıl) gel- [Aksoy, 1984, s. 657] : Güzel şeyler yaşadıkten hemen sonra kötü olayların gelişiyile, önceki mutluluğu da kaybetmek.

“Bizim köylünün canı nasıl yazın alnından geliyorsa, şimdi de burnundan geliyordu.” (Y.B.A/75)

Burnundan solu- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok öfkelenmek, sinirlenmek.

“Öfke küpü olmuş dağ başında Hasan Dede. Soluğunu burnundan alıp veriyor.”(D.M.T/159)

Burnunun direği kırıl- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kişinin kötü bir koku yüzünden rahatsızlık duyması ve burnun koku alamaz hâle gelmesi.

“Burnumu bürokrasinin içine içine sokmaya başlamıştım artık... Ama şöyle bir koklayınca, burnunun direği kırılıyordu insanın...” (A.A/84)

Burun kıvrır- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyi beğenmemek, önemsememek.

“Çocuğun birinin ter kokusundan rahatsız olup elinin tersiyle iter. Burnunu kıvrır.” (B.K/16)

Buz kesil- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Şaşırtıcı ve üzücü bir durumda donakalmak, ne yapacağını şaşırarak.

“Bu kitabın yazarı için “kötü düşünceli” diyorlar. Sen de onun gibi misin, yoksa milliyetçi, vatansever bir öğretmen misin?” Bedeni buz kesildi Ahmet Duman’ın.” (B.K/144)

Can at- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyin olmasını çok istemek.

“500 öğrenci Cahit Sıtkı’yı görmeye can atıyordu...” (B.İ.G/118, M.S/68, B.K/10,12, B.K/144, K.E.v.Ö/104)

Can çekiş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Ölmek üzere olmak.

“Ben can çekişerek günümü gün ederken binbir sıkıntı içinde “koyun can derdinde kasap et derdinde” hesabı Turan ile benim ardından oh oh oh çektiler.” (B.K/137)

Can kulağıyla dinle- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Tüm dikkatini dinlemeye vermek, zevkle ve istekle söylenenleri dinlemek.

“Mustafa Geceyatmaz’ın türkü okuduğu zamanlar dışınsa hiçbir yayını can kulağıyla dinlemez, dinlese de anlamaz Haçça Nine.” (K.M/142)

Canı burnuna gel- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işi yaparken çok zorluk çekmek, bunalmak ve dayanamaz olmak.

“Kireçliğe gelince iyice canım burnuma geldi.” (K.S/27, İ.P/26, B.K/12,17)

Canına oku- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kişiyi perişan etmek, onu zor duruma sokmaya çalışmak.

“Canına okuyacaktı dünyanın...” (B.K/131)

Canına tak de- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak.

“Geçim derdi canına tak demiş adamın.” (H.v.G/237, İ.P/135, K.E.v.Ö/84,158, A./27, B.K/5, 15, 62,104,111,140)

Canından bez- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Yaşamaktan mutsuz olmak, ölümü düşünecek kadar sıkıntıda olmak.

“Canından bezenler Adana’ya çekip gidedursun, canından bezdiği hâlde Adana’ya gitmeyi de beceremeyenlere, duvar diplerinde pinekleme, düşünmek, kaşınmak kaldı.” (B.İ.G/36)

Canını dişine tak- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İstenen bir şey için çok çalışmak, emek sarf etmek.

“Sonunda canını dişine takan yola çıkmış köyünü bulmak için.” (Y.B.A/51)

Cirit at- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir yerde çok fazla bulunmak, serbestçe dolaşmak.

“Çünkü daha önce böyle festivallere gidenlerden işittikleri, gazetelerde okudukları cirit atıyorlardı kafasında.” (A.A/164)

Çalıyı tepeden sürü-: [Aksoy, 2004, s.519]: Bir işi tersten yapmaya başlamak. En son söylenecek şeyi en önce söylemek. Burada Makal, işin ters gitmesine sebep olan durumu eleştirirken bu deyimle yer vermiştir.

“Çalıyı tepesinden değil, yaprağının ucundan tutup sürüklemektir bu... Gayret başa düşüyor.” (K.S/71)

Çamur at- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birini kötü bir işe karışmış gibi göstermek, haksız yere iftira atmak.

“Köylünün okumaması, uyanmaması onların yararınadır. Bunu açık açık söyleyemedikleri için, köy çocuklarını okutmak isteyenlere ve onların okudukları yerlere çamur atarak ereklerine varmak istiyorlar.” (K.M/171)

Çene çal- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Boş yere konuşmak, gevezelik etmek.

“Başka hiçbir işe yaramasa bile çene çalarken dillerine gereç olması bakımından bir işe yaramakta şu demokrasi, seçim ve siyaset dedikleri şeyler.” (D/306)

Çiçeği burnunda çamuru karnında [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Genç, yeni, tecrübesizleri tanımlamak için kullanılır.

“Daha acarım ya, çiçeğim burnumda ya, dünya vız geliyor bana.” (B.K/164)

Çileden çık- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kötü bir olay sonrasında sabrı taşıp taşkınlık göstermek.

Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Yaşar Kemâl, Orhan Kemâl, Kemal Bilbaşar gibi ünlü yazarlar da Köy Enstitüleri davasına omuz verip yapıtlarını köy konuları üzerine oturtunca, çileden çıkanlar, “Köy dediğin ne ki, birkaç toprak dam ve birkaç tavuk. Bunun neyi yazılır?” diyenler utandılar. (D.M.T/108, B.K/6)

Dananın kuyruğu kop- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Beklenen ancak korkulan bir olayın gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini anlatmak için kullanılır.

“Dün dananın kuyruğu koptu: Her şeye zam yapıldı.” (Y.B.A/48)

Defterini dür- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Zarar verilmek istenen kişiye zarar vermek, öldürmek, acı çektirmek.

“Haydi kuzum Karadağlı, şu sülalesini s.tikleri zebanilerinin defterini dür...” (M.S/48)

Dem vur- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyden söz etmek, konu açmak, bilinçli bir şekilde konuyu o yöne çekmek.

“Bir buçuk ay sonra yani 14 Mayıs 1950’de yapılacak seçimlerin hazırlığından, çetin olacağından dem vurarak, yasak kitap, serbest okunacak kitap konularına geçtik.” (A.A/42, K.E.v.Ö/83, B.İ.G/19, K.G/108, H.v.G/279, B.İ.G/29, K.S/18)

Dert yan- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir sıkıntısını sızlanarak karşıdakine aktarmak.

“Üstelik acı acı dert yanıyor.” (B.İ.G/37)

Dil dök- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İnandırmak ya da kandırmak amacıyla bir kişiye çeşitli sözler söylemek.

“Ama elindeyse beğendir bunları. Ne kadar dil dökülmüşse boşuna oldu.” (K.G/111, H.v.G/267, A.P/47, B.K/83)

Dilinde tüy bit- [Aksoy, 1984, s. 601]: Bir şeyin sürekli tekrar edilmesinden usanmak, bıkmak.

“Evden çıkan Kasım Onbaşı kızgındı: “Dilimde tüy bitti söyleye söyleye,” dedi. “Siz varsınız diye tavuk cücük çıkmayacak mı kapının önüne? Şeytanınızdan bulun dedim, bulmadınız. Sonunda Toklu’nun oğluna döndürürüm birinizi.”(K.S/53)

Dirsek çürüt- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bu deyim “meslekte uzun yıllar geçirmek” ve “bir amaç için çok fazla çaba sarf etmek” anlamları vardır.

Mahmut Makal'ın eserlerindeki örneklerde adı geçen deyim'in ikinci anlamı kullanılmıştır.

“Cehaletin böyle korkuncu herhâlde etekler dolusu para harcayarak ve yıllarca dirsek çürüterek kazanılabilir.” (Z.M/131, H.v.G/205, A./56, A.A/160)

(Birine) Diş bile- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimseye kötülük yapmak için fırsat kollamak, nefretini karşıdaki kişiye belli etmek.

“Bu yıl havalar da bize diş mi bile, her işimiz birbirinden yolsuz gitmeye başladı.” (B.K/129)

Dişini sık- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Herhangi bir zorluğa, darlığa katlanmak zorunda kalmak ve o esnada mücadeleye devam etmek. Mahmut Makal'ın eserinde, doğum yaptırmakta olan kadının son gücüyle verdiği mücadele anlatılmaktadır.

“Elif, Gülbahar'a gidince, çocuğu çıkarmayı denemiş fakat titreyen elleriyle diminin uçkurunu bile çözememişti. Yine de bu kez, dişini sıkıp son gücünü kullanmaya karar verdi.” (K.S/22)

Dizlerinin bağı çözül- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Korkudan, heyecandan ya da yorgunluktan ayakta duramamak.

“Elim yüzüm mosmor, tüylerim diken diken, biraz ayakta dursam dizlerimin bağı çözülür çözüveriyor.” (B.K/9)

Dostlar alışverişte görsün (diye) [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işi yalnızca gösteriş için yapmak.

“Usulen not verilip genellikle de bırakılmadan sınıf atlatılarak dostlar alışverişte görsün deyimine uyduruluyor iş. Kitabına uyduruluyor yani ama akla ve mantığa uydurulamıyor.” (A.A/135, A.P/91, D/333)

Dört ayak üstüne düş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bu deyim'in: “Tehlikeli bir durumdan sıyrılmak” ve “işleri rast gitmek” şeklinde iki anlamı vardır. Mahmut Makal'ın bir eserinde adı geçen deyim kullanılmıştır ve “işleri rast gitmek” anlamını karşılamaktadır.

“Müteahhitler böyle durumlarda da dört ayaklarının üstüne düşerler.” (Y.B.A/50)

Dünya başına yıkıl- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Büyük bir yıkıma uğrayıp tüm umutlarını yitirmek.

“Zatîâlinize, durumu bildirmeye niyetlendik geçen ay, dünyayı başımıza yıkmaktan söz açtı.” (K.M/126)

El aç- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Başkasının yardımını istemek zorunda kalmak.

“Bazı geri kalmış ülkelerin dışarıya el açması bir yandan eski borçları erteletirken bir yandan yeni kredi olanaklarına kavuşmaları biçiminde geçici bir kurtuluş da söz konusu değil onlar için.” (B.İ.G/37)

El at- [Aksoy, 1984, s. 626]: Bir işe girişmek, o işe teşebbüs etmek.

“Koyun hamşişek (ilk doğuran) olduğu için, sabahtan beri yata kalka ağrı çektiği hâlde bir türlü doğuramamıştı. İşe el atmak zorunda kalmıştım.” (A.A/27, B.K/59)

El elde baş başta [Aksoy, 1984, s. 629]: Gelir ve giderin eşitlenmesi ve yapılan işin sonunda kâr da zarar da edilmemesi anlamına gelen deyim.

“İki lokma da ekmek... el elde baş başta.” (K.S/14)

El et- [Aksoy, 1984, s. 630]: Birini el ile işaret ederek yanına çağırarak.

“Pulus el etti, onlara doğru yürüdü birkaç kişi.” (K.G/153)

El etek çek- [Aksoy, 1984, s. 630]: Geçmişte uğraşılan bir işle artık uğraşmamak, uğraşmaktan vazgeçmek.

“Yol arkadaşı olacağımız köylülerimle gittik yanına. Kadıncağız dünyasından geçmiş, çekmiş elini eteğini. Sessiz, habersiz yatıyor. Bakmayın kadıncağız dediğime, daha yirmisine bile varmamış bir gelin.” (K.M/92, K.M/133, K.M/87, K.M/113)

El etek öp- [Aksoy, 1984, s. 630]: Bir işi yaptırmak için, o işi yapabilen kişilere yalvarmak.

“Adamın el etek öpüp çıkmasıyla Abdulhamit’in emir vermesi bir olur ve bu emir üzerine okulu kapatırlar.” (A.A/128, A./129)

El pençe divan dur- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Saygı gösterilen kişilerin karşısında ellerini kavuşturmuş bir biçimde durmak.

“Fakat işin en güzel yanı, köylülerin ağız var dili yok yaratıklar olarak, bozulmamış, açılmamış el pençe divan durmaktan başka bir şey görmemiş hâleriyle bunları karşılamalardır.” (K.M/124, Y.B.A/113)

El uzat- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bu deyim iki anlamı bulunmaktadır. Birinci anlamı, birinden bir hakkı almaya çalışmak, ikinci anlamı ise bir kimseye yardım etmektir. Mahmut Makal’ın eserindeki örnekte adı geçen deyim ikinci anlamı kullanılmıştır.

“Yüzyıllardır Anadolu insanı yaşamadığı topraklarda savaşlarda eritilmiş. Kendi topraklarında kendine hizmet verilmemiş. Bu insanlara ilk kez birileri elini uzatıyordu.”(B.K/49)

Elbirliğı et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Karşılıklı anlaşma ve dayanışmaya dayanarak birlik beraberliğı sağlamak.

“Halkla elbirliğı ederek, köyün çocuklarını okula alır.”(B.K/59)

Eli işte (aşta), gözü oynaşta [Aksoy, 1984, s. 633]: İş yapar gibi görünmek ancak aslında işi yapmamak.

“Eli işte gözü oynaşta dediklerinin karşıtı, kafası düşte eli oynaştaydı deminden beri.” (B.İ.G/93)

Elinden geleni ardına (arkasına) koyma- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Yapabileceğı bütün kötülükleri yapmak.

“Artık iki taraftan ne zaman, nerede kim kimi denk getirebilirse elinden geleni komaz ardına.” (B.K/71)

Elini veren kolunu alamaz [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kendisine iyilik yapılan kişinin, daha fazlasını istemek.

“Öyle bir çark kurmuşlar ki, elini kaptıranın kolu da gider.”(A.A/31)

Elini sıcak sudan soğuk suya sokma- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Zor işlerden kaçınmak, hiçbir iş yapmamak.

“Yazık ki bizim gibi eskilerden gayrisi elini soğuk sudan sıcak suya sokmuyor.”(B.K/149)

Eli ayağı (veya ayağına) dolaş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Şaşırarak, ne yapacağını bilememek, telaşlanmak.

“Her vakit olduğu gibi; şehre bu inişinde de elleri ayaklarına dolaşmıştı.” (K.G/141)

En akıllısı değırmende yoğurt öğütür- [Aksoy, 2004, s. 125]: İyi düşünüp plan yapılmadan bir girişim yapıldığında, o girişimin hüsrarla sonuçlanacağını anlatmak için kullanılan deyim.

“Ecevit Hükümetinin öğretmen okullarını kurtarması, bu “lise” işinin bir emperyalist oyunu olduğunu anlaması beklenir. Ama Türkiye’nin en büyük gerçeğı, en akıllımızın hâlâ değırmene yoğurt öğütmeye gittiğı gerçeğıdir.” (A.A/16)

Ensesinde boza pişir- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bu deyimden birden çok anlamı vardır. İlk anlamı, ısıtmak, kızgın duruma getirmek. İkinci anlamı,

birini çok üzmemek ve tedirgin etmek, üçüncü anlamı ise birini bir işi yapabilmesi için sürekli sıkıştırmaktır. Mahmut Makal'ın eserinde adı geçen deyim üçüncü anlamına dair örnek vardır.

“Halkının ensesinde boza pişiriyordu.” (K.M/135)

Eski köye yeni âdet getir- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Alışılmamış bir yeniliği yapmaya kalkışmak.

“Şimdilerde lâiklik ilkesi sanık sandalyesinde bile değil. “Eski köye yeni âdet misin?” denilerek ülkeden kovulmak istenmektedir.” (D.M.T/87)

Eteğindeki taşları dök- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bütün bildiklerini açıklamak ve bu yolla ağırlıklarından kurtulmak.

“Hökümetten sana bir kötülük gelecek olursa, kocam da eteğindeki taşları döker; gece gündüz senin uçun koşturur.” (K.S/74, A.A/37, K.M/127, H.v.G/201)

Etekleri tutuş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok telaşlanmak, ne yapacağını bilememek.

“Ayda yılda oradan bulup getiren olsa, muştuluk ne versem diye eteklerin tutuşur. Sonra okutacak kimse bulamazsın.” (K.S/66, B.K/83)

Eti ne budu ne? [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Yaşı küçük ve imkânı sınırlı olanları tanımlamak için kullanılan deyim.

“Bizim aldığımız paranın eti budu nedir, düşünmeden her ay ziyafet hazırlıyor, Ellişer liramızı kesiyor.” (K.M/126)

Etiliye sütlüye karışma- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Toplum içinde infial yaratan hiçbir konu ya da olaya müdahale etmemek, fikrini beyan etmeden kendisini geri çekmek.

“Eloğlu sonradan etliye sütlüye karışır, dilinden bulur.” (M.S/12)

Fire ver- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Eksilmek, azalmak.

“Bunlar altı yıl içinde yarı yarıya fire vererek çıkarlar.” (İ.P/122, B.K/103)

Göğüs ger- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir güçlüğe karşı koymak, mücadele etmek.

“Günlük hayatımızda en lüzumlu şeylerden, iğneden, iplikten kibritten falan bile mahrum bir hâlde türlü sıkıntılara göğüs geriyoruz.” (B.K/73)

Gökte uçan kuştan medet um- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Yardım alabileceği birinden sürekli yardım beklemek.

“Köylüler gökte uçan kuştan medet umar hâle gelmiyorlar yaz aylarında.”
(Ö.H/76)

Gönlünü hoş et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birinin dileğini gerçekleştirmek, mutlu etmek.

“Kırk yılda bir bizi demiş gelmiş, gönlünü hoş tutalım,” dedim de lafi değiştirdik.” (K.S/15)

Göz açtırma- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birinin üzerinde baskı kurarak, başka bir işi yapmasına fırsat tanımamak.

“Bizim idareciler disiplini pek severler. Ben rapora yazdım mı göz açtırmazlar onlara.” (A.A/127)

Göz yum- [Aksoy, 1984, s. 693]: Kusurları hoşgörüle karşılamak, alttan almak.
“Adları açıklanan bakanların bu gibi yanlış ve kanunsuz işlerine göz yummadığım, resmi toplantılarda vazifem icabı olarak fikirlerimi açıkça söylemekten çekinmediğim için, onlar beni meslek efkârı umumiyeti nazarında lekeli göstermek yoluna saptılar.” (Z.M/29)

Gözdağı ver- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimseyi yıldırma ve korkutmak için, sonradan verilecek bir ceza ile tehdit etmek.

“Nasıl gözdağı verildiğini anlıyordu Ahmet Duman.” (B.K/127,129, 144, A.A/127, B.İ.G/24)

Gözden (gözünden) düş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kendisine değer verenlerin sevgi ve saygısını yitirmek. Mahmut Makal’ın eserinde dönemsel olarak sebzelerin değerinin düştüğüne ilişkin örnek verilmiş ve bu deyim tercih edilmiştir.

“Haydi haziranı da geçelim, temmuzda, ağustosta bile Adana dolaylarında yetişen sebzeler bazı yerlerde gözden düşmüşken, bizimkiler daha çiçek açmamış kökenleri sulamak için ark sıyırtmakta, su döğüşü yapmaktadırlar.” (M.S/26)

Göze al- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Gelebilecek her türlü zararı ve tehlikeyi önceden kabul etmek.

“Yerli Rumun şapkasına edilen küfür ne kadar canına tak demiş olmalı ki, bu kadar ağır bir şakayı göze alabilmiş.” (B.K/5)

Gözleri yaşar- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Gözleri sulanmak, duygulanmak.

“Tonguç ölünce, o sudan bir testi doldurup, mezarını ziyaret ederken dökmek üzere Ankara’ya koşan İsmail, onun yolunda olanların gözlerini yaşartmıştı.”(B.K/147)

Gözü ısır- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir kimseyi ya da bir şeyi tanıyacak gibi olmak.

“Bir Mustafa var bizim oralı. Az geriden gözüm ısırıldı.”(K.S/29)

Gözü iliş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeye birdenbire veya istemeden bakmak.

“Bankanın içteki giriş kapısındaki yay’a gözümüz ilişti.”(B.K/75)

Gözü tut- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir insana güvenmek, tavırlarını beğenmek ve desteklemek.

“Şu meyva falan satılan yere doğru gidelim. Orada apteshane var. Demin gittim de, kılığımı gözü tutmadı mı bekçinin nedir, içeri sokmadı beni.” (K.S/13)

Gözünde tüt- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok özlemek, hasret duymak.

“Köyümün küllükte eşinen horozları bile gözümde tütüyordu.” (B.İ.G/53)

Gözünü aç- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birinin görüşünü değiştiren bilgiler vermek, uyarmak.

“Biz köy çocukları, toplumun gözünü açtık, diyebiliriz.”(B.K/66)

Gücsüz düş- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Gücü yetmemek, baş edememek.

“Yanım ağrıyor, belim ağrıyor... Of aman, canım çıktı” diye üç-beş yıldır duvar diplerinde sürünen Tombul Ali, artık son günlerde öyle güçten düşmüştü ki, bunu bir uzman doktora götürmek gerekiyordu.” (H.v.G/267)

Güme git- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Anlaşılmamak, değeri anlaşılmadan kaybolmak.

“Köy enstitüsü yerine köy öğretmen okulu denirken arada güme giden kelimeler değil ki.”(B.K/6)

Gün görme- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Sıkıntılarla yaşamak zorunda kalmak, bir türlü refaha çıkamamak.

“Peki bu kızların bir kısmı olsun gün görmeyecek mi? Okuyup köye dönüp de orada kalanlara gün göstermeye çalışamayacaklar mı?” (K.M/109)

Gününü gün et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Hiçbir şeyi dert edinmeyip gününü hoş geçirmek, eğlenmek.

“Aile reisleri borç harç edip gününü gün ediyorlar ama bir de Allahın emri gelip çatınca ardında kalanlar işte böyle perişan oluyor.” (B.K/78)

Güvendiği dağlara kar yağ- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Yardım veya iyilik beklenen kişiden, herhangi bir iyilik görememek.

“Güvendikleri dağlara, karın yağdığı da oluyordu, yağmadığı da. Ama birçoklarının başı kel mi keldi dağların. Ot bitmez, it siyemez...” (K.G/126, B.K/134)

Hak getire [Aksoy, 1984, s. 703]: “Yoktur, bulunmaz” anlamında kullanılan kalıp söz.

“Ama laftan ötesini hak getire.”(B.K/171)

Hakkından gel- [Aksoy, 1984, s. 703]: Zor bir işi başarmak.

“Ama bunun da hakkından gelmek için, Allah’ın aslanı Hazreti Ali olmalıymış.” (M.S/4, H.v.G/209)

Halep oradaysa arşın burada [Aksoy, 1984, s. 704]: Geçmişte bir işi başardığını söyleyerek, yeterliliğin kanıtlanamayacağını ve aynı hünerin yeniden gösterilmesi gerektiğini belirten deyim.

“Halep ordaysa arşın burda kardaşım, gelsinler yarışalım. Kuru lafa karnımızı doyurdular.” (K.E.v.Ö/96, Z.M/45, A.A/74)

Hâli vakti yerinde [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Maddî olarak iyi düzeyde olmak.

“O zamanlar, hâli vakti yerinde olanlar, bir bedel ödeyerek oğullarını askere göndermezlermiş.”(B.K/14)

Hasıraltı et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işi bilinçli olarak bitirmek, üstünü kapatmak veya örtbas edilmesini sağlamak.

“İstemezse hasıraltı eder bu isteği.” (Ö.H/83,107, K.E.v.Ö/59)

Havanda su döv- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Boş yere çaba sarf etmek.

“Havanda su mu dövüyoruz, değirmende yoğurt mu öğütüyoruz, yoksa eğitim öğretim mi yapıyoruz, anlaşılmalı, anlaşmalıyız ne yaptığımız üzerine.” (A./51, D/352)

Hem ziyaret hem ticaret [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Biriyle görüşmeye giden kimsenin, aynı anda kendi işini de yapması ve iki işi bir arada halledebilmesi.

“Hem ziyaret hem ticaret düşüncesiyle, öteki deyimle: Hem piknik hem köycülük yapmak için yola çıkmamışlar mıydı?”(K.M/124)

Hevesi kursağında kal- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Gerçekleşmesi umulan şeyi elde edememek.

“Meğer işler bizim tasarladığımız gibi gitmeyecek, hevesimiz kursağımızda kalacaktı” (B.K/34)

İç et- [Aksoy, 1984, s. 729]: Başkasına ait olan bir şeyi kendisininmiş gibi göstererek ortadan kaldırmak, kendisine saklamak.

“Onların da ilk ve son aylıklarını iç etmektedir.” (K.M/126)

İçini dök- [Aksoy, 1984, s. 734]: Kendisine sakladığı sırları dökmek, derdini anlatmak.

“Bu arada hocaya birisi, “sen komünistlik mi istersin?” diye içini dökmek ister. Elektrikçi ayağa kalkıp, “Bize komünist diyen Allahsızdır, kitapsızdır! Bize komünist diyenin anasını, avradını...” der.” (B.K/111)

İçinin (yüreğinin) yağı eri- [Aksoy, 1984, s. 734]: Bu deyim iki anlamı bulunmaktadır: İlk anlamı “Telaşlanmak, kaygılanmak”, ikinci anlamı ise “nispet vererek sevinme” demektir. Günümüzde daha çok ikinci anlamın kullanıldığı bilinse de, Mahmut Makal’ın eserinde kaygılanma anlamıyla bu deyim yer verilmiştir.

“Pencereden gazetelerle mecmuaları sicimle sarılı olarak tomar tomar gördükçe içimin yağı eridi. Camı kırıp almak bile geçirdi içimden.” (B.K/115)

İflâhını kes- [Aksoy, 1984, s. 736]: Gücünü tüketmek ve iş yapamaz duruma getirmek.

“Bu arada iki yıl iflâhları kesilmiştir çocukların.” (Z.M/189)

İflâs bayrağını çek- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Teklifsiz konuşmada ticarete bakmak veya her şeyini kaybetmek.

“Bunlara da her gün birer tane getirin desek bakalım ana babaları razı gelecek mi, hem iki gün sonra onlar da çekecek iflâs bayrağını.” (B.K/9)

İğneden ipliğe dön- (İğne iplik kalmak) [Aksoy, 1984, s. 737]: Ruhsal ya da fiziksel hastalıktan dolayı hızlıca kilo vermek.

“Hastalık ilerleyip hasta iğneden ipliğe dönünce, bindirdiler bir arabaya: Burası nere- Acıpınar!” (H.v.G/206, B.İ.G/35)

İki ayağını bir pabuca sok- [Aksoy, 1984, s. 737]: Birini bir işi yapmasını sağlamak için sürekli sıkıştırmak, rahat vermemek.

“Muhtara okulun eşyalarını alışıldığı biçimde teslim ederler ayrılırken, iki ayakları bir pabuca girer ivmekten.” (K.M/117)

İmanı gevre- [Aksoy, 1984, s. 741]: Bir işi yapmak için sıkıntı çekmek, çok yorulmak.

“Ama susuzluktan imanımız gevrededi...” dedi sakallı baba.” (K.M/131)

İmtina et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işi yapmaktan kaçınmak, çekinmek.

“Arkadaşlar bu tutanağı imzaladığı hâlde fabrika müdürü imzalamaktan kaçındı. Eski deyimle imtina etti.” (B.İ.G/25)

İnadım inat, adım Kel (Hacı) Murat [Aksoy, 1984, s. 742]: Söz ve eylemlerinde direnmek ve aşırı inatçı olmak. Mahmut Makal’ın bir eserinde bu deyim tespit edilmiştir. Burada dikkati çeken unsur, deyimden devamındaki yöresel değişikliklerdir.

“İnadım inat, sınıdım sınıt diyen gâvırlar gibi.” (B.İ.G/98)

İnce eleyip (eğirip) sık doku- [Aksoy, 1984, s. 741]: En ayrıntısına kadar araştırmak, gözden geçirmek.

“Derya içre oldukları hâlde deryadan habersiz yaşayanlar gibi biz de uzun zaman başımıza gelenleri ince eğirip sık dokuyamadık.” (B.K/6)

İpe un ser- [Aksoy, 1984, s. 743]: İstenen işi yapmamak için bahaneler üretmek, engeller çıkarmak.

“Onlar da ipe un serip, Gar Şefliği Hareket Müfettişliği gibi kimi yerlere yollamaya kalktılar.” (B.K/29)

İpi sapı yok [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birbiriyle çelişen, yersiz, tutarsız olmak.

“Lâfımın ipi sapı yoktu.” (K.M/155)

İpin ucunu kaçır- [Aksoy, 1984, s. 744]: Yönetim ya da başka bir konuda olması gereken ölçütlere uymamak, sınırını aşmak.

Yıl 1949 olmuştur. Şemsettin Günaltay Hükümeti irticaa ödün verme konusunda iplerin ucunu kaçırmaktadır.” (D.M.T/81)

İpiyle kuyuya inilmez [Aksoy, 1984, s. 744]: Kendisine güvenilmeyecek kişilerle bir işe girişilmemesini öğütleyen deyim.

“Bu insanların da ipleriyle kuyuya inilmezdi.” (K.G/144)

İpi kop- [Aksoy, 1984, s. 743]: Bağlı bulunduğu kuruluş ya da dâhil olduğu grupla ilişkisini kesmek.

“Biz çoğunlukta olan öğretmenler diretiyorduk. Hiç ödün vermeden “laik, demokratik eğitim”i sürdürüyorduk. İpler kopmuştu.” (B.K/127)

İş tut- [Aksoy, 1984, s. 751]: Bir işi yapabilmek.

“Numan çavuş derler biri var. İş tutar, iş becerir.”(K.S/14)

İşi düş- [Aksoy, 1984, s. 747]: Bir iş yaparken başka birine ihtiyaç duymak.

“Eskiden çalışmak vardı. Herkes çalışmaya yöneldiği için, kimse kimsenin kuyusunu kazmaya uğraşmaz, kadiya kaymakama da işi düşmezdi.” (B.K/170)

İşin kolayına kaç- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir işin kolay yolunu bulmak, işi yüzeysel araştırmak.

“Bir yandan da ustaların yaptıklarını gözlüyordum. Çöken yeri doğrultmak amacıyla, alttan destek verip doğrultmak istiyorlardı. İşin kolayına kaçıyorlardı yani.”(B.K/105)

Hesabına (işine) gel- [TDK Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü] Erin-: Kendisi için elverişli olmak.

“Cuma'nın çobanlar içinde sevmediği bir çocuktum. Çünkü alacağım çerezleri tarttırarak almak istiyordum. Teraziyi çıkarmaksa Cuma'nın işine gelmiyordu. Eriniyordu hem de.” (A.A/21)

İyi gözle bakma- [Aksoy, 1984, s. 753]: Hakkında iyi düşünmemek.

“Köy enstitülülere iyi gözle bakılmayan yıllardı o yıllar.”(B.K/65)

Kabak (birinin) başına (başında) patla- [Aksoy, 1984, s. 755]: Birçok kişinin yaşanan olayla ilgisi bulunmasına karşın, tüm suçu bir kişinin üstüne atmak.

“Ne dün ne de bugün bir sıkıntı çeksinler sanmam o ve onun gibiler. Kabak yine benim başımda patladı.” (K.M/150, A.A/138)

Kabuğuna çekil- [Aksoy, 1984, s. 755]: Hiç kimseyle görüşmemek, kendi hâlinde kalmak istemek.

“Babama göre Anadolu insanının geleneksel savunma yöntemi bu..! Akıllı olduğunu belli etmemek, kabuğuna çekilivermek.” (A.A/64)

Kafası bozul- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok öfkelenmek, kızmak.

“Kafam bozuldu.”(B.K/122)

Kafasına dank et- [Aksoy, 1984, s. 758]: Yaşanan bir olay sonrasında bir anda doğruyu anlamak, olayın gerçekliğini kavramak. Burada Makal, “dank etmek” tabiri yerine “dant etmek” ifadesini kullanmıştır.

“Belki de ilk kez o gün kafama dant etti köylülüğün, Köy Enstitülerinin, Tonguç'un önemi...” (A.A/151, İ.P/134)

Aklını (bir şeyle) boz- [Aksoy, 1984, s. 456]: Bir konu üzerine sürekli düşünmek ve başka bir şeye odaklanamamak.

“O günden sonra anam yatağa düştü, babam da çifti çubuğu bıraktı. Ha yarın asacaklar, ha öbürgün asacaklar diyerek kafalarını bozdular.” (A.A/52)

Gâvura (papaza) kızıp oruç ye- (perhiz bozmak) [Aksoy, 1984, s. 661]: Birine kızıp kendi görevini unutmak.

“Bir yandan da bahçeyi korumak için çırpınmalar başlıyor. Ama kâfire küsüp de oruç yemek asla aklına gelmiyor.” (K.M/106, B.K/8)

Kan eksen can bit- [?]: Çok verimli topraklar için kullanılan ve ekilen ürün ne olursa olsun mutlaka ekinin alınacağını belirten kalıp ifadedir.

“Holand bölgesi, sözgelimi, dümdüz denizden çıkma topraktı ve kan eksen can bitiren türdendi.” (Ö.H/78)

Kan gövdeyi götür- [Aksoy, 1984, s. 762]: Çok kan dökülmek anlamına gelen deyim. Mahmut Makal burada “kan” yerine “ter” kelimesini kullanarak, deyimini yorulmak anlamıyla kullanmıştır.

“Ter gövdeyi götürmüyor ya heyecan aklı götürüyordu.” (K.S/10)

Kan kus- [Aksoy, 1984, s. 764]: Eziyet çekmek, sıkıntı yaşamak. Yazar bu deyimini, başkası tarafından birine eziyet çektirilmesi olarak tanımlanan “kan kusturmak” tabiriyle kullanmıştır.

“Ayakkabı getirmedi, yazma getirmedi.” diye kan kusturuyorlar adamcağıza...” (H.v.G/184, K.M/139, Y.B.A/114)

Kapağı (bir yere) at- [Aksoy, 1984, s. 764]: Ulaşılmak istenen yere ulaşmak, rahat bir yere geçmek ve sıkıntıdan kurtulmak.

“Onların yardımıyla Karaman Oteli’ne kapağı atıyoruz ama otelin içi dışından ayaz.” (Y.B.A/21)

Kara çal- [Aksoy, 1984, s. 767]: Bir kimseye iftira atmak, kişiyi suçlu duruma düşürmek.

“Kara çalmanın, yalanın kişi üzerindeki tepkisini somut olarak göstermek istedim size.” (B.K/47)

Kara kara düşün- [Aksoy, 1984, s. 768]: Üzüntülü ve kötümser bir şekilde düşünmek, durumundan şikâyet etmek.

“Biz ne olacağız diye kendi aramızda kara kara düşünüyorduk.” (B.K/131, K.M/133)

Karadeniz’de gemilerin mi battı? (Ne düşünüyorsun?) [Aksoy, 1984, s. 767]: Derin ve karamsar bir şekilde düşünen biri görüldüğünde, kişinin yakın çevresi tarafından alaycı bir üslupla sorulurken bu ifade kullanılır.

“Gemilerin mi battı Karadeniz’de Mehmet?” (K.M/133, K.E.v.Ö/146)

Karnı zil çal- [Aksoy, 1984, s. 770]: Çok acıkmak, her şeyi yemek istemek.

“Barsaklarımın gurlayışından da mı ağnamayonuz; karnım zil çalıyor.” (H.v.G/258, B.K/105)

Karşı çık- [Aksoy, 1984, s. 770]: Bu deyim iki anlamı vardır. İlk anlamı, başka şehir ya da ülkeden gelen misafiri karşılamaya gitmek, diğer anlamı ise yapılmak istenen bir işe karşı durmak, yapılmaması için mücadele etmektir. Mahmut Makal’ın eserinde tespit edilen örneklerde bu deyim ikinci anlamı kullanılmıştır.

“Gençlerle spor kulübü kurdum. Köylüler, top oynamanın günah olduğunu söylüyor ve karşı çıkıyorlardı.”(B.K/152, B.K/122)

Kel başa şimşir tarak [Aksoy, 1984, s. 774]: Maddî gücü yeterli olmayan birinin, durumuna uymayan, pahalı şeyler aldığını başkasına anlatırken kullanılan deyim.

“Kel başa şimşir tarak!” bizim işler hep o biçim!” (H.v.G/246, Ö.H/30, B.K/82,117)

Kelleyi koltuğa al- (kellesi koltuğunda ol-) [Aksoy, 1984, s. 775]: Ucunda ölüm olsa bile yılmamak ve ölümü göze alarak bir işe girişmek.

“İki yıldır bıçak ağzında, kelle koltukta görev yaptım.” (Z.M/130)

Kem küm et- (hık mık et-) [Aksoy, 1984, s. 775]: Verecek cevabı olmadığında konu geçiştirmek için anlamsız sözler söylemek.

“Ona da sordum bu kaniya nasıl vardığını. Kem küm etti.” (A.A/56)

Kenara çekil- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Etliye sütlüye karışmamak, hiçbir olayaya müdahale etmemek.

“Hınca hınç dolu odadan, ayakta olanlar da kenara çekildiler ve ortalık açıldı.”(K.S/18)

Kendi yağıyla kavrul- [Aksoy, 1984, s. 779]: Kimseden yardım beklememek, ihtiyaçlarını kendi başına karşılamak.

“Beş yüz evlik köyün ancak elli evi kendi yağıyla kavrulur gibi oldu.” (B.İ.G/36, K.M/139, İ.P/139)

Kıran gir- [Aksoy, 1984, s. 782]: Daha önce çok bulunan bir şeye artık erişememek. Burada Makal, bir dönem çocukların doğumdan kısa bir süre sonra vefat ettiklerini ve köylülerin buna bir çare aradıklarını anlatırken, bu deyim kullanmıştır.

“Çocuklara kıran girdi” diye eklemeyi de unutmadılar arada.” (Y.B.A/28)

Kırdığı koz kırkı aş- [Aksoy, 1984, s. 783]: Bir kişinin yaptığı olumsuz bir durumu, günden güne arttırarak devam ettirmesi anlatılırken kullanılan deyim. Bu deyim günümüzde “kırdığı ceviz” olarak geçmektedir ve Makal’ın eserinde de bu hâliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Kendi kırdıkları cevizin kırkı aşlığını hesaba katmadan, onlar da Orhan’ı bir yâr sevmekle suçluyorlardı.” (A./151, A.A/68)

Kırk (bin) dereden su getir- [Aksoy, 1984, s. 530]: Karşısındakini ikna etmek amacıyla aldatici sözler söylemek ve kurnaz bir davranışla, çözülemeyecek gerekçeler ileri sürmek. Bu deyim, çeşitli rivayetlere göre bir hikâyesi vardır. Eski bir zamanda rahat bir hayat süren köylünün karşısına zalim bir ağa ya bey gelir. Köylülerin topraklarının üstüne, herhangi bir izin almadan, değirmen yaptırır. Köylüler buna karşı çıksa da ağanın güçlü olduğunu bildikleri için bir şey yapamazlar. Ancak yaratıcı veya doğa ana onlara yardım eder ve çeşitli doğa olayları sonucu değirmen yıkılır. Mahmut Makal, geçmişten beri anlatılagelen hikâyeye atıfta bulunarak, eserinde bu deyime yer vermiştir.

“Kırk dereden su gelir; bir değirmen döndürür.” deyişindeki gibi, köşekte bucakta yapılan ağıtlı fısıltıların birleşmesinden yeni bir düşünce çıktı ortaya: Yağmur yakarışına çıkmak.” (M.S/36)

Kol gez- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kötü bir durum veya davranış çokça bulunmak.

“Amerikalılar kol gezmeye başlayalı ülkede, yani pireler içeri gireli, Tonguç’un adı unutuldu, silindi.” (Y.B.A/161, A.A/139)

Kolları sıva- [Aksoy, 1984, s. 845]: Var gücüyle bir işe girişmek ve o iş için çabalamak.

“Kolları sıvayıp, keseri ele almak ve derdi, hasta memurun arkadaşının yaptığı gibi kökünden halletmek gerekmektedir.” (İ.P/146, B.K/112)

Koltukları kabar- [Aksoy, 1984, s. 789]: Kendisinin ya da bir yakının övülmesiyle iftihar etmek, böbürlenmek, büyülenmek.

“Bizim isli evin, zift gibi elime sıvaşan, tezek ve çıra işleriyle badanalanmış münasip bir yerine bir ağaç çivi çakıp ilk defa lâmbayı yaktığım gün en büyük zaferi kazandıktan sonra koltukları kabaran bir kumandana dönmüştüm.” (B.K/60)

Kök sal- [Aksoy, 1984, s. 790]: Bir yere iyice yerleşmek, kendi yeri gibi benimsemek.

“Yurdumuzun ilkokul öğretmenine olan gereksinimi geçici önlemlerle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu yüzden de ortayı yarım bırakmış ya da ilk’i bitirmiş gençleri öğretmen vekili olarak atama geleneği hayli kök salmıştır.” (K.M/103)

Kökünü kazı- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Hiçbir kalıntısını bırakmayacak şekilde bir şeyi yok etmek, önceki varlığını unutturmak.

“Evet, Mahmut Pazar son öğretmeniydi ülkenin, ondan sonra öğretmenliğin kökü kazanmıştı.” (B.K 2/171, B.K/112, H.v.G/220)

Köpeksiz köy bulmuş da çomaksız (değneksiz) geziyor [Aksoy, 1984, s. 791]: İşine engel olacak kimse olmadığında istediği her şeyi yapabilmek.

“Efendiler, bugünkü serpilmenizi ve köpeksiz köyde eli deyneksiz gezmenizi uzun sürecek sanarak aldanmayın.” (İ.P/10,57)

Köprüünün (köprülerin) altından çok su geçti [Aksoy, 1984, s. 791]: Eskiden kullanılan yöntemlerin o döneme ait olması ve zamanın eskisi gibi olmadığı için yeni kuralların koyulmasını belirtmek için kullanılan deyim.

“Böylece, köprülerin altından sular geçerken ve de yıllar boşu boşuna öldürülürken, garp cephesinde de yeni bir şey olamayacağını, eski hamamın eski taşıyla devam ettiğini bir kez daha görmüş olacaksınız.” (Z.M/190)

Kör kör parmağım gözüne [Aksoy, 1984, s. 792]: Yaşanan durumun apaçık ortada ve anlaşılır olduğunu, bunu anlamamak için kör olmanın gerektiğini anlatmak için kullanılan deyim.

“Ama kör kör parmağım gözüne demeleri bazan mümkün olmadığından, sudan nedenler ileri sürmek de kıyımcıbaşların işi.” (K.Z/10)

Kulağına küpe ol- [Aksoy, 1984, s. 794]: Başına gelen bir olaydan ders çıkarmak, bu uyarıyı hayatı boyunca benimsemek.

“Kulağa küpe olacak bir söz söylemişti uzman.” (D.M.T/72, A.A/30, K.M/103)

Kulak asma- [Aksoy, 1984, s. 794]: Birinin söylediklerine önem vermemek, o kişiyi dikkate almamak.

“Vakit tamam, artık alışveriş yapamam” dedi ve ricama kulak asmadı.” (Ö.H/7, B.K/139, A./66, B.K 2/168, İ.P/15,65, M.S/9)

Kulak kabart- [Aksoy, 1984, s. 794]: Belli etmemeye çalışarak dinlemek, dikkatini konuşmaya vermek.

“Kurul üyelerinden Suat Celil Bey, sorularına cevap verme sırası bana gelince kulak kabarttı.” (A.P/167)

Kulak misafiri ol- [Aksoy, 1984, s. 764]: Yakınında konuşulanları dinlemek.

“Okulun önünde, oy vermek için sıra bekleyen kadınlara kulak misafiri oldum.” (H.v.G/262, Y.B.A/55)

Kulak ver- (kulak tut-) [Aksoy, 1984, s. 795]: Bir şeyi iyi anlamak ve üzerine düşünmek için dikkatli bir şekilde dinlemek. Burada Makal, deyimini olumsuz anlamıyla kullanmıştır.

“Biz köylüler, ayda yılda bir kente ineriz ve ona buna kulak vermeden aynı gün geri döneriz.” (H.v.G/182, İ.P/98, B.K/117, K.M/82)

Kulakları (kulağı) çınlasın [Aksoy, 1984, s. 794]: Arkasından güzel duygularla bahsedilen kişi için ondan bahsedildiğini anlaması temennisinde bulunmak. Mahmut Makal bu deyimini kötü temennisini dile getirmek için kullanmıştır.

“Aksaray Valisi Cumali'nin kulakları çınlasın...” (D/378)

Kulp tak- [Aksoy, 1984, s. 795]: Bir kişide kusur aramak, bahane bulmak. Suçu karşı tarafa atmak için sebep üretmeye çalışmak.

“Sonra davadan vazgeçilmesi için bir taraf tazminat ödüyor, öbür taraf da bir kulp takıp kaza süsü vererek hastanenin yolunu tutuyor.” (B.K/24,70, Z.M/103)

Kuş uçurma- [Aksoy, 1984, s. 798]: Kuralların çiğnenmemesi için aşılamaz ve sıkı tedbirler almak.

“Bu kitabın yazıldığı tarihte Adnan Menderes memleketin üstünde kuş uçurtmuyordu.” (İ.P/75)

Kuyusunu kaz- (birinin) [Aksoy, 1984, s. 799]: Bir kişiyi felakete sürüklemek için tuzak kurmak, ona zarar vermek için her yolu denemek.

“Eskiden çalışmak vardı. Herkes çalışmaya yöneldiği için, kimse kimsenin kuyusunu kazmaya uğraşmaz, kadiya kaymakama da işi düşmezdi.” (B.K/170, D/374, A.A/71)

Küplere bin- [Aksoy, 1984, s. 801]: Bir olaya ya da kişiye çok öfkelenerek ateş püskürmek.

“Durmuş’a sordu. O da “hayır” dedi. Oruç tutup tutmadıklarını sorup da her ikisinden yine “hayır” diye yanıt alınca, küplere bindi.” (K.G/113, H.v.G/200, B.K/35)

Lafi değiştir- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Başka bir konuyu dile getirmek ve önceki konunun kapanmasını sağlamak.

“Kırk yılda bir bizi demiş gelmiş, gönlünü hoş tutalım,” dedim de lafi değiştirdik.” (K.S/15)

Mal bulmuş Mağribi (Mısır’ın batısındaki kuzey Afrika halkından olan kişi) gibi [Aksoy, 1994, s. 808]: Büyük bir zenginliğe kavuşmuş kadar sevinçli olmak.

“Tonguç’u ezmeye başlarken de küçücük bir olay, bir kitap hediye etme olayı yakalamışlar ve buna mal bulmuş mağribi gibi sarılmışlardır.” (Z.M/21, B.İ.G/78)

Mâl et- [Aksoy, 1984, s. 808]: Kendisine ait olmayan bir şeyi kendisininmiş gibi göstererek aitlik bildirmek anlamıyla kullanılan deyim.

“Okulla da kalmadık: Köyümüze örnek bir elma bahçesi ve bağ yapalım, dedik. Bunu okula mâl edip aynı zamanda uygulama bahçesi yapacaktık.” (B.K/62, 108, 171)

Meraktan çatla- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok merak etmek, merakından yerinde duramamak.

“Öyle bir sandık ki, kapağını açık tutuyorlar, kolunu aşağı büktüler mi türkü söylemeye başlıyor, yukarı büktüler mi sesini kesiyordu. Hongurafmış adı. Çatlıyorduk meraktan.” (A.A/20)

Meteliğe (On para değerinde olan Rumca eski bir kelime), kurşun at- [Aksoy, 1984, s. 813]: Hiç parası olmamak.

“Neden dersin, her şeyden önce biz, meteliğe kurşun atan insannarık.” (Y.B.A/102)

Meydan dayağı at- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Kişi veya kişileri kalabalık içinde dövmek, herkesin gözü önünde cezasını vermek.

“Bir punduna getirip adamlara meydan dayağı çekecektir.” (B.K/15)

Mırın kırım et- [Aksoy, 1984, s. 815]: Bir işi gerçekleştirirken nazlanmak, isteksiz gibi görünmeye çalışmak.

“Tavrına bakılırsa mırın kırım etmeyi aklından geçiriyordu hoca. Ama işin içine müfettiş sözü karışmıştı.” (K.G/115, H.v.G/182)

Muradına er- [Aksoy, 1984, s. 816]: Çok istenilen bir şeye kavuşmak.

“Babaları ölünce sabredemediler. O akşam, çıkardıkları gürültü sonunda, Çalık Ali’nin sırtanı binip yazıdan yabandan tezek topladığı eşeğini biri çekip gitti; sözünü ettiğimiz eski paltoyu da öbürü alarak muratlarına erdiler.” (H.v.G/275, B.K/135, 170)

Ne Şam’ın şekeri ne Arap’ın zekeri (yüzü) [Aksoy, 1984, s. 825]: Yarar sağlayabileceğine emin olunan ancak karşılaşmak istenmeyen kişileri tanımlamak için söylenen deyim.

“Avrupalının sizi eleştirmesini ve alaylı yanından övmesini de önleyemezsiniz. “Ne Arabın yüzü, ne Şam’ın şekeri” diyebiliyor musunuz? O zaman övgüleri de yergileri de kendilerinin olsun?” (D.M.T/73)

Nuh der peygamber demez [Aksoy, 1984, s. 827]: Fikirlerinden asla vazgeçmeyen, söylediklerinde direnen inatçı kişileri belirten ifade.

“Nuh diyor da peygamber demiyor.” (B.K/117)

Nutku kuru- (Nutku tutul-) [Aksoy, 1984, s. 828]: Korku, heyecan veya endişeden dolayı söyleyecek söz bulamamak, şok olmak.

“Nergiz aklıma geldikçe nutkum tutulacak.” (D.M.T/144)

Nutuk at- (çek-) [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Kişilere kendisini üstün biriymiş gibi göstererek öğüt verici, uzun ve sıkıcı konuşmalar yapmak.

“Tarih boyunca onlar nutuk atmış karşısındakiler ses çıkarmadan dinlemiştir. (D.M.T/21, B.K/62)

Okkanın altına git- [Aksoy, 1984, s. 830]: Haksız yere ezilmek, zarar görmek, yara almak.

“Gördünüz mü adaleti! Dayak yememeye bakmalı, yoksa okkanın altına gittiğimiz gündür.” (B.K/137)

Ok yaydan çık- [Aksoy, 1984, s. 831]: Geri dönülemeyecek bir iş yapmak.

“Ama ok yaydan çıkmış, hikâyeyi anlatmıştı bir kere.” (K.E.v.Ö/140, B.K/87,122, 123)

Olmayacak duaya âmin de- [Aksoy, 1984, s. 831]: Gerçekleşemeyecek, olumsuz sonuçlanacağını kesin olduğu işlerle uğraşmak. Boş yere çaba göstermek.

“Bunları söylerken, geçmiş yağmura kepenek sallamak kabilinden, Köy Enstitülerinin ismini geri almak gibi, olmayacak duaya âmin demek istemiyoruz.” (A./112, H.v.G/214)

Omuz silk- [Aksoy, 1984, s. 832]: Aldırmamak, umursamamak.

“Ders dinlemekte olan ağalara göz etti Fikri Bey, onlar da hep birden omuz silktiler.” (K.G/118)

Ortada fol yok yumurta yok [Aksoy, 1984, s. 659]: Ortada konu ile ilgili hiçbir belirti yokken varmış gibi davranmak.

“Bir Bakan değil, Aksaray’ın koruyucusuydu sözde. Aksaray’ı il yaptığını bağıra bağıra söylüyordu ortada fol ve yumurta yokken.” (K.M/139, Z.M/89)

Ödün ver- [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Uzlaşma sağlanabilmesi için, karşılıklı olarak haklarından feragat etmek.

“Heyecanlarımızı yaşıyorduk. İnançlarımızdan ödün verecek durumda değildik.” (B.K/89, 126, D.M.T/85, B.İ.G/19)

Öküz (ün) altında buzağı ara- [Aksoy, 1984, s. 837]: Akla uymayan sebeplerle suç ve suçlu bulmaya çalışmak.

“Bunun altında başka anlamlar aramak boşunadır. Öküz altında buzağı aramağa benzer.” (Z.M/149, B.K/72)

Önü kavurga kavuruyor, arkası harman savuruyor [Aksoy, 2004, s. 372]: Bir taraftan işinin iyi gittiğini ve başarılı olduğunu ancak diğer taraftan birçok sorunla boğuştuğunu anlatmak için kullanılan deyimdir. Bir türlü tam anlamıyla huzura erilemediği anlatılmaya çalışılır. Mahmut Makal’ın örneğinde de bu durumdan yakınılır.

“Önümüz kavurga kavuruyor, arkamız harman savuruyor.” (H.v.G/235)

Pabucu dama atıl- [Aksoy, 1984, s. 845]: Bir şeyin daha iyisi elde edildiğinde eskisine değer vermemek, önemsememek.

“İnsanlığı esir alma yolundaki Dallas ve ona da taş çıkartan Parıltı ve benzerleri, yine de basılı kâğıdın pabucunu dama atamıyor.” (A./153, H.v.G/280)

Parmak bas- [Aksoy, 1984, s. 850]: Konuşulan bir konu üzerindeki bir noktaya dikkat çekmek.

“Gazetenin 1.sayfasında aynı derde parmak basılıyordu halk adına.” (D/361)

Patlak ver- [Aksoy, 1984, s. 853]: Gizlenen bir durumun bir anda ortaya çıktığını belirtmek için kullanılan deyim.

“Ona da direnç vermeye çalışıyordum. Derken olay patlak verdi.” (B.K/123)

Peşkeş (Armağan anlamında kullanılan Farsça kelime) çek- [Aksoy, 1984, s. 854]: Bir kimseye iyi gözükme için kendine ya da başkasına ait bir malı, yaranmak istediği birine armağan olarak sunmak.

“Türk kızlarını Amerikalı erkeklere peşkeş çekiyor hükümet diye propaganda yapıyor. Kapı gibi gizli emir var elimde. Peşkeş çektiler diyeni yakalayacağım.” (K.M/135)

Pişmiş aşı (soğuk) su kat- [Aksoy, 1984, s. 856]: Bitmek üzere olan bir işi bozacak davranışta ve girişimde bulunmak.

“Neden su katmış yani bu kız, pişmek üzere olan aşı?” (A.P/167, K.S/71, B.İ.G/60)

Pişmiş tavuğun başına gelme- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Çok fazla sıkıntı çekmek, kolay kolay başa gelmeyecek şeyleri, konusu geçen yaşadığını belirtmek için kullanılan deyim.

“Hani Türkçe’de çok güzel bir deyim vardır. “Onun başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmedi” derler.” (Z.M/201)

Punduna getir- (pundunu bul-) [Aksoy, 1984, s. 528]: Fırsatını bulup, en doğru zamanı ve durumu yakalamak.

“Bir punduna getirip adamlara meydan dayağı çekecektir.” (B.K/15, B.K/70, H.v.G/198, Y.B.A/51)

Rast git- (iş) [Aksoy, 1984, s. 859]: Olması için çabalanan işlerin yolunda gitmesi ve istenen biçimde gelişmesi anlamına gelen ifade.

“Neyse, işim rast gitti, Bayram’ın kamyonu tavuk sandıklarını yüklemiş, yürürken yetiştim.” (K.S/27)

(Birini) Rezil et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: İsteyerek ya da istemeyerek birini toplum içinde utanılacak duruma sokmak, güç bir durumda bırakmak.

“Usulca çekti kitabı, “Bizim Köy” dü bu! Baha Bey okumamıştı ama pislüğimizi; yoksulluğumuzu, ortaya koyan, bizi dünyaya “rezil” eden kötü bir kitap olduğunu biliyordu. Öyle duymuştu.” (B.K/143)

“Tatilde şu köyden ayrılmayı da safa sürmek için, istemiyordu.”(K.G/98)

Sakalı değirmende ağart- [Aksoy, 1984, s. 865]: Yaşına rağmen bilgisiz ve kültürsüz, dünyadan habersiz olmak.

“Utanmaz herif! Bu sakalı değirmende mi ağarttın?” (K.S/14)

Salık ver- [Aksoy, 1984, s. 866]: Bir işin doğru olduğunu söylemek, bu bağlamda tavsiye etmek.

“Köy çocukları için Antalya Aksu’da bir okul açıldığını, babalarımıza bizi oraya göndermelerini salık verdi.” (B.K/92, A.A/36)

Saman altından su yürüt- [Aksoy, 194, s. 866]: Kendisinin yaptığını belli etmeden, gizli bir şekilde ortalığı karıştırmak ve insanları birbirine düşürmek.

“Tonguç’un savunması bu saman altından yürütülen sulara ışık tutacak ve onların gerçek endişelerinin hiç de Türkiye’nin, Türk köylüsünün çıkarı olmadığını gösterecektir.” (Z.M/23, A.A/50)

Sap yiyip saman çıkar- [Aksoy, 1984, s. 866]: Bir olaya çok sinirlenmek.

“Sap yedi saman çıkardı.” (H.v.G/269)

Sararıp sol- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Sağlığı bozulmak, kötüleşmek.

“Duvar diplerinde toplanıp saatlerce çömelerek dertleşenlerde bet-beniz sararıp solmaya başladı.” (B.İ.G/35)

Sarpa sar- [Aksoy, 1984, s. 751]: Bir işin, içinden çıkılması zor bir duruma gelmesi ve çıkmaza gelmesi durumunda kullanılan deyim.

“Gel gelelim, göne gelince işler sarpa sardı.” (M.S/53)

Sefa sür- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak.

Sel gider kum kalır [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Geçici durumlara güvenmenin doğru olmadığını, kalıcı durumlara göre hareket etmenin gerekliliğini anlatırken kullanılan deyim.

“Zaman Köy Enstitüleri gerçeğini güçlendirdi. Öteki deyimle, sel gitti, kum kaldı.” (K.E.v.Ö/49)

Sesi kesil- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şey söyleyerek sessiz kalmak.

“Ağabeyim cahildi, zoru görünce sesini kesti.” (B.K/154)

Sıfırı tüket- [Aksoy, 1984, s. 872]: Bütün gücünü veya parasını harcamak, elinde hiçbir gücü kalmamak.

“Sen gideli bizler sıfırı tükettik.” (D/388)

Sırta kadem bas- [Aksoy, 1984, s. 873]: Hiç kimsenin bilmediği bir anda yok olmak.

“Mübarek sırta kadem basmış olmalı.” (H.v.G/206)

(Arkası) Sırtı yere gelme- [Aksoy, 1984, s. 479]: Hiçbir zaman yenilgiye uğramamak, sağlamlığı sarsılmamak.

“Tören bitti ve bize dönerek “Ulan karaoğlanlar, yüzümü yine ağarttınız. Sizler varken sırtımız yere gelmez” dedi ve bizim yanaklarımızdan şapır şupur öptü.” (B.K/100)

Sineye çek- [Aksoy, 1984, s. 875]: İstenmeyen bir durumu kabullenmek zorunda kalmak.

“Sineye çektikleri kırk türlü derdi bıçak yarası gibi her gün açıp kapamak, düşünüp taşınmak, soluğu erkekçe bir küfürde almak...” (Y.B.A/76, H.v.G/179)

Soluğu (bir yerde) al- [Aksoy, 1984, s. 877]: Hızlı bir şekilde gidilmesi gereken yere gitmek.

“Ayağındaki nalın denen tahtaları buzların üstünde şakır şakır sürükleyerek, arkasından kovalanıyormuş gibi soluğu “millet hastanesi” nde alıyor.” (H.v.G/277, K.S/17, B.K/70)

Sökün et- [Aksoy, 1984, s. 879]: Birçok şeyin üst üste, birbiri ardına gelmesi durumunu açıklamak için kullanılan deyim.

“Gece yarısı ellerinde meşalelerle cinler sökün ediyorlar. Oynuyorlar, oynuyorlar...” (M.S/3)

Söz aç- (bir şeyden) [Aksoy, 1984, s. 872]: Bir konu üzerinde konuşmaya başlamak.

“Siz hep milliyetçilikten dem vurursunuz. Ama milliyetçiliğin lafla olmadığını çok iyi bilmeniz gerekir. Siz milliyetçi olsanız bu fabrikanın bunca zaman kapalı kalmasına herhâlde gönlünüz razı olmazdı.” (B.İ.G/25, B.K/147)

(Birinin) Suyu ısın- (kayna-) [Aksoy, 1984, s. 887]: Bir kişinin, çalıştığı işten uzaklaştırılacağını belirtmek için kullanılan deyim.

“D.P ocak başkanlarının ve vatan cephesi kurucularının istedikleri kadar boru öttürme özgürlükleri olduğu için, Menemen’de suyum çabuk ısıttılar.”(B.K/170)

Suyunu çek- [Aksoy, 1984, s. 888]: Harcanan paranın bitmek üzere olduğunu açıklamak için kullanılan ifade.

“Çok şükür iğneler beni kurtardı. Kurtuldum ya harçlık da suyunu çekti.”(K.S/13, Y.B.A/21, B.K/8)

Süt dökmüş kedi gibi [Aksoy, 1984, s. 890]: Suçunu bilmek ve bundan utanmak anlamına gelen deyim.

“Kendileri bir parmak üstlerinin yanında süklüm püklüm ya, başkalarının da kendilerinin yanında süt dökmüş kedi olmasını isterler.” (A.A/98)

Şakaya getir- [Aksoy, 1984, s. 892]: Ciddi bir konuyu şaka yollu dile getirmek.

“Bu işe eli daha yatkın olmakla birlikte bir ucunu şakaya getirerek, dişini çektiği insanlara eziyet etmekten hoşlanan öteki dişçilerden birisi de Demirci Kel Ali.” (H.v.G/211)

Tahtalıköyü boyla- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Ölmek.

“Hiçbir şey olmaz demişlerdi. Ama oldu: 1-Bizim en son ameliyat ettiğimiz hasta iki gün sonra peritanitten imama teslim olup tahtalıköye gitti.” (B.K/168)

Tası tarağı topla- [Aksoy, 1984, s. 899]: Başka bir yere gitmek üzere tüm eşyalarını toplamak.

“Bu arkadaş ve yanımızdaki Bağlıca Köyünün öğretmeni, baharda tası tarağı toplayıp ilçeye gelmişler, yazı orada geçiriyorlar.” (A.P/59)

Taş çıkart- (Biri başkasına) [Aksoy, 1984, s. 900]: Birinin diğerlerinden daha üstün olduğunu anlatmak için kullanılan deyim.

“Köylü âlim değildir ama ârifdir. Gelişi güzel aydın dediğimiz çoklarına taş çıkartırcasına yorumladıklarını bilirim dinlediklerini.” (B.K/120, Z.M/34, D.M.T/44, A.A/40, İ.P/4, Z.M/90)

Tefe koy- [Aksoy, 1984, s. 902]: Birini ya da bir şeyi başkalarına tanıtırken yermek, küçük duruma düşürmek, alay etmek ve beğenilmeyen özelliklerini söylemek.

“Kendisinin de içinde olduğu bu kitleyi tefe koyarken, tefin içinde en çok çabalayanın kendisi olduğunu göremiyor.” (A./127)

Tepesi (beyni) at- [Aksoy, 1984, s. 905]: Birden bire çok öfkelenmek.

“Köy odasında çat pat okutmuşlar birisine. Hepsinin tepesi atmış.” (B.K/84, B.K/107)

Teselli et- (vermek) [TDK Güncel Türkçe Sözlük]: Üzgün olan birini avutmak, içinde bulunduğu duygusal durumdan çıkmasını sağlamak.

“Başka bir şey yapamadıysa bile şu anda, kader kâğıtlarıyla Ağayı teselli etmiştik.” (K.S/16, B.K/101)

Toz kondurma- [Aksoy, 1984, s. 911]: Bir şeyde ya da bir kimsede kusur olduğunu kabul etmemek.

“Çeşitli yerlerde lâf açıldıkça Köy Enstitüleri ve Tonguç üstüne söylev çeken aydınlara rastladım. Eskiden bu kişiye ve bu kurumlara toz kondurmayan, bu yerden

bitme, aslında sorumsuz ve de bilinçsiz aydınlara, başta da dediğim gibi, bir hâl o da son yıllarda.” (A./54, Ö.H/96, B.K/88)

Tuz biber ek- (Üstüne, yaraya) [Aksoy, 1984, s. 913]: Üzücü bir durumu daha da üzücü hâle getirmek.

“Bakanlığın yayınlarını okutmaktan sorular açıldı. O dergi ve gazeteler tuz biber ekti.”(B.K/127, K.G/126, A./121, Y.B.A/69, M.S/15,84, K.E.v.Ö/76, A.A/67)

Tuzla buz ol- [Aksoy, 1984, s. 913]: Kırılan bir şeyin sayısız parçaya bölündüğünü anlatmak için kullanılan deyim.

“Camları tuzla buz olmuş.” (B.K/134)

Tüy dik- (Üstüne) [Aksoy, 1984, s. 914]: Hâlihazırda kötü olan bir durumu daha da kötüleştiren bir eylemde bulunmak.

“Bu oyun gözlerimizi yaşartana kadar bizi güldürürken yerli Rumlardan birisinin şapka üstüne kondurduğu söz tüy dikti.”(B.K/5, B.İ.G/23, B.K/111)

Uçan kuştan medet um- [Aksoy, 1984, s. 915]: Sıkıntısını çözebilmek için olur olmaz herkesten yardım istemek.

“Köylü güz aylarında ve baharda bile çocuğunu iş-güç yüzünden okula verememenin üzüntüsü içindedir. Ucan kuştan medet ummaktadır.” (K.E.v.Ö/130, İ.P/115)

Un ufak et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Değerini neredeyse yok etmek, görülemeyecek hâle getirmek.

“Ama olanaksızdı yan yana getirip okumak. Emekleri un ufak edilmişti bir Benli Afet adına.” (B.İ.G/83)

Ununu eleyip eleğini as- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Belli bir yaşa geldikten sonra eski yaptıklarını yapmamak, yapacak önemli bir işi kalmamak.

“Bizler eski toprağız. Unumuzu da eledik sayılır. Ama eleği asmaya niyetimiz yok.” (D/350)

Ümidi kes- : Bir olaya ya da kişiye olan umudunu kaybetmek. Artık o kişiye karşı güveni kalmamak.

“Muhtardan ümidi kestik.”(B.K/141)

Üstesinden gel- [Aksoy, 1984, s. 921]: Kendisine verilen bir görevi başarıyla bitirmek ya da yaşadığı sıkıntıları çözüme kavuşturmak.

“Bir zamanlar, programındaki eğitim ilkelerini uygulayabilmek için araya araya Tonguç’u bulmuş, bu işin üstesinden ancak sen gelebilirsin, diyerek onu İlköğretim Genel Müdürlüğü koltuğuna oturtmuştu.” (Z.M/21)

Üstüne çullan- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Saldırarak üzerine abanmak.

“Müdür, Kız Enstitüsü Müdürünün kocasıydı. Karılı, kocalı üstüme çullanıyorlardı.”(B.K/123)

(Birinin) Üstüne yürü- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Birini korkutmak amacıyla üstüne saldırıcağı gibi davranmak.

“Kar küreğiyle üstüme yürüdü.”(B.K/64)

Üzerine titre- [Aksoy, 1984, s. 923]: Çok sevdiği birine ya da bir şeye zarar gelmemesi için özenle korumak, kollamak.

“Eğer bu yuvalarda kaynayan kanın sıcaklığını milletçe duysaydık, bu yuvaların soğumaması, dağılmaması için üzerlerine titreseydik, köy enstitülerinden her alanda bir değil, birkaç düzine Makal bekleyebilirdik.” (B.K/8)

(Birine bir şey) Vız gel- (Vız gelip tırıs gitmek) [Aksoy, 1984, s. 927]: Bir şeye önem vermemek, dikkate almamak, umursamamak.

“Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.” desin. Gene vız geliyor.” (Z.M/18)

Yakayı ele ver- [Aksoy, 1984, s. 932]: Bir şeyden kaçan kimsenin yakalandığını ya da yaptıklarının ortaya çıktığını belirtmek için kullanılan deyim.

“Haberlerin sonunda yakayı ele veriyorlar bereket.” (İ.P/92, Z.M/50)

Yakayı kurtar- (sıyırmak) [Aksoy, 1984, s. 932]: İstemeyerek bulunduğu bir yerden ya da durumdan kurtularak rahata ermek.

“Çocukcağız son sınıftan atılacakken yakayı kurtarmıştı.” (D/364)

Yan çiz- [Aksoy, 1984, s. 933]: Kendisine verilen bir görevden kaçmak.

“Hastanede Fatma, Osman, Mustafa; memlekette köylüdür. Ne kadar yan çizersek çizelim, bu gerçek vardır.” (K.M/113, D.M.T/21)

Yanıp tutuş- [Aksoy, 1984, s. 935]: Elde etmek istenen şey için güçlü bir istek duymak.

“Akşamüstü Hasanoğlan’a vardık. Yüksek kısım yüksek kısım diye yanıp tutuştuğumuz okul.” (B.K/34)

Yerinde yeller es- [Aksoy, 1984, s. 943]: Öncesinde var olan bir şeyi artık bulamamak.

“İcracılar hacze gelince bütün o defterde sayılıp dökülen mallarını yerinde yeller estiğini görerek elleri böğürlerinde kalıyorlar.” (B.K/41, H.v.G/201,220, A.A/79, A.P/23)
Yerle bir et- (Hâk ile yeksan et-) (ol-) [Aksoy, 1984, s. 944]: Geçmişte farklı bir yapıyla kullanılan bu deyim, günümüzde “yerle yeksan etmek” olarak kullanılmaktadır ve “yapıyı tahrip ederek yere indirmek” anlamına gelmektedir.

“Artık kimin bahçesinde hıyar erken çıkmışsa geceleri hıyar cülüğü(yavrusu) arayacağız diye çiğneyip yerle yeksan ederler.” (M.S/26)

Yol göster- [Aksoy, 1984, s. 949]: Ne yapılacağını ve nasıl yapılacağını göstermek, önderlik etmek.

-Biz köylü çocuklarının kıskanılmasını iki noktada topluyorum ben; Ağaların çıkar kapılarını değiştirip yoksul ve geri kalmış köylümüze geçitler tanımak, öteki de, yaşam boyu toprağa basan ayakların, kaldırım taşları çiğneyenler karşısında görülüp sözü geçen, yol gösteren ve eğiten-öğreten olarak birdenbire belirmiş olmalarıdır... (B.K/65, B.K/34)

Yola gel- (getir-) [Aksoy, 1984, s. 948]: Birinin yanlış tutumunu düzeltmek ve doğru tutumu kazandırmak.

“Duyduysan iyi. Seninle yollarımız ayrıymış baksana. Sen eteğindeki taşı dök, köylülerini yola getir, ben de yolunuza kum dökülmesi için emir vereyim.” (K.M/127)

Yoluna koy- (iş) [Aksoy, 1984, s. 949]: Bir iş olması gerektiği şekle getirmek.

“Köyde örgü ve dokuma işleri yoluna konmuştur.” (B.K/60)

Yolunu bekle- (gözle-) [Aksoy, 1984, s. 949]: Özlenen kişinin sağ salim gelmesini beklemek.

“Bana muhtaç olup boynu kıldan ince fikiralar yolunu gözleyip el açacaklar yolunu gözleyip el açacaklar.” (B.K/69)

Yüreği cız et- (cızla-) [Aksoy, 1984, s. 954]: Ansızın içi sızlamak.

“Bu yakacak sorununu köyün okulu açısından alınca da yüreği cız ediyor kişinin.” (D/304)

Yüreğine (soğuk) su serpil- [Aksoy, 1984, s. 955]: Hissettiği heyecan, korku, kaygı gibi duygulardan sonra gelişen olumlu bir haberle içi ferahlamak, rahatlamak, iyi hissetmeye başlamak.

“Bunu, çeşitli yerlerdeki gözlemlerime dayanarak belirtebilirim.” diyerek yüreklerine biraz su serpiyorum.” (K.Z/62)

Yüz çevir- (Bir kimseden) [Aksoy, 1984, s. 957]: Birine karşı gösterdiği ilgiyi artık göstermemek, o kişiyle ilişkiyi kesmek.

“Türk yazarları yüzyıllarca Anadolu gerçeğine yüz çevirdiler.”(H.v.G/157)

(Eşiğine) Yüz sür- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Aşırı sevgi göstermek ve dilekte bulunmak için bir yere ya da kişiye yalvarmaya gitmek

-Eğer pişman olup suçunu, günahını bağışlatmak isteyen varsa: Hicaz’a, Mekke’ye gidip Haceriesvet’e yüz sürmesinler. Boşuna evliya, yatır ziyaretlerine koşmasınlar. Köy Enstitülerini kuranların, yaşatanların, oralara hizmeti geçenlerin kabirlerini ziyaret etsinler.(B.K/171, M.S/6)

Yüzünü ağart- [Aksoy, 1984, s. 961]: Yaptığı işle birine övünç duyacağı bir durum kazandırmak.

“Tören bitti ve bize dönerek “Ulan karaoğlanlar, yüzümü yine ağarttınız. Sizler varken sırtımız yere gelmez” dedi ve bizim yanaklarımızdan şapır şupur öptü.” (B.K/99)

Zapt et- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Bir şeyi güç kullanarak önlemeye çalışmak.

“Hiç sıtma, şu incecik iplikle zapt edilir mi?” (B.K/165)

Ziyan ol- [TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü]: Boşu boşuna harcanmak, zarar görmek.

“Taktırmıyorum. Zîra o da ziyan olacak.” (B.K/75)

4.2.4. Özdeyiş

Bir olay, konu ya da durumun üzerine söylenen, kısa olmasına karşın etkileyici yönü bulunan ve söyleyeni belli olan sözlere özdeyiş denir. Özdeyiş; vecize, ilke söz-özlü söz, aforizma gibi isimlerle de bilinir.

Başka bir açıdan bu kelimeyi şöyle de tanımlayabiliriz: Özdeyiş derin anlamı olan geniş duygu ve anlatıların tek ve sloganımsı cümle şeklini almış halidir; yani derin duygu tasvirleri ve onlarca kelimeyle ifade edilmeye çalışılanın tek solukta çıkmasıdır. Vecizeler az ve öz kelimelerle çok şey ifade etme esasına dayanır, kelime fazlalığı asla bulunmaz (Bak, 2016, s.2).

Mahmut Makal’ın eserlerinde, gerek Türk milletinde derin izler bırakan fikir insanlarının özdeyişlerine, gerekse diğer milletlerdeki önemli fikir insanlarının sözlerine yer verilmiştir. Tespit edilen örnekler şöyledir:

Âşık Serdârî: “Serdârî’nin dediği gibi, “Omuzdan kesilmiş kolumuz bizim.” (A.A/68)

-İçlerinde birinin yaptığı işareti görünce de Âşık Serdârî'yi anımsamamak elde değildi: Bir uzun bir de kısa çizgi çocuk dikine. Bununla bu eşit olur mu hiç, demek istiyordu. Ben de Serdârî'nin bir dizesini geveliyordum:
“Kısa çöp, uzundan hakkını alacak!” (A.A/142)

Bernard Shaw: “Bernard Shaw: “Sizi asmalarını istemiyorsanız, insanları güldürün.” der.” (A./147)

Dadaloğlu: “Dadaloğlu'nun “Karışmış sağmalı yozunan gelir” dediğindeki gibi, baylı bayanlı doktorlar, hemşireler karıştı.” (B.İ.G/75)

Dostoyevski: ““İnsan alışan hayvandır” demiyor mu Dostoyevski?” (A.A/129)

Fuzuli: “Şair sözü yalandır, demişler.” (K.M/156)

Hz.Muhammed(s.a.v)

-Emeklilik hayatınızda size uzun, sıhhatli, mes'ut ve bahtiyar nice yıllar dilediğimizi, öğrencilerinizin en halisane temennileri olarak kabul buyurmanızı arz eder. “Bir kelime öğretenin bin yıl kölesi olayım.” Sözüünü unutamayacak bir neslin anlayışı ile sizi ve şahsınızda öğretmenlik mesleğini hürmet ve şükranla selâmlarım...” (A./60)

Koca Ragıp Paşa: “Zavallı politikacılar, diyeceğim. Ve de, şecaat arzederken merdikıpti sirkatin söyler, diyerek, kendi kemiklerini kendi sözleriyle sızlatmak için, son yıllarında verdiği bir demecini buraya alacağım.” (D.M.T/86)

Mevlâna: “Kolayına söylememiş Koca Mevlâna: “Elinde yetkisi olmayan adama iyi demeyin. Eline yetki geçince değişebilir. Elinde yetki varken doğru işler yapana iyi deyin.” derken ne kadar haklıymış.”(B.K/134)

- “Ne demiş Mevlâna: “Ya görüdüğün gibi ol, ya olduğun gibi görün...”
(D.M.T/64)

Mustafa Kemal Atatürk: “Atatürk'ün dediği gibi, ya bağımsızlık ya ölüm diye bağırısı geliyor insanın.” (K.E.v.Ö/185, İ.P/139)

- “Büyük Atatürk öğretmenler için, “İnsan topluluğunun en özverili, en saygın öğelerdir.” demektedir.” (D.M.T/10)

-“Böylece, sağlam vücutta sağlam kafa olmak koşuluyla, bir nüfus artışı da oluyor.” (Ö.H/13)

-Bugün yüz akıyla 92 yaşına ulaşmış olan o zamanki Bakanlık Şube Müdürü Ferit Oğuz Bayır'ın Karabekir'e orada verdiği yanıt, ““Memleketin gerçek sahibi, gerçek üretici olan köylüdür.” diyen Atatürk'ün de tanıklığıyla, halka ve halk çocuklarına gönüllerini kapatanlara ve Köy Enstitüleri gibi köy çocuklarının eğitim yuvalarına kıyanlara da yanıt olsun.”(D.M.T/46)

Oscar Wilde: “İngiliz Ozanı Oscar Wilde’ın dediği gibi, ozanlar kuş gibidirler, her gürültü onları öttürür.” (D.M.T/91)

Pir Sultan Abdal: “Pir Sultan Abdal, “Çok keramet var insanda” diyor.” (D.M.T/16)

Proudhon: “Proudhon, “Yasalar devletin elinde balık avlamaya özgü fileler gibidir;” demiş ama Türkiye’de insanları içeri atmak için yasaları file gibi kullanmaya bile gerek yoktur.” (K.Z/35)

Volter: ““Fikirlerini beğenmiyorum ama fikirlerini sonuna kadar savunma hakkını ben de savunacağım” diyen Frenk filozofu Volter’in kemiklerini bulup yakıversin!” (K.Z/101)

Ziya Paşa: “Ziya Paşa, “Aynası iştir kişinin lâfa bakılmaz” demişse de insanoğlu bazı durumlarda böyle açıklamaları bile özlüyor. Hele de çağın dışına itilmiş, arapsaçına dönmüş bir eğitim çarkının dönüşünü seyrediyorsa...” (D.M.T/64)

4.2.5. Dualar (Algış-Alkış)

Şükrü Elçin dua için şöyle bir tanım yapmıştır: “Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve mânevî saâdetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı’ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir.” (Elçin, 2013, s. 662). Dua, eski dilde “algış- alkış” olarak da bilinmektedir.

Sağlık, mutluluk, huzur, bereket gibi birçok konuda edilen duaların yanı sıra, mucizevi olarak görülen hususlarda, adak adayarak ve birtakım ritüeller gerçekleştirerek, dileğin gerçekleşmesi amacıyla edilen dualar da vardır. Bebeklerinin olmasını isteyen ailelerin belirli zamanlarda gittikleri camii, yatır gibi yerlerde edilen dualar, örnek olarak verilebilir. Bu uygulamalar günümüzde batıl inanç, ya da kocakarı inanmaları olarak görülmektedir ancak yanlış bir kanıdır. Nitekim insanlar inanma yoluyla uygulamaları gerçekleştirir ve mucizeyi adaktan ya da uygulamalardan değil, Allah’tan beklemektedir.

Mahmut Makal’ın eserlerinde duaya yer verilmiştir. Tespit edilen dualar şöyledir:

Allah aksakallı goca etsin: “Ölümünden beş, altı saat önce çay kaynatıp götürdüm. “Allah aksakallı goca etsin!” diye benim için Tanrıya yakardıktan sonra, bir yıldır uyuz olduğunu söyledi.” (H.v.G/276)

Allah çocuklarımıza acısın: “Biz yaşımızı başımıza aldık. Allah çocuklarımıza acısın.”(M.S/87)

Allah devlete zaval vermesin: “Allah devlete zaval vermesin.” (B.İ.G/88)

Allah eksikliğini göstermesin: “Allah eksikliğini göstermesin. Amma burda yat halva ye kalk halva ye. Şehir ekmeği bir yandan. Bir yiyom, bir yiyom... çok melmunum.” “İyi, iyi, Allah koluna kuvvet versin.”(K.S/29)

Allah kimseyi elden geri koymasın: “Neymiş tüm sorun: “Allah elden geri koymasın kimseyi. Eller avar görmeye giderken biz evde mi duralım?” (M.S/28)

Allah geçinden versin: “Allah geçinden versin, çok şükür canımız sağ.” (H.v.G/239)

Allah gençlerimizi başadan gönendirsin (sevindirsin) : “Allah gençlerimizi başadan gönendirsin.”(K.S/49)

Allah göstermesin: “Allah göstermesin, ağzımızı hayra açalım” dedi. “Çok şükür bugünümüze...” (Y.B.A/80)

Allah hepiciğinizi kurtarsın: “Allah sonumuzu hayır etsin, Allah hepiciğimizi kurtarsın.” (B.K/164)

Allah içindekilere sabır versin: “Allah, içindekilere sabır versin.” (H.v.G/222)

Allah kimseyi şaşırtmasın: “Allah kimseyi şaşırtmasın, şaşırtırsa da böyle tam şaşırtsın, deyip geçmeyi düşünen sen misin ?” (K.S/34)

Allah muradını versin: “Allah için, Allah gönlüyün muradını versin.” (B.İ.G/76)

Allah Müslümanın başına şer işi vermesin: “Hayır ya hayır iş. Allah Müslümanın başına vermesin şer işi.” (K.S/36)

Allah onlara sabır versin: “Allah onlara sabır versin ve ötekileri bu hâle düşmekten esirgesin.” (B.K/15)

Allah ömürler versin: “Beğim, Allah ömürler versin, hasta ben değilim, dışarda arabada hasta karım.” (K.M/93)

Allah rahatlık versin: “Allah rahatlık versin.” (K.G/111)

Allah senden razı olsun: “Gani Çavuş, Allah razı olsun senden, ömrüm oldukça unutmıyacağım seni.” (B.K/105, Y.B.A/78)

Allah sonumuzu iyi ede: “Allah sonumuzu iyi ede...” (A./111)

Allah yardımcımız olsun: “Allah yardımcımız olsun!” (B.K/42)

Allah zaval vermesin: “Allah zaval vermesin.”(K.S/15)

Babalarına ırahmet: “Okudular, okudular, annattılar, annattılar, gözölce de dinlettiler, babalarına ırahmet.” (B.İ.G/97)

Bahar ola hayrola: “Bahar ola hayrola...” (Y.B.A/53)

Bereket versin: “Bereket versin hareket halindeyiz.” (K.E.v.Ö/76)

Gebermez ol: “Gebermez ol e mi. Böyle mi dokanılır insanın boş böğrüne?” (B.İ.G/93)

Hafazanallah: “Şeytanlar koltuğuna, cinler kafasına girerler bu vatandaşın, doğru götürürler Abdulhamit’e. Der böyle durum. “Hafazanallah, bu konuşma tarzı halk arasına bir yayılırsa, seyreyle padişahım sen gümbürtüyü.” (A.A/128)

Hayırdır inşallah: “Biz “hayırdır inşallah” diyelim de, varsın sonu şer olursa olsun.” (A.A/41)

Kurbanı olduğum ulu Mevla sizleri de memnun etsin: “Kurbanı olduğum ulu Mevla sizleri de memnun etsin.” (K.S/48)

Şükreden dilleriniz dert görmesin: ““Şükreden dilleriniz dert görmesin,” diyen sakallı bir baş uzandı, sürücü yerinden. İçeri girdi sonra. “Şükreden dilleriniz dert görmesin!” Önde oturan yolculardan bir-ikisi ceplerine el attılar.”” (K.S/33)

Tanrı afiyet versin: “Tanrı afiyet versin.” (B.İ.G/87)

Tanrı kimseyi intizarda bırakmasın: “Tanrı kimseyi intizarda bırakmasın. Ne kötü. Düşmanıma dahi reva göremem.” (A./62)

Tanrı tadınızı tuzunuzu arttırsın: “Tanrı tadınızı tuzunuzu arttırsın.” (Y.B.A/53)

4.2.6. Beddualar (Kargış)

Dualardaki iyi niyetin zıttı olan beddualar, bir insanın, başından geçen olayları yaşamasına sebep olan kişileri, inandığı dinin ulu Tanrısına adetâ şikâyet ederek, Tanrının o kişiyi cezalandırması için yakarması ve haykırmasıdır. Diğer adı “kargış” olan beddualar, sözlü geleneğin ürünleridir.

Şükrü Elçin bedduaları şöyle tanımlar:

Kargış, insanın kendisine, âilesine cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir. Hayatta adaletsizliğe uğramış, küfrân-ı nimetle karşılaşmış insanın vicdanında uyanan isyân ve hiddeti susturma çarelerini araması gayet tabiidir.” (Elçin, 2013, s.663).

Mahmut Makal’ın eserlerinde tespit edilen beddualar şöyledir:

Başları bağırılarını yesin: “İstemiyok efendim istemiyok, direkleri de motorları da başlarını bağırılarını yesin.” (Y.B.A/104)

Batasıca: “Huyu da huy değildi batasıcanın.” (B.İ.G/97)

Cehennem olsunlar: “Cehennem olsunlar götürsünler neleri varsa, onlardan isteyen mi oldu?” (Y.B.A/104)

Çeşmesi batsın: “Gazelli su, derman mı sığar?” derler, “çeşmesi batsın!” (B.K/57)

Ebu Cehil gibi kuyuya düşer inşallah: “Ebu Cehil gibi kendi kazdığı kuyuya düşer inşallah!” Hani Peygamberi düşürmek için bir kuyu kazmış da, kendisi düşmüş ve yine Peygamber tutup çıkarmış ya...” (H.v.G/202)

Ebu Cehil’in evine döner inşallah: “Hacca gidip gelenlerin anlattıkları doğru ise, orada Ebu Cehil’in evini de abdesthane yapmışlar. Şimdi bir de bu söz var dillerde: Saygısız, davranışı olumsuz, önüne gelene çatan ve hak yiyenlere: “Ebu Cehil’in evine döner inşallah, kenef olur!” diyorlar.” (H.v.G/202)

Gazın da duzun da başını yesin: “Gazın da duzun da başını yesin senin.” (Y.B.A/84)

Gözleri kör ola: “Dikmez olaydılar, gözleri kör olaydı, bizim gibi olaydılar...” (Y.B.A/102)

Gözü çıkası: “Sonra heybesini sırtlayıp İstanbul’a gelen köylü: “Ah gözünü sevdiğim Necdet Bey! Necdet Bey derdinle deli oluyor. Ah gözü çıkası Necdet Bey!” (M.S/88)

Gözü kör olsun: “Ah, her şeyin en acısı ve en büyük dert olan yokluk; gözü kör olsun.” (B.K/129)

Kanına it girsin: “Valla kanına it girsin, gömü mü buldu ne ettiyse düzeltti işini.” (D/324)

Kıran giresiceler: “Arada bir dengeyi yitirenler yere düşer ve eğer kapı açıksa içeriye gözetlemekte olan tavuklar senin “Kıışş!.. Kıran giresiceler” demeni dinlemeden saldırırlar.” (H.v.G/216)

Komünistler kahrolsun: “Tanrı’dan hamdolsun, komünistler kahrolsun, afiyet olsun!” (B.K/162)

Köküne kibrit suyu: “Ne deyim, oturup ağlayım... Bu lâfların da, bu milleti soyup sovana çevirenlerin de köküne kibrit suyu.” (B.K/97)

Kör olası dert: “Bu tanıyı duyar duymaz şafak attı bende. Bu günü mü buldun hay kör olası dert!” (M.S/78)

Mezarında rahat etmesin: “Sonra başını yere eğerek: “Çocuklarımıza karşı rezil olduk komşular, bizi böyle cahil bırakanlar mezarlarında rahat etmesinler,” dedi.” (K.E.v.Ö/7)

Ocağı batasica: “Şeelli giyer baba!.. Ocağı batasica pantıyı biz düşümüzde de görmüyük.” (H.v.G/238, B.İ.G/87, B.K/34,119)

Ocağı kör kalasica: “Ne zararın olursa muhtardan bil... Beni buraya muhtar gönderdi; ocağı kör kalasica muhtar gönderdi...” (M.S/8)

Taş kesil, taş ol, toprak doyura: “Taşdan farkım yok mu diyorsun? Taş kesil emi, taş ol.” ... “Toprak doyura, başka bişeycik demem...” (A./83)

Vebâli boynuna olsun: “Beyim, karılar demesi şu ki, Emelikanlılara bizim Angaradağı karıları şey ettiriyormuşsunuz da ondan. Diyenlerin vabalı boynuna olsun, esir mi olduk gayrı, sayenizde?”(K.M/141)

Yere batsın: “Öyle tüfek müfek değil. Tüfeği yere batsın. İki zavallı kuşu vurmasam da olur.”(M.S/90, B.K/164, K.S/44)

Zıkkımın pekini yesin: “Hal’de bir tanıdığa telefon açtım. “Zıkkımın pekini yesin Ahmet Bey, haftaya bugün belki...” diye tok şakası yaptı.” (B.İ.G/47)

4.2.7. Halk Deyişi

Belli bir bölgeye ya da millete özgü olarak söylenen kalıplaşmış sözlere “halk deyişi”, “halk söyleyişi” denir. Mahmut Makal’ın eserlerinde bu başlığa dair bir örnek tespit edilmiştir:

Gök çatladı, yetmiş ikisinin ödü patladı: “Çobanın: “Gök çatladı, yetmiş ikisinin ödü patladı.” diye verdiği hesap misâli.” (B.K/17)

4.2.8. Küfürler-Argolar

Esasında anlamları birbirinden farklı olan küfür ve argo, halk bilimi tasniflerinde birlikte alınmaktadır. Bununla birlikte ayrı olarak tanımlama yapılması yerinde olacaktır. Online TDK Sözlüğü’nde “argo” için şöyle bir tanım yapılmıştır: “1. Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim 2. Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim.” (TDK, 2018) Aynı zamanda “bir topluluğun kullandığı özel dil” anlamına gelen

argoda, sövgü yoktur. Yalnızca anlatımda genel dile nazaran daha kaba bir dilin kullanıldığı görülür. Ancak küfür, sövgü demektir ve insanların kutsal ve önemli gördüğü unsurlara hakaret edilmesi ve sinkaflı sözler söylenmesi demektir.

Kalıplaşmış ifadelerden olan küfür ve argolar, Mahmut Makal'ın eserlerinde şöyle örneklendirilmiştir:

Aklına turp suyu sık-: “Gel sen ol da ötekine git gayri. Aklına turp suyu sıkırlar adamın...”(M.S/31)

Anır-: “İşte, orada bağırdığımız, orada anırdığımız gün, kamçı teslimi aldık diyebiliriz.”(D.M.T/71)

Avradını: “Anlattık. Güldü: “Birkaç saat ısının, dinlenin de dönün köyünüze. Suç sizde değil, kış günü sizi yola çıkaran deyyus babalarınızda. Avradını şeyderim okumasının ulan, dönün köyünüze!..” diye ekledi.” (A.A/26)

B.k yemek düşer: “Ulan eşşeoğlu eşşek diyecâdım Mamıdefendiye. Tükendiyse benim un ekmeğe tükendi, sana b.k yemek düşer. Gine inneallahıma sabrettim.” (B.K/84,85, K.G/105, 109, M.S/50,72)

Baş Çavuşun Beygiri Gerneşiyormuş: “Onu düşünürsün de, sanki baş çavuşun beygiri gerneşiyormuş gibi bizim söze hiç kulak vermezsin.”(K.S/14)

Cünüp: “Bu kendine hayrı olmayan deyüsün muskası batırdı Gâvur Yeri’ni. Cünüp herif!”(M.S/44)

Çopur Döyüs: “Beni de öyle çıkardı şu ak ceketli çopur döyüs!” (K.S/12)

Daylının kökü: “Canı burnunun ucuna gelmişti Tavsır’ın. Çıkıştı: “Daylının kökü! İcık öte çekil, geberdim soğuktan.” (B.İ.G/93)

Deyyus: “Âleme yazar, bize yazmağa geldi mi zimin ağrısı dutar deyyusun!” (B.K/90)

Dinini : “Atarlar şu dinini nin şapkasını falan.” (B.K/122)

Döyüs: “Döyüsler ne yaptırmışlar ya!... Nerden bulurlar ki bu kadar parayı! Allah, Allah, ne yaptırmışlar ya döyüsler...” (K.S/31, K.S/12, 32,54, H.v.G/183)

Dürzü

Mıstık, Deli Durmuş tarafını tutuyordu besbelli. Deli Durmuş çıkıştı: “Kim o it diyen Mıstığa? Çenesini ayırıvereyim çekilin de...” Gürültüyü duyanlar oracığa koşuştular. Kadınların bağırması da bir ayrı: “Babasının ağzına”, “Anasının mezarına”, erkekler devam ediyorlar. Kimin konuştuğu belirsiz: “Kerhaneci”, “Dürzü”, “Çocuğunu”, “Mercimekten ufağını...”(K.S/58, Y.B.A/104)

G.t atmak: “Şu meppus adayları yüz binleri alacağız diye g.t atıyorlar.” (D/385)

Gıranı giresice: “Gıranı giresice de mundar çatlayasıca. Moskof malı, gâvur ineği...” (B.K/39,40)

İşin içine s.çıyor: “Vakat üst baş işin içine s.çıyor.” (B.K/50)

İşkembeden at-: “İşkembeden atmıyorum. Yazılarımızda, bunların örneklerini vereceğimiz gibi, dosyaları dolduran belgeleri de yedekte tutacağız.” (Z.M/43)

K.ç at-: “Acemi tosun gibi bu adam be. Boyunduruğa koşayım dedin mi k.ç atıyor, kağının tahtasına s.çıyor.” (K.M/141, B.K/72,95, K.G/101, 145, H.v.G/195)

K.v.t: “Kavat Kuddusi bizi kandırdı, bozuk olsa ne olacak, altucu hükümetin hibesi” dedi.” (Y.B.A/102)

Kel Kârsızı- Cazı- Sıracalı

Kızı köpürmüş: “ Öyle hoşlanıyorsan, gak gendin gucakla da üşütme kel kârsızı, cazı!” diye ağzını bozmuş anasına... Ahmet dayanamamış: “Dininin imanının altından girip üstünden çıktığının sıracalısı, ben gayri belâmi buldum. Senin yorganını da, gendini de istemem. Sen Allah’tan gork da şu sabî çocuğu yanına al, üşütme!” demiş. (H.v.G/185)

Kerhaneci: “Ulan Cıcık Sülman, ulan kerhaneci, sana da Allah acısın.” (B.İ.G/106)

Lan- sülalesini... : “Çekilin lan” dedi. “Sabahtan beri takır tukur kafa beyin koymadınız şişirdiniz!... Tenekeden zebani mi korkar... Haydi kuzum Karadağlı, şu sülalesini nin zebanilerinin defterini dür...” (M.S/48)

Moskof malı: “Öyle ya, anası hayvan b.kundan yapılmış peteği kırarak içindeki çorbalığı yiyen, yemediğini ahırın pisliğine bulayarak evin tek besinini ortadan kaldıran ineğe “Moskof malı” diyerek ilenmiyor muydu?” (A.A/54)

Nalları dik-: “Bahar gelince, her gün ot toplayıp yedirmek düştü bize, yoksa nalları dikecekler.” (B.K/42)

Ne emmeye ne gömmeye: “Ne emmeye yarıyon ne gömmeye.” (B.İ.G/97)

Or.sbu: “Siz bilmezsiniz İstanbul’da dönen or.sbulukları.” (A.A/31)

Öllüğün körü: “Biz de mi insanlık diye yaşıyoruz? Koca köyde bi tek kişi çıkıp da “öllüğün körü! Şu cızlık şunu gösteriyor,” diyemedi.” (H.v.G/252)

Ölsen de b.k öldürsen de b.k: “Ya ölececeğin ya öldüreceğin. Ölsen de b.k öldürsen de b.k.” (D/383)

Pis köpek-kıllı köpek: “Kudurma gine pis köpek, kıllı köpek” (B.İ.G/93)

S.çma:

Bu 1946 tarihi, aynı zamanda o yıl Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin Sirer’in, İlköğretim Genel Müdürlüğü’nden uzaklaştırdığı Hakkı Tonguç’a suçunun ne

olduğunu anlattığı tarihtir: “Hakkı, köy çocuklarına, s.çmayı öğretmeden önce okumayı öğrettin sen!(D.M.T/29)

Sıracalı herif: “Get sıracalı herif, get öte, lâfiyanan eğlenep de elin doktürlerinin kulaklarını çınlatma...” (B.İ.G/94)

Sini B.klu: “Kocan da gelmedi,” dedi. “Sini b.klu hiç evde durmaz.” (K.S/14)

Yezit Tohumu

Öğleyin, Toklucu dedikleri kadının oğlu, su taşıdığı testi kırıldı. Haberi alan Toklucu bir koşmayla gelip yakasını tuttu Mustafa'nın: “Ağzına s.çtığımın Yezit tohumu, yıllardık rahattık, öğretmeni unutmuştuk, nerden çıktın geldin de benim aslan gibi kırmızı testimi kırdırdın? Hep sizin dediğinizi yapacak, sizin istediğinizi mi verip duracağız? Şeyimizin kılını da verelim isteyin de, e mi? (K.M/119)

Zıkkım: ““Zıkkım var” dedi. “Ne var da koyum hı? Teraviyi nerde kıldın?” (B.İ.G/95)

4.2.9. Selamlamalar-Uğurlamalar

Selamlaşma, insanların birbirlerine olan saygı, sevgi ve hürmetin göstergesidir. Bu iletişim yöntemini kullanan kişilerin selamlaşma yöntemi, tanıdıklık seviyelerine göre değişim göstermektedir. Sözlü veya bedensel birtakım hareketlerle selamlamalar da bu açıdan farklılık göstermektedir.

Uğurlama, yola çıkacak olan kişi veya kişilerin arkasından iyi dileklerde bulunmak amacıyla gerçekleştirilen uygulamalardır. Bu bağlamda Türkiye’de birtakım uygulamalar gerçekleşmektedir. Örneğin yolculuğa çıkacak olan kişinin ardından, yolculuğun sorunsuz geçmesi ve kişinin sağlıklı dönmesi amacıyla arkasından su dökülür ve “Su gibi gidip gelmesi” üzerine temennide bulunulur. Yapılan uygulamalar sevgi, saygı ve yakınlığa göre çeşitlenmekle birlikte, genel olarak kişiye duyulan hürmetin göstergesidir.

Mahmut Makal’ın eserlerinde karşılama ve uğurlamaya dair örnekler bulunmaktadır. Özellikle Hac görevine gidenleri uğurlama ve gelenleri karşılama sırasında gerçekleştirilen uygulamalar, bu bağlamda dikkate değerdir. Tespit edilen örnekler şunlardır:

Karşılama: “Güleç yüzle karşılamış konuğunu Ali Baba: “Mîrim hoş geldiniz. Geldiniz amma, aksilik olacak, hamam bugün kadınlara!” “Safa bulduk” demiş Çoban Evliya.” (D.M.T/159)

-“ “Selâmünaleyküm.” “Aleyküm selâm Ali Ağa! Görmeyeli nasılsın?” (M.S/32)

Hac'dan Gelenleri Karşılama:

Başta Şeyhler, kudüm çalarak, yanık yanık ilâhi söylerlerken öpüşme, kucaklaşma faslı başladı. Değil o anda, artık kaç günde biteceğini kimse bilmez kucaklaşmanın. Öyle ya, her kucaklayana Hacı kokusu sinecek. Punduna getirip ne kadar fazla kucaklarsan, o kadar kâr. (H.v.G/198)

Uğurlama: “Duracak sıra değil, bu vatan hainini yakalamayınca içim rahat etmeyecek, Allahaismarladık” dedi. Sürdüler babam, Çardağa doğru...” (A.A/47)

Hac Yolcularına Yemek Verme ve Onları uğurlama Uygulamaları

Hacca gidecek olanlar, bir uçtan pasaport ve taşıt bulma işleriyle uğraşırken, bir uçtan da geleneğe uyarak yemek veriyorlar köylüye. Bu gibi durumlarda iki türlü yemek verilir. Birisi küçük yemek. Bu, pilavından çorbasından tut, yumurtasına, tatlısına kadar her tür yemeğin çağrılanların önüne sırayla çıkarılması demektir. İkincisi de büyük yemek. Bunda yalnızca pilav ve üstüne yahni, bastırarak olarak da üzüm hoşafı verilir. Hacıya gidecek olanlar genellikle büyük yemek veriyorlar. Hacıya gideceklerin yakınları köyü gezerek gördüklerini çağırıyorlar öğleye doğru. Çağrı alanlar tek ya da kümeler hâlinde gidip oturuyorlar. Önlerine konan bir tepsi yahnili pilav ve bir tas hoşafı birlikte kaşıkladıktan sonra dua ediyorlar, yemek veren Hac yolcusuna da kucaklaşarak helallik verip ayrılıyorlar. Kümelerin gelip gitmesi saatlerce sürüyor.” ... “Üstüne bir lenger et yahnisi de getirdi. Kendisi hizmet ediyordu. Hacı yemeği olduğundan mı nedir, gerçekten tatlıydı yahnili pilav. (D/303)

-“Pir Sultan uğurlasın”: “Saat bir olmuştu gece yarısından sonra. “Hadi dönelim, yürüyüş bitti” dedim İpekdal’a. “Sizi Pir Sultan uğurlasın” diyerek sazını aldı ve gerçekten sazı da Pir Sultan gibi konuşturarak bizi uğurladı İbrahim Bey.” (K.Z/63)

4.2.10. Yeminler

Birine bir şeyi ispatlamaya çalışmak için kutsal ya da önemli görülen unsurların üzerine verilen sözdür.

Yemin ritüelinde, değişen yaşam tarzlarına bağlı olarak göçebelikten yerleşik yaşama geçilmesiyle birlikte toplum hayatı için önem arz eden nesnelere ön plana çıkmıştır. Bu dönemde tuz, bereket, tuz-ekmek, un, nimet hakkı, vb. (Alptekin 2009: 23) üzerine yemin edilmeye başlanmıştır (Alptekin, 2017, s. 305).

Mahmut Makal’ın eserlerinde, çeşitli sebeplerle edilen yeminlerin yanı sıra, Doğan Kaya’nın (2010) “kasem” şeklinde ifade ettiği ve Allah üzerine edilen yeminler de mevcuttur. (s. 787) Tespit edilen yeminler şöyledir:

Adımı Değiştiririm: “Ben Doktor Ramazan olarak, bütün bu dediklerimi kısa zamanda gerçekleştiremezsem, adımı değiştiririm.” (K.G/136)

Allah Huzurunda Söz Veriyorum: “Ayrıca Allah huzurunda söz veriyorum ki, bütün köylerde bir de eski Türkçe(Arapça), mektebi açacağız.” (K.G/137)

Allah kulum demesin: “Bir taksiciye gittik. Altı lira dedi, valla yalan değil. Eğer yalan söylüyorsam Allah kulum demesin, tam altı lira istedi.” (K.S/14)

Anam avradım olsun: “Anam avradım olsun bizi de adam hesabına alan varsa.” (Y.B.A/82)

And iç-: “Namusum üzerine yemin ederim diye and içiyor okulu bitirenler.” (İ.P/85)

Arap olup da kız bulmayayım: “Merakla aldığını, eze eze okuduğunu söylüyor, “ama bir şey anlamıysa arap olup da kız bulmayayım” diyordu.” (K.G/103)

Avradımı... /Anamı kâbe yollarında... : “Ulan benimki fazla almazsa avradımı...” “Anamı kâbe yollarında zina edeyim ki az alır da o sandığı kurmazsam...” derken iş büyüdü, gelsin kama, tabanca...” (B.K/71)

Gâvur olayım: “Valla köye gelirken aklıma gelmediyse gâvur olayım. Handa unutmuşum. Mahkemenin gününü Mart’a attılar; yitmezse o zaman getiririm!... “Hep gülüştük.” (H.v.G/238)

Gözüm kör olsun: “Şu söylediklerimi içimden gelerekten söylüyorsam gözüm kör olsun.” (Y.B.A/170)

Kesmeyenin: “Düşümde bi pantı giysem, kötü horozu kurban kesmeyenin...” (H.v.G/238)

Ölü yüzünü öpeyim. Söz bir Allah bir: “Hökümetten sana bir kötülük gelecek olursa, kocam da eteğindeki taşları döker; gece gündüz senin uçun kopturur. Mapusa girersen azığımı çeker. Canevimden demiyorsam ölü yüzünü öpeyim bidenimin. Söz bir Allah bir...” (K.S/74)

Töbe olsun: “Git be herif!” dedi. “Töbe olsun, bi daha böyle yere girersem! Adamı korkutuyorlar hiç durmadan, başka bi kârı yok döküslerin...” (H.v.G/183)

Üçten dokuza şart olsun: “Bundan sonra sana muska yazdırırsam üçten dokuza şart olsun.” (M.S/44)

Valla billa:

Yurttan Sesler’den başka hiçbir yayının zevkine eremeyen, onlardan bir şeycik anlamayan Topal, bir sabah odasında der ki komşulara: “bugün de falanca falancayla yemek yedi derse radyo, valla da kırarım billa da kırarım...” Rastlantı olacak, o gün böyle bir şey okunur, topal da gerçekten radyoyu ayağının altına aldığı gibi çatır çatır çiğner. (K.E.v.Ö/148, D/311, B.K/51, Y.B.A/44)

Valla: “Valla, iki yüz gram gayfe aldım geldim. Fakat gelene gidene yetmez diye, iki avuç arpaynan, tek bi avuç burçak kavurmuş da katmış babam.” (H.v.G/181)

Vallaha: “Bir söylesin dağları yok eder vallaha.” (M.S/91)

4.3. ÂŞIK EDEBİYATI

“Daha çok kırsal kesimlerde yetişen, şiirlerini saz eşliğinde ve hece vezni ile vücuda getiren, halk hikâyesi tasnif edebilen ve anlatabilen sanatçıya verilen ad. Âşık, şiirini hem üreten hem de icra eden sanatçıdır.” (Kaya, 2010, s. 72). Saz eşliğinde sanatını icra eden âşıkların oluşturduğu topluluk, eserlerin hususi özellikleri de göz önüne alındığında “Âşık Edebiyatı” adlı yeni bir ekolün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Âşık Edebiyatı temsilcileri, araştırmacılar tarafından çeşitli yönlerle gruplara ayrılarak incelenmiş; âşıkların, şiirlerini saz eşliğinde irticalen söylemeleri, kırsal kesimde ve gelenek içerisinde yetişmeleri, hece ölçüsü kullanmaları bakımından, ortak özellikleri sıralanabilir.

Mahmut Makal’ın eserlerinde birçok âşık tespit edilmiştir. Yazar, yalnızca yaşadığı yüzyılın âşıklarına değil, birkaç yüzyıl öncesinde yaşamış âşıklara da eserlerinde yer vermiştir. Bu durum, yazarın halk edebiyatına hâkimiyetini kanıtlar niteliktedir. Tespit edilen örnekler şöyledir:

4.3.1. Âşık Germânî

Gelin de Âşık Germânî’den üç tane dörtlük okumayın:

Döner kebab dönmez oldu burada
Tuzla biber sızı yaptı yarada
Oğul uşak vize bekler sırada
Gelsen dayanılmaz, gelmesen olmaz.

Beş milyonu buldu işsiz sayısı
Daha da geride derdin koyusu
Derinleşti “Yabancılar” kuyusu
Düşsen boğulursun, düşmesen olmaz.

Wallraff ne kadar yazsa yine de çilen dolmaz.
“En alttan” kalkamazsın, burada eden bulmaz
Alaman bayram eder kalkışsın gitmeye
Geçti Bonn’un Pazarı, sür eşeği Niğde’ye!.. (D.M.T/156)

4.3.2. Âşık Veysel

-“Sonra dünyayı tek fikir üzerine oturtmak istiyorsa: istemediği fikirleri parçalasın, kafamızdaki düşün cereyanını boğsun. “Koyun kurt ile gezerdi,- Fikir başka olmasa” görüşünü yok etsin! (K.Z/101)

4.3.3. Karacaoğlan

“Fırsat elde iken alıp kaçmadım- Beni öldürmeli, döğmeli değil” diyen Karacaoğlan gibi konuşabilecekler, eyvah, diyebilecekler midir Şimdi? (A./91)

4.3.4. Kazak Abdal

Söz halk Őiirinden açılmışken, Kazak Abdal’dan bir Şiir okuyabiliriz, “EŞeği Saldım Çayıra” :

*EŞeği saldım çayıra
Otlayıp karnın doyura
Gördüğü düşü hayıra
Yoranın da avradını*

*Münkir münafiğın soyu
Yıktı harap etti köyü
Mezarına bir tas suyu
Dökenin de avradını*

*Gammaz ile madrabazın
Malı vardır da yemezsin
Ölürse meyyit namazın
Kılanın da avradını*

*Derince kızın kuyusun
İnim inim inilesin
Kefen dikmeye iğnesin
Verenin de avradını*

*Dağdan odun getirenin
Mezarına götürenin
Talkınını bitirenin
Imamın da avradını*

*Kazak Abdal söz söyledi
Cümle halkı dahleyledi
Sorarlarsa kim söyledi
Soranın da avradını. (D.M.T/97)*

4.3.5. Muhyiddin Abdal

O sondaki sayılmayız, tükenmeyiz diyen var ya, Muhyi’nin bu dörtlüğünün sonu daha güzel tanımlardı sizin durumunuzu:

*Taşramızdan sormak ile
Kimse bilmez ahvalimiz...” (K.Z/53)*

4.3.6. Ozan

“Oysa halka kulak verselerdi, önce halk ozanının dediğini işitirlerdi: “Gölgeden bakmakla dallar eğilmez.” “Karşıdan karşıya güzel sevilmez.””(İ.P/99)

4.4. DİNÎ- TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI

Dini ve ilahi bir gücün peşinden giderek tanrıya ulaşmayı hedefleyen ve kendilerini “Hak âşığı” olarak tanımlayan mutasavvıfların oluşturduğu eserler sonucunda ortaya çıkan ekole “Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı” denir. Bu edebiyat ekolü, Türk milleti için oldukça önemli bir mutasavvıf olan Hoca Ahmet Yesevi ile başlamış ve tasavvufa gönül veren diğer velilerle devam etmiştir.

Temel özelliği maddeden ziyade mânânın ön plâna çıkarılarak düşüncenin ve dolayısıyla insanın olgunlaşmasını sağlamak; böylece derinlikli ve çok boyutlu bir kavrama refleksi gerçekleştirmek olan evrensel faaliyetin İslâm medeniyeti dairesinde şekillenmiş biçimine “tasavvuf” diyoruz (Ceylan, 2015, s. 4).

Bu ekole dair örnekler, yazarın üç eserinde tespit edilmiştir. “Deli Memedin Türküsü”, “Hayal ve Gerçek” ve “Ağlatı” eserlerinde yer alan örnekler şöyledir:

4.4.1. Eşrefoğlu Rumî

*Bu dünyaya verme gönül
Dünya sana kalır değil
Dünya seven dost katına
Yüz akıyla varır değil*

*Bu dünyanın muhabbeti
Şol ağulu bal gibidir
Ağusun bilen ol bala
Parmağını banar değil*

*Bu dünyanın zehri katı
Cana erer mazaratı*

*Zehrini bilmeyen bunun
Kendüyü sakınır değil*

*Bu dünyayı derip yağma
Ahir koyup gitsen gerek
Koyup gideceğin sanan
Dünyayı devşirir değil*

*Âşıkların gönül kuşu
Düşmez dünya tuzağına*

*Gerçek eren bu dünyayı
Hiç muhale alır değil*

*Eşrefoğlu Rûmî sen de
Eğer Şah'a mahrem isen
Himmetin gözüne kevneyn
Zerre denli gelir değil. (D.M.T/92)*

4.4.2. Hasan Dede

Gelelim şiire. Aldı Hasan Dede:

*Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz gül bizdedir
Biz bir mevlânın kuluyuz
Yetmişiki dil bizdedir*

*Erlik midir eri yormak
Irak yoldan haber sormak
Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir*

*Âdem vardır cismi semiz
Abdest alır olmaz temiz
Halkı dahleylemek nemiz
Bil cümle vebal bizdedir*

*Arı vardır uçup gezer
Teni tenden seçip gezer
Canan bizden kaçıp gezer
Arı biziz bal bizdedir*

*Biz erenler gerçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz
Hacı Bektaş köçeğiyiz
Edep erkân yol bizdedir*

*Kuldur Hasan Dedem kuldur
Mânayı söyleyen dildir
Elif Hak'a doğru yoldur
Cim ararsan dal bizdedir. (D.M.T/94)*

4.4.2. Pir Sultan Abdal

“Sizi Pir Sultan uğurlasın” diyerek sazını aldı ve gerçekten sazı da Pir Sultan gibi konuşturarak bizi uğurladı İbrahim Bey:

*Himmet edip ey erenler
Dost ile sohbet edelim
Gerçek sırrına erenler
Dost ile sohbet edelim.*

*Dost için geldik buraya
Dost melhem olsun yaraya*

*Bakmayın ak'a karaya
Dost ile sohbet edelim." (K.Z/63)*

4.4.4. Yunus Emre

Ne demiş Koca Yunus:

*Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç Hûri....
İsteyene ver onları!... (A./147)*

Şol Cennetin Irmakları:

*Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu."(H.v.G/233)*

4.5. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU

Genellikle açık alanlarda yapılan, kültürel kıyafetlerin, müzik aletlerinin ve araç gereçlerin kullanıldığı kısa eğlencelere geleneksel Türk tiyatrosu denir. Bu tiyatro, eğlencenin alt metninde kıssadan hisse verir, genelde konular yaşanmış ya da yaşanabilecek olaylardan seçilir.

Araştırmacıların başlangıçta “Türk temaşası” olarak adlandırdıkları bu sanat dalı, özellikle alanın otoritesi konumundaki Metin And’ın kullanımıyla birlikte “geleneksel Türk tiyatrosu” biçiminde yaygınlık kazanmıştır. Ancak, “halk tiyatrosu”, “seyirlik halk oyunları” ve “Türk seyirlik sanatları” biçimindeki kullanımlara da rastlamak mümkündür (Düzgün, 2002, s. 487).

Geleneksel Türk Tiyatrosu “Karagöz, Orta Oyunu, Meddah, Tuluat, Köy Seyirlik Oyunları” gibi türlere ayrılır ve türüne göre mekân, zaman ve kullanılan malzemeler değişiklik gösterir.

4.5.1. Köy Ortaoyunları (Köy Tiyatrosu)

Köylerde yaşayan halk kış aylarında, düğünlerde ve bayramlarda eğlenmek için bir gerçekte olmuş olayları canlandırır. Bu oyunlar genel olarak “köy seyirlik oyunları” olarak tanımlanır.

Köy seyirlik oyunları; düğünlerde, bayramlarda ya da yılın belirli günlerde köylülerin genellikle “oyun yapma”, “oyun çıkarma” adı altında yarattıkları bir tiyatro olayıdır. Bunlar, “Köy Tiyatrosu”, “Köy Orta Oyunu”, “Köy Temsilleri” gibi adlarla da bilinir (Karadağ, 1978, s. 4).

Mahmut Makal'ın "Hayal ve Gerçek" eserinde iki tiyatro örneği tespit edilmiştir. Köyde yaşanan olaylardan esinlenilerek meydana getirilen iki oyunda da, köyün ileri gelenlerinden Honnuk Dede başrolde yer alan oyuncudur.

Edi'nin Kızı:

Köyde Edi adında huysuz bir dul kadın var. Kocasını öldükten sonra, kızı Mediha'yı Kel Ahmet'le evlendirdi. Ahmet iç güveysi girdi Edi'nin evine. Her iki taraf da çok yoksul. Ne bir avuç toprakları, ne altlarına serecek yatakları var. Ahmet gidip Haymana ovasında koyun çobanlığı yapıyor, kazandığını getirip bunlara bırakıyor. Her gelişinde üç dört günden fazla kalmadan gidiyor. Geldiğinde de kaynanası ile karısı etmediklerini koymuyorlar. "Ayakkabı getirmedin, yazma getirmedin." diye kan kusturuyorlar adamcağıza... Hatta eve almak bile istemiyorlar. Bunun böyle olduğunu hep biliyoruz. Ama önceki gece ilginç bir görüntü seyretmiş köy bekçileri: Edi'nin evinin yanından geçerlerken bir gürültü patırtı gelmiş kulaklarına. Gidip ne oluyor diye evin tepe penceresinden seyre başlamışlar. Zaten bir göz isli bir ev. Edi, Edi'nin küçük kızı Ümüş, ikisi de bir köşeye kuru toprağın üzerine uzanmışlar. Öbür köşeye, eski bir yorganı üstüne çekerek Mediha serilmiş. Üçüncü köşeye, Mediha'nın Ahmet'ten olma bir yaşındaki çocuğu atılmış. Dördüncü köşede Ahmet duvara dönmüş sağ kolunu yastık yaparak yatmış. Birçok geçim gürültülerinden sonra Edi'nin gönlü olmuş, kızına: "Gak kız, yorganı götür de hasırın üstünde ikiniz yatın..." demiş. Kızı köpürmüş: " Öyle hoşlanıyorsan, gak gendin gucakla da üşütme kel kârsız, cazı!" diye ağzını bozmuş anasına... Ahmet dayanamamış: "Dininin imanının altından girip üstünden çıktığının sıracalısı, ben gayri belâmi buldum. Senin yorganını da, gendini de istemem. Sen Allah'tan gork da şu sabi çocuğu yanına al, üşütme!" demiş. Dışarıya çıkış. Bu görüntüyü epey seyrettikten sonra, dayanamayıp aşağı inmiş bekçiler. Eve girip iki Edi'ye dört kızına değnek sallıyorlar. Mediha'yı urganla Ahmet'e bağlamak istiyorlarsa da, yorganın altında Ahmet'le yatmaya razı olması üzerine vazgeçip ayrılıyorlar... Konu bu. Ahmet'i odaya çağırdılar. Kendi ağzından da dinlenmesine karşın, daha iyi canlandırmak için olayı oyunlaştırmaya ve hemen oynamaya karar verdiler. İçerdekiler odanın duvar diplerine çekildi. Ortalık Edi'nin evi oldu: Hasır, yorgan buldular. Ahmet kendi rolünde. Başına bir çarşaf geçiren Honnuk Dede, Edi rolüne girdi. Bir delikanlı da kılık değiştirip Mediha oldu. Oyun bitene kadar küçük bir çocuk getirip köşeye koyarak, işin gerçeğe uymasını da sağladılar. Konuşmalar, hareketler tam uygun bir biçimde canlandırıldı. Sonunda bekçilerin işe karışığı Ahmet'le Mediha'yı birbirine bağlamak istemeleri üzerine çığlıklar arasında ortaoyunu bitti. (H.v.G/185)

Gıyap Kararı:

Başlanmış ve iştahımız açılmışken bu oyunla kalmak doğru olmayacaktı. Honnuk Dede, başından geçen bir olayı hemen oyunlaştırdı: Kendisi Kızılkaya'da bezirhanede çalışırken, bir kız kaçırılmış. Celal, Dudu'yu kaçırılmış, bir ahıra saklanmışlar. Köy ihtiyar kurulu da kaçakların bulunduğu ahırdan haberli olunca gelip kapıyı çevirmişler. Bu oyunun adına da "Gıyap Kararı" diyebiliriz. Odanın bir köşesini perdeleyerek ahır yaptılar. Kızla oğlan perde ardında, yani ahırın içinde! Birkaç kişi de imam, muhtar ve üye olup ellerind baston ve değneklerle ahırın kapısı olan perdeye yaklaştılar. Seyirciler merakta. Kızılkayalı birinci üye İzzet Ağa rolünde Honnuk Dede var. İzzet Ağa'yı hep tanırız; köyü yakındır. Honnuk Dede de onun gibi güldürgen olduğundan, onun hareketlerini, konuşmalarını iyi taklit eder. Şimdi, İzzet Ağa'nın ahır kapısında söylediklerini o da perde önünde söylemeğe başladı: "Celâl! Lan Celâl... Oğlum aç gapıyı! Yonsam hakkında gıyap kararı verir şu yanımdaki döyüsler... Aç bakayım gönül

ırzasıynan mı gaçırdın, yonsam cebri mi? Ulan neye açmıyon, yonsam daha gızın...?" "Dudu! Gız Duduuuu! Yonsam ağzında yağlık mı tıkalı gız? Yonsam Celâl boğazını da sıkıyor mu, gız...?" Hâsılı tiyatromuz da eksik değil. (H.v.G/186)

SONUÇ

Mahmut Makal, kendisini geliştirmek amacıyla sürekli okuyan, araştıran, çabalayan, inatçı ve idealist bir yapıya sahiptir. Yaşamının her döneminde, doğup büyüdüğü, geliştiği ve değiştiği coğrafyayla bağıni koruyabilmiştir. Kaleme aldığı tüm eserlerde; köyü kalkındırmak, köylünün çağdaş ve modern bir yapıya kavuşmasını sağlamak adına verdiği mücadeleleri anlatmayı seçmiş, böylece yaşadığı coğrafyanın sorunlarına çözüm üretmek için çabalamıştır. Bu bağlamda yazarın toplumcu gerçekçi yönü, bariz bir şekilde ortaya çıkar.

Köy Edebiyatı'nın öncüsü sayılan yazar, köyü anlatan diğer yazarlara nazaran daha sert bir üslup sergilemiştir. Öğretmenlik, müfettişlik, yazarlık süreçlerinde birçok kovuşturmayla, engellemeye ve sansüre maruz kalması, onun daha dışa dönük, mücadeleci ve sert bir tavır takınmasına neden olmuştur. Bununla birlikte yazarın eserlerinde, akıcı, anlaşılır ve yalın bir üslup hâkimdir.

Yazarın doğduğu ve çalıştığı köyler İç Anadolu köyleridir. Bu bağlamda Mahmut Makal, eserlerinde İç Anadolu ağzına sıkça yer vermiştir. Bununla birlikte, yazarın yapıtlarında yer alan atasözleri, deyimler ve mahallî söyleyişler, birçok bölgede hâlihazırda bilinmekte ve kullanılmaktadır. Okunan kaynaklarda karşılaşılan doğum, evlenme, askerlik, ölüm gibi geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen uygulamalar, mahallî unsurların eksik alınmaması amacıyla uzun hâliyle alınmıştır.

Halkın doğa koşulları karşısında ürettiği çözümlerin anlatıldığı halk bilgisi, Mahmut Makal'ın eserlerinde geniş bir şekilde yer almaktadır.

Halkın neredeyse her konuda oluşturduğu inanışlar, bu eserde en kapsamlı anlatılan konulardan biridir. İnanışların oluşumuna elverişli yerlerde yaşayan Makal, eserlerinde sıkça halk inanışlarından bahseder.

Mimariden giyim-kuşama, halk oyunları ve eğlencelerinden halk müziğine kadar geniş bir yelpazeye sahip örneklerde, birçok bölgenin etkisi görülür.

Mahmut Makal, halk bilimine dair verdiği örneklerin yanı sıra, halk biliminin alt dalı olan halk edebiyatına da geniş bir yer ayırmıştır. Halk türküleri, halk mânileri gibi manzum türler yer almakla birlikte, eserlerde mensur örnekler de tespit edilmiştir. Aynı zamanda kalıplaşmış ifadeler, eserlerde en çok örneklendirilen konulardan biri olmuştur.

Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı türlerinde de örnekler tespit edilmiştir. Mahmut Makal, köy halkı tarafından sergilenen tiyatrolardan da örnekler vermiştir ki, bahsedilen örnekler, köyün iç dinamiğinin, okuyucunun beyinde canlanması dolayısıyla oldukça değerlidir.

Mahmut Makal, birçok türde eser vermiş, verimli bir yazardır. Öğretmenlik, müfettişlik, dergi yöneticiliği, radyo programı sunuculuğu, gibi birçok alanda çalışması ve çeşitli ülkelere giderek gözlem yapması, onun hayata farklı pencerelerden bakmasını sağlamış, bu bakış açısı eserlerine de yansımıştır.

Bu tezin amacı, gelenek, görenek ve uygulamaların, Mahmut Makal'ın eserlerini ne denli etkilediğini, aynı zamanda toplumcu gerçekçi anlayışı benimsemiş olan yazarın, halk bilimine dair bakış açısını ortaya çıkarmaktır. Yukarıda tespit edilen ve yaşamından izler taşıyan örneklerin sonucunda şöyle bir çıkarım yapılabilir:

Mahmut Makal, bebeklik ve çocukluk döneminde halk geleneğiyle büyümüş bir yazardır. Doğumundan ölümüne kadar bazı ananeleri benimsediği ve uyguladığı, eserlerinde bu durumu dile getirirken takındığı tavrıdan anlaşılır. Ancak Makal'ın, toplumcu gerçekçi anlayışı benimsemesi ve köy dinamiğinde bizzat edindiği deneyimlerin onda kalıcı hasarlar bırakması, halk geleneklerine sempati duymakla birlikte, “batıl” olarak nitelediği birtakım inanma ve uygulamaları, geri kalmışlığın ve cehaletin nişanesi olarak görmesine sebep olmuştur.

Mahmut Makal 88 senelik ömrüne, 29 kitap, birçok şiir ve fikir yazısı sığdırmıştır. Eserlerinde tespit edilen halk bilimi örnekleri, yazarın içinde yaşadığı coğrafyayı oldukça başarılı gözlemlediğini kanıtlar niteliktedir. Bu hususta Türk edebiyatı için oldukça önemli olan yazar, zaman zaman birtakım halk uygulamalarını eleştirse de, tespit edilen örneklere bakıldığında, yazarın halk biliminin etkisinde kaldığı, açık bir şekilde görülebilmektedir.

Kitapları birçok yabancı dile çevrilen; hayatını doğduğu toprakların gelişmesine adayan, bu bağlamda yazdığı eserler ile “Köy edebiyatı” akımını başlatan Mahmut Makal, Türk edebiyatında önemli bir iz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alptekin, A.B (2011). *Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2015). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Apaydın, T. (2009). *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Arık, D. ve Eroğlu A.H. (2017). *Halk İnanışları*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Artun, E. (2018). *Türk Halkbilimi*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Baykurt, F. (2019). *Unutulmaz Köy Enstitüleri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Bayrak, M. (2000). *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Ankara: Özge Yayınları.
- Boratav, P. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2015). *Böyle Buyurdu Süfi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ekici, M. (2018). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (2013). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1993). *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2017). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Irmak, E. (2018). *Eski Köye Yeni Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, M. (2009). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, R. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karadağ, N. (1978). *Köy Seyirlik Oyunları* (No. 191). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Makal, M. (1950). *Bizim Köy*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- _____ (1959). *17 Nisan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- _____ (1964). *İplik Pazarı*, Ankara: İmece Dergisi Yayınları.
- _____ (1965). *Halktan Ayır Düşenler*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- _____ (1965). *Kamçı Teslimi*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları.
- _____ (1968). *Bu Ne Biçim Ülke*, İstanbul: Öncü Kitabevi.
- _____ (1973). *Açlık Pınarı*, Ankara: Telliğaoğlu Yayınevi.
- _____ (1979). *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- _____ (1987). *Yeraltında Bir Anadolu*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1989). *Ağlatı*, Ankara: 17 Nisan Yayınları.

- _____ (1990). *Faust'un Dediği*, İstanbul: Görkem Yayınları.
- _____ (1990). *Ötelerin Havası*, Ankara: Selvi Yayınları.
- _____ (1991). *Köye Gidenler*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1991). *Memleketin Sahipleri*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1992). *Bozkırdaki Kıvılcım*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1992). *Kalkınma Masalı*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1992). *Karanlığı Zorlayanlar*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1992). *Kuru Sevda*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1993). *Deli Memedin Türküsü*, Ankara: Başak Yayınları.
- _____ (1994). *Anımsı Acımsı*, Ankara: Prospero Yayınları.
- _____ (1994). *Zulüm Makinesi*, İstanbul: Troya Yayıncılık.
- _____ (2001). *Bir İşçinin Günlüğünden*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı.
- _____ (2001). *Değişenler*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı.
- _____ (2001). *Hayâl ve Gerçek*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı.
- _____ (2019). *Bizim Köy*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Oğuz, Ö. ve Gürçayır S. (2010). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- _____, Ekici, M., Özdemir, N., Eker, G. Ö. ve Teke S. G. (2006). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- _____, _____, Aça M., Düzgün D., Akarpınar R.B., Arslan M., Yılmaz A. M., Eker G. Ö. ve Özkan T. (2017). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oktay, A. (2017). *Gizli Çekmece*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Örnek, S. (2016). *Türk Halkbilimi*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2013). *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (2016). *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tan, N. (2003). *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, İstanbul: Kitap Matbaacılık.
- Tezel, N. (2019). *Türk Masalları*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği- Araştırma/İnceleme Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tezler**
- Erginer, G. (1977). *Uşak Takvimi*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü.
- Günendi, S. D. (1996). *Türk Folklorunda Köroğlu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karaman, N. (2010). *Köy Enstitüsü Mezunu Mahmut Makal, Fakir Baykurt ve Talip Apaydın'ın Romanlarında Köyde Eğitim Sorunu*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ortakçı, A. (2012). *Fakir Baykurt'un Romanlarında Halkbilimi Unsurları*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyurt, N. A. (2008). *Ziya Gökalp'in Halk Bilimi Çalışmalarındaki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uyar, A. (2013). *Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Turan, B. (2019). *Zonguldak Havalisinde Maden Folklorunda Memoratlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makaleler

- Akbay, O. (2019). Tohno Hikâyelerinde Geçen Halk İnanışları Üzerine Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (6), 2.
- Albayrak, A. (2006). Keçiören Caferilerinde Ölüm Âdetleri ve Uygulamaları, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 2.
- Alimov, R. (2019). Aşık Oyununda Kemik Yüzlerinin Adlarının Kökeni Üzerine, *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 158-176.
- Aynakulova, G. (2006). Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri, *Milli Folklor*, 95 (106).
- Alptekin, M. (2017). Türk Kültüründe Yemin unsuru olarak At, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (14), 304-313.
- Artun, E. (1999). Türk Halk Kültüründe Nevruz, *Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Kazakistan*.
- Bak, H. (2016). Türk Dili ve Rus Dilindeki Aşk ve Dostluk İle İlgili Özdeyişler Üzerine Bir Değerlendirme/A Review on Proverbs Related With Love and Friendship Concept in Turkish and Russian Languages, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 169-175.
- Bars, M. E. (2015). William Bascom'un "Folklorun Dört İşlevi" Işığında Nasrettin Hoca Fıkraları Üzerine Bir Değerlendirme, *Electronic Turkish Studies*, 10 (4) 9.
- Beyazıt, D. Y. (2020). Karacaören Halkıyât ve Harsiyâtından Bir Nebze: Halk Takvimi, Tabiat Hadiseleriyle İlgili İnanma ve Uygulamalar. *Harsiyât*, 3 (6) 7.
- DORSON, R. T. WJ (1997). William John Thoms ve 'Folklore' Başlıklı Yazısı, (çev. S. Cengiz). *Milli Folklor*, 89-92.
- Duymaz, A. (2014). 120. Yılında Halk Hikâyesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış, *Akademik Kaynak*, 2 (3), 1-23.

- EREN, H. B. ve Sevgi, Ş. A. R. Meryemana Dikeni Bitkisinin Kullanımının Eczacılık ve Tıp Tarihi Açısından İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 10 (1), 23-27.
- Gökdağ, B. A. (2012). Bir Yemin Olarak Evlilik Törenleri ve Evlenmeyle İlgili Pratikleri İfade Ederken Kullanılan Kelimelere Dair: Beşik Kertmek, Söz Kesmek, Nikâh Kıymak, *Karadeniz Araştırmaları*, (33), 109-116.
- Gür, N. (2012). Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldızname ve Tâliname Metinleri, *Milli Folklor Dergisi*, 12 (96), 202-215.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(4), 19-30.
- Kara, M. A. (2016). Toplumsal Dayanışma Kavramı Temelinde İmece Kültürü: Tirebolu-Doğankent Yöresi Örneği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 377-386.
- Koç, A. (2010). Hastalık İsimlerinde Örtmece, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (188), 87.
- Nazlı, A. (2008). Divânü Lugâti't-Türk'ten Günümüze Süzülen Atasözleri, *Merhaba Akademik Sayfalar*, 8 (23), 380-384.
- Örge Yaşar, F. (2010). Mizahta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler, *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2 (1), 49-57.
- Özkan, M., Erçetin, H. K., Güneş, E. (2019). Türk Mutfak Kültürüne Ait Kaynar (Lohusa) Şerbeti Üzerine Bir Değerlendirme, *An. Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2310-2320.
- Özyürek, A. (2019). Yakın Geçmişte Çocukların Oynadıkları Oyun ve Oyuncaklar, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 105-119.
- Polat, B. (2007). Türk Kültüründe Yağmur Duası (Azatlı Kasabası Örneği), *Dini Araştırmalar*, 9 (27), 275-284.
- Polat, İ. (2020). Kurşun Dökme Geleneği ve Ateş Kültü İle İlişkisi, *Akademik Matbuat*, 4 (1), 11-26.
- Sezen, L. (2005). Türkiye'de Evlenme Biçimleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 185-195.
- Şenocak, E. (2016). Köy Seyirlik Oyunda Mit, Edebiyat ve Toplum İlişkisi, *Bildiriler Kitabı*, c. 2 (241).
- _____, Alsaç, F. (2020). İncili Çavuş Fıkralarında Kış/Taşlama Miti, *Milli Folklor*, 16 (127), 131-142.
- Unat, Y. (2004). İslâm'da ve Türklerde Zaman ve Takvim, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, 1-2.
- Uysal, Y. (2009). Gazipaşa Folkloru Geçiş Dönemi Âdetleri, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), 5.
- Yolcu, M. A. (2018). Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Çanakkale Halk Botaniği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 16 (24), 24.
- Yücel, H. (2011). Türk Halk Müziği Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Bakış Dergisi*, 26 (1).

Gazete Yazıları

Yazıcıoğlu, S. (1972). Gökalp ve Duyulmamış Bir Eseri: Halk Klasikleri, *Cumhuriyet*, (23 Mart)

Sözlükler

Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

_____ (2004). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I- II*, Ankara: TDK Yayınları.

Kaya, D. (2010). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Ansiklopedi Maddesi

Düzgün, D. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*, (15.Cilt, ss. 485-497), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Oy, A. (1997). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (15.Cilt, ss.367-369), İstanbul: TDV Yayınları.

Yayınlar

Tufan Mahmut Makal, “Kör Mehmet” (Şiir), *Köy Enstitüleri Dergisi*, C. 1, S. 5-6, (Ocak 1945), s. 751.

Elektronik Kaynaklar

Artun, E. (2011). *Çukurova Halk Kültüründe Törenler, Bayramlar, Şenlikler*, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020. http://turkoloji.cukurova.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_cukurova_toren_bayram_senlikler.pdf

Biyografya, (2020). *Mahmut Makal*, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2020. <https://www.biyografya.com/biyografi/6612>

Duvar Kitap, (2018). *Mahmut Makal: 'Canlandırılacak Köy'den 'Bizim Köy'e*, Erişim tarihi: 8 Eylül 2020. <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2018/08/16/mahmut-makal-canlandirilacak-koyden-bizim-koye/>

Karadeniz Kültür Envanteri, (2018). *Halk Matematiği*, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020. <https://karadeniz.gov.tr/halk-matematigi-4/#:~:text=Anadolu%20halk%C4%B1n%C4%B1n%20g%C3%BCndelik%20i>

[%C5%9Flerinde%2C%20al%C4%B1%C5%9Fveri%C5%9Flerinde,%E2%80%9Chalk%20matemati%C4%9Fi%E2%80%9D%20olarak%20tan%C4%B1mlan%C4%B1r.](#)

- Niğde Kültür Portalı, (2014). *Palancılık*, Erişim Tarihi: 11.02.2021. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nigde/kulturatlasi/palancilik493750>,
- Kültür Turizm Bakanlığı, (2018). *Geleneksel Giyim Kuşam Süslenme*, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2020. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12757/geleneksel-giyim-kusam-suslenme.html>
- İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, (2017). *Düşünen Tohum Konuşan Toprak*, Erişim Tarihi 7 Ekim 2020. https://www.youtube.com/watch?v=TD3T_ZTLAc
- Teis Yesevi Edu, (2018). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahmut-makal>
- TDK, (2011). “*Büyük Türkçe Sözlük*”, “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*”, “*Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*”, “*Güncel Türkçe Sözlük*”, Erişim tarihi: 15 Şubat 2021. www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- TÜBA, (2013). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2021. <http://www.tubaterim.gov.tr/>

EKLER

EK-1 MAHMUT MAKAL' IN ESERLERİNİN KAPAK FOTOĞRAFLARI

